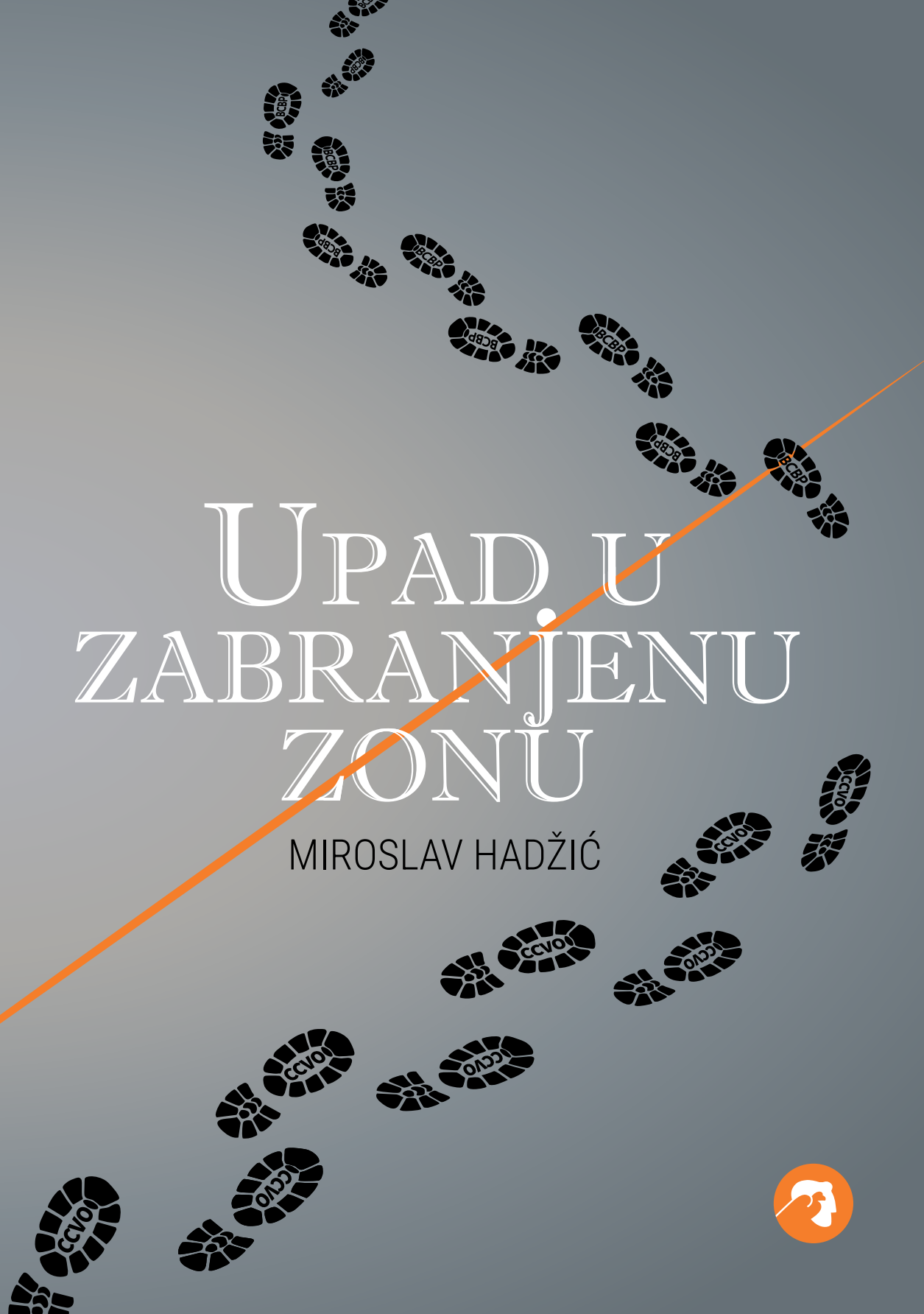

UPAD U
ZABRANJENU
ZONU
MIROSLAV HADŽIĆ

Miroslav Hadžić

Upad u zabranjenu zonu

Putešestvije Beogradskog centra za bezbednosnu politiku

Beogradski centar za bezbednosnu politiku
Beograd, 2026.

© Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2026.

Skraćenice po abecednom redu

BBC – The British Broadcasting Corporation
BCBP – Beogradski centar za bezbednosnu politiku
BSF – Belgrade Security Forum
BSC – Belgrade Security Conference
BIA – Bezbednosno-informativna agencija
BOŠ – Beogradska otvorena škola
BŠBS – Beogradska škola za bezbednosne studije
CAPSI – Centar za andragoška, psihološka i sociološka istraživanja JNA
CCVO – Centar za civilno-vojne odnose
COPRI – Copenhagen Peace Research Institute
COBBIS – pretraživač Narodne biblioteke Srbije
DCAF – Democratic Control of the Armed Forces
DOS – Demokratska opozicija Srbije
DS – Demokratska stranka
DSS – Demokratska stranka Srbije
DSZ – društvena samozaštita
DZ SCG – Državna zajednica Srbije i Crne Gore
EU – Evropska unija
FON – Fakultet organizacionih nauka
FPN – Fakultet političkih nauka
FOS – Open Society Institute Fund
GSS – Građanski savez Srbije
GONGO – Vladina nevladina organizacija
GŠ – Generalštab
IDN – Institut društvenih nauka
JNA – Jugoslovenska narodna armija
KiM – Kosovo i Metohija
KONO – Koncepcija opštenarodne odbrane
KPJ – Komunistička partija Jugoslavije
MO – Ministarstvo odbrane
MPS – Moralno-političko stanje
MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova
NATO – The North Atlantic Treaty Organization
NED – National Endowment for Democracy
NVO – Nevladina organizacija
OCD – Organizacija civilnog društva
OEBS – Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi

ONO – opštenarodna odbrana
OVK – „Oslobodilačka vojska Kosova”
PBK – privatne bezbednosne kompanije
PR – Public relations maneger
RDB – Resor državne bezbednosti
RSB – Reforma sektora bezbednosti
SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti
SAD – Sjedinjene Američke Države
SB UN – Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija
SKJ – Savez komunista Jugoslavije
SPC – Srpska pravoslavna crkva
SSNO – Savezni sekretarijat za odbranu
SRJ – Savezna Republika Jugoslavija
SDB – Služba državne bezbednosti
SPO – Srpski pokret obnove
SPS – Socijalistička partija Srbije
TO – Teritorijalna odbrana
VSB – Vojna služba bezbednosti
VOA – Vojnoobaveštajna služba
V SRJ – Vojska Savezne Republike Jugoslavije
V SCG – Vojska Srbije i Crne Gore
VS – Vojska Srbije
VRSK – Vojska Republike Srpske Krajine
VRS – Vojska Republike Srpske
ZB – Zapadni Balkan
Yukom – Jugoslovenski komitet pravnika

Spisak slika, grafikona i tabela

1. Važna misija Centra. 19
2. Milorad Timotić i Miroslav Hadžić, prve putovođe 20
3. Igor Bandović, direktor Centra 20
4. Miroslav Hadžić, pokretač i suosnivač Centra 20
5. Dugogodišnji čelnici Centra – Milorad Timotić, Sonja Stojanović, Miroslav Hadžić 20
6. Recenzija uvodnog referata 42
7. Odluka o osnivanju Centra 47
8. Zapisnik sa osnivačke skupštine 48
9. Rešenje o upisu CCVO-a u registar udruženja 49
10. Završno postrojavanje Srbije 52
11. Naslovna strana prvog broja *Biltena* CCVO-a. 55
12. Rešenje o obrazovanju Radne grupe za izradu predloga Zakona o kontroli službe državne bezbednosti 71
13. Pismo predsednika SRJ Koštunice ambasadoru Vinkleru 76
14. Specijalni broj *Mreže* posvećen ulozi civilnog društva u reformi sektora bezbednosti. 122
15. Svečano otvaranje Beogradske škole 124
16. Konferencija o ulozi civilnog društva u reformi sektora bezbednosti – Kanjiža. 124
17. Istraživači Beogradske škole i saradnici Centra. 124
18. Radne prostorije Centra 124
19. Predstavljanje zbornika radova polaznika specijalističkih studija bezbednosti FPN-a 125
20. Javna rasprava o modelima Zakona o odbrani i bezbednosti 125
21. Kanjiža – Panel novinara o reformi sektora bezbednosti. 125
22. Predstavljanje rezutata istraživanja javnog mnjenja 125
23. Skupština CCVO-a 126
24. Centar u gostima kod Novosadske novinarske škole 126
25. Sastanak Upravnog odbora Centra 126
26. Filip Ejdus – jedan od vodećih istraživača Centra i višekratni predsednik Upravnog odbora Centra 126
27. Tabela 1: Lista članova Centra i polaznika Škole koji su stekli doktorat nauka 145
28. Tabela 2: Merenje napretka RSB-a. 150

29. Grafikon 1: Indeks reformisanosti aktera sektora bezbednosti 151
30. Tabela 3: Pristup orijentisan na aktere naspram šireg pristupa orijentisanog na sektor, kojim se meri demokratsko upravljanje u sektoru bezbednosti 157
31. Tabela 4: Sistem ocenjivanja reforme sektora bezbednosti 158
32. Tabela 5: Srednje ocene po kriterijumima 162
33. Predstavljanje zbornika *Bezbednost i ekonomija* *179*
34. Svečano otvaranje Beogradskog bezbednosnog foruma 179
35. Predstavljanje Priručnika za skupštinsku kontrolu i nadzor sektora bezbednosti Srbije 179
36. Predstavljanje Godišnjaka SSR u Domu Vojske 179
37. Čega se plaše građani – nalazi istraživanja javnog mnjenja. 180
38. Javna rasprava o predlogu Zakona o VBA i VBO 180
39. Partneri Centra u regionalnoj mreži OCD-a 180
40. Centar u Novom Pazaru – javna rasprava o bezbednosnoj arhitekturi Evropske unije 180
41. Dan medija u Centru. 257
42. Štand Centra na Sajmu knjiga u Beogradu. 257
43. Javno predstavljanje modela zakona iz oblasti bezbednosti 257
44. Predstavnici regionalne mreže OCD-a 257
45. Okupljanje eksperata iz regiona na konsultacijama povodom izrade indikatora za NATO za primenu UN Rezolucije 1325 258
46. Predstavljanje izveštaja o aktivnostima PrEUgovora 258
47. Predstavljanje izveštaja o aktivnostima PrEUgovora 2024. 258
48. Beogradska bezbednosna konferencija 2024. 259
49. Mladi lideri, Beogradska bezbednosna konferencija 2024. 259
50. Istraživači i saradnici Centra 2024. 260

Sadržaj

Predgovor 9

Uvod 11

Glava I: Vrtlozi (post)ratne krize (1997–2000) 21
Izmenjeni okoliš 21
Plodovi unutrašnje krize 24
Razroka viđenja zbilje 27
Manjak znanja – višak ćutnje 30
Breme nasleđa 35
Početni ulog 40
Korak za iskorak 44

Glava II: Prekretna vremena (2000–2006) 59
Proćerdana pobeda 59
Otimanje za bezbednosnu moć 65
Programsko profilisanje 73
Skućivanje 79
Protok znanja i iskustava 82
Pravci i predmeti istraživanja 88
Glas građana 99
Građanima u pohode 110

Glava III: Kresanje mladica demokratije (2006–2012) 127
Ćorsokak 127
Strateška nedoraslost 134
Nove uzdanice 140
Krunski dragulj 145
Brušenje dragulja 156
Sveže brazde 163
Podešavanja u hodu 174

Glava IV: Sunovrat Srbije (2012–2025) 181
Nezasiti krčmar 181
Radikalski štim 188
Zatiranje civilnog društva 192

Jedno tumačenje. 201
Unutrašnje promene 205
Zahtevi zbilje 207
(Ras)pad sistema 222
Uzaludan(?) poduhvat. 231
Predložak za (buduće) promene 240

Prilozi 261
Spisak navođenih izvora po redosledu 261
BCBP bibliografija 2012–2025. 268

Beleška o piscu. 271

Predgovor

U Centru za civilno-vojne odnose, odnosno u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku su tokom protekle dve i po decenije u nekoliko navrata i raznim povodima pribirani i svođeni ukupni rezultati njegovog delovanja. Povod za to su obično bile okrugle godišnjice Centra ili je to bio sastavni deo njegovih aplikacija na konkursima različiti donatora. Tom su zgodom u prvi plan, po pravilu, stavljane činjenice i brojke, kao proverljivi pokazatelji i čvrsti dokazi o vrstama i učestalosti njegovih istraživačkih poduhvata i/ili akcija javnog zastupanja. Iz tako prikupljenih i prikazanih podataka malo se, ili takoreći ništa, nije moglo saznati o socijalnom, političkom i bezbednosnom kontekstu u okviru koga su se Centar i njegovi istraživači, kao i saradnici, trudili da ispune samozadate misije i zadatke, te da dostignu ciljeve svog udruženog i javnog delovanja. Još manje se moglo saznati o prirodi unutrašnjih procesa, vrstama i dometima promena u Centru. Utoliko su tokovi unutrašnje dinamike, tempo razvoja i rast stepena i obima znanja i sposobnosti njegovih delatnika najvećma ostajali u senci.

Obeležavanje 25-godišnjice osnivanja Centra podstaklo me je da Igoru Bandoviću, direktoru Centra, predložim izradu Monografije, kojom bi bile nadomeštene ili otklonjene manjkavosti dotadašnjih saznanja o njegovom putešestviju. Naum je ujedno bio da se njegovim sadašnjim zaposlenicima ponudi potpunija slika o Centru, njegovim početnim koracima, kao i o njegovom ukupnom nasleđu.

Ma koliko mi se ovaj poduhvat u prvom trenutku činio jednostavnim i lako ostvarivim, prave razmere nameravanog posla, kao i prateća iskušenja i nepoznanice su tek tokom istraživanja i pisanja postajale vidljive. Početni, a ključni problem bio je kako dalje razviti polaznu idejnu zamisao o zahvatu, sadržini i strukturi Monografije. Da otklonim neke od tih dilema pomogli su mi Filip Ejdus i Zoran Krstić svojim komentarima na moj početni koncept. Od mojih muka nisu bili pošteđeni ni ukućani ni bliski srodnici. Svima njima dugujem zahvalnost za strpljenje i predlagana rešenja.

Glavni teret mog traganja za pravim konceptom, te načinom oblikovanja, tumačenja i opisivanja prikupljenih podataka i saznanja podnele su moje drage kolege i prijatelji: Jovanka Matić i Bogoljub Milosavljević. Oboje su uvek našli dovoljno vremena i imali podosta strpljenja da, po redu, pažljivo čitaju i komentarišu tekst svake od glava Monografije. Njihovi komentari i sugestije su mi mnogo pomogli da privedem kraju ovaj tekst. Za uloženi trud im se ovom prilikom i javno zahvaljujem. Dodatnu zahvalnost izražavam Filipu Ejdusu koji je našao vremena i strpljenja da pažljivo pročita konačnu verziju teksta, kojom mi je prilikom dao korisne komentare i sugestije.

Od velike mi je koristi pri prikupljanju činjenica i podataka bila pomoć Centra i njegovih delatnika, pa se i njima posebno zahvaljujem.

Preuzimam, dakako, svu odgovornost za tekst koji sledi. Za sve njegove manjkavosti sam jedino ja odgovoran.

Beograd, 14. april 2025.
Miroslav Hadžić

Uvod

Neposredni povod za nastanak priče koja sledi je „srebrni jubilej" Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (nadalje BCBP), koji baštini i nastavlja aktivnosti pređašnjeg Centra za civilno-vojne odnose (nadalje CCVO). Nije zgoreg odmah podsetiti da je reč o samonikloj grupi ovdašnjih građana, koji od avgusta 1997. godine javno delaju kao organizacija civilnog društva (nadalje OCD) u skladu sa propisima Republike Srbije (u daljem tekstu Srbije). Postoji ipak još nekoliko razloga, važnijih od svečarskih, za pomniji prikaz i obilnije dokumentovanje nastanka, razvoja i postignuća ovog Centra i njegovih delatnika.

Prvotni ističe iz činjenice da je CCVO, alijas BCBP, pionirska i najdugovečnija organizacija ovdašnjeg civilnog društva, koja od svog nastanka dosledno, sistematski i kritički izučava, vrednuje i javno nadzire bezbednosnu politiku i praksu Srbije. U ovom se preduzeću Centar vazda vodio htenjem da stekne i javnosti Srbije predoči pouzdana saznanja o tome ko to sve, kada, kako i zbog čega, te po čijoj meri i u čijem interesu oblikuje i menja, odnosno oživotvoruje ili svojom pak praksom poništava zvaničnu zamisao bezbednosti države i njenih žitelja. A s tim u vezi, i kako to, čime, zbog čega, po kojoj ceni i sa kojim i kakvim sve posledicama država Srbija i posednici vlasti u njoj (tvrde da) hoće građanima svojim i njihovoj zajednici da pribave održivu bezbednost.

Ovo je tim (bilo) potrebnije, jer tokom poslednjih decenija XX i prve dve XXI veka u Srbiji živom neprestano biva nedoumica oko toga da li i zbog čega, te kako i pri kojem to sticaju okolnosti država i njeni trenutni gospodari mogu da se iz ustavnih jemaca i isporučilaca bezbednosti premetnu u opasnu i izravnu pretnju po život, imetak, slobodu, materijalna dobra, sigurnost i prava građana. Da bi o tome nešto više i valjano saznao, Centar, uz ostalo, neprestano izučava glavna izvorišta, prirodu, sadržaje, metode i oblike sticanja i ospoljavanja, kao i posledice ozbiljenja bezbednosne moći u Srbiji. Uporedo s tim, Centar uredno prati, beleži i razmatra sistemske i izvansistemske tokove i načine (pre)raspodele i (zlo)upotrebe ove opasne moći.

Sve ovo je istraživače Centra nužno ponukalo da se upitaju ko to i kako, te u čijem sve interesu i sa kakvim učinkom kontroliše i nadzire državni aparat sile i prinude, kao i njemu nadređene civilne nalogodavce. Prilikom potrage za pouzdanim odgovorima istraživači su izučili, usvojili i zbilji Srbije potom upodobili teorijsko-politički koncept demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad svim mesnim posednicima državne sile. Dosledno tome, zalaganje za ustavnu, zakonsku i praktičnu materijalizaciju temeljnih načela ovog koncepta u Srbiji predstavlja trajno obeležje i sržnu okosnicu javnog delovanja Centra tokom proteklih četvrt veka.

Ustanove nadležne za oblikovanje, izvršavanje i nadzor bezbednosne politike Srbije su, po prirodi stvari, sve vreme bile u istraživačkoj žiži Centra. Shodno tome, ovdašnja vojska, policija i službe bezbednosti (nadalje Službe), kao i njihovi civilni naredbodavci, bili su i ostali nezaobilazni predmet istraživačkog i javnog pregnuća Centra. U tom su se zahvatu takođe našli i brojni nedržavni akteri iz sektora bezbednosti: počev od mnoštva raznorodnih privatnih bezbednosnih preduzeća, zvaničnih i/ili skrivenih paravojnih i parapolicijskih formacija, preko medija i akademske zajednice, pa sve do raznovrsnih subjekata civilnog društva Srbije. Stečeni su uvidi zornom učinili preku potrebu da ne samo svi navedeni subjekti već i ceo sektor bezbednosti Srbije, shvaćen u najširem smislu, budu temeljito reformisani po demokratskim uzusima. Otuda je Centar glavninu svojih dosadašnjih napora ulagao u razradu, prilagođavanje, operacionalizovanje i usvajanje sveobuhvatnog koncepta reforme sektora bezbednosti (u daljem tekstu RSB) Srbije. Istovremeno, Centar je pokušavao da za primenu ovog koncepta pribavi podršku ovdašnje javnosti i glavnih političkih aktera.

Putešestvije Centra zaslužuje da bude opričano zbog još jednog važnog razloga. Naime, u Srbiji i njenim državnim prethodnicama – kao uostalom i u svim ostalim državama i društvima uskraćenim za demokratiju – bezbednost zanavek biva poimana u političkom ključu i praktikovana po državocentričnom obrascu. Ne čudi, stoga, što je i zamisao zaštite i odbrane Srbije od spoljašnjih ugroza vazda i nadasve bila usredsređena na očuvanje države i to vojnim sredstvima. Isti pristup imao je prevagu i pri oblikovanju i praktikovanju politike unutrašnje bezbednosti, jer su za njeno postizanje prvenstveno (bili) nadležni, suštinski militarizovane, Službe i vojno ustrojena policija.

Glavne razloge za to treba tražiti u činjenici da je zamisao bezbednosti u Srbiji jezički i u praksi vazda sužavana na tzv. nacionalnu bezbednost, koju potom vladajuća klasa po pravilu svodi na fizičku bezbednost državne teritorije i opstanak na vlasti u njoj stolujućeg režima. U takvoj zamisli lična bezbednost svakog građanina Srbije zbiljski nije predstavljala niti danas predstavlja zasebnu, a pogotovo ne primarnu i državnom silom i staranjem pravosudnih i drugih državnih organa, bezuslovno zaštićenu vrednost. Između ostalog, i zato što su vladajuća klasa i njoj pridružene, odnosno nominalno potčinjene bezbednosne elite prigrabile za sebe, uz sve ostalo, ekskluzivno i monopolsko pravo da samostalno oblikuju, tumače i primenjuju (svoju) zamisao nacionalne bezbednosti, dočim je pojedinačnim i/ili udruženim građanima i javnosti Srbije trajno zaprečen ulazak u ovu, državnom tajnom prepokrivenu i od njih izuzetu, zonu tzv. visoke politike.

Onima koji nisu toliko upoznati sa delatnošću Centra može biti zanimljiv i prikaz načina na koji su se Centar i njegovi istraživači trudili da steknu i očuvaju, inače legalno i legitimno, pravo da javno, problemski i kritički tematizuju sve sastojnice i aktere bezbednosne politike i prakse Srbije. Zbog toga ne čudi

što je izostala politička i državna dobrodošlica Centru. Odnos se vlasti prema ovom „uskoku" sve vreme kretao u rasponu od otvorenog neprijateljstva, preko prećutnog prihvatanja njegovog postojanja i delanja, pa sve do povremene i kratkotrajne međusobne saradnje. Nepromenljivu je u tom odnosu činila sklonost i spremnost svake od skorašnjih vlasti u Srbiji da Centar i njegove saradnike, zarad svojih dnevnopolitičkih potreba i interesa, često javno optužuje za nacionalnu izdaju i služenje tuđim interesima i ciljevima. Tu je skoro stigla čak i optužba za „pranje novca" i „finansiranje terorizma".

Ulaskom Centra u bezbednosni zabran države začet je, uz ostalo, trajni i tegobni, načelno inače nedovršiv, proces dokidanja tabua i razotkrivanja mitova vezanih za, vazda ideološki i emocionalno nabijen, pa otuda i podložan manipulaciji, pojam i koncept nacionalne bezbednosti, kao i za njene naoružane čuvare. Sve to je moglo i trebalo u konačnici da pripomogne postepenom oslobađanju ovdašnje javnosti i građana od straha za svoj i nacionalni opstanak. Ovo je bilo tim potrebnije, jer je rečeni strah krajnji proizvod sustavnog i namenskog strašenja građana u izvedbi matične države i vladajuće klase, kao i njihovih medijskih poslušnika.

U svojim naporima Centar, dakako, nije bio usamljen niti jedini, jer su ka istom cilju stremile i aktivnosti brojnih drugih izvornih organizacija civilnog društva. Nadasve zato što su se i one, svaka u svom domenu, bavile sržnim problemima opstanka i posvemašnje zaštite Srbije i njenih građana. Na okupu ih je držao zahtev da u Srbiji bude konačno uspostavljen demokratski poredak, bez koga nije bilo niti je sada moguće otkloniti i prevladati razorne posledice dugotrajne, (pro)ratne i političke, te spoljašnje i unutrašnje zloupotrebe njenog aparata državne prinude.

Pažnju onih koji budu čitali ovaj tekst možda privuče i nakana Centra da u svom delanju pronađe i ostvari plodotvoran spoj akademskog i civilno-aktivističkog pristupa bezbednosnoj politici i praksi Srbije. Drugim rečima, na delu je bilo i još jeste htenje Centra da svoje javno delovanje zasniva na akademskim, odnosno istraživačkim uvidima i nalazima, kako bi pri zastupanju (pro)demokratske reforme sektora bezbednosti Srbije i stavljanja pod demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor svih njegovih subjekata koristio teorijski utemeljene i empirijski proverene činjenice i argumente. Time se ujedno htelo podstaći dalje i dublje istraživanje bezbednosne dinamike ne samo u Srbiji već i u njenom bližem i daljem okruženju.

Centralne oslonce za to Centar je sazdao na dva, međusobno čvrsto povezana, teorijska koncepta. Prvi čini proširena zamisao bezbednosti, koja stoji na stanovištu da bezbednom može biti samo ona država, uključujući u to i Srbiju, u kojoj je bezuslovno bezbedan i svaki njen građanin. I drugi, koji bezbednost svake demokratski ustrojene političke zajednice i njenih građana – kakvom se

gradi Srbija – okupljenih u nacionalnoj državi, shvata kao javno dobro, o kome imaju ustavno i zakonsko pravo i obavezu da brinu, raspravljaju i odlučuju svi njeni pripadnici.

Tim se povodima Centar sve vreme suočavao sa dva ključna izazova. Otklanjanje prvog je nalagalo nalaženje prohodnih puteva i pogodnih alatki za javno promicanje demokratskih sadržaja, vrednosti i ciljeva oba rečena koncepta. A napose i za predočavanje i dokazivanje bezbednosnih koristi i dobitaka koje bi od njihove primene mogli imati i država Srbija i njeni žitelji. Dočim je prevladavanje drugog zahtevalo privlačenje i zadobijanje stručne i javne podrške za oživotvorenje pomenutih koncepata. Jednako je iznikla i potreba da se oko razrade i sameravanja oba ova koncepta socijalnom, političkom i bezbednosnom kontekstu Srbije okupe nezavisni stručnjaci.

Zato je Centar od svojih prvih dana težio da, koliko god može, nadomesti potrebu Srbije za nezavisnom i civilnom ekspertizom bezbednosti. Takve analize ne može biti bez uspostavljanja slobodne i kritičke javnosti u njoj. Nedostatak nezavisnih i nepristrasnih civilnih stručnjaka za bezbednost podstakao je Centar da sve vreme razvija raznovrsne programe obrazovanja, obuke i usavršavanja zainteresovanih građana, a napose mladih aktivista, kako bi ih motivisao da temeljito izučavaju i istražuju bezbednosnu zbilju Srbije. Za tu je svrhu Centar razvio, pored svega ostalog, bogatu izdavačku produkciju. Čitavo je ovo pregnuće okrunjeno osnivanjem Beogradske škole za studije bezbednosti (BŠSB) 2007. godine, iz koje su ponikli nekoliki, danas već priznati i dokazani, istraživači nacionalne, regionalne i globalne bezbednosti.

Dosadašnje delovanje Centra se, dakako, valjano može razumeti jedino unutar (za)datog konteksta Srbije tokom poslednje tri i po decenije. To je delovanje, povrh toga, čvrsto povezano sa načinom na koji su njegovi istraživači socijalno konstruisali i jezički oblikovali kontekst u kome obitavaju i koji izučavaju. Otuda je i istraživački program Centra sve vreme bio i još jeste izravno povezan sa bezbednosnom i političkom dinamikom ne samo u Srbiji već i u njenom kako bliskom, tako i udaljenom okruženju. Utoliko bi i ukupna suma saznanja, do kojih je Centar do sada došao i javnosti ih predočio, mogla zainteresovanima pomoći da bolje razumeju pravu prirodu i osobenosti, pre svega, bezbednosnog bića Srbije, pa time i njenog, ne samo, bezbednosnog nasleđa.

Da bi se lakše razumeo put Centra, svakako treba zaviriti i u njegov unutrašnji kontekst, odnosno u socijalni i radni milje, koji su diskurzivnim i praktičnim potezima oblikovali i tokom godina menjali svi njegovi članovi i saradnici. U okviru (n)ovog mikrokosmosa nastajala je i razvijala se relativno autonomna interpersonalna i grupna dinamika. Iz nje je postepeno iznicala sve čvršća unutrašnja i socijalna kohezija, koja je tendencijski vodila ka rastućem samopoistovećivanju pripadnika Centra sa njegovim misijama i ciljevima. Zahvaljujući

tome, vremenom se oposebila istraživačka i radna kultura Centra, na čijim su se normama i vrednostima kasnije socijalizovali njegovi novopristižući članovi i saradnici.

Unutrašnji je – socijalni i radni – kontekst Centra, pogotovo u početnoj etapi, bio neposredno povezan sa činjenicom da su njegovi prvi upravljači, kao i kasnije pristižući istraživači i saradnici, u osnovi bili samouki. Gotovo po pravilu, svi oni su se po stupanju u Centar našli u novim i/ili drugačijim ulogama. Tako su, na primer, početni upravljači morali najpre da savladaju, bez obzira na svoje profesionalno i akademsko zaleđe, abecedu civilnog društva, i to ne samo onog u Srbiji, kako bi otkrili unutrašnju logiku i pravilnosti njegovog življenja i opstajanja. To je od njih, uz ostalo, zahtevalo da usvoje žargonski jezik domaćih OCD-a i donatorske zajednice kako bi lakše iznašli prikladne načine za opstanak i samoodrživost Centra. Na stranu njihova trajna iskušenja, koja su proisticala iz potrage za najboljim modelom upravljanja Centrom, kao i za njegovom optimalnom organizacijom. Pred ništa manjim izazovima su se nalazili novi istraživači i drugi zaposlenici Centra. Izazovi su im tim bili veći, jer je većina njih u Centar, po pravilu, stizala bez prethodnog radnog i/ili istraživačkog iskustva.

Pokazalo se, štaviše, da su početni odgovori upravljača na rečene izazove imali jednokratni domašaj. Naime, usled stalnog rasta broja istraživača i drugih službenika, te usled širenja i produbljivanja istraživačkog zahvata Centra, kao i usled tekućih, a raznoznačnih promena u političkom i bezbednosnom kontekstu Srbije, svi njegovi kasniji upravljači morali su da iznalaze nove i drugačije odgovore na istorodne probleme i izazove. Utoliko bi se moglo reći da je u putanju Centra od samog početka utkano stalno učenje i međusobno podučavanje svih njegovih pripadnika. Podsticaji za to su pristizali ne samo iz njihovog htenja da budu uspešni već i iz njihove spremnosti da uočavaju i otklanjaju sopstvene greške i slabosti kako u upravljanju Centrom, tako i u istraživanju i javnom zastupanju demokratske reforme sektora bezbednosti Srbije.

Priča o 25 godina Centra izmiče strogoj naučnoj klasifikaciji istraživačkih uradaka, jer počiva na mešavini esejističkog i monografskog postupka. Moglo bi se, utoliko, ustvrditi da je ovde reč o monografskom eseju iliti esejističkoj monografiji, kojoj presudni pečat svakako daje autorovo viđenje i tumačenje tokova razvoja, sadržaja i oblika delovanja, te krajnjih dometa Centra. Tome bi, uostalom, trebalo da posluže retki i sporadični ispovedni rukavci glavnog toka priče. Oni bi pak trebalo da pokažu kako se do ideje o osnivanju Centra, kao i o ciljevima njegovog stručnog i javnog delovanja nije dolazilo iz nehata niti sasvim slučajno.

Esejistička narav Monografije načelno dozvoljava ograničenu upotrebu standardne naučne aparature. Tačnije, oslobađa autora čvrste obaveze da svoje uvide, komentare, nalaze ili tvrdnje podupire upućivanjima na ostale naučne izvore i radove drugih istraživača. Zbog toga su odeljci posvećeni glavnim osobenostima

socijalnog, političkog i bezbednosnog konteksta u Srbiji, kao i pasaži o ključnim unutrašnjim procesima i oprekama u njoj lišeni, po pravilu, takvih upućivanja i navoda. Najpre stoga što taj kontekst i promene u njemu nisu glavni predmet, već samo mizanscen ovog zapisa. Pretpostavljeno je, ujedno, da su potencijalni čitaoci Monografije o svemu tome, manje ili više, obavešteni, te da mnogi od njih imaju iskustvena saznanja o predratnim, ratnim i poratnim gibanjima i zbivanjima u Srbiji. Uvažena je, takođe, činjenica da o svemu tome već postoji obilna i lako dostupna domaća i strana literatura, koja čitaocu nudi priliku da, ako ima potrebu, proveri teorijsku i činjeničnu osnovanost i tačnost iskaza Monografije.

Za razliku od toga, vidan je manjak temeljitih istraživanja i pouzdanih nalaza o nastanku, razvoju i menama, te prirodi i sadržajima civilno-vojnih odnosa u državama srpskog i/ili jugoslovenskog predznaka. Nedostaju, isto tako, zasebne studije socijalnih, političkih, ideoloških i profesionalnih obeležja negdašnje JNA, te njenog istočnog srpskog ostatka, najpre u liku Vojske SRJ, pa potom Vojske SCG i, na kraju, Vojske Srbije.

Iz ovih razloga poseban odeljak prvog poglavlja istorijata Centra (*Breme nasleđa*) donosi sažet prikaz glavnog toka umešavanja JNA i njenog vrha u političko i (pro)ratno zaplitanje krize Druge Jugoslavije, odnosno u njeno nasilno ukidanje. Nedovoljno obaveštenom čitaocu to nudi priliku da pobliže osmotri i bolje razume prirodu, odlike i ključne konsekvencije civilno-vojnih odnosa u bivšoj jugoslovenskoj državi. U prilog tome su na početku ovog odeljka naznačene, mada tek okvirno, trajne i sržne karakteristike civilno-vojnog nasleđa isteklog iz negdašnje Srbije i pređašnjih Jugoslavija. To je tim bilo potrebnije, jer bez uvida u to nasleđe nije moguće valjano proveriti da li su i koliko su ti odnosi promenjeni u današnjoj Srbiji. Ovaj kratki izlet u prošlost ujedno nagoveštava ključne motive i razloge za nastanak, te za istraživačko usmerenje i aktivističko delovanje pripadnika Centra za civilno-vojne odnose.

Dokumentaristička je ambicija Monografije pak nalagala da aktivnosti i postignuća Centra tokom proteklih četvrt veka budu što je moguće više poduprti činjeničnom građom. Potpisnik je ovih redova morao pri tome da odluči šta će sve to iz mnoštva aktivnosti i produkata Centra posebno prikazati, razložiti, objasniti i uvrstiti u Monografiju. Zbog toga su ovde uglavnom navođeni stručni i publicistički radovi istraživača Centra, uključujući u to i potpisanog autora, čijim se pregledanjem može dodatno proveravati teorijska zasnovanost i empirijska potkrepljenost njihovih nalaza.

Valja tome dodati da se, uz primenu naučnih pokazatelja i merila, može pouzdano izmeriti i dokumentovati većina delatnosti i učinaka Centra. Ovakvom merenju, međutim, izmiču tokovi, dometi i mogući pozitivni – trenutni i/ili trajni – doprinosi Centra postepenom ohrabrivanju javnosti Srbije i nepoznate množine ovdašnjih građana da glasno i kritički preispituju kvalitet i održivost

sopstvene bezbednosti. Odnosno, njegov doprinos širenju i ukorenjivanju uverenja da oni, kao jedini posednici suvereniteta, imaju neotuđivo pravo da se najpre javno izjasne, a potom i da odluče u kakvoj to državi (političkoj zajednici) pristaju i hoće da žive. A u sklopu toga i da iskažu koliku i kakvu to bezbednost, i po kojoj ceni oni od svoje države i vlasti očekuju i zahtevaju.

Po istom obrascu može ujedno biti pouzdano meren i/ili ocenjivan radni, a naposletku i istraživački, učinak svakog od pređašnjih i sadašnjih delatnika Centra. Teškoće, ipak, mogu nastati ako se hoće utvrditi lični doprinos svakog od njih nastanku, razvoju i tekućem delovanju Centra. Razumno je ustvrditi da su čelni upravljači sve vreme imali presudnu ulogu u osmišljavanju i oživotvorenju misije, ciljeva i strategije razvoja Centra, te u oblikovanju njegovog istraživačkog programa. Nesporno je, isto tako, da su oni imali ključnu ulogu prilikom izbora pravaca, sadržaja, oblika, sredstava, tempa i ciljeva javnog delovanja Centra. Povrh toga, njihova je reč bila poslednja prilikom izbora i prijema novih istraživača i drugih službenika. Ne treba, dakako, prevideti i ulogu potonjih u kasnijem razvoju i grananju Centra. U prilog tome je nadasve išla demokratska i akademska atmosfera u Centru, zahvaljujući kojoj je svaki od njih uredno imao priliku da ličnom inicijativom i javnim aktivizmom doprinese boljem oblikovanju operativnih programa Centra i uspešnijem ostvarivanju njegovih misija i zadataka. Da je to tako, svedoči i činjenica da su, sve do skoro, svi upravljači i vodeći istraživači Centra iznicali iznutra.

Da bi, međutim, bila izbegnuta opasnost od jednoznačnog i uprošćenog poistovećivanja Centra sa jednom i/ili više ličnosti, kao i od pretvaranja Monografije u bilo čiju hagiografiju, ovde će biti najčešće korišćena zbirna imenica „Centar", koja obuhvata sve njegove delatnike. Po potrebi i nalogu priče, povremeno će ipak biti naznačavana uloga onih pojedinaca koji su u nekoj od faza razvoja presudno oblikovali istraživačko i javno delovanje Centra, kao i unutrašnju – socijalnu i akademsku – dinamiku u njemu.

Gornja je namera autora ovog zapisa stavila na metodske, ali i etičke muke lične prirode. Pred njim su bili oprečni zahtevi, kojima nije bilo jednostavno udovoljiti. Najpre je trebalo, po svaku cenu, izbeći vazda izglednu opasnost od „japajapačenja" (Ogden Neš). Nije bilo, međutim, dovoljno valjanih razloga za to da on svoju ulogu u osnivanju i kasnijem delovanju Centra, u ime nekakve skromnosti, skrajne niti da je pak skriva iza zbirne imenice ili trećeg lica množine. Ovom se beležniku, povrh toga, činilo neprikladnim da o svom delovanju u Centru stalno govori u trećem licu jednine. Nakon dužih premišljanja i kolebanja potpisnik se ovog životopisa svesno upustio u rizik da spram potreba priče povremeno govori u prvom licu jednine.

Da bi, uvek dobrodošao, čitalac stekao potpuniju predstavu o putešestviju Centra, te ga lakše povezao sa skorašnjom prošlošću i prošlom budućnošću

Srbije, sadržaji Monografije su uglavnom izlagani po hronološkom redosledu, te razvrstani u četiri poglavlja. Predmet prvog („Vrtlozi (post)ratne krize") jesu nastanak i delovanje Centra u završnoj etapi vladavine režima Slobodana Miloševića (1997–2000). U drugom („Prekretna vremena") razmatran je svakovrsni uspon Centra nakon svrgavanja starog režima, koji je krunisan osnivanjem Beogradske škole za studije bezbednosti (2000–2007). Treće poglavlje („Kresanje mladica demokratije") prati i prikazuje delovanje Centra u uslovima političke opstrukcije i skrivenog odustajanja vladajuće klase od (pro)demokratskog preuređenja Srbije i reforme njenog sektora bezbednosti (2007–2012). Završno (četvrto) poglavlje („Sunovrat Srbije") donosi zapise o glavnim aktivnostima i dometima Centra u uslovima posvemašnje i ubrzane obnove autoritarnog poretka cezarističkog naboja, kojom sustavno bivaju poništavana početna demokratska postignuća Srbije i njenih građana (2012–2025). U ovom su poglavlju u razmatranje delimično uvedeni i tekući, politički i bezbednosni, procesi u Srbiji, koji se događaju nakon što je Centar stigao do svoje 25. godišnjice. To nadasve zato što je na delu opšta i posvemašnja politička i bezbednosna regresija Srbije, koja uživo potvrđuje potrebu postojanja i delovanje udruženja građana kakav je Centar.

U svakom od poglavlja Monografije razmatrani su i dokumentovani najvažniji događaji u datom periodu delovanja Centra. Istovremeno su najpre sažeto predočavana ključna obeležja unutrašnjeg – društvenog, političkog i bezbednosnog – konteksta Srbije, u kome je obitavao i radio Centar. Naglasak je pri tome stavljan na tokove i glavne nosioce bezbednosne dinamike u Srbiji, spram kojih je Centar oblikovao i ostvarivao svoj tekući i dugoročni istraživački i aktivistički program.

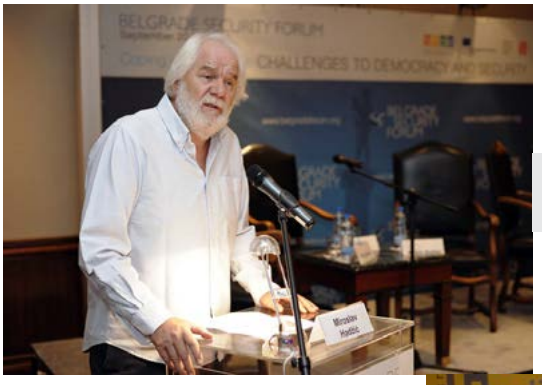
Glavninu svakog od poglavlja čine dokumentovani prikaz i sažeta analiza nosivih sadržaja, te glavnih oblika, načina, sredstava i ciljeva istraživačkog i javnog delovanja Centra. Za tu je svrhu uporedo i ukratko upućivano na teorijske i političke koncepte, na koje su se oslanjali istraživači i aktivisti Centra. Istom su naznačavana i glavna – socijalna, politička, bezbednosna i akademska – područja njihovog istraživačkog pregnuća i javnog delovanja. U prilog tome su u realnom vremenu i uglavnom po hronološkom redosledu beleženi najvažniji rezultati nosećih istraživačkih i praktičnih poduhvata Centra.

Veći deo građe za Monografiju crpljen je iz baze podataka Centra i ličnih arhiva njegovih članova. Valja, istini za volju, zabeležiti da je arhiva Centra iz njegove početne i formativne faze manjkava, te da se zbog toga moralo pribeći rekonstrukciji ovog perioda na osnovu pisane ostavštine i/ili sećanja njegovih glavnih protagonista, dočim su javne delatnosti Centra najvećma dokumentovane podacima iz domaćih medijskih izvora. Izvan su uvida Centra i ovog autora, svakako, ostali podaci koje su o njima možda prikupljali i vodili državni, a napose tajnoslužbujući poslenici.

Autor ovih redova ipak nije uspeo da izbegne učestalo ponavljanje i korišćenje složenih sklopova reči, što je možda opteretilo tekst. Reč je, međutim, o stručnim frazama, kao što su to, na primer, „demokratska civilna kontrola i javni nadzor" ili „reforma sektora bezbednosti", čijom upotrebom biva, uz znatno manji utrošak reči i opisa, preciznije gađano u glavnu metu.

Važna misija Centra

Miroslav Hadžić, pokretač i suosnivač Centra

Milorad Timotić i Miroslav Hadžić, prve putovođe

Dugogodišnji čelnici Centra – Milorad Timotić, Sonja Stojanović, Miroslav Hadžić

Igor Bandović, direktor Centra

Glava I: Vrtlozi (post)ratne krize (1997–2000)

IZMENJENI OKOLIŠ

Unutrašnji okoliš, u kojem su se zatekli građani Srbije u drugoj polovini devete decenije prošlog veka, a nakon nametanja Dejtonskog mira (1995), imao je, spolja gledano, početna – socijalna, politička i bezbednosna – obeležja postkonfliktnog konteksta. Činilo se, otud, izglednim da će se Srbija i njeni građani postepeno, mentalno i fizički iskobeljati iz gliba YU ratova, te da će biti započet proces ne samo unutrašnje već i regionalne pacifikacije i normalizacije na tzv. Zapadnom Balkanu.

U Srbiji je (n)ovo okruženje, međutim, u svojoj nutrini sadržavalo i sve važne odlike predkonfliktnog konteksta. S tim što su sada, za razliku od doba nasilnog ukidanja Druge Jugoslavije, glavni izvori, uzroci i nosioci mogućnog društvenog i/ili političkog sukoba pristizali iz središta srpske države i društva. Izglednom je, otud, postajala opasnost od izlivanja dugo nagomilavanih i međusobno uvezanih unutrašnjih protivrečja i konfliktnih naboja u političko i socijalno polje Srbije. U korak s tim, ubrzano je povećavan i rizik od uterivanja građana Srbije u novi, samo ovog puta međusobni, nasilni sukob.

Reč je, dakle, o dobu u kome se istorijsko vreme u Srbiji nanovo, i metaforički i zbiljski, zgusnulo i ubrzalo. Njeni su vlastodršci i žitelji, naime, morali ponovo da razrešavaju sve svoje dileme oko prirode i dalje sudbine vladajućeg političkog poretka, od kojih su pod vođstvom Miloševića onomad združeno pobegli u rat. Samo što su oni sada do tih rešenja morali da dođu pod višestruko gorim uslovima, jer je u međuvremenu, pod dejstvom unutrašnjih i međunarodnih posledica YU ratova, socijalna i politička cena tog iznuđenog poduhvata višestruko narasla.

Zahtev je zbilje bio tim snažniji, jer je Dejtonskim činom izmenjena, barem nominalno, geopolitička i bezbednosna dinamika na prostoru bivše Jugoslavije, a naročito u Srbiji. Tim činom spoljni su umešači – u liku SAD, NATO i EU – Miloševića nepovratno saterali u Srbiju. To im je omogućilo da, nakon ranije uvedenih sankcija Srbiji (i SRJ), te direktnog oružanog mešanja u YU ratove, počnu da privode kraju svoju operaciju vojnog obuzdavanja i političkog slabljenja Miloševićevog režima (na dalje: Režim). Štaviše, oni su njega, ubrzo zatim, uz pomoć OVK-a, namamili u novi unutrašnji rat, koji je okrunjen agresijom NATO-a i Kumanovskim progonom države Srbije i njene oružane sile sa Kosova i Metohije juna 1999. godine. Time su bili stvoreni svi neophodni uslovi za kasnije

nasilno i, čini se, neopozivo izuzimanje ove pokrajine iz sastava i nadležnosti Srbije (i SRJ).

Spoljni se umešači nisu, uprkos svemu tome, ustezali da Miloševića nakon Dejtona imenuju, iz taktičkih razloga, za jednog od jemaca nametnutog mira, te da ga uz upotrebu „štapa i šargarepe" privedu na svoje kanabe. Ubrzo se pokazalo da je to Miloševiću podgrejalo iluziju kako on – uprkos ličnoj odgovornosti za izbijanje YU ratova i počinjene brojne zločine u njima – još drži kontrolni paket mirovnih i/ili ratnih akcija na (Zapadnom) Balkanu. Da bude gore, on je izgleda tada umislio kako mu je Zapad zauzvrat prećutno prepustio da Srbiju i SRJ iznutra, ako poželi i silom, (pre)uređuje i vodi po svom nahođenju.

Vojnopolitički dogon Miloševića dodatno je izoštrio brojne, a potencijalno razorne, unutrašnje slabosti i protivrečnosti Srbije. Ovo tim lakše i brže, jer je Milošević bio rešen da svim sredstvima i po svaku cenu neokrnjenom očuva svoju vlast i moć. Srbiju i njene žitelje su, povrh toga, nastavile hrpimice da sustižu pogubne posledice svog, nikad priznatog, učestvovanja u ratnom rasturanju Druge Jugoslavije, te iz njega isteklih državnih, nacionalnih, političkih i vojnih poraza. Uporedo je usledilo ubrzano izvođenje svih i krajnjih ekonomskih, socijalnih, političkih, etničkih i bezbednosnih posledica. Belodanom je, otud, postala temeljna, a potencijalno konfliktna, unutrašnja kriza socijalne i političke zajednice Srbije. Ništa čudno, jer su se u Srbiju i njenu privremenu i prividnu zajednicu sa Crnom Gorom (1992–2006), već ranije slili i u eksplozivnu smesu sjedinili sržni uzroci, sadržaji i nosioci nedovršenih, a tek spolja zabranjenih YU ratova.

Kriza je, dabome, snažno uzdrmala Miloševića i njegov režim. Nadasve zato što je zorno bilo da su oni iscrpeli socijalna, politička, ekonomska, bezbednosna i ideološka izvorišta svoje dotadašnje (sve)moći. Utom je režim doživeo iznutra dva snažna (protiv)udara sa odloženim, ali i dugotrajnim dejstvom. Najpre je Milo Đukanović, tadašnji predsednik Crne Gore, započeo, manje ili više skrivene, završne pripreme za državno osamostaljivanje Crne Gore, dočim su masovne i dugotrajne zimske demonstracije devedeset šeste na devedeset sedmu godinu, izazvane prekrajanjem rezultata lokalnih izbora, podstakle nagli i burni rast broja građana Srbije, koji javno i glasno odbacuju cezaristički režim Slobodana Miloševića. U sve to su se iz pozadine postepeno i posredovano umešale izvršne pripreme albanske zajednice i njenih političkih vođa za oružani sukob sa Beogradom radi nasilnog otcepljenja Kosova i Metohije od Srbije (i SRJ).

Kako to već priliči nedemokratskom poretku diktatorskog naboja, kada njegovog čelnika spopadne strah od skorašnjeg gubitka vlasti i moći, Milošević je na ogoljenu krizu odgovorio posvemašnom unutrašnjom agresijom i represijom. Na udaru su bili svi građani Srbije, a pogotovo njegovi politički protivnici. Izvan tog zahvata nisu, dakako, mogli da ostanu ni žitelji Crne Gore.

Na društvenu i političku scenu Srbije otud su ponovo uleteli vojska, policija i službe bezbednosti, uz sadejstvo kriminalizovanih paravojnih i parapolicijskih formacija, pristiglih i zaostalih iz YU ratova. O tome svedoči činjenica da se ondašnji generalski vrh Vojske SRJ izravno i javno uključio u odsudnu političku odbranu Miloševićevog režima.[1] Osnovavši VII bataljon Vojne policije u Crnog Gori, generali su ujedno započeli operaciju ranog sprečavanja njenog (budućeg) izlaska iz SRJ. Na to je Đukanović odgovorio jačanjem i militarizovanjem policije Crne Gore, stvarajući od nje sopstvenu unutrašnju vojsku. Naglo su stoga bili narasli rizici od intervencije Vojske SRJ u Crnoj Gori, te se vrlo izglednim činilo izbijanje novog unutrašnjeg, međunacionalnog i građanskog, rata.

Po sličnom obrascu Milošević je, ranije već militarizovanoj, policiji Srbije dodelio glavnu ulogu u nasilnoj odbrani svoje vlasti iznutra. Potom joj je tokom protesta „1996/97." uživo upriličio proveru njenih batinaških sposobnosti. Za sve to vreme Služba državne bezbednosti Srbije (nadalje: SDB) i vojne službe bezbednosti su iza scene delovale kao ogranci političke policije,[2] te su sustavno progonile sve oponente Miloševića, a po njegovom nalogu i fizički uklanjale najglasnije i/ili najuticajnije među njima.

Započeto državno nasilje je, međutim, po svom sadržaju, značenju i domašaju nadilazilo puko očuvanje Miloševića na vlasti. Na talonu je bio mnogo veći ulog. Naime, kriza i moguća smena vlasti su pretile da ugroze opstanak i sržne interese, tokom rata nastale, sprege između vlastodržačkih, novobogataških (pljačkaških), bezbednosnih, medijskih i kriminogenih elita. Da bi to sprečili, u Srbiji su glavni ratni dobitnici državnom silom udarili na nebrojene ratne gubitnike, koji su inače bili njihovih ruku delo. Istovremeno su vojne, policijske i tajnoslužbujuće vrhuške, zajedno i svaka ponaosob, braneći Miloševića, u stvari branile sebe i svoje korporativne interese. One su se radi toga bile upele svom snagom da, najpre spreče bilo kakvo izvođenje svojih pogubnih ratnih računa, a potom, i svako utvrđivanje i sankcionisanje njihove lične i/ili komandne odgovornosti za nasilno razaranje i Druge Jugoslavije i Srbije, kao i za tom prilikom učinjena bezbrojna ratna nepočinstva.

Da bude teže, vlastodržačku zloupotrebu državne sile protiv svojih sugrađana (ne)činjenjem je podržavala velika većina pripadnika vojske, policije i Službi. Izostao je, uz časne i retke izuzetke, njihov ikakav unutrašnji otpor (sa)učestvovanju u narastajućem državnom teroru. Ovdašnjim je građanima stoga upriličena repriza leta gospodnjeg '91, kada su pripadnici srpskog dela vojske pod imenom

[1] O čemu su sve čelni generali Vojske tada govorili, a o čemu su sve ćutali videti: Miroslav Hadžić, „Civilna kontrola nad Vojskom Jugoslavije", u: Miroslav Hadžić (ur.), *Civilna kontrola vojske i policije*, Medija Centar, Beograd, 2000, str. 58–74.

[2] O tome videti: Bogoljub Milosavljević, „Reforma policije i službi bezbednosti u Srbiji i Crnoj Gori: ostvareni rezultati i izneverena očekivanja", u: Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Bogoljub Milosalvjević (ur.), *Smisao reforme sektora bezbednosti*, CCVO, Beograd, 2004, str. 73–98.

JNA, u sadejstvu sa pripadnicima SDB-a i policije Srbije, krenuli u razaranje SFRJ. Dakako, uz svesrdno i obilno političko i oružano sadejstvo spoljašnjih saradnika (ortačkih rivala) iz Slovenije, Hrvatske, a potom i BiH. Među takve su ubrzo pristigli i oni sa Kosova i Metohije.

Oni žitelji Srbije koji su tada pretekli i dobacili do 2025. godine danas mogu opet lako postati žrtve ubrzane obnove državnog terora u režiji Aleksandra Vučića i izvedbi njegovih – državnih, partijskih, medijskih, privatnih i kriminogenih – pretorijanaca. Otuda je i Vučić, kao i pre njega Milošević, postao hteo – ne hteo, klijentom svoje vojne, policijske i tajnoslužbujuće klijentele, jer mu u konačnici od njih zavisi o(p)stanak na vlasti.[3] To tim više ako bude namerio da za tu svrhu primeni državnu silu. Na znanje mu je da je isti takav pokušaj Miloševića još jedanput dokazao kako čelni ešaloni vojske, policije i Službi, ne samo u Srbiji već u svakoj kriznoj i/ili konfliktnoj situaciji, najpre i nadasve brinu o daljem opstanku i ključnim interesima svojih korporacija. U ništa manjoj meri oni se tada staraju i o očuvanju svoje lične i grupne moći u njima.

PLODOVI UNUTRAŠNJE KRIZE

Nakon što su ga zimske demonstracije 1996/1997. prinudile da prizna delimičnu izbornu pobedu opozicije, Milošević kreće u otvoreni pohod na akademsku zajednicu, nezavisne medije i nosioce obnove i bujanja civilnog društva u Srbiji. Njegov je režim radi toga hitro doneo Zakon o univerzitetu, htevši da legalizuje izgon politički nepodobnih profesora. Zatim mu je novi Zakon o informisanju dozvolio da visokim novčanim kaznama satire sve medije koji su bili izvan njegove kontrole. U opticaju se našao i predlog tzv. antiterorističkog zakona,[4] koji je trebalo da omogući, pod optužbom za (unutrašnji) terorizam, tužilački progon i sudsko kažnjavanje ne samo političkih protivnika već i svih kritički nastrojenih pojedinaca i udruženja. U tom je cilju režim kanio da zakonom ozvaniči, proširi i ojača, nelegalno i obilato već korišćena, ovlašćenja policije i Službi za neomeđenu i nekontrolisanu primenu posebnih mera protiv svih svojih oponenata – počevši od tajnog prisluškivanja i praćenja, preko pritisaka i ucena, pa do lišavanja slobode, ali i života.

Daljni je tok događaja pokazao kako razobručeno državno nasilje nad podanicima može vlastodršcima, ne samo u Srbiji, uz jednokratne i prividne dobiti, da nanese i brojne neželjene i dugoročne gubitke. To utoliko pre, što je rastuća represija uvek pouzdan znak sve manje sposobnosti režima da krizom delatno i učinkovito upravlja na legalan način. Vidno je bilo, isto tako, da on više ne

[3] Više o tome: Miroslav Hadžić, „Bezbednosna razmeđa Srbije", u: Jovan Komšić, Aleksandra Popović, (ur.) Konrad Adenauer Stiftung, *Srpski izazovi u svetlu globalnih trendova treće decenije 21.veka*, Škola politike ekologije, Zasavica, Beograd, 2021.

[4] Videti: „Predlog zakona protiv terorizma", *Danas*, 28. jun 2000, str. 2.

može, pogotovo ne silom, da spreči niti da ograniči nastanak, umnožavanje i porast socijalnih, ekonomskih i političkih šteta, koje kriza svakodnevno čini svim građanima Srbije. Režim otud više nije mogao čak ni da, zarad opstanka i zaštite svojih sebičnih interesa, nastajuće štete drži pod kakvom-takvom kontrolom. To ga je pak nužno dovelo u reaktivnu poziciju, pa je krizu pokušavao da priguši, odnosno odagna i/ili dokine, udarajući državnom (pri)silom samo po njenim posledicama.

Zaoštravanje unutrašnje krize do njenih konfliktnih potencija je, uz sve ostalo, podstaklo samoorganizovanje znatnog broja slobodnomislećih i kritički nastrojenih građana Srbije. Zornom je otuda postala sve čvršća veza između dubine i oštrine unutrašnje krize i porasta broja samoniklih (izvornih) organizacija civilnog društva i nezavisnih medija. Sa svakim strmim zaokretom krizne spirale tendencijski je, štaviše, uvećavan broj civilnih udruženja i pojedinaca, koju su se javno i delatno suprotstavljali Miloševićevom režimu.

U prilog tome dodatno je išla i tadašnja spremnost, mada ne odmah vidljiva, spoljašnjih umešača sa Zapada da – prvenstveno po meri svojih interesa, potreba i ciljeva – pripomognu političko okončanje vladavine Slobodana Miloševića. Za tu su svrhu oni, između ostalog, preko svojih donatorskih ispostava počeli finansijski i logistički da podržavaju, napose u predvečerje njegovog pada, ne samo opozicione partije već i pristižuća civilna udruženja građana i nove medije.

Svima njima je izborno razvlašćivanje Miloševića bio, dakako, prvi i najvažniji cilj. Raznorodni su se oponenti režima tad suočili sa prekom potrebom da iznađu učinkovite načine za međusobnu saradnju i zajedničko delovanje radi ostvarenja tog cilja. Da bi to bilo dosegnuto, potrebno je bilo da oni među sobom postignu barem početnu, načelnu i većinsku saglasnost oko toga kako to Srbiju treba urediti i preobraziti nakon svrgavanja Miloševića. Zato su na dnevni red svekolike – građanske i političke – opozicije, pored centralne i urgentne teme vezane za njegovu učinkovitu i po mogućstvu nenasilnu smenu, pristigle teme i dileme oko metoda, oblika i sredstava, kao i nepoznanica, odnosno iskušenja uspostave drugačijeg (demokratskog) poretka u Srbiji. Rečeni su oponenti rešavanju ovog problemskog kolopleta pristupali, sasvim očekivano, na različite načine i sa nejednakim uspehom.

Projekcije većine opozicionih partija i njihovih vođa uglavnom su počivale na naglašenom obećavanju radikalnog postizbornog preobražaja Srbije, koji se navodno ima ostvariti uvođenjem i primenom temeljnih demokratskih načela, postupaka, merila i alatki. Međutim, te su programske zamisli bile, po pravilu, prepune uopštenih iskaza demokratskog predznaka, kojima je pretilo da, zbog učestale javne i propagandne upotrebe, završe kao isprazne ili izlizane fraze. Pogotovo u zajednici kakva je Srbija, koja je bila i ostala trajno uskraćena za početna, a pogotovo za moderna demokratska iskustva, vrednosti i znanja.

Da je to tako bilo, pokazuje i činjenica da oponentske partije u svojim programskim objavama nisu micale ni korak dalje od načelnih i stereotipnih stavova o potrebi preuređenja sektora bezbednosti Srbije, kao i o nužnosti radikalne reforme aparata državne sile. Izostale su, isto tako, bilo kakve najave o njihovoj nameri da taj aparat stave pod demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor kako bi predupredili i trajno otklonili pretnju koju oni predstavljaju po uspostavu i održivost demokratskog poretka u Srbiji.

Glavna se manjkavost ovih projekcija očitovala u nedostatku, kriznom kontekstu samerenih, operativnih i taktičkih planova za postizanje najavljenog strateškog cilja. Deo razloga za to je verovatno bio plod htenja opozicionih partija da režimu ne otkrivaju pre vremena svoje konkretne planove, poteze i akcije kako bi ga u, za sebe, povoljnom trenutku iznenadile i zatekle nespremnog. Međutim, izostanak čuvenog „6. oktobra" potvrdio je, mada tek naknadno i kasno, da se ondašnja opozicija, a pogotovo onaj njen deo okupljen u DOS-u, kad joj je takoreći iznenadno ipak zapala vlast, a budući lišena jasnih i delatnih planova i programa, najpre i najvećma zabavila njenom međusobnom raspodelom i/ili otimačinom.

Za razliku od toga, većina izvornih OCD-a tada je bila posvećena analizi i otkrivanju temeljnih i sistemskih manjkavosti vladajućeg poretka. Dobijene nalaze one su pak koristile da srpsku javnost dodatno suočavaju sa svim trenutnim i dugoročnim štetama, koje pokušaj stvaranja (velike) nacionalne države ratnom i nacionalističkom politikom nanosi Srbiji i njenim građanima. Kako bi uvećali izglede za pozitivno razrešenje unutrašnje krize, ondašnji su akteri civilnog društva, uz to, građanima Srbije učestalo dostavljali sveobuhvatne i duboke analize njenih uzroka, suštine i posledica. Uporedo sa tim, ove su organizacije izrađivale i javnosti nudile brojne akcione (operativne) programe i planove za željeni demokratski preobražaj Srbije. Otuda su u javni prostor pristizali, uz ostalo, njihovi modeli brojnih zakona, kao i raznovrsni predlozi za novo i drugačije ustavno i zakonsko (pre)uređenje Srbije.

Kako bi pripomogle stvaranju kritične mase, potrebne ne samo za razvlašćivanje Miloševićevog režima već i za početni preobražaj Srbije, brojne su OCD ujedno bile pokrenule zamašne i raznovrsne programe obuke i obrazovanja za demokratiju. Glavna ciljna grupa su im bili mladi, a potom i medijski poslenici. Bez aktivnog učestvovanja prvih nije bilo moguće na izborima smeniti Miloševića, dočim bez drugih potreba za radikalnom promenom Srbije nije mogla stići do dovoljnog broja njenih građana.

Civilnom scenom Srbije tog vremena nadasve su dominirale teme zaštite ljudskih prava, koncepti demokratije i parlamentarizma, pravne države i vladavine prava, tržišne privrede, obnove slobodne i kritičke javnosti, kao i nezavisnosti medija. Snaga i javni uticaj znatnog broja ondašnjih OCD-a počivali su na činjenici da su mnoge od njih osnovali ili su im se pridružili kritički, kreativno i

demokratski nastrojeni akademski i kulturni uglednici Srbije. Otuda su se one, po kvalifikacionoj strukturi, nivou stručnosti i minulom radu svojih članova i saradnika, mogle u oblasti svoje ekspertize ravnopravno nositi sa naučno-nastavnim ustanovama države. Zahvaljujući tome, ovakve su OCD objektivno bile preuzele na sebe uloge i zadatke, koje tadašnje visoke naučne i/ili obrazovne ustanove Srbije, iz raznoraznih razloga, nisu htele, umele ili smele da ostvaruju. Nastanak i delovanje takvih OCD-a utoliko može biti tumačen i kao situaciono iznuđeni, a delatni odgovor slobodno i kritički nastrojenih intelektualaca na pasivnost i bučnu ćutnju oficijelne akademske zajednice.

Ne treba, istini za volju, potceniti ili skrajnuti još neke važne razloge za ondašnji nastanak, umnožavanje i delovanje mnogih OCD-a. Većina onih koje je režim najurio sa univerziteta ili iz državne službe pokušavala je osnivanjem ovakvih organizacija da umanji i svoju egzistencijalnu ugroženost. Naime, pristizanje stranih donatora im je, ako ništa drugo, nudilo priliku da za svoje projekte, ukoliko su valjani, dobiju materijalnu podršku, te tako sebi legalno pribave kakav-takav prihod. Od posebnog i šireg društvenog značaja bilo je to što su u civilnom sektoru otvarana brojna radna mesta za mlade aktiviste i buduće istraživače. Ništa manje je važno i to što su svima njima OCD davale priliku da obnove i/ili steknu profesionalnu autonomiju u istraživanju, kako tekuće krize, tako i puteva za njeno pozitivno razrešenje, pa time i za normalizovanje Srbije.

RAZROKA VIĐENJA ZBILJE

Rasedna je linija između većine tadašnjih opozicionih partija i istraživačkih OCD-a u prvom redu iznicala iz njihovog znatno drugačijeg stava prema YU ratovima, te ratnom učešću i saldu Srbije. Naime, većina je opozicionih vođa i partija izbegavala, po pravilu, da temeljito, kritički i javno preispituje ulogu Srbije u nasilnom rasturanju Druge Jugoslavije, te da mesnom građanstvu jasno i celovito predoči pogubni učinak tog preduzeća. Naime, većina rečenih partija nije ni mogla ni htela da izađe izvan Miloševićevog nacionalističkog obrasca za tumačenje uzroka, naravi i posledica YU ratova, kao i za imenovanje njegovih glavnih izazivača i protagonista. Umesto toga, bilo im je, čini se, lakše i politički korisnije da glavnu krivicu za ratne poraze Srbije delom pripišu zapadnim umešačima, a delom Miloševiću. Njemu su oni, pritom, mnogo više zamerali to što je sve te ratove izgubio, nego to što ih je uopšte vodio.

U tadašnjoj su Srbiji, povrh toga, dodatno rasli politički značaj i upotrebna vrednost zavereničkog i samoviktimizujućeg poimanja (svake) Jugoslavije. Ništa čudno, jer je ona već tokom 80-ih godina proglašena za skupu i sudbonosnu

grešku pređašnjih političkih i intelektualnih elita Srbije.[5] Osloncem na to, Miloševićev je režim oživeo i medijski snažno promovisao koncept „Velike Srbije", te prizivao stvaranje države koja će, navodno nanovo, ali sada u drugačijem okviru, okupiti sve Srbe i teritorije na kojima oni žive. Sa te je ideološke, nacionalno-verske i medijske platforme potom pravdano ratno iznicanje etnički čistih (pročišćenih) državolikih tvorevina srpskog predznaka, namernih da se kad-tad ujedine. Probitačnost ovog koncepta u Srbiji uvećavalo je i to što su po istoj mustri vođe novonastalih država YU porekla, unutrašnjom primenom vojne i policijske sile, etnički (o)čistile svoje zajednice – bilo tako što su sve *druge* izbrisali iz spiska postojećih, kao u Sloveniji, bilo tako što su ih raznim „olujnim bljeskovima", kao u Hrvatskoj, a netom i u entitetima BIH, nepovratno prognali izvan svojih, ratom stečenih, država.

Za razliku od opozicionih partija, istraživačke OCD su se tada bavile ključnim uzrocima, suštinom, sadržajima, dimenzijama i glavnim delatnicima YU ratova.[6] Neke od njih su, na primer, odmah po početku rat(ov)a pokrenule u Srbiji raznovrsne antiratne studije i akcije, htevši da svoje sugrađane podstaknu na delatni otpor ratnoj politici i praksi Miloševićevog režima.[7] Neke druge[8] su, kao na primer Fond za humanitarno pravo, uredno prikupljale činjeničnu građu kako bi na vreme dokumentovale ratne zločine, koje su – u ime navodne zaštite Srba, ma gde oni bili – počinili neki od pripadnika zapadnih srpskih vojski izniklih iz JNA. Tačnije, bojovnici srpskih paravojnih i parapolicijskih formacija kriminalnog porekla i/ili usmerenja – kako onih koje su u ime samoodbrane situaciono nastajale u lokalu na ratom zahvaćenim područjima, tako i onih koje su proizvođene u Resoru državne bezbednosti MUP-a Srbije. U istraživačkom zahvatu ovakvih OCD-a su se, dakako, našli i ratni zločini ostalih YU aktera. Kao što su o svemu tome, uostalom, tadašnju javnost Srbije, uprkos svim rizicima i pritiscima, redovno izveštavali novinari malobrojnih nezavisnih medija, kao što su to tada bili, na primer, Radio B92 i dnevne novine Naša borba, iz koje je kasnije iznikao dnevni list Danas.

I opozicione partije i rečene OCD su se nužno bavile ratnim dejstvima i borbenim učincima državnog aparata prinude iz Srbije i SRJ, kojim su komandovali i/ili upravljali Milošević i njegovi opunomoćenici u ministarskim i generalskim odorama. Dok je YU rat još bio u toku, pristup ovim temama većine partijskih i civilno-građanskih protivnika Miloševića bio je pretežno skrojen

[5] Više o tome: Latinka Perović, *Dominanta i neželjena elita, Dobrica Ćosic*, prva knjiga, Dangraf, Beograd, 2022.

[6] O tome svedoči i zbornik radova: Nebojša Popov (ur.), *Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, I-II, Samizdat B92, Beograd, 2002, Prvo izdanje objavljeno 1966.

[7] Centar za antiratnu akciju je pionirska organizacija te vrste; uporediti: https://w.wiki/KUx2, pristupljeno 24. 12. 2024. godine.

[8] Videti: https://www.hlc-rdc.org/dokumentovanje/.

po dnevnopolitičkoj meri. I jedni i drugi su se, naime, najpre bavili tekućom i pojavnom – političkom, istorijskom, teritorijalnom, nacionalnom, verskom i međunarodnom – stranom tog rata, dočim, njegovi socijalni, ekonomski, kulturni, demografski i ini sastojci, i iste takve posledice, nisu pobuđivali njihovu veću pažnju. Ali su zato budno praćena, analizovana i tumačena tekuća borbena dejstva svih na ratištima bivše Jugoslavije delujućih oružanih sastava, a posebno onih koji su se zaodevali srpskim znamenjima i legitimisali visokoparnim – oslobodilačkim i patriotskim – razlozima i sudbinskim ciljevima.

Saznajni, vrednosni i ideološki raspon tadašnjih kritika skrivenog ratnog preduzeća Srbije i SRJ bio je veoma širok, kao što je za tu svrhu bio korišćen i raznovrstan arsenal uvida i činjenica. Tako je, na primer, znatan broj opozicionih partija glavne razloge za ratne neuspehe (poraze) zapadnih srpskih ostataka JNA – u liku Vojske RSK, a netom i Vojske RS – najvećma nalazio u njihovom komunističkom poreklu i nasleđu. Deo razloga, ali i opravdanja, ti su kritičari crpeli i iz odbijanja Miloševića da odmah po izbijanju rat(ov)a preuzete delove JNA i njene (para)vojne derivate preimenuje u jedinstvenu srpsku vojsku. Tačnije, iz činjenice da je on jednonacionalnu supstancu i svrhu ovih formacija na početku rata(ova) skrivao iza SFRJ, a potom i iza SRJ oznaka.

Preovlađujući javni i medijski tretman ostataka JNA i oružanih sastava Srbije (i SRJ) bio je u tom vremenu obeležen, ne slučajno, senzacionalizmom. U prvom su planu vazda bile, sporadično i namenski obnarodovane, korupcionaške i kriminalne afere u vojsci, policiji i Službama, a ne njihovo razorno ratno dejstvo.[9] Po istom je obrascu pod posebnom paskom bio, inače brzomenjajući, personalni sastav njihovog prvog ešalona, a posebno „lična jednačina" čelnih naredbodavaca i najviših komandanata. Ovo tim više, jer je režim nesustalo, uz pomoć svojih medija, stvarao i u nove mitove smeštao navodne ratne heroje u generalskim uniformama. Na stranu to, što je većina takvih kasnije optužena i osuđena u Haškom tribunalu zbog učinjenih ratnih zločina. Režim je, međutim, sa istim žarom otkrivao i javno, a potom i sudski, proganjao kao izdajnike one generale, mada retke, koji su zarad očuvanja života svojih potčinjenih, ili u ime svoje oficirske časti, odbijali da izvrše nesuvisla i/ili pogubna naređenja više komande.[10]

Većina opozicionih i antiratnih kritika (zlo)upotrebe državnog aparata sile SRJ i/ili Srbije ipak je po mnogo čemu bila nedovoljna. Od iste su boljke, uostalom, patili i režimski panegirici (svojoj) vojsci, policiji i Službama. Kod oba pristupa i mnoštva njihovih varijacija vidno je bilo pomanjkanje valjanih uvida u socijalno i profesionalno biće zatečene (nasleđene) vojske, odnosno policije i

[9] Reč je, između ostalog, o aferi oko izgradnje vila za vojne generale usred rata („Cvećara 1 i 2"), te ubistvo policijskog generala Stojčića – Badže, kao i sukobi u okviru kontraobaveštajne službe (KOS) vojske, čiji je jedan od aktera bio i general Nedeljko Bošković.

[10] U takve spada generala Vlade Trifunovića. O njegovom sudskom progonu videti: Rade Radovanović, „Čekajući pravdu", *Danas*, 6. 3. 2010.

Službi. Kao što je, po pravilu, previđan i/ili zabašurivan njihov klijentski status, zbog koga su ovi organi državne sile još pre početka YU rata(ova) izgubili i poslednje ostatke profesionalne autonomije, te (p)ostali puki instrumenti i izvršioci (zlo)volje Miloševića i njegovih skutonoša.

Izvan je ikakvog valjanog uvida, takođe, ostajala unutrašnja socijalna struktura i dinamika u svakoj od državnih korporacija Srbije/SRJ nadležnih za nasilje. Otuda su javno retko ispitivani tokovi i načini sticanja, raspodele i (zlo)upotrebe moći, vlasti i novca u njima. Javnoj i stručnoj pažnji su ujedno izmicale metode i alatke koje je režim svakodnevno koristio kako bi iz pripadnika ovih organa istiskivao političku, ideološku, nacionalno-versku i borbenu lojalnost, dočim je zaglušujuća patriotska buka vojnih i policijskih generala, uz terciranje partijskih i političkih im nalogodavaca, nadasve služila da se od javnosti Srbije prikriju njihove velike teškoće i neuspesi u proizvodnji i održavanju željenog borbenog morala svojih jedinica. To tim pre, jer je taj moral na koncu nužno opadao i/ili bio razaran pod dejstvom nacionalno-verske prirode i dužine trajanja unutrašnjeg rata. O tome, uz ostalo, svedoče višekratno neuspešne mobilizacije ne samo u Srbiji već i u netom izniklim zapadnim srpskim državama (RSK i RS). Ne bi li umanjili zbog toga nastale štete, njihovi su vlastodršci, uz ostalo, naložili vojnoj policiji da pronalazi, hapsi i prinudno privodi na ratište sve odbegle. To je posledično izazvalo dodatni rast broja vojnih obveznika, posebno mladih, koji su, da bi izbegli učestvovanje u ratu, otišli u inostranstvo ili pribegli unutrašnjoj emigraciji.

MANJAK ZNANJA – VIŠAK ĆUTNJE

Nije lako dokonati zašto su ondašnji i potonji uvidi opozicionih partija i istraživačkih OCD-a u JNA, odnosno u vojsku, policiju i Službe Srbije/SRJ u osnovi bili manjkavi. Deo objašnjenja za to može isteći iz činjenice da su oni sve vreme radili u ratnom okruženju i pod pritiskom borbene dinamike YU rat(ov)a. U takvim uslovima, po pravilu, nema previše prostora i vremena, niti dovoljno jakih motiva za celovito i temeljito analizovanje i tumačenje ključnih razloga voljnog učestvovanja državnog aparata sile i velike većine njihovih pripadnika u satirućem ratu protiv svojih dojučerašnjih sugrađana.

U (za)datim okolnostima glavni predmet pažnje i kritike i jednih i drugih, kao uostalom i javnosti Srbije, najvećma su bili porazni učinci i zorne posledice skrivene upotrebe ovog aparata na bojištima izvan Srbije (i SRJ). Rečeni su kritičari, povrh toga, a pogotovo nakon izborne krađe u Srbiji '96. godine, sve više bili zaokupljeni izglednom opasnošću od unutrašnje upotrebe vojske, policije i Službi u Miloševićevoj izvedbi. Svi oni su, međutim, propustili priliku da javno i celovito ispitaju i ogole suštinsku vezu između spoljašnje i unutrašnje zloupotrebe

ovog aparata prinude. Pošto je većina njih propustila da na vreme ospori legalitet i legitimitet Miloševićeve zloupotrebe vojske, policije i Službi diljem ondašnje Jugoslavije, sva njihova naknadna pozivanja na Ustav i zakon, kao na navodne zapreke pretećem okretanju te sile protiv građana Srbije, imala su slab odjek i nezapažen učinak.

Postoji, međutim, još nekoliko dubljih razloga koje s tim u vezi treba imati u vidu. To tim pre, jer ključni od njih potiču iz bezbednosnog nasleđa Srbije, oblikovanog tokom prethodnih vremena i pod svim njenim pređašnjim vlastima. Štaviše, to je nasleđe, nezavisno od kasnijih i/ili tekućih prerada, a zbog zamašne socijalne i političke inercije, imalo u Srbiji dugoročno i trajno dejstvo. Povoljan ambijent za to je stvaran neprekidnim, sveobuhvatnim, sistematskim i snažnim javnim strašenjem njenih građana. Pošto ih je svaka vlast ubeđivala kako im bezbrojni, a neprijateljski Drugi, stalno i iznova ugrožavaju opstanak samo zato što su Srbi, ovi su nužno, pre ili kasnije, zapatili simptome kolektivne i/ili pojedinačne paranoje narcističkog punjenja, koja na kraju, a pogotovo u ratu, neizbežno proizvodi sve veću, ne samo verbalnu, agresivnost prema svim Drugim i Drugačijim.

Da bi pak podanicima svojim, makar privremeno, odagnali ili ublažili strah koji su im sami usadili, državni su im strašitelji vojsku, policiju i Službe vazda i gromko predstavljali i nametali kao jedine i konačne spasitelje. Pod tom je izlikom, uostalom, svaka ovdašnja vlast ovom aparatu stalno, zakonski i/ili kriomice, širila nadležnosti i uvećavala ovlašćenja za prinudu. Budući socijalizovani po sekuritizujućem obrascu, najveći broj, ne samo ondašnjih, građana Srbije stekao je strahopoštovanje i idolopoklonički odnos prema aparatu državne sile, a nadasve prema vojsci. To je pak vladajućem režimu u svakoj od YU i/ili srpskih država dozvoljavalo da taj aparat trajno izuzme iz ikakve javne rasprave i sistemske – parlamentarne i sudske – kontrole, te da pristup njima zapreči nizom zakonskih zabrana, čije je osporavanje ili kršenje bilo strogo kažnjivo.

U Srbiji je to vojsku, u sadejstvu sa njenim negdašnjim – stvarnim i/ili ulepšanim – ratnim i nacionalno-oslobodilačkim postignućima, pretvaralo u mitsko i apstraktno biće. Mada se pod tim plaštom vazda krije zatečena vojska konkretnog imena i personalnog sastava, koja nezavisno od javne predstave o sebi nosi sva ključna obeležja, uključujući u to i ona negativna, društva iz kojeg je ponikla i kome bi navodno trebalo da služi. Tu su neki od važnih izvora bazičnog nesaglasja između trajnog i velikog poverenja javnosti Srbije u apstraktnu, vanvremensku i idealizovanu vojsku i zamašne sumnje iste te javnosti u obučenost, opremljenost i borbenu sposobnost konkretno zatečene vojske, a na koncu i u stanje morala njenih pripadnika.[11]

Neki od važnih razloga za, ne samo ondašnje, pomanjkanje kritičkog i analitičkog propitivanja političke i ratne (zlo)upotrebe vojske, policije i Službi,

[11] Više o tome u daljem tekstu.

delimično su produkt, mada višestruko posredovano, nerazvijenosti akademskih i multidisciplinarnih istraživanja fenomena bezbednosti, a naročito civilno-vojnih odnosa u Srbiji i svakoj od Jugoslavija. Istine radi, valja znati da su, na primer, u školama i akademijama negdašnje JNA posebno izučavane vojna sociologija, sociologija vojne organizacije, vojna psihologija i moral armije. Doduše, pristup tim disciplinama, te problemski okvir, korišćena literatura, kao i ponuđena znanja bili su dobrano ograničeni polaznim, i to ideološkim, premisama, koje su pak izvođene iz tekućih političkih naloga i potreba jednopartijskog poretka.

Tako je ondašnje Ministarstvo odbrane (SSNO), na primer, od kraja 60-ih godina prošlog veka za svoje potrebe redovno empirijski istraživalo armijsko (javno) mnjenje, kao i stavove ostalih građana prema vojsci i odbrani SFRJ. Mada su početno bila oblikovana u skladu sa uzusima struke, ona su uglavnom okončavala kao istraživanja na zadate rezultate. To tim lakše, jer je tumačenje glavnih nalaza na kraju uvek bilo sameravano trenutnim potrebama vojnog vrha i njegovog, dakako ideološkog, viđenja YU zbilje. Kada su, i ako su, stečeni uvidi odudarali od vrhovne vojne volje, oni su, po pravilu, prenebregavani ili odbacivani, dok je njihova saznajna vrednost negirana.[12] Desilo se, štaviše, da zbog toga bude i ukinuta ustanova koja je nadležna za takva istraživanja. Tako je 1972. godine raspušten i Centar za andragoška, psihološka i sociološka istraživanja u JNA (CAPSI). U grehove mu je, sudeći po ondašnjim kuloarskim glasinama, upisano uz ostalo i htenje da empirijski istražuje prirodu, stanje i dinamiku društvenih odnosa u tadašnjoj vojsci.

Pri svemu tome, monopol nad nalazima svih takvih istraživanja imao je vojni vrh, te su oni, budući klasifikovani kao najviša vojna i/ili državna tajna, bili nedostupni ne samo najširoj već i stručnoj javnosti. Otuda bi se bez preterivanja moglo ustvrditi da je u negdašnjim srpskim i YU državama, a pogotovo u SFRJ, ciljno održavano opšte neznanje o društvenoj i političkoj prirodi pripadne vojske, kao i o razmerama njene stvarne (ne)moći.

U prilog tome govori i činjenica da su zamisao i praksa bezbednosti u Srbiji i njoj prethodećim i/ili zahodećim državama – od Prve preko Druge, pa do simulirane Treće Jugoslavije – uvek bili celovito prekriljeni i dubinski prožeti trenutno vladajućom ideologijom. Zahvaljujući tome, pod imenom istraživačkih nalaza o (ne)bezbednosti Srbije, odnosno svake od Jugoslavija, bez teškoća su poturani, proturani i nametani ideološki i (dnevno)politički iskazi vladajuće klase i njenih centralnih moćnika. Neupitnost i navodna tačnost tih iskaza, budući proglašenih za aksiome, dokazivana je i štićena, povrh svega, pretnjom od primene ili primenom državne prinude protiv svih javnih sumnjala.

[12] Otud je tadašnji vojni vrh ignorisao promene u stavovima pripadnika JNA prema socijalizmu, Jugoslaviji i njenoj krizi. Više o tome: Pero Šipka, Miroslav Hadžić, *Javno mnjenje članova SKJ u JNA o društvenoj reformi i preobražaju SKJ*, Komitet Organizacije SKJ u JNA, Beograd, 1989.

Ne čudi stoga što je u ovim državnim tvorevinama, a pogotovo u SFRJ, umnožavan broj ideološki pravovernih tumača i apologeta partijskog (vladarevog) poimanja (ne)bezbednosti države. U SFRJ je ovakvoj indoktrinaciji nadasve bila izložena srednjoškolska i studentska mladež. Ondašnji je režim svojim agitatorima i epigonima zauzvrat bio upriličio i osigurao, uz sve ostalo, zavidnu socijalnu poziciju, te političku i/ili univerzitetsku karijeru. Oni su pak pomogli da ondašnjoj javnosti puzeća militarizacija celog društva, okrunjena izranjanjem totalizujuće policijske države – obavljani, inače, pod velom primene koncepta opštenarodne odbrane i društvene samozaštite (KONO i DSZ) – budu predstavljeni i nametnuti kao konačno pronađeni oblik svenarodne, dragovoljne i uspešne odbrane i (samo)zaštite Druge Jugoslavije, te njenog socijalističko-samoupravnog poretka.[13]

Na stranu to što su YU ratovi odmah poništili ideološke temelje ovog koncepta. To tim uspešnije, što su u finišu unutrašnje političke krize (1988–1991) na mah i potpuno iščilila navodno bezgranična volja građana Jugoslavije za socijalizam, bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje, nesvrstanost itd.[14] Ovaj se koncept, povrh toga, pokazao beskorisnim u uslovima unutrašnjeg rata, pošto je nominalno bio oblikovan za odbranu SFRJ od spoljne agresije. Međutim, a paradoksu usprkos, delatno je i učinkovito potvrđena, pogotovo u Sloveniji i Hrvatskoj, strateška i operativno-taktička valjanost vojnih sastojnica ovog koncepta odbrane. Otuda i navodni spasioci (bilo kakve) Jugoslavije i socijalizma, oličeni u Miloševiću i vrhu JNA, nisu uspeli da ijedan od južnoslovenskih naroda, osim srpskog i crnogorskog, silom zadrže u starom političkom poretku niti u neuspešnoj državnoj zajednici, koje je svaki od ovih naroda i njihovih vođa, iz raznoraznih razloga, već pre toga nepovratno odbacio.

Nije lako, isto tako, objasniti i razumeti ondašnju uzdržanost većine kritički nastrojenih istraživača iz Srbije/SRJ/SFRJ pred bezbednosnim temama, a naročito pred kompleksom civilno-vojnih odnosa. Pogotovo ako se zna da se neki od njih nisu previše ustezali da javno i temeljito osporavaju celinu ili glavne sastojnice partijskog koncepta i zbilje socijalizma. Može se, otud, samo nagađati o pravim razlozima, koji su ih odvraćali od istraživanja hroničnog manjka bezbednosti Srbije i/ili svake od Jugoslavija, a pogotovo unutrašnje bezbednosne ugroženosti njihovih građana.

Izbegavanje da se uđe u polje bezbednosti, inače naučno neistraženo i ideologijom zagušeno, može biti donekle objašnjeno razlozima, nazovimo ih ovde, akademskog čistunstva. Razumno je, naime, pretpostaviti da se svaki istraživač, koji drži do uzusa struke, a pri manjku civilne i akademske ekspertize bezbednosti u Srbiji i svakoj od Jugoslavija, suzdržava od ulaska u sebi nedovoljno poznato i

[13] Za tu su svrhu početkom 70-ih godina prošlog veka u svim republikama osnovani fakulteti za opštenarodnu odbranu.

[14] Uporediti: Strategija ONO i DSZ SFRJ, SSNO, Beograd, 1987.

zbiljski nedostupno područje. Nije isključeno ni to, da je neznanom broju njih ova tema, posmatrana sa metateorijskog i/ili filozofskog stanovišta, možda izgledala prozaično ili efemerno, pa čak i samorazumljivo. Između ostalog i zato što svako ozbiljno istraživanje arkanskih vrleti nedemokratskog (autoritarnog, totalitarnog) poretka, po pravilu, ili polazi od pretpostavke ili biva okončano nalazom o pretorijanskoj nameni pripadnog mu državnog aparata sile i prinude.

Da to ipak ne mora uvek biti tako, ilustruju, između ostalog, i dometi i učinci davnašnje kritike staljinizma u Drugoj Jugoslaviji. Pogled unazad vidnim čini nesklad između oštre, svestrane i izravne kritike staljinizma – koju je, doduše, podsticao i sponzorisao vrh vladajuće KPJ/SKJ – i znakovite akademske ćutnje o autoritarnoj prirodi njegovog samoupravnog derivata instaliranog u FNRJ (SFRJ). Iz rečenih se kritika staljinizma moglo, naime, sve saznati o unutrašnjem teroru u SSSR-u i drugim članicama Varšavskog ugovora, te o presudnoj ulozi u tome tamošnje vojske, kao i tajne i javne policije. Nasuprot tome, u SFRJ je sve to vreme preovladao javni i stručni muk o represivnoj prirodi i pretorijanskoj nameni JNA, policije i tajnih službi.

Ovo podsećanje upozorava na to da ne treba isključiti konformizam i/ili oportunizam kao važne razloge za stručnu ćutnju neznanog broja istraživača o učestaloj političkoj i (pro)ratnoj zloupotrebi vojske, javne i tajne policije u Srbiji i /ili nekoj od Jugoslavija. Načelno je nesporno da iza modelski uzetog konformizma ili oportunizma bilo kog pojedinca vazda stoji složeni splet njegovih raznovrsnih motiva, sklonosti i interesa. Otuda je i eventualni strah od lične ugroženosti ili ugroženosti nekih od svojih interesa, odnosno htenje da taj strah bude odagnan ili barem umanjen, verovatno podsticao množinu istraživača da se, kako bi lakše i bez većih rizika politički i/ili socijalno preživljavali, priklone jednoj od ove dve strategije. Ne treba stoga olako odbaciti ni pretpostavku da je uzdržanost većine ondašnjih istraživača možda bila plod njihovog stvarnog i/ili anticipiranog straha od izglednih, a potencijalno pogibeljnih posledica svog eventualnog ulaska, pogotovo javnog i glasnog, u bezbednosni zabran vladajućeg režima.

Napomenimo uz to i da je izostanak civilnih, a pogotovo kritičkih studija bezbednosti u vremenu od Drugog svetskog rata do devedesetih godina, tj. za vreme socijalizma i potom SRJ, čvrsto povezan sa autokratskom prirodom režima i manjkom slobode (mišljenja, i izražavanja, okupljanja i udruživanja). Za nastanak i razvoj takvih studija neophodne su izvesna demokratizacija društva, minimum sloboda i otklon od sistema zasnovanog na ideološkom monopolu. Zbog toga je u to vreme bavljenje – po pravilu kvazinaučno i ideološko – vojskom, policijom i Službama bilo rezervisano za partijske i državne organe, pa su civili rizikovali kazne ako uđu u taj zabran.

BREME NASLEĐA

Od nastanka moderne srpske države, pa sve do sadašnje Srbije vojska obitava u njenom središtu. Učestali ratovi za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje, a netom i za YU razjedinjenje, vojsci su u svakoj od nastajućih i/ili nestajućih državnih tvorevina pribavljali, bez obzira na njeno ime, veličinu i ustrojstvo, pozamašnu političku i društvenu moć. Ta moć je pretakana u zaseban i privilegovan, a po svojoj prirodi koruptivan, socijalni, ekonomski i pravni položaj vojske i njenih pripadnika. To je dodatno pothranjivalo prirođenu sklonost vojske, ne samo u Srbiji, ka sveobuhvatnoj izdvojenosti, zatvorenosti i potpunoj samodovoljnosti. Iz tog je izvorišta povratno proizvođena, obnavljana i uvećavana njena ukupna društvena, a posebno politička snaga. U prilog je tome, a kao posledica čestih, međusobno sustižućih i/ili prelivajućih ratova, uporedo išla zamašna – jezička, simbolička, kulturna, vrednosna, estetska i duhovna – militarizacija patrijarhalnog i autoritarnog, a za demokratiju uskraćenog, srpskog i/ili jugoslovenskog društva i njegove države.

U takvom je ambijentu vojska lako sebe unapredila u vrhovnog učitelja, te glavnog vaspitača i strogog nadzornika patriotizma. Usput je sebe proglasila za jedino pravu i neophodnu, mada zakonom obavezujuću, „školu života". Svaka je ovdašnja vojska tu zgodu koristila za ideološku indoktrinaciju regrutovane mladeži, te za istiskivanje iz nje politički i ideološki oktroisanog patriotizma. Valja podsetiti da se, pri tome, krajem XIX veka krenulo od istorijski okasnelog, a epski i romantičarski shvaćenog nacionalnog, a nedugo zatim i južnoslovenskog rodoljublja, da bi se, preko socijalističkog, početkom XXI iznova vratilo etničkom patriotizmu nabijenom ideologizovanim „srbstvom" i svetosavljem. U svakoj od svojih pojava vojska je, povrh svega, bila centralno uzgajalište, glavni pronosilac i budni čuvar kulta ličnosti nacionalnog i/ili revolucionarnog vođe, zaselog na tron države.

Ne čudi, stoga, što je u svakoj od srpskih i/ili YU država vojska bila dominantni subjekt i glavni modelar civilno-vojnih odnosa po obličju svom. Zaklanjajući se, već prema prilici, iza svoje oslobodilačke i/ili revolucionarne uloge, a u ime opstanka vazda ugrožene nacije i države, vojska je takoreći neograničeno zahvatala novce iz državnog budžeta, obilato crpeći ljudske i materijalne resurse, inače siromašnog, društva. To tim lakše, jer je oficirski i/ili generalski kor vrlo često, otvoreno ili iz potaje, odlučivao o prirodi i trajnosti političkog poretka u svakoj od prethodnih Srbija i Jugoslavija. Od njih je, u ništa manjoj meri, zavisilo i kome će to, sa kojim ciljem, te na koji rok pripasti dovoljna moć za nesmetano lično upravljanje državom i nacijom. Iz toga je, na koncu, nužno izranjao dvostruki i dvosmerni klijentelizam, pa je aktuelni vladalac bivao klijentom svoje vojne klijentele.

Svakom šefu države su, istini za volju, ustavna ovlašćenja za vrhovno komandovanje dozvoljavala da vojni vrh personalno oblikuje po ličnom izboru i spram svojih vlastovoljnih potreba i interesa. Zbog toga je odanost vojske Ustavu i zakonu, te matičnoj državi i građaninu kao suverenu, tj. kao onome od koga potiče suverenost,[15] vazda bila premetana u ličnu vernost oficira, a napose generala trenutnom vladaocu, njegovom političkom programu i ideološkom nazoru. U tom je cilju svaka od ovdašnjih vojski bila dubinski natopljena vladajućom ideologijom i korenito politizovana, pa je javno i/ili iz senke delovala kao nezaobilazni, a često i presudni politički akter. Štaviše, zbog lične, ideološke i interesne sprege oficirskog kora i vladaoca, vojska je u svakoj od, inače bazično nedemokratskih, srpskih i/ili YU država bila izvan delatne i učinkovite, a pogotovo demokratske kontrole legitimnih i legalnih civilnih ustanova vlasti: stolujuće vlade, parlamenta i sudstva. Nad njom, povrh toga, nije postojao niti je bio dobrodošao ikakav javni nadzor.

Ironijom skorašnje jugoslovenske i srpske istorije, a uprkos radikalnoj izmeni političke naravi Prve Jugoslavije nakon antifašističkog i oslobodilačkog rata, stari je obrazac civilno-vojnih odnosa, samo sada zakićen novim ideološkim i političkim znamenjem, unet i u socijalističku državu. Početnu su moć njenoj vojsci (JA, JNA) donosile ratom stečene oslobodilačke i revolucionarne tantijeme. Glavnina te moći je nepresušno izvirala iz datog joj statusa naoružanog odreda vladajuće Partije (KPJ, SKJ) i njenog doživotnog vođe – Josipa Broza. Osloncem na to, vojska se uobličila i ustoličila kao zasebni i samostalni politički, (para) državni i partijski entitet, koji je za života Vođe samo njemu bio potčinjen i odgovoran. Kada je Vođa zbog sile vremena i biološke prolaznosti zamakao, JNA i njen vrh odlučili su da za svoje postupanje odgovaraju jedino sebi. Zornom je tada postala autoritarna i militaristička priroda civilno-vojnih odnosa u (samo) proklamovanom socijalističkom poretku. Kao što je belodanom, ubrzo zatim, postala i politička i vojna nemoć partijske vojske.

O tome nedvosmisleno svedoče razorne posledice političkog, a potom i oružanog mešanja vojnog vrha i JNA u završno zaplitanje YU krize. Jer, zahvaljujući tome, kriza je mnogo lakše i brže pretočena u unutrašnji rat svih protiv sviju. Dakako, uz svesrdno učešće nasilnih razarača Jugoslavije iz njenih republika.

Među njih su hitro pristigli i čelni generali JNA[16] kada su u predvečerje rata protivustavno i nezakonito prigrabili za sebe pravo da svojevoljno odlučuju o tome za koje to svrhe, te protiv koga, kada i kako će biti upotrebljavana vojna sila tadašnje države. Umesto da na vreme i preventivno izvrše – politički, nacional-

[15] „Suverenost potiče od građana koji je vrše referendumom, narodnom inicijativom i preko svojih slobodno izabranih predstavnika", *Ustav Srbije*, stav 1, član 2.

[16] General Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu; admiral Stane Brovet, zamenik saveznog sekretara, i general Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba. Sudeći po ondašnjim glasinama u armijskim kuloarima, u njihovom je zaleđu, kao savetnik i neformalni nalogodavac, sve vreme stajao admiral Branko Mamula.

no i ideološki nepristrasan – pritisak na vođstva sukobljenih republika, ne bi li ona mirno, kompromisno i dogovorno razrešila krizu, te izbegla unutrašnji rat, generali su naložili JNA da po svaku cenu i svim sredstvima očuva Jugoslaviju i socijalizam u njoj. Ovoj je vojsci zaštita matične države i mira u njoj zato bio sporedni zadatak, koji je vojni vrh navodno bio rad da izvrši, samo pod uslovom ako SFRJ bude (pre)uređena u modernu federaciju po njegovoj meri. Ništa čudno, jer je Jugoslavija za Kadijevića i njegove skutonoše, kao i za političke im saveznike u liku vlastodržaca iz Srbije i Crne Gore, tada jedino bila mogućna i vredna odbrane ako u njoj bude sačuvan socijalistički poredak.

Upravo su zato vojni čelnici pokušavali raznim merama da sačuvaju i/ili iznude, makar i privid, unutrašnje – ideološke i političke – monolitnosti JNA. U tom je cilju njena Uprava za moral, uz sve ostalo, takoreći svakodnevno slala listu obavezujućih stavova čelnih generala prema krizi u zemlji, kao i prema svakom od republičkih aktera. Od pripadnika JNA je zahtevana bezrezervna odanost vojnom vrhu i njegovoj politici, umesto prema Ustavu, matičnoj državi, legalnom i legitimnom civilnom, a vrhovnom naredbodavcu oličenom u Predsedništvu SFRJ. Između redova su, ujedno, izbijale najave unutararmijske represije i odmazde prema svakom eventualnom oponentu i/ili neposlušniku. Za otkrivanje i progon politički i ideološki, a ubrzo i nacionalno nepodobnih, uredno se i rado starala vojna služba bezbednosti, dočim su osnovne organizacije vojnog ogranka SKJ ponovo i hitro prerasle, po uzoru na model obračuna sa tzv. ibeovcima iz 1948. godine, u ideološko čistilište i nosioce nedovršive unutrašnje diferencijacije.

Među profesionalnim pripadnicima JNA su, zbog svega toga, bila uzavrela politička i ideološka komešanja. Uporedo su krenule i etničke podele između njih. Izoštrena je kriza, začinjena najavama rata, uzdrmala i vojni vrh, pa je usledio međunacionalni raskol i među generalima. Drastično je, uz to, opadala socijalna i profesionalna sigurnost, a rasla egzistencijalna neizvesnost starešina JNA, pa su i oni, po ugledu na svoje čelnike, krenuli u potragu za novim gospodarima i zapovednicima. To je pak svakog od njih primoravalo da što pre izabere kojoj će se od sukobljenih strana prikloniti i prepotčiniti.

Pošto je budući sukob već bio, po matrici „1941.", propagandno i medijski oblikovan kao nacionalno-verski, izbor je ogromne većine pripadnika JNA bio čvrsto povezan sa njihovim etničkim poreklom. Po tom se osnovu starešinski sastav JNA tokom prve polovine 1991. godine drastično osuo, jer je ogromna većina onih, koji su poticali iz Slovenije i Hrvatske, brzim tempom stupala u nastajuće (para)vojne i policijske formacije svoje republike. Bio je to nesumnjivi znak njihovog odbijanja da i dalje (sa)učestvuju u političkoj, ali i u sve izglednijoj oružanoj (zlo)upotrebi JNA. U još je većoj meri to bio izraz lične rešenosti svakog od njih da se, na poziv vođe svoje matične nacije, direktno uključi u pristižuću

oružanu odbranu rodne etnije i vere, odnosno u unutrašnji rat za sticanje obećane im samostalne i (jedno)nacionalne države.

Masovnu je bežaniju iz JNA izravno podstakao i vojni vrh kad se, zbog svojih političkih ambicija i ideoloških ciljeva, a nadasve korporativnih interesa, prvo sukobio sa članovima tadašnjeg Predsedništva SFRJ iz Slovenije i Hrvatske, a netom i onim iz BiH i iz Makedonije. Na glavnom pravcu političkog, ideološkog i medijskog udara Kadijevića i JNA su, zbog toga, bili čelnici severozapadnih republika, bez obzira na to što su oni legalitet i legitimitet stekli na prvim višestranačkim izborima tokom 1990. godine. Da bude gore, generalski je trio reformski program saveznog premijera Ante Markovića – kome je, inače, Kadijević kao član Vlade nominalno bio potčinjen – interno označio kao deo velike inostrane i unutrašnje zavere protiv socijalizma,[17] pa ga je kriomice odbacio i delatno opstruirao. Uporedo, rečeni su generali otvoreno uleteli u političku i partijsku arenu kao samostalni akter. Da bi politički ojačali svoju poziciju, oni su krajem 1990. godine osnovali SK Pokret za Jugoslaviju i u njega, pod pretnjom odmazde, uterali većinu zatečenih pripadnika JNA.

Usledilo je, nedugo zatim, izvođenje krajnjih, a po narode okupljene u Jugoslaviji pogubnih, konsekvencija osionog, pristrasnog i nasilničkog mešanja čelnih generala, a po njihovom nalogu i JNA, u finiš YU krize. Prva i presudna je pristigla početkom 1991. godine, kada su Kadijević i njegovi dokolenovići odrekli, krijući od javnosti, poslušnost vrhovnoj komandi,[18] odnosno kada su odbili da se potčine legalnim, legitimnim, a sebi nadređenim nosiocima civilne vlasti da bi zatim prestali da izvršavaju njihove naloge. Time je postavljen, da bi ratom bio cementiran i srpstvom zaodenut, kamen temeljac za ideološku, političku, nacionalnu (nacionalističku), interesnu i vojnu spregu Kadijevićeve trojke i srpskih ostataka JNA sa režimom Slobodana Miloševića.

Otuda je u osvit YU rat(ov)a, a napose po njihovom izbijanju (25. jun 1991), etnički već dobrano pročišćena JNA u potaji i bez otpora bespovratno prepotčinjena Miloševiću. On je njenu oružanu silu zatim koristio po svom ćefu, a u ime navodne zaštite istorijskih i strateških interesa i ciljeva, te opstanka srpskog naroda. Kadijević i generalski vrh su tom zgodom bezostatno lišeni svake političke moći. Nestali su, o istom trošku, i poslednji prividi njihove ikakve komandne važnosti i samostalnosti. Po istom je obrascu tokom YU rat(ov)a čelnicima srpskih vojski izniklih iz JNA – Vojska SRJ, Vojska Republike Srpske Krajine i Vojska Republike Srpske – neopozivo uskraćena strategijsko-operativna i taktička autonomija, pa su one uglavnom vojevale suprotno načelima, pravilima i logici

[17] To je u neformalnom razgovoru tokom Konferencije o KONO (maj 1990) izjavio i general Adžić, NGŠ, čemu sam bio svedok.

[18] I to nakon svog stupidnog pokušaja da na tajnoj sednici Vrhovne komande (12. i 14. mart 1991) dobiju odobrenje članova Predsedništva SFRJ da izvrše vojni udar i da ih skinu sa vlasti. Spoljašnju je podršku za to Kadijević potražio 13. marta u Moskvi.

vojne profesije. Zato je njihovo tumaranje YU ratištima, po često oprečnim nalozima svojih političkih naredbodavaca, sa stanovišta vojne struke bilo najvećma beslovesno, mada ništa manje ubitačno.[19]

Upravo je zbog svega toga još prisutna dilema oko toga koliki je i kakav je udeo u slomu JNA i nasilnom ukidanju Druge Jugoslavije imala, ideologijom motivisana, politička samovolja Kadijevića i prvih mu doglavnika. A s tim u vezi, i dilema oko toga da li je krah bio plod njihove loše procene tadašnje (ne)moći JNA, odnosno borbene sposobnosti (budućih) ratnih protivnika iz Slovenije i Hrvatske. Ukoliko je to bilo tako, reč je o manjku i/ili nedostatnosti „kućne analize" u vrhu JNA. Nije, međutim, isključeno da su te analize možda ipak bile pravovremene i valjane, ali da ih Kadijević prosto nije uvažavao.

Opravdano je utoliko sumnjati u prave razloge zbog kojih su Kadijević i ekipa gurnuli JNA u unutrašnji rat. Sva je, naime, prilika da su oni sve vreme igrali dvostruku igru. Naknadni uvidi sugerišu da su oni odbranu socijalizma, kao svoj strateški cilj, izgleda javno isturili kako bi zavarali nesrpske pripadnike JNA i zadržali ih u službi što je moguće duže. Jer, njihov je ostanak, a pogotovo njihovo učešće u početnim oružanim dejstvima JNA, trebalo da dodatno podupre i javno opravda navodni naum vojnog vrha da zajedno sa čelnicima Srbije i Crne Gore stvori, za one koji je hoće, barem skraćenu Jugoslaviju. Ako se o tome radilo, uverljivom se onda čini i pretpostavka[20] da je Kadijević sve vreme bio u dosluhu sa Miloševićem.[21] Odnosno, da je računao da će uz njegovu pomoć oružana nadmoć JNA i brojčana premoć naroda srpskog dovesti do stvaranja velike srpske države pod imenom Druge i po Jugoslavije.

Zavirivanje u (pred)ratni prtljag JNA, koji je u konačnici sazdan na njenim posvemašnjim vojnim i političkim porazima, može iz više razloga biti korisno. Najpre, zato što je jezgro tog prtljaga uneto u Vojsku SRJ da bi potom preko nje, sa doduše izmenjenim nacionalnim i ideološkim predznakom, stiglo i u Vojsku Srbije. Ključno svojstvo i nepromenljivu sastojnicu tog nasleđa čine ne samo spremnost vladajuće klase da politički (zlo)upotrebljava vojsku već i spremnost većine njenih pripadnika, a napose oficira i generala, da u tome dragovoljno učestvuju.

Međutim, za razliku od JNA, Vojska SRJ i njena naslednica Vojska Srbije bile su već u momentu svog nastanka lišene realne političke moći. Obema je tim vojskama i čelnim im generalima, stoga, zapalo da javno deluju samo kao agitpropovski zastupnici, prenosioci i zaštitnici interesa, ideja, programa i ciljeva vladajuće klase i partije, a nadasve centralnog državnog moćnika – od Miloševića, preko Koštunice i Tadića, pa sve do Vučića danas. U toj tački vidljivom postaje

[19] O tome nadasve svedoče razaranje Vukovara i trogodišnja opsada Sarajeva.

[20] Dok je istoričari ne potvrde ili opovrgnu nakon što im vojne arhive budu dostupne.

[21] Potvrdu za to sam dobio od tadašnjeg člana kolegijuma SSNO, koji mi je rekao da su tokom oktobra 1990. godine Kadijević i Milošević u Kuparima zajedno krojili mape „Druge i po Jugoslavije", u koju je trebalo da budu uključene sve teritorije na kojima je većinsko bilo srpsko stanovništvo.

sržna veza između ovih vojski i njihovih daljnih prethodnica – Vojske Kneževine, pa Kraljevine Srbije, te Vojske Kraljevine Jugoslavije.

Tu vezu, štaviše, potvrđuje dalekometni, diskurzivni i simbolički, skok Vojske SRJ, a zatim i Vojske Srbije u poželjnu i dobrano izmišljenu bolju prošlost. Istom je njihov profesionalni, borbeni i moralni identitet oblikovan spram lika, u međuvremenu retuširanog, srpske vojske iz predjugoslovenskog doba. Potom je novi i drugačiji legitimitet Vojske SRJ stvaran njenim posrbljavanjem, unatoč postojećih pripadnika crnogorskog ili inog etničkog porekla. Da bi nakon iznuđene državne samostalnosti Srbije, preimenovana vojska duhovno i vrednosno bila natopljena „srbštvujućim" pravoslavljem (svetosavljem) po meri potreba i interesa stolujućeg političkog moćnika i strateškog mu saveznika – klerikalne elite SPC. Čelnici su obe ove vojske, kao i civilni im naredbodavci, tom prigodom ciljno izbrisali sve tragove svoje jugoslovenske, a napose socijalističke prošlosti. Ovim su manevrom oni ujedno kanili da odreknu ikakvu svoju vezu sa nasleđem JNA, a naročito sa njenim udelom u ratnom razaranju Druge Jugoslavije. Sledstveno tome, haški su osuđenici iz redova JNA proglašeni nepravedno osuđenim herojima srpskog naroda.

Uprkos svemu tome, tek iz temeljitog pretresanja ukupnog (pred)ratnog nasleđa JNA mogu biti izlučeni pouzdani aršini i ključni pokazatelji za merenje profesionalne, političke i ideološke odmaknutosti VSRJ, odnosno VS od njihove matere prethodnice. Ovo je nasleđe, povrh toga, saznajno izvorište i metodsko polazište za kritičko ispitivanje značenja, prirode, sadržaja, sastojnica i produkata civilno-vojnih odnosa u današnjoj Srbiji i njenoj prethodnoj SRJ inkarnaciji. Iz tog su rezervoara, dopunjenog ličnim i profesionalnim saznanjima i iskustvima njegovih osnivača, uostalom, istekli glavni motivi i podsticaji za osnivanje Centra za civilno-vojne odnose.

POČETNI ULOG

U vreme (pro)ratnog izoštravanja YU krize, raznovrsne promene u JNA nisu mogle mimoići njene pripadnike, pa ni mene kao njenog aktivnog oficira. Dok su mnogi bili dobrano zbunjeni, jer su već počele da pristižu loše posledice političke i komandne samovolje njenih čelnika, lično sam tokom 1989. i 1990. godine prošlog veka dobijao iz nekoliko izvora podstrek za pomnije istraživanje prirode, jezgra, vrste i čvrstine mnogostruke veze između JNA, rodnog joj društva i matične države.

U to se vreme dobrohotnom i/ili naivnom posmatraču iznutra čak moglo pričiniti da je vojni vrh spreman da, barem interno, proveri i preispita političke, ideološke, strategijske i doktrinarne oslonce JNA, a u sklopu toga i valjanost svog pristupa razrešenju YU krize. Na to je tokom 1990. godine upućivalo nekoliko poduhvata vojnog vrha. Naime, nakon dvoetapnog, a konačnog raspada SKJ, čelni su generali iz nužde morali da se odrede prema umnožavanju političkih

partija i uvođenju višestranačja u Jugoslaviji. Maja iste godine na njihov je dnevni red stigla i Koncepcija ONO.[22] Nedugo zatim, usledilo je razmatranje koncepta i prakse takozvane izgradnje, održavanja i merenja moralno-političkog stanja u JNA. Sticajem, od mene nezavisnih, okolnosti u svakoj od ovih aktivnosti sam sudelovao, mada u različitom svojstvu.

Najpre me je, s proleća te godine, admiral Pero Šimić, tada čelnik partijske organizacije JNA, uključio u proces pripreme stava vojnog vrha prema partijskom pluralizmu i legalizaciji višestranačja.[23] Moj je zadatak bio da, na osnovu analize stavova republičkih rukovodstava SK prema toj pojavi, vojnom vrh ponudim političko polazište i sadržinski predložak za oblikovanje svog konačnog stava glede tekuće partijske pluralizacije.

Čitavo je to preduzeće okončano neuspehom. Ništa čudno, jer su Kadijević i njemu bliski generali rezolutno odbili da prihvate prvu i ključnu konsekvencu legalizacije višepartizma: ukidanje vojnog ogranka SKJ i, sledstveno tome, punu depolitizaciju JNA.[24] Umesto toga, oni su još žešće nastavili medijsku, političku i ideološku kampanju protiv priznavanja i uvođenja višepartijskog sistema u SFRJ.[25] Kada su ih na to ipak primorale radikalno izmenjena politička i partijska konfiguracija u zemlji, kao i neuspeh njihovog pokušaja da ožive SKJ, oni su tek oktobra 1990. zabranili partijsko organizovanje u JNA da bi odmah prešli na rezervni plan, pa osnovali SK Pokret za Jugoslaviju.

U maju iste godine bio sam jedan od uvodničara na, javnosti nedostupnoj, armijskoj konferenciji posvećenoj vezi između „preobražaja SKJ" i „dogradnje koncepcije opštenarodne odbrane (nadalje: KONO)". Skupu sam tom zgodom, pored ostalog, predočio nalaz po kome su, zbog dubine, sadržaja i razmera YU krize, strategijski, politički i ideološki postulati (SKJ), na kojima počiva i spram kojih deluje (vrh) JNA, istrošeni i zbiljski nedelotvorni, a u mnogo čemu i kontraproduktivni.

Tome sam, dodao i to da zbog svega toga JNA i vojni vrh više ne mogu svoje direktno i preteće političko umešavanje u krizu da pravdaju ideološkim i partijskim, već samo državnim, ustavnim i međunarodnopravnim razlozima.[26] Založio

---

[22] *Preobražaj SKJ i problemi dogradnje Koncepcije opštenarodne odbrane*, maj 1990, Dom Garde, *Vojno delo*, specijalno izdanje, avgust 1990, Beograd.

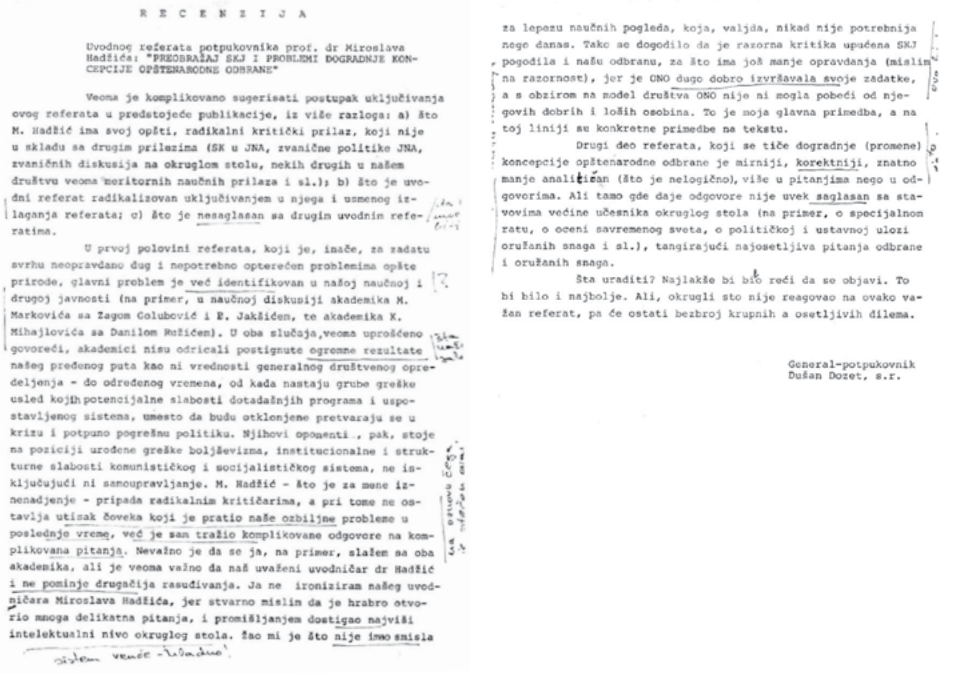
[23] Na to ga je verovatno ponukao moj tekst o partijskom pluralizmu napisan na zahtev PU SSNO, a zatim objavljen u nastavcima u nedeljniku *Narodna armija*, službenim novinama JNA.

[24] Na sastanku Izvršnog komiteta organizacije SKJ u SSNO bio sam svedok izjava generala Radovana Radinovića, samozvanog stratega i sukreatora svih srpskih vojnih poraza, kao i generala Ružinovskog, tada čelnog starešine Glavne inspekcije ONO, kako će oni, ako im neko ukine SK u vojsci, skinuti epolete, uzeti pušku u ruke i otići u rov da brani svoju Partiju.

[25] U tome su im se, istini za volju, pridružili i čelnici preimenovanih komunista iz Srbije, lansirajući koncept nepartijskog pluralizma po ideji akademika SANU Mihajla Markovića.

[26] Uporedi: „Preobražaj SKJ i problemi dogradnje KONO", u: Miroslav Hadžić, *Sudbina partijske vojske*, Samizdat FREEB92, Beograd, 2001, str. 53–81.

sam se za to da (vrh) JNA više ne učestvuje u (dnevno)političkom i ideološkom nadgornjavanju republičkih aktera, već da se, zarad mirnog razrešenja krize, usredsredi na sprečavanje mogućnog unutrašnjeg oružanog sukoba. Na to je odgovoreno da tako možda može da deluje neka drugačija vojska, ali ne i JNA zbog svog revolucionarnog porekla i socijalističke misije.[27]

R E C E N Z I J A

Uvodnog referata potpukovnika prof. dr Miroslava Hadžića: "PREOBRAŽAJ SKJ I PROBLEMI DOGRADNJE KONCEPCIJE OPŠTENARODNE ODBRANE"

Veoma je komplikovano sugerisati postupak uključivanja ovog referata u predstojeće publikacije, iz više razloga: a) što M. Hadžić ima svoj opšti, radikalni kritički prilaz, koji nije u skladu sa drugim prilazima (SK u JNA, zvanične politike JNA, zvaničnih diskusija na okrugłom stolu, nekih drugih u našem društvu veoma teritornih naučnih prilaza i sl.); b) što je uvodni referat radikalizovan uključivanjem u njega i usmenog izlaganja referata; c) što je nesaglasan sa drugim uvodnim referatima.

U prvoj polovini referata, koji je, inače, za zadatu svrhu neopravdano dug i nepotrebno opterećen problemima opšte prirode, glavni problem je već identifikovan u našoj naučnoj i drugoj javnosti (na primer, u naučnoj diskusiji akademika M. Markovića sa Zagom Golubović i E. Jakšićem, te akademika K. Mihajlovića sa Danilom Nožićem). U oba slučaja,veoma uprošćeno govoreći, akademici nisu odricali postignute ogromne rezultate našeg predugog puta kao ni vrednosti generalnog društvenog opredeljenja - do određenog vremena, od kada nastaju grube greške usled kojih potencijalne slabosti dotadašnjih programa i uspostavljenog sistema, umesto da budu otklonjene pretvaraju se u krizu i potpuno pogrešnu politiku. Njihovi oponenti , pak, stoje na poziciji urođene greške boljševizma, institucionalne i strukturne slabosti komunističkog i socijalističkog sistema, ne isključujući ni samoupravljanje. M. Hadžić - što je za mene iznenađenje - pripada radikalnim kritičarima, a pri tome ne ostavlja utisak čoveka koji je pratio naše ozbiljne probleme u poslednje vreme, već je sam tražio komplikovane odgovore na komplikovana pitanja. Nevažno je da se ja, na primer, slažem sa oba akademika, ali je veoma važno da naš uvaženi uvodničar dr Hadžić i ne pominje drugačija rasuđivanja. Ja ne ironiziram našeg uvodničara Miroslava Hadžića, jer stvarno mislim da je hrabro otvorio mnoga delikatna pitanja, i promišljanjem dostigao najviši intelektualni nivo okrugłog stola. Šao mi je što nije imo smisla za lepezu naučnih pogleda, koja, valjda, nikad nije potrebnija nego danas. Tako se dogodilo da je razorna kritika upućena SKJ pogodila i našu odbranu, za što ima još manje opravdanja (mislim na razornost), jer je ONO dugo dobro izvršavala svoje zadatke, a s obzirom na model društva ONO nije ni mogla pobeći od njegovih dobrih i loših osobina. To je moja glavna primedba, a na toj liniji su konkretne primedbe na tekstu.

Drugi deo referata, koji se tiče dogradnje (promene) koncepcije opštenarodne odbrane je mirniji, korektniji, znatno manje analitičan (što je nelogično), više u pitanjima nego u odgovorima. Ali tamo gde daje odgovore nije uvek saglasan sa stavovima većine učesnika okrugłog stola (na primer, o specijalnom ratu, o oceni savremenog sveta, o političkoj i ustavnoj ulozi oružanih snaga i sl.), tangirajući najosetljiva pitanja odbrane i oružanih snaga.

Šta uraditi? Najlakše bi bilo reći da se objavi. To bi bilo i najbolje. Ali, okrugli sto nije reagovao na ovako važan referat, pa će ostati bezbroj krupnih a osetljivih dilema.

General-potpukovnik
Dušan Dozet, s.r.

Recenzija uvodnog referata

Konferenciju je, unatoč rezervama i kritičkim osvrtima još nekih od učesnika, zaključio general Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba JNA, tvrdnjom kako je KONO, uprkos tutnjajućoj krizi, izdržala probu vremena, te da nema potrebe da ona bude menjana. Na stranu što je to ubrzo opovrgnuto. Krajem te godine Kadijević je, naime, javno ustvrdio kako je stvaranje republičkih štabova i jedinica teritorijalne odbrane, kao komponenti dvodelnog sistema ONO, (bila) velika podvala.[28] Bio je to znak da je vojni vrh ipak shvatio, mada okasnelo, kako jedinice teritorijalne odbrane iz Slovenije i Hrvatske uskoro mogu biti upotrebljene protiv JNA. Zbog toga je hitro izmenjen model organizovanja armijskih oblasti

[27] Videti: Dušan Dozet, „Može li Armija biti neutralna?", u: *Dogradnja opštenarodne odbrane u okviru promena u svetu i Jugoslaviji*, Vojno delo, specijalno izdanje, avgust 1990, str. 317; Stane Brovet, *Političko angažovanje Armije*, Vojno delo, specijalno izdanje, maj 1990, str. 320–322.

[28] Videti: Veljko Kadijević, intervju RTV Beograd povodom Dana armije, *Narodna armija*, 6. 12. 1990, str. 9.

kako se one ne bi više, kao do tad, poklapale sa granicama republika. Istom su republike lišene, pokazalo se uzaludno, komandne nadležnosti za upotrebu svog (pod)sistema i jedinica teritorijalne odbrane.

Uskoro je, zatim, pod okriljem Uprave za moral SSNO, održana stručna rasprava – za javnost, dakako, zatvorena – o izvorištima, sastojnicama, metodama, postupcima i alatkama za proizvodnju i održavanje željenog borbenog morala jedinica i pripadnika JNA. U svom sam saopštenju skrenuo pažnju na to da temeljna kriza YU države, kao i zorna propast partijskog projekta socijalizma u njoj, zbiljski osporavaju važeću zamisao i praksu tzv. izgradnje borbenog morala u JNA. To tim više, jer je kriza brzim tempom ništila sve nosive vrednosti i ciljeve te zamisli: socijalistički patriotizam, samoupravljanje, vodeću i integrativnu ulogu SKJ i dr. Te da zbog toga, u uslovima posvemašnje i radikalne krize, na tim osnovama teško više mogu biti uspešno motivisani pripadnici JNA za odsudnu odbranu socijalističke države i vladajućeg poretka.[29]

Naivni ili optimistični posmatrač i/ili učesnik sve ove rasprave lako je mogao da razume kao, od vojnog vrha darivanu, priliku da slobodno iskaže svoje stavove, te da ih sučeli sa drugačijim pristupima i nalazima. Utoliko su one (rasprave) tada mogle biti i svojevrsni sigurnosni ventil za izdušivanje viška političkog, ideološkog, socijalnog, psihičkog i emocionalnog pritiska u čelnom ešalonu JNA. Ne bi mnogo pogrešio ni onaj ko bi ustvrdio da je vojni vrh te skupove, pre svega i na koncu, koristio za dodatni pritisak na potčinjene kako bi postigao (obnovio, iznudio) ideološku i političku monolitnost vojske, dočim bi neko, ko je sklon zavereničkom tumačenju armijske i YU zbilje, kao i tekućih političkih tumbanja, te skupove verovatno video kao lukavi manevar generalskog vrha i vojne službe bezbednosti radi ranog otkrivanja i neutralisanja unutrašnjih oponenata, a možda i odstranjivanja iz vojske budućih protivnika i neprijatelja.

Čitav je ovaj unutararmijski igrokaz okončan na skupu generala i visokih oficira u Domu garde krajem 1990. godine,[30] kojom je prilikom Kadijević izneo svoju procenu vojnopolitičke i bezbednosne situacije u zemlji. Predočena je analiza počivala na zasadima najbolje (najgore) tradicije hladnoratovskog i specijalno-ratovskog – danas bi se reklo hibridno-ratovskog – razumevanja promena u globalnom i regionalnom okruženju, izazvanih dokidanjem bipolarnog poretka sveta i padom Berlinskog zida, odnosno propašću socijalizma u SSSR-u i drugim istočnoevropskim zemljama. U istom su ključu protumačeni tekući krizni procesi u Jugoslaviji, pa je i lista onih koji hoće da doakaju njenom socijalizmu bila beskonačna. Nakon što je sat i po čitao Analizu, Kadijević je okončao sastanak, a da

[29] Uporediti: „Teškoće određenja sadržaja pojma „moralno-političko stanje", u: Miroslav Hadžić, *Sudbina partijske vojske*, Samizdat FREEB92, Beograd, 2001, str. 82–94.

[30] Nije isključeno da se to dogodilo početkom januara sledeće godine. Pošto je reč o internom skupu, nisam mogao iz drugih izvora da proverim tačno vreme njegovog održavanja.

nije dozvolio postavljanje pitanja iz publike ili eventualno iskazivanje neslaganja sa njegovim nalazima i ocenama. Tom je prilikom zornom postala progresivna ideološka i dogmatska regresija centralnog vojnog moćnika i njegovih pobočnika, kojima je u posed došla razorna sila tadašnje JNA.

Međutim, vrhunac ideološke manipulacije i političkog cinizma naslednici Kadijevića su dostigli na (kvazi)naučnom skupu februara 1993. godine.[31] Naime, oni su usred besnećeg rata u Hrvatskoj i u BIH, te faktičkog nestanka SFR Jugoslavije, odlučili da se pozabave i sudbinom socijalizma u izmenjenom svetu. Odnosno, izgledima za njegov oporavak i pobednički povratak na globalnu scenu. Za tu su svrhu čak iznašli (izmaštali) „socijalističku gredu", koja se pruža od (nestale) Jugoslavije, pa sve do Mongolije i Kine, a koja bi trebalo da bude ključni oslonac za skorašnju obnovu carstva socijalističkog. Na tome su zasnovali svoje, pokazalo se lažno, uverenje da je mogućno, makar i silom, očuvati socijalizam u, već razvaljenoj, državnoj zajednici naroda okupljenih u Jugoslaviji. I tom je zgodom lansirana ideja o „savezu pravoslavnih država" odnosno o stvaranju „evroazijskog socijalističkog prostora" kao mogućim rešenjima za nepovoljan geopolitički i strategijski položaj SRJ.[32]

Meni lično su ovi generalski poduhvati dali jedinstvenu priliku da čelnim vojnim dužnosnicima predočim viđenje, drugačije od njihovog, suštine YU krize i mogućne (poželjne) uloge JNA u njenom mirnom razrešenju. Pored toga, imao sam mogućnost da izbliza i uživo posmatram, spolja ne lako vidljive, tokove i načine sticanja, raspodele i (zlo)upotrebe političke, ideološke i armijske moći u vrhu JNA. Bili su to, kasnije se pokazalo, „znakovi kraj puta", koji su me trajno uputili na istraživanje ratne uloge JNA, a potom i civilno-vojnih odnosa u SRJ, odnosno u Republici Srbiji.

KORAK ZA ISKORAK

Nastanku je Centra za civilno-vojne odnose 1997. godine, kao što to obično biva, pogodovao sticaj raznovrsnih okolnosti. Nastale su okolnosti u državi, društvu i vojsci nudile brojne i neposredne podsticaje za javno, kritičko i svrhovito razmatranje bezbednosne dinamike u Srbiji i SRJ. Konfliktni su naboji tadašnje krize, uz to, iznova i snažno isticali preku potrebu za temeljitom izmenom bezbednosnog postupanja države Srbije/SRJ, kao i njenog aparata sile. Da bi njeni građani tu potrebu prepoznali, neophodno je bilo podstaći javnu raspravu o bezbednosnoj politici i praksi stolujućeg režima. A u sklopu toga, i o nasušnoj potrebi uređivanja civilno-vojnih odnosa u SRJ/Srbiji na nov i drugačiji način.

[31] Zbornik radova *Novi svetski poredak i politika odbrane Savezne Republike Jugoslavije*, Savezno ministarstvo odbrane, 1993.

[32] Isto, str. 543. i str. 567.

Sve je to pak iskalo da se glasno (pro)govori o ključnim sadržajima, presudnim obeležjima i trajnim posledicama nedemokratskog civilno-vojnog nasleđa zatečene Srbije i njoj prethodećih državnih tvorevina.

Ideja o osnivanju CCVO javila se takoreći slučajno. Okidač je bio poziv Marije Kolin, koleginice iz Instituta društvenih nauka (IDN), u kome sam tada bio zaposlen kao istraživač, da supotpišem akt o osnivanju OCD-a, koja će istraživati razvoj neprofitnog sektora u Srbiji. To me je navelo na pomisao kako ima dovoljno razloga za stvaranje zasebnog udruženja građana, koje bi pre svega istraživalo civilno-vojne odnose u SRJ i Srbiji. Između ostalog i zato što se u buketu u Srbiji već izniklih NVO nijedna nije posebno bavila tim tematskim krugom.

Ova je nakana bila, dakako, motivisana još nekolikim razlozima lične prirode. Držao sam, najpre, da insajderska iskustva i saznanja, sticana tokom više od tri decenije vojne službe,[33] mogu u tom pregnuću biti od velike koristi. Na to su se nadodali neposredni uvidi u postupanje vrha JNA u političkoj završnici galopirajuće YU krize (1989–1991). U prilog javnom propitivanju pogubnih posledica imanja partijske vojske išli su i nalazi o socijalnom i profesionalnom biću JNA, te borbenom moralu njenih pripadnika, koja sam svodno uobličio u osvit YU rata. Presudnu ulogu su ipak odigrali početni rezultati samostalnog pomnijeg istraživanja udela JNA i njenog vrha u nasilnom rasturanju Druge Jugoslavije, kojim sam nastavio da se bavim i u Institutu.[34] Da je potrebno javno propitivati civilno-vojni prtljag unet u SRJ, dodatno mi je potvrdilo publikovanje nekoliko članaka, izvedenih iz svodnih nalaza o (pred)ratnoj ulozi JNA.[35] Ohrabrenje za javno delovanje sam, uz to, crpeo iz činjenice da mi to neće biti prvina.[36] Jer, početničku sam tremu savladao tokom saradnje sa negdašnjom „Borbom", pod uredništvom Stanislava Marinkovića, koja je krajem 80-ih u više navrata publikovala moje osvrte na političku krizu u Jugoslaviji.[37]

Zamisao o osnivanju CCVO-a sam najpre izneo Miloradu Timotiću, hitro penzionisanom pukovniku JNA. Timotić je pre toga sklonjen sa generalskog položaja, jer se odupro samovolji nadređenog mu komandanta Skopske armijske oblasti Živote Avramovića. Gospodin Timotić je, inače, bio poliglota i jedan od najobrazovanijih oficira tadašnje JNA. Nakon završetka vojne akademije diplomirao je i na Visokoj školi političkih nauka, preteči današnjeg FPN-a, na kojem

[33] Zahtev za prestanak službe započete u statusu učenika Pripremne škole Vazduhoplovne vojne akademije 1961. godine podnet decembra 1993, a služba u činu pukovnika prestala februara 1994.

[34] Videti: Miroslav Hadžić, *The Yugoslav People's Agony*, ASHGATE, England, 2002; odnosno: *Jugoslovenska narodna agonija*, Dan Graf, CCVO, Beograd, 2004.

[35] Videti: Miroslav Hadžić, „Armijska upotreba trauma", u: Nebojša Popov (ur.), *Srpska strana rata*, Beograd, 1994; Miroslav Hadžić, „Srpski kraj jugoslovenske vojske", u: *Srbija između prošlosti i budućnosti – zbornik radova*, urednik Dušan Janjić, NIP Radnička štampa, Beograd, 1995.

[36] O tome svedoči i tekst „Zvezde padalice", *Vreme*, 21. februar 1994, str. 24–25.

[37] Na to je skoro podsetio novinar i urednik Božidar Andrejić; uporediti: Tribina „Borbaši govore", *Danas*, 21. 2. 2022, str. 8.

je zatim stekao i zvanje magistra političkih nauka. Povrh svega, Timotić je sa odlikom i kao prvi u rangu završio najviše vojne škole u Velikoj Britaniji i SAD, u koje ga je slalo ondašnje Ministarstvo odbrane.

Zahvaljujući svemu tome, Timotić je dugo obavljao važne dužnosti u negdašnjoj Političkoj upravi SSNO, dok je pre toga u CAPSI rukovodio pionirskim istraživanjima armijskog javnog mnjenja. Na međusobnu saradnju nas je upućivala obostrana privrženost demokratskim vrednostima. Uz to je išao i kritički stav prema ratnoj (zlo)upotrebi JNA i prirodi YU ratova. Od značaja je, pri tome, bila i naša prethodna profesionalna saradnja u CAPSI, odnosno dugogodišnje poznanstvo, koje je potom preraslo u prijateljstvo.

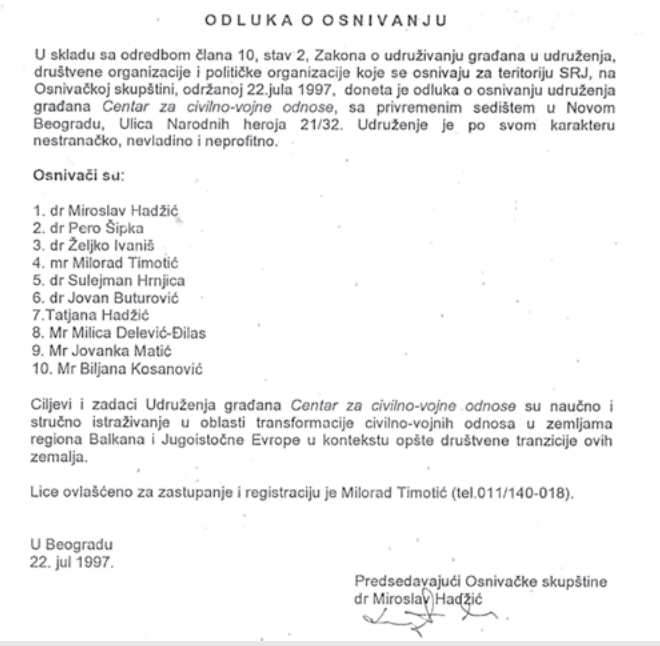
Pošto je Timotić ideju o osnivanju CCVO-a odmah prihvatio, udruženim smo snagama lako i brzo prikupili potrebne potpise za njegov upis u zvanični registar. To tim lakše, jer smo se obratili osobama – poput Pere Šipke, Jovana Buturovića, Željka Ivaniša – sa kojima smo sarađivali i drugovali tokom svog službovanja u JNA. Reč je, povrh toga, o kolegama koje su, pored osnovnog vojnog obrazovanja, završili i civilne fakultete, te na njima stekli najviša akademska zvanja. Pridružilo nam se, uz to, još dvoje potpisnika – Sulejman Hrnjica i Biljana Kosanović – koji su deo svoje profesionalne karijere, u svojstvu civilnog lica, proveli u JNA. Listu potpisnika su zaokružile istraživačica komunikacija i medija Jovanka Matić iz IDN-a, te saradnica Beogradskog centra za ljudska prava Milica Delević, kao i Tatjana Hadžić, profesorka srpskog jezika.

Presudnu su ulogu u nastanku Centra odigrali, dakako, lični i profesionalni porivi njegovih osnivača. Na delu je bio susretni spoj njihovih ličnih i grupnih motiva i razloga za civilno i građansko samoorganizovanje. U prilog je tome, uz insajdersko, išlo i akademsko znanje o vojsci većine potpisnika. Odnosno, njihovo poznavanje iz prve ruke unutrašnje dinamike, te glavnih obeležja hijerarhijski i subordinacijski ustrojene vojne organizacije. A u sklopu toga, i posedovanje dovoljnih (sa)znanja o izvorima, tokovima, načinima i oblicima sticanja, preraspodele i upotrebe moći u okviru vojne organizacije. Kao i o korišćenju moći vojske za (pre)oblikovanje i (pre)usmeravanje socijalne, političke i bezbednosne dinamike u SFRJ, kasnije u SRJ, odnosno u Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore (DZ SCG), a na kraju i u Srbiji.

Osnivačka skupština CCVO održana je 22. jula 1997. godine u prostorijama Foruma za etničke odnose, tada smeštenog u zgradi IDN-a u Beogradu. Suosnivači su svojim potpisima i glasanjem na Skupštini podržali programsku zamisao Centra, te imenovali Upravni i Nadzorni odbor. Milorad Timotić je izabran za generalnog sekretara udruženja, dok je meni poverena dužnost njegovog predsednika, dok je Pero Šipka izabran za zamenika predsednika.

Rešenjem Saveznog ministarstva pravde od 12. avgusta 1997. godine Centar je upisan u Registar udruženja. Sedište Centra je tokom njegove početne faze sve

vreme bilo u stanu gospodina Timotića, koji mu je uz to na raspolaganje stavio svoj personalni računar, kao i privatnu telefonsku liniju.

ODLUKA O OSNIVANJU

U skladu sa odredbom člana 10, stav 2, Zakona o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koje se osnivaju za teritoriju SRJ, na Osnivačkoj skupštini, održanoj 22.jula 1997, doneta je odluka o osnivanju udruženja građana *Centar za civilno-vojne odnose*, sa privremenim sedištem u Novom Beogradu, Ulica Narodnih heroja 21/32. Udruženje je po svom karakteru nestranačko, nevladino i neprofitno.

Osnivači su:

1. dr Miroslav Hadžić
2. dr Pero Šipka
3. dr Željko Ivaniš
4. mr Milorad Timotić
5. dr Sulejman Hrnjica
6. dr Jovan Buturović
7. Tatjana Hadžić
8. Mr Milica Delević-Đilas
9. Mr Jovanka Matić
10. Mr Biljana Kosanović

Ciljevi i zadaci Udruženja građana *Centar za civilno-vojne odnose* su naučno i stručno istraživanje u oblasti transformacije civilno-vojnih odnosa u zemljama regiona Balkana i Jugoistočne Evrope u kontekstu opšte društvene tranzicije ovih zemalja.

Lice ovlašćeno za zastupanje i registraciju je Milorad Timotić (tel.011/140-018).

U Beogradu
22. jul 1997.

Predsedavajući Osnivačke skupštine
dr Miroslav Hadžić

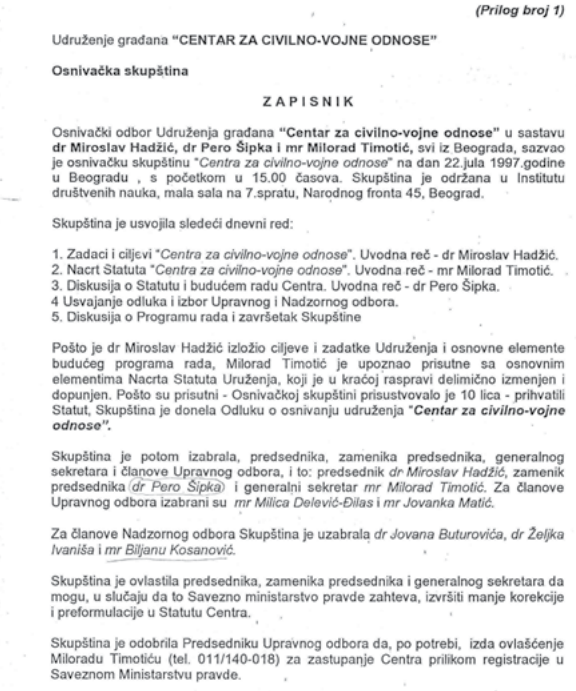
Odluka o osnivanju Centra

Socijalni i simbolički kapital njegovih osnivača i prvih upravljača, ma koliko bio teško merljiv i skroman, poslužio je kao početni ulog za postepeno sticanje stručne, javne i medijske prepoznatljivosti i vidljivosti Centra. U temelju se toga, uostalom, kao i danas, nalazila dvostruka međuzavisnost Centra i njegovih pripadnika. Naime, razumljiva je želja svakog njegovog člana da javno afirmiše svoje istraživačke uvide i nalaze vazda bila zaloga i pogonsko gorivo za postepenu afirmaciju Centra u najširoj, ali i u akademskoj javnosti Srbije. Kao što je, uzvratno, afirmacija Centra pogodovala stručnoj i javnoj afirmaciji njegovih pojedinačnih članova. Otuda su ovi istraživači dodatni legitimitet za javno istupanje, figurativno rečeno, zajmili od Centra da bi svojim postignućima uzvratno potvrđivali i uvećavali njegov legitimitet u javnosti. Na tom je tragu, uostalom, još tada nastalo nepisano pravilo, po kome se javno delovanje i istupanje bilo kog od ovih istraživača dodatno legitimiše njegovim članstvom u CCVO-u.

Na ondašnju mapu civilnog društva Srbije Centar je zakoračio oslanjanjem na lična poznanstva i/ili raniju saradnju čelnika Centra sa istaknutim pojedincima iz tad već uglednih OCD-a, kao što su: Evropski pokret u Srbiji, pod vođstvom Jelice Minić, i njegov Forum za međunarodne odnose;[38] Beogradski centar za

[38] Kuriozum predstavlja to što smo Timotić i ja primljeni u Forum na dan početaka NATO agresije.

ljudska prava i Vojin Dimitrijević; mesečnik *Republika* i Nebojša Popov; Građanske inicijative i Miljenko Dereta; Beogradska otvorena škola (BOŠ), kao i Medija centar i zamenik njegovog direktora Zoran Jeličić. Reč je, nadasve, o osobama i organizacijama koje su Centru u njegovoj formativnoj fazi bili i potom ostali važni i značajni saradnici i podržavaoci. Od njih su u ono vreme pristizali ohrabrenja, saveti i podrška, ali je Centar i svoje početne aktivnosti ostvarivao u saradnji sa nekom od navedenih OCD-a.

(Prilog broj 1)

Udruženje građana **"CENTAR ZA CIVILNO-VOJNE ODNOSE"**

Osnivačka skupština

ZAPISNIK

Osnivački odbor Udruženja građana **"Centar za civilno-vojne odnose"** u sastavu **dr Miroslav Hadžić, dr Pero Šipka i mr Milorad Timotić,** svi iz Beograda, sazvao je osnivačku skupštinu "*Centra za civilno-vojne odnose*" na dan 22.jula 1997.godine u Beogradu , s početkom u 15.00 časova. Skupština je održana u Institutu društvenih nauka, mala sala na 7.spratu, Narodnog fronta 45, Beograd.

Skupština je usvojila sledeći dnevni red:

1. Zadaci i ciljevi "*Centra za civilno-vojne odnose*". Uvodna reč - dr Miroslav Hadžić.
2. Nacrt Statuta "*Centra za civilno-vojne odnose*". Uvodna reč - mr Milorad Timotić.
3. Diskusija o Statutu i budućem radu Centra. Uvodna reč - dr Pero Šipka.
4 Usvajanje odluka i izbor Upravnog i Nadzornog odbora.
5. Diskusija o Programu rada i završetak Skupštine

Pošto je dr Miroslav Hadžić izložio ciljeve i zadatke Udruženja i osnovne elemente budućeg programa rada, Milorad Timotić je upoznao prisutne sa osnovnim elementima Nacrta Statuta Uruženja, koji je u kraćoj raspravi delimično izmenjen i dopunjen. Pošto su prisutni - Osnivačkoj skupštini prisustvovalo je 10 lica - prihvatili Statut, Skupština je donela Odluku o osnivanju udruženja ***"Centar za civilno-vojne odnose".***

Skupština je potom izabrala, predsednika, zamenika predsednika, generalnog sekretara i članove Upravnog odbora, i to: predsednik *dr Miroslav Hadžić*, zamenik predsednika *dr Pero Šipka*) i generalni sekretar *mr Milorad Timotić*. Za članove Upravnog odbora izabrani su *mr Milica Delević-Đilas* i *mr Jovanka Matić*.

Za članove Nadzornog odbora Skupština je uzabrala *dr Jovana Buturovića, dr Željka Ivaniša* i *mr Biljanu Kosanović*.

Skupština je ovlastila predsednika, zamenika predsednika i generalnog sekretara da mogu, u slučaju da to Savezno ministarstvo pravde zahteva, izvršiti manje korekcije i preformulacije u Statutu Centra.

Skupština je odobrila Predsedniku Upravnog odbora da, po potrebi, izda ovlašćenje Miloradu Timotiću (tel. 011/140-018) za zastupanje Centra prilikom registracije u Saveznom Ministarstvu pravde.

Zapisnik sa osnivačke skupštine

Nakon ozvaničenja, činilo se da postoji jasna predstava o tome kuda se to Centar i zbog čega uputio, te šta će mu biti glavni predmet interesovanja i javnog delovanja. Uprkos tome, trebalo je tek dokonati kako će i čime, te kojim će tempom i redosledom Centar dosezati samopostavljene ciljeve i ispunjavati pripadne mu zadatke. Među prvim je zadacima bilo prikupljanje stručne literaturu o civilno-vojnim odnosima, kao i dodatno izučavanje teorijskih dela tzv. kanonskih pisaca, kao što su to, pored ostalih, Samjuel Hantington (Samuele P. Hantington)[39] i Moris Janovic (Moris Janowitz).[40]

[39] Samuel Huntington, *Soldier and State*, Belknap, US, 1957.

[40] Morris Janowitz, *Proffesional Soldier*, Free press, 1964.

САВЕЗНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
САВЕЗНО МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

Бр. Ј/1-1964-1997-07
12.08. 1997. год.
Београд

На основу члана 13. Закона о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације који се оснивају за територију СФРЈ и члана 192. став 1. Закона о општем управном поступку ("Службени лист СРЈ", бр. 33/97), по пријави "Центра за цивилно-војне односе" за упис у Регистар удружења, друштвених организација и политичких организација, Савезно министарство правде доноси

РЕШЕЊЕ

1. "Центар за цивилно-војне односе" уписује се у Регистар удружења, друштвених организација и политичких организација, који се води код Савезног министарства правде, као удружење грађана, на регистарском листу број: 330 под редним бројем 415.

2. Седиште "Центра за цивилно-војне односе" налази се у Београду, улица Народних хероја број 21/32.

3. "Центар за цивилно-војне односе" заступа др Мирослав Хаџић, председник Управног одбора.

Образложење

"Центар за цивилно-војне односе" поднео је пријаву за упис у Регистар удружења, друштвених организација и политичких организација, који се води код Савезног министарства правде.

Решавајући по поднетој пријави утврђено је да су испуњени сви услови предвиђени Законом, па је одлучено као у диспозитиву решења.

Ово решење је коначно у управном поступку и против њега се може покренути управни спор тужбом Савезном суду у року од 30 дана од дана пријема решења.

Достављено:
- организацији
- у досије
- архиви

ПОМОЋНИК САВЕЗНОГ МИНИСТРА
Зоран Томовић

Rešenje o upisu CCVO-a u registar udruženja

Centar je u početnoj fazi trebalo, takođe, da iznađe način za valjano upravljanje svojim, tada malobrojnim, ljudskim resursima. To ga je obavezivalo i na stalnu potragu za socijalnim izvorima, iz kojih ti resursi mogu biti obogaćeni. Kao deo rešenja, Centar je uveo i ustalio praksu da u svoje javne i istraživačke poduhvate uvek uključuje spoljne saradnike, a prvenstveno vodeće domaće znalce u naučnim oblastima, koje se dodiruju sa sklopom civilno-vojnih odnosa.

U pozadini svega toga, trajno je stajao izazov pribavljanja finansijskih sredstava za uspostavljanje samoodrživog Centra. Utom se pokazalo da je prethodni uslov za to da delatnosti Centra budu ne samo od opšteg interesa već i da budu javno prepoznate i vidljive. Na to je upućivala i sudbina prvog istraživačkog projekta, tada anonimnog Centra, za koji nije dobio podršku Praškog ogranka „Fonda za otvoreno društvo".[41] Otuda je Centar tokom svoje početne faze, kada nije raspolagao ikakvim budžetom, uporno tragao za vrstama i načinima javnog delovanja, koji ne traže posebna materijalna i finansijska ulaganja.

[41] Projekt je počivao na ideji o uporednom istraživanju stavova javnosti SRJ, Češke i Mađarske prema NATO-u; arhiv Centra.

Olakotnu je okolnost Centru činio ondašnji rast medijske i javne potražnje za suvislim i nepristrasnim objašnjenjima uzroka, suštine i posledica kraha nasleđene vojske, te njene uloge u razaranju sopstvene države. Još su veću pažnju poslenika nezavisnih medija privlačili bezbednosni sastojci i rizici tadašnjeg zaoštravanja unutrašnje krize u Srbiji i SRJ. U žižu je ondašnje javnosti, otud, hitro stigao i obnovljeni politički aktivizam generalskog vrha VSRJ, usmeren ka očuvanju vladajućeg režima. Uporedo je realnim postajao strah od izgledne opasnosti da će Milošević i njegovi doglavnici, radi svog opstanka na vlasti, vojsku, policiju i Službe ustremiti na žitelje Srbije, odnosno Crne Gore. Na sve to se direktno nadovezao početak oružanih sukoba na Kosovu i Metohiji (KiM), te je gro javne i medijske pažnje bio usredsređen na pojavu i dejstva tzv. OVK. Javnost i mediji Srbije su, u ništa manjoj meri, tada bili zaokupljeni tumačenjem i otkrivanjem krajnje svrhe, stvarnih učinaka i trajnih posledica državne upotrebe vojno-policijskih snaga u ovoj pokrajini.

Centar je u javnost Srbije i SRJ stupao, primenjujući dva međusobno povezana i nadopunjavajuća postupka. Najpre je organizovanjem nekoliko stručnih rasprava kanio da na dnevni red javnosti uvrsti neke od ključnih tema i problema vezanih za civilno-vojne odnose u matičnom društvu. Kako bi dodatno pobudio interesovanje stručne i najšire javnosti za ove teme, Centar je u rasprave vazda uključivao ponekog od uglednih akademskih i javnih delatnika.

U javnosti Srbije Centar se prvi put oglasio organizovanjem okruglog stola o civilno-vojnim odnosima u SRJ, koji je održan 18. maja 1998. godine u prostorijama Evropskog pokreta. Tom je raspravom Centar hteo da, uz ostalo, podstakne javno interesovanje ne samo za preuređenje već i za naučno istraživanje civilno-vojnih odnosa u SRJ. Istom je zgodom, Centar pokušao da zainteresuje domaće medije i druge OCD za preku potrebu demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad Vojskom, policijom i Službama. Na skupu su, u prilog tome, svoje viđenje ove potrebe predočili prof. dr Vojin Dimitrijević, dr Nebojša Popov i istoričar Bojan Dimitrijević, te članovi Centra Milorad Timotić, Jovan Buturović i Miroslav Hadžić.[42]

Nekoliko je razloga podstaklo Centar da ubrzo upriliči i stručnu raspravu o medijskoj slici Vojske Jugoslavije, koja je, uz učestvovanje poslenika nezavisnih medija, održana 29. septembra 1998. godine u Medija centru iz Beograda. Prvi je razlog bio plod oveštale prakse čelnih generala i njihovih civilnih nalogodavaca da u javnost Srbije/SRJ, a uz izdašnu pomoć režimskih medija, neprestano odašilju ulepšanu sliku o Vojsci. Oni su, u tom cilju, kao krunski dokaz uvek koristili, doduše selektivno, nalaze istraživanja javnog mnjenja, po kojima Vojska svagda i svuda uživa visoko poverenje građana SRJ/Srbije. Tvorci ovakve slike su tada bili namerni da dodatno učvrste i ojačaju legitimitet Vojske kako bi njime usput opravdali javno umešavanje čelnih generala u tekuću političku, socijalnu

[42] U radu Stola su učestvovali i dr Slobodan Antonić i dr Vladimir Cvetković.

i bezbednosnu krizu. Ovakva je praksa bila centralna tema uvodnog izlaganja Jovanke Matić, koje je ona obogatila uporednim i ključnim nalazima empirijskih istraživanja o (ne)poverenju građana u Vojsku, kao i o slici koju o njoj stvaraju mediji pod kontrolom Miloševićevog režima.[43]

Počeci oružanih sukoba na KiM bili su povod da Forum za etničke odnose, OCD iz Beograda, i CCVO organizuju javnu raspravu na temu „Vojska i policija u etničkim sukobima". Rasprava je održana 4. decembar 1998. godine u prostorijama IDN-a iz Beograda. Uvodne teze ponudili su Dušan Janjić iz Foruma i Miroslav Hadžić iz CCVO-a. Glavninu su pažnje učesnika zaokupljale nepoznanice o uzrocima, suštini, daljem toku, te o početnim, ali i krajnjim posledicama oružane pobune Albanaca sa KiM. Ovo je bilo tim potrebnije, jer je Miloševićev režim ovu pobunu najpre bio proglasio za kontrarevoluciju da bi je potom preimenovao u terorizam. Spram toga su tokom rasprave analizovane opravdanost, ciljevi, dometi i posledice, te učinkovitost i delotvornost masivne upotrebe vojnih i policijskih snaga Srbije i SRJ na KiM. Pitalo se, drugim rečima, da li država Srbija, odnosno SRJ može taj konflikt da razreši u svoju korist samo upotrebom vojske i policije. Ujedno su propitivane i posledice unutrašnje upotrebe Vojske i policije po borbenu sposobnost i moral njihovih jedinica i pripadnika. Ovo tim potrebnije, jer su iskustva upotrebe JNA u YU ratovima potvrdila pravilo po kome nijedna vojska ne može u konačnici silom uspešno da obuzda niti da pozitivno razreši unutrašnje etničke sukobe.

Nakon Kumanovskog sporazuma i povlačenja oružanih sastava SRJ i Srbije sa KiM, ogoljeni su konfliktni potencijali unutrašnje krize u Srbiji. Istom su iznikle brojne nepoznanice oko pristupa krizi njenih sukobljenih političkih aktera. Najpre oko toga na koji sve to način i kojim sredstvima, te u kom obliku i po kom tempu, kao i sa kakvim sve posledicama kriza može eventualno biti razrešavana ili prigušivana. Nije bilo, dakako, ikakve sumnje u spremnost Miloševićeva da upotrebi državnu silu protiv svojih političkih protivnika okupljenih u DOS-u, ali i protiv rastućeg broja pobunjenih i uzbunjenih građana. Izravno je o tome, uz ostalo, svedočilo svakodnevno i bezostatno svrstavanje vojnih i policijskih generala uz režim. Niko, međutim, nije mogao pouzdano da predvidi da li će i koliko će pripadnika Vojske, policije i Službi, odsudno i uz upotrebu oružane sile, stati u odbranu Miloševića i njegovog režima.[44]

Htevši da ove nepoznanice ne samo predoče javnosti već i da pripomognu boljem razumevanju iskušenja koja u kriznoj završnici čekaju pripadnike Vojske, policije i Službi, ali i građane Srbije, Centar i Građanski savez Srbije (GSS) organizovali su 17. avgusta 1999. godine u Medija centru javnu raspravu na temu

[43] Uporediti: Jovanka Matić, „Mediji i civilna kontrola vojske", u: M. Hadžić (ur.), *Civilna kontrola vojske i policije*, Medija centar, Beograd, 2000, str. 81–94.

[44] Prof. Vojin Dimitrijević je tim povodom u neformalnom razgovoru ustvrdio da, kada režim počne da bije decu i omladinu, on protiv sebe okreće i njihove roditelje, te roditelje njihovih roditelja, kao i bliže i dalje rođake, među kojima vazda ima i ponešto vojnika, policajaca i tajnoslužbujućih delatnika.

„Vojska Jugoslavije na razmeđima krize".[45] Početne teze i teme za razgovor ponudili su Goran Svilanović iz GSS-a i Miroslav Hadžić iz CCVO-a.[46]

okrugli sto: **VOJSKA JUGOSLAVIJE NA RAZMEDAMA KRIZE**
Media centar, 17.avgust 1999.
Miroslav Hadzi6

ZAVRSNO POSTROJAVANJE SRBIJE
(teze)

Uvod:
- pristizanje, preko Kosova, **krajnjih i opasnih konsekvenci** desetogodisnje neomedene vladavine rezima Slobodana Milosevi6a vodi nas, svi su izgledi, u **zavrsno postrojavanje** Srbije i njenih gradana - linija je fronta ve6 isc rtana, medijska priprema sukoba je ve6 pocela
- nestaju i poslednje dileme ciko spremnosti rezima da odstupanjem sa vlasti doprinese mimom razresenju krize, te smo svedoci njegovog **prestrojavanja za odsudnu bitku** radi ocuvanja svoje vlasti - za rezim je to **najteza bitka,** jer je u svim dosadasnjim bitkama/ratovima **i nakon poraza** mogao da racuna na pomo6 evroatlanske zajednice, **koja ga je** spram svojih potreba **odrzavala na vlasti** poveravajuci mu izvodjenje mirotvomih planova, ne obaziru6i se na karakter njegove vladavine i prethodni mu ratni udeo. Jos vaznije je to da se **rezim vratio kuci,** te vise ne moze (nema gde), po oprobanom receptu, da izvozi krizu, sem po preostalo] SRJ, i time odlaze suocavanje sa rezultatima svoga delovanja
- radikalno **raste zavisnost rezima od Vojske i policije,** te se moze re6i da **politicka sudbina Srbije i SRJ direktno zavisi od reakcije vojnih i policijskih generala** na krizu
- o tome svedoci stupanje (povratak) vrhovnih **generala VJ na javnu politicku scenu,** u ime odbrane ustavnog poretka, a osloncem na "jedinstvo naroda, vojske i rukovodstva" u "odbrani svog Vrhovnog komandanta"; koji se prave kao **da za to imaju imperativni mandat svojih potcinjenih** - sve se nadaju6i da 6e ih potcinjeni bezrezervno slediti u ratu sa sugradanima i sunarodnicima
- izlazak aktivnih generala vojnih na politicku scenu, izazvao je **razlicite reakcije** javnosti, politickih aktera i gradana **proizvodeci razlicite nade i strahove,** kao i **nejednaka ocekivanja**
- za aktivnim **ne zaostaju ni pojedini bivsi generali,** ciji politicko-partijski angazman, u kontekstu moguće unutrasnje upotrebe vojske, dobija **nove dimenzije i nagovestava brojne nepoznanice** - osnovano je pretpostaviti da ve6ina gradana ocekuje od njih da, skladno svom navodnom ugledu medu oficirima, doprinesu pacifikaciji Vojske

Iole ozbiljnije razumevanje i prognoziranje politicke uloge VJ i vode6ih generala u zaostravajuf oj krizi **zahteva napustanje dnevnopolitieke ravni** zarad traganja za **temeljnim uzrocima** pretefe zloupotrebe vojske.

1

Hendikep: bucna cutnja o VJ - drzavna, profesionalna (generalska), pluralno-partijska, medijska i strucna.

Pokusacu, stoga, da u tezama i bez posebnih obrazlaganja ponudim neke elemente za razumevanje vojno-politickog bica Vojske Jugoslavije.

1. **Poreklo Vojske Jugoslavije**

Politicka se upotreba VJ, buduci da nije novum, ne moze valjano razumeti bez otkrica njenih veza sa rodnom joj JNA:
- VJ predstavlja **istocne i srpsko-crnogorske ostatke** bivse JNA
- nastala je na razvalinama SFRJ a po meri iznudene/jedino preostale Jugoslavije
- VJ je **celoviti naslednik i nastavljac** tradicija partijske, ideoloski utemeljene ideologiji samerene, JNA i **nosilac** svih njenih ratnih poraza
- to je **samotransformisuca** vojska u **stalnoj i neuspesnoj potrazi** za identitetom.

Sazeta rekonstrukcija **privodenja vojske** potrebama srpskog rezima:

- **prva faza: 1989-1991.g** - do martovske sednice VK - period medusobne dvostrane instrumentalizacije u kome se nije znalo ko ce koga i za sta upotrebiti (Kadijevic Milosevica ili obratno) - zacinjanje sprege vojnih i srpskih politickih elita
- **druga faza: mart 1991- 1995.g** - do Dejtona - odustajanje vrha JNA od Jugoslavije i vojno-politicko prepotcinjavanje Milosevicu; stvaranje tri srpske vojske; ratovanje po planovima srpskog rezima; VJ (od maja 1992) sluzi kao strateska rezerva zapadnih srpskih vojski; pravni interregnum, marginalizacija VJ i militarizacija brzo rastuce policije; politicka upotreba Generaliteta u izborima - gen.Stevanovic kontra Milan Panic; privid transformacije i profesionalizacije VJ;
- **treca faza: 1995-1998.g** - do prolecne kontraofanzive protiv OVK - rezim niti zna niti hoce da bilo sta ucini sa VJ, te je potpuno smesta na margine (odsustvo drzavnog plana transformacije, strateskog koncepta upotrebe VJ itd); inicijalna obnova srdacnosti nakon dolaska Milosevica za Predsednika SRJ - aktiviranje "brozovskog arsenala"; prividna politicka neutralnost Generalstaba - upucivanje studenata na promene "kroz institucije sistema"
- **cetvrta faza: 1998-1999.g** - do Kumanovskog sporazuma - novo: VJ po prvi put ima legalne i jasne drzavne ciljeve, staro: zadaci koje ne moze da resi (stalne pobede nad OVK, iz kojih ova izlazi sve brojnija i jaca); agresija NATO - VJ uspela da odbrani sebe, ali, zajedno sa rezimom, gubi Kosovo; delimicna borbena rehabilitacija VJ i puna propagandna promocija pobednickih generala, odanih Vrhovnom komandantu; neopozivo politicko potcinjavanje vrha VJ Slobodanu Milosevicu i najava pobede nad sopstvenim narodom.

Najmanji zajednicki imenitelj:

2

- demokratske manjkavosti sistema u SFRJ i SRJ uslovile **odsustvo civilne (parlamentarne** i **javne) kontrole nad vojskom** (i **policijom),** a rezultirale politickom i vojnom zloupotrebom prvo JNA, pa onda i VJ
- ideoloska vojska u **potrazi za novim politickim gospodarom po svojoj meri,** iz cega sledi nepovratno gubljenje profesionalne samostalnosti
- rast **podatnosti vojske** i **njenih pripadnika** manipulacijama i spremnosti na ucesce u manipulacijama (egzistencijalna zavisnost, ideoloska anesteziranost, socijalna korumpiranost, sistemska izuzetost, korporativni duh)
- **oslobodenost** vojske i njenih pripadnika **profesionalne etike** i **uskracenost za drzavni rezon** - odsustvo delatnog profesionalnog otpora politickoj zloupotrebi
- **ukljucenost generalskog kora u nomenklaturu,** ratno zajednistvo interesa sa srpskim politickim elitama, praceno brzim izmenama personalnog sastava Generaliteta, po tempu vodine potrage za lojalnom gamiturom - "trziste lojalnosti"
- **visestruko porazena** i **frustrirana vojska,** koja se u konfliktnim unutrasnjim situacijama, relativno lako moze usmeriti protiv oponenata rezima, posebno "stranih placenika", "izdajnika" i "terorista".

Vojno-srpsko **sprezanje** je, dakako, teklo **sve vreme uz svesrdnu podrsku** veceg dela opozicionih partija, nacionalnih institucija - Srpske pravoslavne crkve, Srspke akademije nauka, Udruzenja knjizevnika Srbije, kontrolisanih i nekontrolisanih medija, kao i vecine gradana.

2. **Izgledi za unutrasnju upotrebu Vojske Jugoslavije**

a) razlicita ocekivanja od VJ:
- **rezim - odbranu svoje monopolske vlasti;** preko generala salje dve vrste poruka: gradanima i oponentima da je spreman da upotrebi silu, a sebi da ima ko da ga brani i odbrani;
- **gradani** - da im VJ sacuva kakav-takav **mir,** umanji strah, otkloni opasnost haosa i gradanskog rata;
- tesko utvrdiv **deo javnosti** manipulise/ucitava zelje za **vojnim pucem,** kao prelazom od autoritamosti ka demokratiji (redu i miru)
- **opozicione partije** - **od generala** da se vrate u kasarne i **okanu politike,** a od **profesionalnog sastava** Vojske da se **odupre** eventualnom uvodenju Vojske u unutrasnje sukobe.

b. moguci scenariji za unutrasnju upotrebu VJ:

3

b-1. izvoz krize i **sukoba** iz Srbije u Crnu Goru ili na Kosovo, najavljenim povratkom VJ na osnovu tapije i slobodnog tumacenja Rezolucije SB UN br.1244, radi odlaganja odlaska sa vlasti
praceno **uvodenjem vanrednog** iii **ratnog stanja,** kao okvira za konacni **obracun** sa politickim protivnicima
verovatne **reakcije** SAD i EU - obnavljanje NATO **bombardovanja kao uvod u buducu okupaciju**

b-2. masovan i masivan **rast nezadovoljstva gradana,** praceni **selektivnom upotrebom policijske sile** i **para - policijskih** i/ili **vojnih snaga;** sukob gradana i policije ili njegova inscenacije radi **izvodjenja VJ** na ulice i uvodenja **vanrednog stanja**
moze se ocekivati **osipanje** Vojske i policije
na osnovu Rezolucije zasnovane na **glavi VII Povelje UN** SAD i EU intervenisu, opet iz vazduha, zbog ugrozavanja regionalne bezbednosti i stabilnosti

Kljucne nepoznanice: razmere gradanskog nezadovoljstva i **sredstva njegovog ispoljavanja; reakcije vojnih** i **policijskih oficira, podoficira** i **obveznika**

3. **Koga** i **zasto brane (ce braniti) generali VJ?**

U ime odbrane ustavnog poretka, Vrhovnog komandanta i naroda generali ustvari najavljuju **svoju samoodbranu** i **odbranu svojih pojedinacno-grupnih interesa, svoje vlasti** i **volje za moci.** Radi se, u sustini o razornom obliku pojedinacnog i grupnog **bekstva** od ikakve **odgovornosti** i **pristiglih konsekvenci**
Nota bene: gradanski ratje **izazov** za koji se nijedna vojska **ne moze dovoljno dobro da pripremi** - vojno i moralno, te dugorocno ne moze u njemu biti pobednik, ali zato pocetna faza njene unutrasnje upotrebe (specijalne jedinice) moze biti surova/satiruca

Kljucno je pitanje ima li **odbrane od generalske odbrane rezima!**

Generali sebe i **svoj narod, na koji se tako rado pozivaju, jedino mogu spasti odustajanjem od oruzane odbrane rezima, odnosno jasnom najavom spremnosti da sprece svaku upotrebu sile u unutrasnjim politickim sukobima, te da gradanim prepuste da legalnim sredstvima politicke borbe iskazu** i **realizuju svoju politicku volju.**

4

Završno postrojavanje Srbije

[45] Videti: prikaz skupa „Da li bi vojska intervenisala u unutrašnjim sukobima", 18. 8. 1998, *Danas*, str. 5.
[46] Miroslav Hadžić, „Završno postrojavanje Srbije" (teze), lična arhiva.

Organizovanjem pomenutih rasprava Centar je dodatno privukao pažnju nezavisnih medija, te započeo raznovrsnu saradnju sa njima. Uvećano interesovanje za bezbednosne teme, a napose za ulogu i delovanje državnog aparata sile Srbije i SRJ, podsticali su, uz to, članove i saradnike Centra da se o svemu tome u medijima oglašavaju svojim napisima, komentarima i/ili izjavama.[47]

Značajan se prodor Centra u javnost Srbije, ili makar u onaj njen deo naklonjen demokratiji, dogodio zahvaljujući „Press klubu" Medija centra iz Beograda, koji je tih godina vodio novinar Milan Milošević iz nedeljnika *Vreme*. Višekratno učešće čelnika Centra u tim raspravama je, zbog bezbednosnih sastojaka svake od tema, dodatno izazivalo pozornost nezavisnih medija.[48] To posebno važi za Produkcijsku grupu „Mreža" i njenog novinara Vladu Milića. Tad je započeta, da bi trajala do danas, plodotvorna saradnja između Centra i „Mreže". Centru su, isto tako, uz podršku Grujice Spasovića i Božidara Andrejića sve vreme bile dostupne stranice *Naše borbe*, a po njenom gašenju i stranice novoizniklog dnevnog lista *Danas*. Centar je, uz to, napose tokom sukoba na KiM, kao i NATO agresije na SRJ, bio čest sagovornik srpske redakcije BBC-a i njenog urednika Đorđa Vlajića, kao i novinara iz srpske redakcije Radija Slobodna Evropa.

Saradnja sa nezavisnim medijima je dodatno produbljena tokom 12 seminara za novinare, koje su Medija centar iz Beograda i CCVO održali u periodu od 1. februara do 6. aprila 2000. godine u 10 gradova ondašnje SRJ.[49] U žiži su bili civilno-vojni i civilno-policijski odnosi u matičnoj državi. Za tu su svrhu najpre razmatrani nedostaci i posledice nedemokratskog oblika civilne kontrole Vojske SRJ i policije u Srbiji i Crnoj Gori. Potom su predstavljani nosivi principi, oblici, metode i alatke modela demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad državnim posednicima sile. U radu seminara ukupno je učestvovalo 97 novinara. Ogromna većina njih je, na kraju, izrazila svoje zadovoljstvo sadržajem i kvalitetom seminara. U visokom procentu je pozitivno ocenjen i njegov doprinos pripremi novinara za uspešnije praćenje tekućih događanja i promena u vojsci i policiji, kao i za bolje razumevanje naravi, ograničenja i stvarnih dometa primenjivane civilne kontrole nad njima u Srbiji i SRJ.[50]

Ovo je preduzeće Centru donelo, uz to, još neke dodatne i trajne koristi. Reč je nadasve o zborniku *Civilna kontrola vojske i policije*, publikovanom na srpskom

[47] Videti, na primer, M. Hadžić, „Kosovski trougao", *Republika*, XX, Beograd, str. XX; videti takođe izjave Timotića i Babovića o militarizaciji policije u Srbiji, *Naša borba*, 22. 5. 1998, str. 5.

[48] Videti: Press klub „Moć i izbori", učesnici Boža Prelević, Budimir Babović i Miroslav Hadžić, *Danas*, 5. 9. 2000, str. 4.

[49] Beograd – tri seminara, Novi Sad, Subotica, Kikinda, Kotor, Podgorica, Kragujevac, Niš, Valjevo i Čačak; uporediti: Milorad Timotić, „Mišljenja učesnika o korisnosti i uspešnosti seminara", u: Miroslav Hadžić (ur.), *Civilna kontrola vojske i policije*, Medija centar, 2000, str. 115–116.

[50] Isto, str. 113–129.

i engleskom jeziku, a sačinjenom od autorskih tekstova uvodničara na seminaru.[51] Zahvaljujući tome, prvi su put zainteresovanim korisnicima iz Srbije i SRJ na jednom mestu predočeni teorijski oslonci i empirijski nalazi o „Civilno-vojnim odnosima i načelima civilne kontrole vojske" Milorada Timotića;[52] „Civilnoj kontroli nad Vojskom Jugoslavije" Miroslava Hadžića; „Medijima i civilnoj kontroli vojske" Jovanke Matić, te „Kontroli i nadzoru policije u Jugoslaviji" Budimira Babovića. Ovim je Zbornikom Centar sebi ujedno sazdao trajno teorijsko i metodsko polazište za dalje istraživanje civilno-vojnih i civilno-policijskih odnosa, a napose i prepreka za uspostavu demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad državnim aparatom prinude u Srbiji (SRJ, DZ SCG).

Seminari su, uz sve to, dali priliku Centru da se u svakom od gradova domaćina neposredno predstavi mesnoj javnosti. To tim lakše, jer su tamošnji nezavisni mediji izveštavali o toku i sadržajima seminara. Zahvaljujući tome, izjave njegovih voditelja i učesnika su se našle u lokalnoj štampi, odnosno u izveštajima tamošnjih TV i radio-stanica. Tako je Centar prvi put medijski i delatno iskoračio iz Beograda.

Kako bi javnosti pobliže predstavio svoje delovanje, Centar je, uz to, aprila 2000. godine počeo da objavljuje *Bilten*.[53]

Time je zgotovio priliku da svoje sažete analize aktuelnih i akutnih bezbednosnih problema Srbije/SRJ i njenih stanovnika učini dostupnim svim zainteresovanim korisnicima: od pojedinačnih građana, preko njihovih udruženja, pa sve do medijskih poslenika.

Navedene aktivnosti su Centru ujedno utirale put za delatnu saradnju sa drugim udruženjima građana iz Srbije. Tako je, na primer, Forum za međunarodne odnose[54] Evropskog pokreta Srbije pozvao Timotića i mene da 24. marta 1999. godine, nekoliko sati pre početka bombardovanja, iznesemo svoje procene o realnosti NATO pretnje. Kuriozum je da smo istog dana obojica primljeni u članstvo Foruma.

---

[51] Miroslav Hadžić (ur.), *Civilna kontrola vojske i policije*, Medija centar, 2000; *Civilan control over the military and police*.

[52] Ovom zgodom i sa decenijskim kašnjenjem ispravljam grešku načinjenu u Zborniku, u kome nije navedeno da je Milorad Timotić autor uvodnog teksta.

[53] Ukupno je izašlo šest brojeva.

[54] U Forumu su učestvovali, između ostalih, negdašnji ministri spoljnih poslova – Mirko Tepavac, Ilija Đukić, kao i biviši amasadori – Živorad Kovaćević, Duško Lazić, te spoljnopolitički novinari – Aleksandar Nenadović i Momčilo Pantelić; kao i brojni istraživači međunarodnih odnosa; uporedi: www emins.org, Članovi FMO.

CCVO

Centar za civilno-vojne odnose

Nevladina organizacija iz Beograda

Bilten

Godina I, Br.1
April, 2000

NAŠE KOORDINATE

Povlašćenjem oružane sile iz civilnog sazbračaja stvoreni su uslovi za nastanak i razvoj modernih demokratskih društava. Zabranom pojedinačne i grupne upotrebe oružja za ostvarenje/zaštitu nekog interesa započeta je pacifikacija društva, a relavanje sukoba je preneto u političku polje. Stvaranjem moderne države sva je oružana sila smeštena u njena dva specijalizovana aparata: vojska i policija. Uporedo je tekla konjunktivno uvođenje postupaka i nadležnosti za njihova unutrašnja ili spoljašnja upotreba. Od tog je trenutka počeo razvoj, zasebnih a nadopunjujućih, koncepata i praksi civilne demokratske kontrole nad vojskom i policijom.*

Vojska se, zbog posedujuće sile i moći, kao i razornih posledica njene upotrebe, našla u centru pažnje sktora modernog društva. Nametnulo se odmah pitanje. "Ko čuva čuvare?". U prvi je plan izbila potreba da se trajno spreči politička zloupotreba vojske ali i vojna zloupotreba politike. Time su ubeležene dve ključne (kritične) tačke u kojima se uređuje odnos vojske i društva.

U prvoj je tački trebalo sprečiti političko i interesno sprezanje vladajućih i vojnih elita, kojom je nastajala opasnost proizvoljne - unutrašnje ili spoljašnje upotrebe vojske. Na drugoj je tački trebalo sprečiti mešanje vojske u politiku, kojom je nastajala opasnost da vojne elite svoje uske (korporativne) interese društvu silom nameću kao opšte. Za tu su svrhu u demokratskim društvima preduzete tri grupe mera:

1) ustavnom disperzijom nadležnosti uvedena je složena procedura odlučivanja o upotrebi vojske i izgrađeni su kontrolni instrumenti, čime su umanjeni izgledi za njenu političku zloupotrebu;

2) ustavnim podsticanjem kontrolne uloge javnosti u odlučivanje o vojnoj uvedeni su građani, čime je načet monopol partija u uređenju civilno-vojnih odnosa, a sjedno je povećana vidljivost vojnih i odbrambenih poslova(troškova), i

3) ustavnom zabranom političkog delovanja profesionalnih vojnika stvoreni su normativni uslovi za depolitizaciju vojne organizacije, čime se poraslo izgledi za njeno efektivno podčinjavanje demokratski izabranim civilnim vlastima.

Nastavak na strani 2

U ovom broju

- M. Hadžić: NAŠE KOORDINATE
- M. Timotić: ZBOG ČEGA SU CIVILNO-VOJNI ODNOSI DANAS IZUZETNO AKTUELNI
- J. Matić: MEDIJI I CIVILNA KONTROLA VOJSKE
- B. Babović: O DECENTRALIZACIJI POLICIJE U SRBIJI (predlog polaznih osnova)

Naslovna strana prvog broja *Biltena* CCVO-a

Slično tome, čelnici Centra su članovima Alternativne akademske obrazovne mreže po njihovom pozivu ponudili 10. avgusta 1999. godine uvodne teze za raspravu o tome „Koga brane Vojska i policija".[55] Za nalaze i predviđanja Centra o mogućnom nasilnom umešavanju čelnika Vojske i njihovih pripadnika u (post) izbornu završnici krize tada se zainteresovalo i *Veće za demokratske promene*.[56] Za tu je svrhu bio upriličen razgovor između čelnika Centra i nekoliko domaćih članova Veća, kada je znakovito bilo njihovo posebno zanimanje za to koliki ugled i uticaj u Vojsci ima negdašnji načelnik Generalštaba Momčilo Perišić.[57]

[55] Videti: www.corax.co.yu/tour 15 htm, 10. 8. 1999, 12:45 AM.

[56] Reč je o *ad hoc* nastaloj organizaciji koja je – uz finansijsku i operativnu podršku Majkla Đorđevića, američkog biznismena srpskog porekla – okupljala pristalice obnove monarhije iz Srbije i srpske dijaspore. Za tu je svrhu bio upriličen i Sabor u Sent Andreji decembra 1999. godine.

[57] Slično interesovanje se ponovilo i na marginama skupa u Vilton parku, što je nagoveštavalo da Perišića zapadni umešači vide i/ili projektuju kao važnog nosioca (pro)demokratskih promena u Srbiji.

Beogradski centar za ljudska prava je, isto tako, uključio CCVO u svoj istraživački projekt *Ustavna i pravna pitanja jugoslovenske države*.[58] Tim sam povodom za njegov zbornik sačinio analizu ključnih razloga za javne ćutnje o Vojsci SRJ, koju je potom dnevni list *Danas* preneo u nastavcima krajem septembra i početkom oktobra 1999. godine. Ubrzo zatim, Centar za antiratnu akciju, OCD iz Beograda, uključio me je kao predstavnika CCVO-a u svoj „Politički tim 2000",[59] za čije sam potrebe analizovao ključne odrednice ondašnje (ne)bezbednosti SRJ.[60] Svodni su nalazi upozoravali da su aktuelni vlastodršci i njihov aparat sile glavna pretnja po bezbednost građana Srbije i Crne Gore. Politički tim je potom objavio i studiju o bezbednosnim dometima, manjkavostima i posledicama NATO intervencije na Kosovu, koju sam izradio tokom studijskog boravka u Kopenhaškom institutu za istraživanje mira (Copenhagen Peace Research Institute).[61]

U Kopenhaški institut za istraživanje mira (Copenhagen Peace researche Institut – COPRI) sam stigao po preporuci prof. dr Vojina Dimitrijevića i nakon razgovora sa njegovim direktorom Hakanom Viberg (Haakan Wiberga) u Beogradu. Na studijskom boravku sam tokom 1999. i 2000. godine ukupno proveo šest nedelja. Potom je ASGHGATE, na preporuku COPRI-ja i njegovog direktora, objavio 2002. godine moju studiju o JNA: Yugoslav People's Agony. Štaviše, COPRI je finansirao prevođenje ove studije sa srpskog na engleski.

Posebnu korist mi je donela prilika da pratim dalji teorijski razvoj proširenog koncepta bezbednosti, pošto je Bari Buzan (Barry Buzan), jedan od njegovih utemeljivača, tada bio među vodećim istraživačima u COPRI-ju. Slučaj je hteo da Filipu Ejdusu na Londonskoj školi za ekonomiju Bari Buzan predaje „Međunarodnu bezbednost".

Povrh toga, istraživači COPRI-ja su bili snažni zastupnici i sukreatori socijalkonstruktivističke teorijske paradigme u studijama bezbednosti. Zahvaljući ovom sticaju povoljnih okolnosti, Centar i njegovi istraživaču su svoj pristup sve vreme gradili na teorijskim i metodološkim zasadima socijalkonstuktivizma."

Zapadni su umešači – nadasve zarad svojih taktičkih i strateških interesa i potreba – takođe budno pratili dinamiku krize u Srbiji i SRJ kako bi pouzdanije predvideli na koje sve načine ona može iznutra biti razrešavana i sa kakvim sve to posledicama. Budući da im je svrgavanje Miloševića bio najvažniji cilj, oni

[58] Videti: Vesna Petrović (ur.), *Ustavna i pravna pitanja jugoslovenske države,* Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999.

[59] Više o Timu videti: *Vreme*, broj 483, 8. 4. 2000. godine.

[60] Videti: Miroslav Hadžić, *Odrednice bezbednosti SR Jugoslavije*, Centar za antiratnu akciju – Politički tim 2000, Beograd, 2000.

[61] Videti: Miroslav Hadžić, *Bezbednosni dometi NATO intervencije na Kosovu*, Centar za antiratnu akciju – Politički tim 2000, Beograd 2000.

su namerili, uz ostalo, da podstaknu makar akciono objedinjavanje opozicije. Ujedno su pohitali da ojačaju civilno-građanske oponente režima. Favorit im je bio pokret „Otpor", pa su njegovo delovanje izdašno finansijski podržavali.[62] Uz to su za upravljačko jezgro, kao i za brojne aktiviste „Otpora" bile organizovane raznovrsne obuke o metodama, oblicima i sredstvima nenasilnog otpora nedemokratskom poretku.

Pomenuti umešači su, uporedo sa tim, hteli da ispitaju koliki su i kakvi izgledi za postizanje saglasnosti između opozicionih partija i oponentskih organizacija iz nevladinog sektora oko, makar okvirnog, programa buduće demokratske obnove Srbije. Sva je prilika da je tada posrednička i vodeća uloga u tome bila zapala Velikoj Britaniji. Otuda je, na primer, pod njenim pokroviteljstvom jula 1999. godine u Vilton parku blizu Londona održana dvodnevna rasprava o iskušenjima koja čekaju Srbiju i njene žitelje po okončanju vladavine Miloševićevog režima.[63]

Na okupu su se tako našli predstavnici nekih opozicionih partija i nekoliko OCD-a iz Srbije i Crne Gore. Zamisao Demokratske stranke o načinima za razvlašćivanje Miloševića, kao i za pozitivno razrešenje krize skupu su predočili Zoran Živković, Zoran Alimpić i Slobodan Vuksanović. Svoje zahteve Zapadu za pomoć, posebno u gradovima gde je opozicija na vlasti, oni su saželi u krilatice „nafta/hrana/struja za demokratiju". Sve vreme trajanja skupa domaćin je na marginama pokušavao, mada neuspešno, da preko Ognjena Pribićevića, tada savetnika Vuka Draškovića, pridobije Srpski pokret obnove (SPO) za delatnu saradnju sa DOS-om.

Među pozvanima se našao i CCVO, u čije sam ime skupu kratko predočio osobenosti bezbednosnog konteksta Srbije i SRJ, kao i početnu listu mogućnih bezbednosnih izazova i rizika zaoštrene krize. U sklopu toga su naznačene i glavne nepoznanice oko mogućnih reakcija Vojske, policije i Službi, odnosno njihovih pripadnika na eventualni izborni poraz Miloševića i legalnu promenu nosilaca vlasti. Ukazano je, takođe, na političke i programske manjkavosti opozicionih partija glede buduće reforme sektora bezbednosti Srbije i SRJ, te Vojske, policije i Službi. A nadasve na odsustvo ikakvih naznaka rešenosti DOS-a da po svrgavanju Miloševića uspostavi demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor nad aparatom državne sile. Uzgred je iskazana i rezerva prema mogućnom doprinosu uspostavi demokratskog poretka u Srbiji nekih od penzionisanih generala – Momčila Perišića i Vuka Obradovića, dojučerašnjih uzdanica režima Slobodana Miloševića.[64]

Posebno interesovanje za Centar i njegove delatnosti tada je pokazala predstavnica „Vestminsterske fondacije za demokratiju" (Westminster Foundation

[62] Više o tome na https://www.politika.rs/sr/clanak/279229/Kako-je-finansiran-Kanvas.

[63] Skup je nosio naziv „The Prospects for post Milosevich Era".

[64] Razlozi za skepsu prema njihovoj iznenadnoj naklonosti demokratiji već su ranije obrazloženi u eseju „Javne ćutnje o Vojsci Jugoslavije", op. cit.

for Democracy) gospođa Jadranka Porter. Ona je ujedno nagovestila spremnost Fondacije da i finansijski podrži neki od projekata CCVO-a. Ubrzo se to i obistinilo, što je Centru omogućilo da u saradnji sa PG „Mreža" izradi, uz manja odlaganja, TV učionicu za demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor vojske pod nazivom „Ko čuva čuvare?", čijih je šest epizoda javno emitovano na TV Studiju B i TV B92 tokom 2001. godine.

Decembra 1999. godine *Forum za novu Srbiju* okupio je mnoštvo univerzitetskih profesora i istraživača, kao i članova nekolikih OCD-a iz Srbije. Pridružili su im se vladini i akademski specijalisti ne samo iz Velike Britanije već i iz nekoliko postsocijalističkih zemalja.[65] Forum, kojim su kopredsedavali profesor Tibor Varadi iz Srbije i Sir Piter Hol (Peter Hall) iz Velike Britanije, zasedao je od 1. do 3. decembra 1999. godine u Budimpešti. Tokom rasprave je uobličavan program (pro)demokratske obnove Srbije. U zahvatu se našlo jedanaest važnih tematskih područja: počevši od „Svođenja računa sa prošlošću", preko „Stabilizacije", „Privatizacije" i „Bankarskog sistema", te „Izbornog sistema", „Medija" i „Etničkih odnosa", pa sve do „Pravosuđa", „Međunarodnih odnosa" i „Obrazovanja".[66]

Među njima su se našli i „Civilno-vojni odnosi", zahvaljujući, između ostalog, učestvovanju brojnih članova i saradnika Centra za civilno-vojne odnose.[67] Sastavljači Izveštaja su otuda zabeležili i posebno naglasili potrebu reforme Vojske SRJ i policije Srbije, kao i njihovo stavljanje pod demokratsku kontrolu i javni nadzor.[68]

[65] Spisak učesnika videti: Forum za Novu Srbiju, Programi za rekonstrukciju Jugoslavije, Drugi izveštaj, decembar 2000, Britanske asocijacije za Centralnu i Istočnu Evropu, London, 2000, str. 105–108.

[66] Isto.

[67] Jovanka Matić, Željko Ivaniš, Milorad Timotić, Budimir Babović i Miroslav Hadžić, Forum za Novu Srbiju, „Programi za rekonstrukciju Jugoslavije", Drugi izveštaj, decembar 2000, Britanske asocijacije za Centralnu i Istočnu Evropu, London, 2000, str. 105–108.

[68] Uporediti: Isto, str. 67–75.

Glava II: Prekretna vremena (2000–2006)

PROĆERDANA POBEDA

Masovnom odbranom izborne pobede nad Miloševićem 5. oktobra 2000. godine ovdašnji su građani sebi bili zgotovili priliku za početno normalizovanje Srbije. Od tada, pa sve do danas nad ovim događajem stoji senka nikad pristiglog „6. oktobra". Međutim, četvrt veka nakon izgona Miloševića više nema ikakve svrhe niti opravdanja žaliti za propuštenom prilikom. Umesto nagađanja po obrascu „šta bi bilo da je bilo", jedino je razumno dodatno istraživati razloge zbog kojih je propuštena, istorijski neponovljiva, šansa za modernizacijski i demokratski preobražaj društvene i političke zajednice Srbije i njene države.

Ovo je tim potrebnije, jer je rečeni (izborni) prevrat u momentu svog zbića sa brojnih strana učestalo i olako bio proglašavan za revoluciju. Teško je, međutim, dokučiti na čemu je sve to počivalo uverenje da novopristižuća grupa vlastodržaca ima dovoljno sposobnosti, znanja, planova, motiva, interesa i volje za temeljnu promenu zatečenog stanja stvari. Odnosno, za uverenje da je dovoljan broj onovremenih žitelja Srbije i njihovih političkih predvodnika istinski bio posvećen demokratskom preuređenju svoje zajednice i države. Sva je, otud, prilika da su u revolucionarna i optimistička viđenja 5. oktobra dobrano bile, ne samo tada već i naknadno, učitane žarke želje i goleme nade brojnih njegovih učesnika, posmatrača i komentatora.

Često je pri tome gubljeno iz vida da je i većina prethodnih političkih prevrata u novovekovnoj Srbiji, sem onog ratnog u izvedbi komunista i partizana (1941-1945), uglavnom imala mali domet i kratko trajanje, pa njihovi ciljevi, a naročito oni krajnji, nisu ikad ostvareni. Odnosno, da je u Srbiji do takvih prevrata uglavnom dolazilo tek kad većini njenih podanika zbog neizdrža, situaciono i namah pukne socijalno i političko trpilo. To tim brže i burnije ako im se tad pri ruci nađu dovoljno vešti i/ili jaki predvodnici, koji umeju da izniklo nezadovoljstvo politički i ideološki upakuju po svojoj meri i potom ga uglavnom iskoriste za svoje svrhe. Zbog svega toga se o značaju, naravi i stvarnim potencijama izbornog svrgavanja Miloševića, odnosno o reformskim dosezima njegovih (s)rušitelja, valjano jedino može suditi po svim i krajnjim produktima iliti po, danas još vidnim, posledicama tog preduzeća. To stoga, što se pokazalo da oni koji su ga na vlasti nasledili nisu znali, umeli, hteli ili smeli da ostvare svoja predizborna obećanja, zakićena demokratskim simbolima.

Zbiljske posledice ove olako proćerdane pobede jasno pokazuju da je u Srbiji četvrt veka kasnije ne samo obnovljen već i da je dodatno ukorenjen, osnažen i totalizovan stari nedemokratski poredak cezarističkog naboja. Da bude gore, u međuvremenu su ukinuti poslednji privid i tragovi začetog demokratskog preobražaja, pa je država nanovo zarobljena, dok su društvo i ovdašnji građani opet porobljeni. Doduše, uz dragovoljni pristanak velike većine njih. U toku je, pored ostalog, završna faza radikalne desekularizacije Srbije, odnosno njenog pockrvljavanja, pa su se SPC i njeni čelni klerici, uz pomoć što sadašnjih, što prethodnih vlastodržaca, nametnuli kao (pra)tvorci države i nacije, te vrhovni cenzori i glavni urednici tekućeg življenja. Ujedno je preoblikovano, a zatim i odbačeno antifašističko nasleđe Srbije. Otuda su četnici nakon sedamdesetak godina, barem po diskursu vladajućeg narativa, ipak pobedili partizane da bi im se u slavlju i deobi političkih, ideoloških i inih dobiti pridružili novoiznikli zavetnici i čuvari dveri nedićevaca i ljotićevaca.

Držim da jedan od važnih razloga za izostanak „6. oktobra" treba pre svega tražiti u političkoj prirodi i partijskom sastavu jedva nastalog DOS-a, te sociopsihološkim i individualno-psihičkim osobenostima njegovih čelnika, kao glavnih ubirača dobiti od svrgavanja Miloševića. To tim pre, jer je već tada zorno bilo da je reč o družini ideološki i interesno suprotstavljenih, ali i međusobno netrpeljivih ljudi i grupa, među kojima nije postojala čak ni deklaratorna saglasnost o tome zašto, kako i koliko, te sa kojim ciljem, po kom tempu i po koju cenu Srbiju treba preuređivati.

Na to upućuje i činjenica da je u čelnom ešalonu DOS-a odmah započeta žestoka bitka za (pre)raspodelu iznenada stečene vlasti i moći. Sasvim očekivano, jer je na delu bio situaciono iznuđeni politički savez sazdan jedino na antimiloševićevskoj platformi. Tom je savezu, pored nedostatka zajedničkog strateškog i operativnog programa reforme, manjkala i odsudna spremnost njegovih tvoraca za temeljno i dugoročno dokidanje glavnih izvorišta i uzroka svekolikog (post) ratnog i civilizacijskog sunovrata Srbije. Ne čudi stoga što su glavni protivnici i politički najjači ometači najavljene demokratizacije Srbije prvotno bili smešteni u DOS. Predvodio ih je Vojislav Koštunica, kome je izborna pobeda nad Miloševićem dozvolila da taj trijumf pripiše sebi u lične zasluge, odnosno da ga prisvoji i privatizuje. Na osnovu toga, Koštunica je stekao dovoljan politički i javni (socijalni) kapital da postane glavni veto igrač, pa time i ključna smetnja za što bržu i korenitu razgradnju Miloševićevog režima. Put ka uspehu Koštunici su javno i zdušno krčili, navodno nacionalno (nacionalistički) osvešćeni i orijentisani, važni delovi akademske i medijske vrhuške Srbije, kao i njihovi brojni politički saputnici.

Strateški oslonac i javnu legitimaciju za sprečavanje normalizacije i modernizacije Srbije Koštunica i njegov DSS nadasve su gradili na svom navodnom

legalizmu. Ubrzo se pokazalo da se iz toga u stvari krila njihova rešenost da neizmenjenim zadrže ustavni i politički poredak, oblikovan po meri Miloševića i njegovog ratovanja diljem Druge Jugoslavije. Koštunica i DSS su sebe, štaviše, proglasili za jedinog i nepatvorenog državotvornog subjekta. Oni su time u tekući politički saobraćaj bučno vratili, mada vazda apstraktan i jezički konstruisan, vrhu naravni državni iliti nacionalni razlog kao krunski, koji su zatim koristili kao udarno pokriće i opravdanje za zbiljsko ometanje i sprečavanje dubljih promena u Srbiji.

Koštunica i njegova partija (DSS) su sebi, ujedno, hteli da prisvoje i pravo da jednostrano, odokativno i izvan ustanova sistema utvrđuju i/ili menjaju sadržaj i značenje svakog državnog i nacionalnog razloga. Odnosno, da taj razlog uvek tumače i koriste spram svojih partijskih i dnevnopolitičkih, te grupnih i ličnih potreba i interesa. Osloncem na to, Koštunica i njegove skutonoše su ujedno bili namerili da svojim glavnim takmacima i oponentima odreknu pravo i sposobnost da valjano definišu ijedan državni i/ili nacionalni razlog, pa time i da utvrđuju političke i društvene prioritete i ciljeve najavljenog preobražaja.

Pokazalo se, drugim rečima, da se iza samopripisane državotvornosti krila dvostruka politička podvala Koštunice i DSS-a. Oni su najpre za sebe prigrabili ulogu navodno jedinog obnovitelja i iskonskog zaštitnika srpske nacije i države. Oslanjajući se na to, onda su težili da steknu politički monopol i ekskluzivno pravo da mere i ocenjuju privrženosti državi i srpskoj naciji svakog od svojih takmaca. U prilog tome, Koštunica i DSS su, uz sve ostalo, obnovili i ojačali oveštalu ideološku i autoritarnu crno-belu mustru za proizvoljno razvrstavanje svojih neistomišljenika – rivalskih partija, medijskih i nevladinih civilnih delatnika, te kritički nastrojenih građana – na patriote i izdajnike.

Centralna je vododelnica u DOS-u tada iznicala iz političke i ideološke borbe između njenih čelnika oko tumačenja skorašnje ratne prošlosti Srbije, a nadasve oko projektovanja i oblikovanja njene dogledne budućnosti. Stoga su Koštunica i njegovi privrženici svim raspoloživim sredstvima hitali da, po Miloševićevoj matrici, naknadno preinače razornu ulogu Srbije u YU ratovima. Oni su za tu svrhu oživeli i osnažili samoviktimizujući govor, kojim su Srbi i Srbija, a usput i Milošević i njegovi izvršioci, bezostatno proglašeni za nedužne žrtve belosvetske zavere i unutrašnjeg nasilja u izvedbi antisrpskih snaga jugoslovenskog porekla. Stoga je Koštunica i javno uzeo u zaštitu sve izvođače Miloševićevih ratnih radova kako bi ih odbranio od ikakvog, a pogotovo, sudskog premeravanja i sankcionisanja njihove lične i/ili komandne odgovornosti za izazivanje i prelivanje YU ratova, kao i za nepočinstva počinjena tom prilikom, dočim je kritičarima drugačijeg tumačenja YU rat(ov)a i uloge Srbije u njemu, prikačena značka koja ih obeležava kao autošoviniste iliti mrzitelje „svega što je srpsko".

Istorijska pobeda uzbunjenih građana i reformskih delova demokratski orijentisane političke i intelektualne elite Srbije nad Miloševićevim režimom odmah je posle 5. oktobra sustavno poništavana i obesmišljavana nizom usklađenih taktičkih udara (ne)skrivenih čuvara i obnovitelja starog poretka. Njima je u prilog delovao i veoma nepovoljan unutrašnji kontekst u Srbiji i SRJ, koji su presudno oblikovale razorne ekonomske, socijalne, nacionalne, kulturne, mentalne i ratne posledice decenijskog samovlašća Miloševića i njegovih izvršitelja. Težak zadatak početnog saniranja, ublažavanja i otklanjanja tih posledica tad je bio zapao Vladi Srbije pod vođstvom Zorana Đinđića.

Da bude teže, opstrukciji i destrukciji petooktobarskih postignuća i nauma izravno je pogodovala i novonastala politička konfiguracija u Srbiji, odnosno u SRJ. U njenom su se središtu kristalisala tri rivalska i međusobno sukobljena centra nejednake političke moći, koje su oličavali Milo Đukanović, Vojislav Koštunica i Zoran Đinđić. Svaki je od pomenutih razvijao i koristio zasebnu strategiju i taktiku za očuvanje, odnosno za uvećavanje svoje moći i vlasti. Utoliko su i strateški proračuni svakog od njih nužno bili različiti, pa posledično i nejednako uspešni. Između ostalog i zato što je svaki od imenovanih raspolagao različitom količinom socijalnog kapitala, nužno potrebnog za pridobijanje dovoljne, političke i izborne, podrške mesnih žitelja (glasača).

Milo Đukanović bio je potpuno nezainteresovan za demokratski preobražaj SRJ i Srbije. Njega je jedino zanimalo da tokom ustavnog prevođenja SRJ u privremenu Državnu zajednicu SCG ugradi osigurače koji bi trebalo da spreče jednostranu upotrebu Vojske SRJ u Crnoj Gori. Đukanoviću je, uz to, produženo trajanje krize u Srbiji/SRJ izravno i u konačnici išlo na ruku, jer mu je pripomoglo da bez većih smetnji prigrabi svu moć i vlast u Crnoj Gori. Ta mu je kriza, povrh toga, davala priliku da proevropskim i demokratskim novogovorom prikrije – barem privremeno, a posebno pred zapadnim umešačima – autoritarno-cezarističku i kriminalno-koruptivnu prirodu svog režima. Tim je govorom, začinjenim nacionalnim (nacionalističkim) i identitetskim natruhama, on ujedno okitio i svoju rešenost da po svaku cenu i svim sredstvima što pre izbori (obnovi) državnu samostalnost Crne Gore.

Slično kao i u slučaju Đukanovića, politička je moć Koštunice, kao predsednika SRJ, višestruko nadilazila njegova ustavna i zakonska ovlašćenja i nadležnosti. Osloncem na to, Koštuničin Kabinet je izistinski delovao i javno nastupao kao vlada (Srbije) u senci, odnosno kao glavni politički rival i zakleti protivnik zvanične Vlade Srbije i njenog čelnika Zorana Đinđića. Osnovni je zadatak i krajnji cilj Koštuničinih savetnika, okupljenih u Kabinetu, otuda bio da ideološkim, (kontra)obaveštajnim, propagandnim i medijskim sredstvima izazovu što veći javni otpor žitelja Srbije prema svakoj, iole značajnijoj, izmeni zatečenog (nasleđenog) političkog sistema i poretka. Koštunica saveznike za taj poduhvat nije, dakako, morao posebno da

vrbuje i/ili potkupljuje, jer su mu se politički i kadrovski ostaci preživelog crno-crvenog režima sami hrpimice nudili i hitro priključivali.

Politička pozicija Koštunice i njegovih savetnika bila je, uz to, veoma lagodna. Oni, naime, nisu snosili ikakvu ličnu i/ili političku niti sistemsku odgovornost za (loše) posledice svog delanja. Nije im otuda bilo teško niti politički previše rizično da se usredsrede na sprečavanje radikalno-demokratskih promena u Srbiji. Zahvaljujući svemu tome, Koštunica je stekao presudnu stratešku i taktičku prednost nad Đinđićem. Zauzevši kibicersku poziciju, on je sebe ujedno oslobodio obaveze da javnosti ponudi bilo kakav program reforme Srbije. Umesto toga, on je lično i/ili preko svojih čauša mesnu javnost stalno zatrpavao visokoparnim, nacionalnim (nacionalističkim) i patriotskim frazama kako bi zaustavio (odložio) unutrašnje demokratske promene sve dok Srbija, navodno trajno, ne osigura svoj opstanak i obnovi svoju teritorijalnu celovitost. U skladu sa tim, Koštunica je svu svoju političku energiju, kao i osobni socijalni kapital, stečen pre svega zaslugama DOS-a, uložio u sprečavanje i ometanje začetih i najavljenih promena.

Ovo tim uspešnije, jer su Đinđić i njegova Vlada morali najpre da brinu kako da pred zimu 2000. godine i nakon nje prehrane, ugreju i ponovo osvetle (elektrifikuju) Srbiju i njene žitelje, dočim su Koštunica i njegovi podvižnici imali na raspolaganju sve vreme ovog sveta da smišljaju kako i čime sve mogu da miniraju rad Vlade i spreče njene pokušaje da koliko-toliko izmeni nasleđeni poredak. Koštunica i druzi su radi toga neprekidno vodili sveobuhvatnu javnu operaciju političkog, ideološkog (nacionalnog) i moralnog sramoćenja, te medijskog progona i političkog skrajnjivanja svakog važnijeg nosioca, za njih neželjenih, promena. Glavna im je meta, dakako, bio najumniji, najjači i najsposobniji politički takmac (protivnik) – Zoran Đinđić, pa su ga za tu svrhu, povrh svega, i kriminalizovali.

Zbog svega toga, u datim je okolnostima politička pozicija Zorana Đinđića bila višestruko nepovoljna. I to uprkos činjenici da mu je premijersko mesto, po Ustavu Srbije, nominalno donosilo opsežne nadležnosti i velika ovlašćenja. Nezavisno od toga, zjapećom je odmah postala nesrazmera između golemih poslova, koji su mu zapali oko hitnog ublažavanja i otklanjanja pogubnih posledica Miloševićeve vladavine, i male količine učinkovite i delotvorne političke moći, kojom je on raspolagao. Da za reformu bude pogubnije, Đinđićev socijalni kapital bio je nedovoljan za pridobijanje masovnije i aktivne podrške dovoljnog broja žitelja Srbije, pa je javna i/ili izborna potpora njegovom programu reforme bila vazda neizvesna i slabašna.

U reformskom naumu Đinđiću nije od prevelike koristi bilo ni to što je imao i javnosti predočio jasnu i celovitu viziju demokratski (pre)uređene Srbije. Ključni je problem za njega, naime, nastajao oko troškova i ukupne cene koštanja tog poduhvata. Razvoj je događaja pokazao da ogromna većina ondašnjih žitelja Srbije nije bila spremna da plati stvarnu cenu njenog prelaska (povratka) u liberalni kapitalistički

poredak. Ništa čudno, jer je ta ista većina još tokom '90. i '91. godine prošlog veka odbila da snosi troškove svog nepovratnog bekstva iz realno-samoupravnog socijalizma, pa je umesto toga uz Miloševića rado pohrlila u YU ratove.

Da bude teže, ne samo Đinđiću, njegova Vlada nije imala odakle niti čime da smanji troškove i obori cenu nepovratnog izlaska Srbije iz nedemokratskog i ekonomski propalog poretka. Pogotovo zato što ekonomske, socijalne i političke dobiti od svake, a pogotovo korenite reforme po pravilu pristižu naknadno, a veoma često i previše kasno. Drugim rečima: ma koliko da je pokušavao da navede građane Srbije da svoj politički izbor zasnivaju na racionalnoj računici, Đinđić nije imao odakle niti čime da im unapred isplati, barem deo, očekivanih i najavljivanih koristi od stvaranja uređene i moderne države Srbije. Otuda njegovi racionalni argumenti nisu mogli politički, ideološki, medijski i psihički (emocionalno) da pariraju gromopucatelnim obećanjima državotvornih DSS trgovaca patriotizmom o izdašnim dobitima, koje će puku ovdašnjem navodno doneti povratak Srbije i Srba u izmišljenu srećniju i lepšu prošlost. To tim teže, jer je neznana, a po rezultatima svih kasnijih izbora reklo bi se i ogromna množina žitelja Srbije bila, napose tokom 80-ih i 90-ih godina prošlog veka i za Miloševićevog vakta, socijalizovana i politizovana na ideološko-patriotskim i nacionalnim (nacionalističkim) pričinama.

U svemu tome ti su žitelji Srbije imali punu medijsku i ideološku podršku restauratorskog krila novonastale državno-partijske i vlasti željne nomenklature, koja im je pod vođstvom Koštunice jedino nudila siguran i prividno jeftin povratak u izmaštanu bolju prošlost. Budući politički sapet već u okviru DOS-a, a preko toga i u ustanovama sistema, Đinđić je bio primoran, uz ostalo, da čini brojne kompromise i ustupke. Iz toga je, uz ostalo, iznikla i javna, a medijski stvarana i nadograđivana, predstava o njegovom navodno utilitarnom pragmatizmu, odnosno o njegovoj spremnosti da se zarad dostizanja krajnjih ciljeva reforme upusti u političko trgovanje ne samo sa svojim rivalima već i sa protivnicima.[69] Da je to tako bilo, posredno svedoče, pored ostalog, onovremeni procesi i prelomni događaji u sektoru bezbednosti tadašnje Srbije, odnosno SRJ.

Razložno je zbog svega toga ustvrditi da se do pouzdanih saznanja o razlozima izostanka „6. oktobra" ne može doći bez podrobne analize „lične jednačine" svakog od čelnika tadašnjeg DOS-a. Međutim, ovdašnji su istraživači, a nadasve psiholozi i politikolozi, propustili da građanima Srbije isporuče zasebne studije ličnosti, ne samo ondašnjih, političkih i partijskih vođa, odnosno državnih moćnika. O tome,

[69] Bilo bi stoga posebno interesantno istraživati kako je Đinđić birao svoje prve saradnike. Budući da ga je većina njih pre ili kasnije lično i politički izneverila, valjalo bi proveriti da li je Đinđić bio ipak dovoljno naivan, ili je bio ubeđen da će, zahvaljujući svojoj pameti i znanju, moći da nadigra ili barem da drži pod kontrolom (ograniči štete koje mu mogu naneti) razne dinkiće, labuse, đeliće, janjuševiće i kolesare. Ili je Đinđić u svemu tome bio u stvari nemoćan i nevin, jer su mu saradnike u Vladi birali i nametali koalicioni partneri.

uz sve ostalo, izravno svedoči manjak ikakvih suvislih objašnjenja činjenice da su diljem predašnje Jugoslavije, a u njenim kritičnim i prelomnim trenucima, Srbe uglavnom vodili neuropsihijatri[70] (Rašković, Karadžić i Striković[71]) i/ili političari sumnjivih psiholoških karakteristika, poput Slobodana Miloševića i supruge mu Mirjane Marković.

Takvih likova, štaviše, Srbiji ne manjka ni u kasti današnjih vlastodržaca. Bilo bi otuda korisno i lekovito ako bi naučnici iz rečenih oblasti barem sada valjano rastumačili, pored ostalog, i to da li još nešto u politici, pored vlasti i moći, posebno privlači brojne lekare i njihove potencijalne, a vlastonamerne pacijente. A s tim u vezi i čime sve to lekari politički privlače i zasenjuju puk ovdašnji. Dok takve studije ne stignu, teško je izbeći utisku da u plemenski sazdanoj i okovanoj pretpolitičkoj zajednici Srbije lekari i/ili njihove partijske vođe još nastupaju kao nacionalni šamani, koji se grade da poseduju tajna isceliteljska znanja i veštine potrebne za navodno večni spas Srbije i njenih žitelja.

OTIMANJE ZA BEZBEDNOSNU MOĆ

Malo je verovatno da Zoran Đinđić nije tada imao jasnu predstavu o prekoj potrebi i važnosti sprovođenja što brže reforme nasleđenog sektora bezbednosti Srbije i SRJ. Izvan je sumnje, isto tako, i to da je on bio potpuno svestan opasne, političke i bezbednosne, moći kojom su raspolagale ondašnja vojska, policija i službe bezbednosti, te njihovi civilni naredbodavci. Bio je, uostalom, svedok i/ili učesnik ključnih događaja u predvečerje 5. oktobra, kada su bezbednosne vrhuške, što zbog ličnih, što zbog korporativnih razloga i interesa, odrekle Miloševiću podršku državnom silom.

Sasvim je, takođe, izgledno i to da Đinđić nije imao ikakvu dilemu oko toga da je sudbina reformskog pregnuća u Srbiji u čvrstoj vezi sa odnosom centralnih posednika državne sile i njihovih pripadnika prema tom poduhvatu. Izvesno je i to da mu je bilo jasno da nameravana reforma teško može biti uspešno izvedena bez učinkovite i delatne podrške bezbednosnih poslenika. Sasvim je, međutim, izvesno da je Đinđić bio svestan toga da je ta podrška veoma upitna. To tim pre, jer je željena reforma izravno pretila da, pre ili kasnije, ugrozi neke od njihovih, ranije stečenih, socioekonomskih i profesionalnih (korporativnih) interesa i privilegija. Povrh toga, formalno, a situaciono iznuđeno, prepotčinjavanje naoružanih posednika državne sile novoj (DOS) vlasti, nije uopšte jemčilo da će se oni nakon toga dragovoljno povući sa političke scene niti da će ubuduće delovati po načelima političke, interesne i ideološke nepristrasnosti. Utoliko i

[70] To ne može objasniti ni činjenica da je Jovan Rašković dijagnostifikovao ludilo kod Srba; uporediti: https://www.aktuelno.me/crna-gora/psihijatrijski-slucajevi/, pristupljeno 24. 3. 2025.

[71] Koji je bio šef poslaničke grupe SPS-a u prvom višestranačkom sastavu Narodne skupštine Srbije, u kojoj se našlo čak 52 lekara.

čin pukog prepotčinjavanja nije mogao bezostatno biti tumačen kao nesumnjivi znak njihove bazične i odrešite podrške demokratskom preuređivanju Srbije i SRJ, a time i nasleđenog sektora bezbednosti.

Sve navedeno su, dabome, na umu imali i Đukanović i Koštunica. Štaviše, njih su se dvojica tada našli – iz, doduše, drugačijih i oprečnih razloga, motiva i ciljeva – na zajedničkom poslu sprečavanja ikakve, a pogotovo temeljne, reforme sektora bezbednosti i pripadnih mu aparata državne sile i prinude u SRJ, odnosno u Srbiji.

Đukanović je najpre odbacio svaki pokušaj da po odlasku Miloševića bude obnovljen (uspostavljen) jedinstveni bezbednosni sistem SRJ kako bi ona (p)ostala nedeljivi bezbednosni prostor. Sasvim očekivano, jer je u on međuvremenu stekao, uz sve ostalo, potpunu i nekontrolisanu ličnu vlast nad policijom i SDB-om Crne Gore. Od njih je usput sazdao unutrašnju vojsku, koja je trebalo da oružjem, ako to bude nužno, brani i jemči obnavljanje (sticanje) državne nezavisnosti i političke samostalnosti Crne Gore. U prilog tome, Đukanović je, uz sve ostalo, Vojsku SRJ, kao i državu Srbiju građanima Crne Gore neprekidno prikazivao kao glavne pretnje po njen mirni izlazak iz neželjene državne tvorevine. Kako bi lakše nedirnutom očuvao stečenu bezbednosnu (i političku) moć, i Đukanović je, jakako, svoje vlastovoljne naume i ciljeve vazda skrivao iza nadnaravnog državnog i/ili nacionalnog razloga.

Dočim je Koštunica, odmah po sticanju komandnih ovlasti, uspostavio ličnu kontrolu nad Vojskom SRJ, na radost većine njenih generala.[72] O istom su trošku pod njegovu kontrolu i komandu potpale vojna kontraobaveštajna i vojna obaveštajna služba. Zahvaljujući tome, Koštunica i njegov Kabinet su, uz sve ostalo, mogli doći u posed ne samo tajnih znanja o svojim političkim rivalima već i znanja o svim njihovim tajnama. Stečenu priliku Koštunica je ujedno iskoristio da komandni i upravljački vrh Vojske i njenih Službi personalno sastavi po meri svojih političkih i ideoloških nazora, ciljeva i interesa.

Komandna je pozicija Koštunici, uz to, donosila i vidne političke koristi, jer je od tada mogao, kako bi osnažio svoj legitimitet, nesmetano da rabi visoki ugled Vojske u javnosti Srbije. Odnosno, da iz tradicionalno velikog poverenja ondašnjih građana u Vojsku crpi za sebe dodatnu političku snagu i podršku. Time je, na koncu, svodno i rezultantno rasla i njegova opstruktivna moć, koja ga je učinila glavnim čuvarom i obnoviteljem starog poretka i u sektoru bezbednosti.

Ključne su negativne posledice po reformu sektora bezbednosti, a pre svega po reformu Vojske, bile, usprkos paradoksu, plod činjenice da je Koštunica tu reformu uspešnije sprečavao svojim nečinjenjem, nego činjenjem. On tako, uprkos svom navodnom legalizmu, nije ni pokušao da, na primer, podstakne Skupštinu

[72] Nezaboravnim je ostao TV izveštaj sa prvog sastanka Koštunice sa generalskim vrhom, kojom prilikom su lica prisutnih generala na početku sastanka izražavala njihov strah i zabrinutost, a potom i njihovo očito olakšanje pošto ih novi šef nije na licu mesta raspustio i razvlastio, a nadasve zato što je izbegao da ih podseti na njihovu odgovornost za dugo trajanje Miloševićevog režima, odnosno na njihovu odgovornost za besomučno ratovanje po negdašnjoj Jugoslaviji.

SRJ da otkloni ustavne i zakonske „rupe", u kojima su sve vreme boravili Vojska,[73] predsednik SRJ i Vrhovni savet odbrane.[74] Njemu, takođe, nije uopšte smetalo to što država na čijem je čelu (SRJ) nema od svog nastanka (1992) zvaničnu strategiju nacionalne bezbednosti i/ili odbrane, niti doktrinu odbrane i vojnu doktrinu. Nema, uz to, ikakvih dokaza da je Koštunica tražio od Skupštine SRJ i Ministarstva odbrane da što pre otklone te manjkavosti. Povrh toga, mada je javno tvrdio da je reforma Vojske u toku, i to pod vođstvom generala Pavkovića, Koštunica nikad nije obznanio da li postoji ikakav državni plan za tu reformu, kao ni koliko će to pregnuće i pod čijim vođstvom trajati i koštati. Takođe, ni ko će i kako proveravati i meriti valjanost i dosege eventualnih promena.

Pri svemu tome, iako navodno vatreni legalista i ubeđeni demokrata, Koštunica je uporno izbegavao da u proces osmišljavanja, ostvarivanja i nadziranja tokova, troškova i domašaja, ali i promašaja navodne reforme Vojske, uključi Skupštinu SRJ i njene poslanike.[75] Kao što se, isto tako, uopšte nije smatrao dužnim da Skupštinu, pa time i mesnu javnost, barem ponekad izvesti o rezultatima svog komandovanja Vojskom. Ne čudi otuda što on nije ikad javno predočio, na primer, merila i pokazatelje po kojima unapređuje/penzioniše, postavlja ili razrešava brojne generale. Skrajnjivanjem zakonodavne grane vlasti,[76] Koštunica je ujedno na delu dokazao da je mnogo više sklon stavljanju sektora bezbednosti i državnih aparata sile pod ličnu, odnosno partijsku kontrolu, nego pod demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor. Opsežnim i doslednim nečinjenjem, uz svoju poslovičnu neobaveštenost, Koštunica je zbiljski i delatno opovrgao svoj (samopripisani) status nepokolebljivog legaliste i zavetnog državotvorca.[77]

Valja, stoga, podsetiti da je početni i presudni udar reformi Vojske Koštunica zadao zadržavanjem u službi, sve do juna 2002. godine, generala Pavkovića, poslednjeg Miloševićevog načelnika Generalštaba. On je time već na startu sprečio svaki ozbiljniji pokušaj preobražavanja Vojske, kao i temeljnu izmenu personalnog sastava njenog komandnog ešalona.[78] Još jači udarac reformi sektora bezbednosti Koštunica je zadao sprečavanjem smene Radeta Markovića, pa je potonji još tri meseca nakon izgona Miloševića bio na čelu SDB-a Srbije. Time je

[73] Zakon o vojsci je donet 18 meseci nakon njenog ustanovljenja, odnosno preimenovanja istočnih srpskih ostataka JNA.

[74] Više o tome videti u: Miroslav Hadžić, „Skrajnuti parlament", u: *Potraga za bezbednošću – slučaj Srbija*, DAN GRAF i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004, str. 89–116.

[75] Isto.

[76] Isto.

[77] O svemu tome detaljnije videti u: Miroslav Hadžić, „(P)lutajuća vojska", glava 3, str. 65–88, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/hadi_2002_plutajuca_vojska.pdf.

[78] To ne spori ni činjenica da je Koštunica u periodu od 2000. do 2002. godine ukazom penzionisao 76 generala, a da pri tome nije našao za shodno da razloge i kriterijume za to predoči čak ni Skupštini SRJ, a kamoli mesnoj javnosti, više o tome u: M. Hadžić, „(P)lutajuća vojska", dostupno na: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/hadi_2002_plutajuca_vojska.pdf, pristupljeno 3. 7. 2024.

Koštunica Službi dao dovoljno vremena da se konsoliduje, kao i da usput uništi sve kompromitujuće tragove svojih nepočinstava i zlodela. Uporedo sa svim tim, a da bi pribavio ličnu odanost čelnih ešalona i pripadnika vojske, policije i Službi, Koštunica je javno stalno podgrevao i politički (zlo)upotrebljavao njihov strah od Haškog tribunala i nadolazećeg sudskog progona svih osumnjičenih za ratna zlodela.[79] To tim uspešnije, jer je istom zgodom gradio javnu sliku o sebi kao o njihovom jedinom i pravom zaštitniku.[80]

Teško da će ikad biti pouzdano dokučeno zašto Zoran Đinđić i Vlada koju je on vodio nisu ni pokušali da započnu preuređivanje zatečenog sektora bezbednosti i nasleđene vojske, odnosno policije i tajnih službi. Vrlo je izvesno da Đinđić nije imao ikakvih dilema o njihovoj pravoj (nedemokratskoj, tj. autoritarnoj i militarnoj) prirodi niti o njihovoj golemoj – političkoj i društvenoj – moći. Kao što su mu morali biti dobro znani narav, sadržaj i težina njihovog ratnog prtljaga, koji se, ukoliko ne bude na vreme i javno razdrešen, može pretvoriti u nagaznu minu za reformsko preduzeće. I to minu za koju niko pouzdano ne zna ko će je, kojom prilikom, zašto, kako i sa kakvim sve posledicama aktivirati.

Deo razloga za Đinđićevo oklevanje oko reforme državnog aparata sile i celog sektora bezbednosti treba tražiti i u činjenici da Vlada Srbije nije imala ustavnu niti zakonsku nadležnost nad Vojskom SRJ i njenim Službama. Međutim, Vlada Srbije i Zoran Đinđić bili su direktno nadležni i ovlašćeni za (pre)ustrojstvo i delovanje republičke policije i republičkog ogranka SDB-a.

Može se stoga samo dodatno nagađati o pravim razlozima zbog kojih se Đinđićeva strateška zamisao reforme Srbije u sudaru sa njenim bezbednosnim bićem na kraju pokazala neprimenljivom, a po njega lično i ubitačnom. Nije stoga lako utvrditi i pošteno izmeriti Đinđićeve – strateške i taktičke – propuste u nadmetanju sa Koštunicom oko sticanja i kontrole potrebne količine bezbednosne moći. Nema razloga za sumnju u to da je Đinđić bio savršeno svestan političke važnosti i snage državnog aparata sile, te potrebe njegovog hitnog stavljanja (i) pod kontrolu Vlade Srbije. O tome, posredno, svedoči i njegovi pokušaj da, u predvečerje smene Miloševića, komandni vrh JSO privuče na stranu DOS-a i građana i odvrati ga od odbrane crveno-crnog režima fizičkom i oružanom silom.

Nema, uz to, čvrstih i javno dostupnih dokaza da se Đinđić u svojim akademskim istraživanjima posebno bavio modernim konceptima i savremenom

[79] Tako se u nedeljniku *Reporter* iz Banja Luke, novembra 2001. godine pojavio spisak od 345 imena, većinom pripadnika JSO i policije, koje navodno potražuje Tribunal u Hagu; uporediti: https://www.blic.rs/vesti/hronika/na-listi-haga-362-policajca-iz-srj/380ykgj; pristupljeno 11. 6. 2024. Smatra se da je ovo bila inicijalna kapisla za kasniju javnu pobunu „crvenih beretki" (legitimni štrajk u radnim odelima, po viđenju Koštunice).

[80] Cinično je otud izgledala trampa, u izvedbi Koštunice, kojom je predaja optuženih generala VSRJ materijalno i/ili novčano nagrađivana, te premetana u patriotski čin; videti o tome: https://www.blic.rs/vesti/tema-dana/kostunica-ubedio-generala-lazarevica-da-se-preda/22z6mnw, pristupljeno 27. 2. 2024.

praksom bezbednosti niti pak zamislima o reformi sektora bezbednosti i državnih aparata sile. Razumno je utoliko pretpostaviti da su Đinđićevi teorijski i politički uvidi u bezbednosnu tematiku i problematiku Srbije uglavnom bili metateorijskog, odnosno načelnog nivoa i dometa. Uostalom, obim, složenost, broj i vrsta poslova koje je obavljao kao predsednik Vlade nisu mu dozvoljavali, sve da je i hteo, da posebno i detaljno istražuje socijalna, profesionalna i politička obeležja nasleđene Vojske, policije i Službi niti preovlađujuće političke i ideološke preferencije njihovih pripadnika. Otuda je on, čini se, mogao samo uslovno i okvirno da sudi o prijemčivosti zatečenih vojnika, policajaca i tajnih agenata za reformu. Odnosno, da približno procenjuje i/ili naslućuje razmere njihovog mogućnog otpora prema najavljenim promenama. Da bude još teže, nema valjanih dokaza da je Đinđić u tom poslu imao ikakve vidne koristi od svojih savetnika.[81] Još manje ima dokaza za to da su mu u tom poslu od ikakve pomoći bili bivši generali Momčilo Perišić i Vuk Obradović, tada već dobrano ugnježđeni u DOS.

Sva je otuda prilika da je zbog svega toga Đinđić u iznudici bio naumio da potrebnu podršku reformi, ili bar odustajanje od njenog ometanja, pokuša da iza kulisa pribavi političkom trampom i/ili trgovanjem sa jezgrom, pa i onim kriminalizovanim, domaće bezbednosne vrhuške.[82] Uzaludnom se stoga pokazala njegova, navodnim političkim pragmatizmom pravdana, namera da za reformu pridobije – ako je to uopšte mogućno – njene i svoje naoružane protivnike. Otuda je očigledno pogrešna bila njegova procena da lojalnost članova i vrhova kriminalno-zločinačkih postrojbi, izniklih iz državnog aparata sile, ipak može manevrima iza scene biti pribavljena – kupljena. Odnosno, da je podršku za prodemokratske reforme mogućno dobiti od onih koje je nakon 5. oktobra trebalo hitno razoružati i lišiti svake bezbednosne moći, te staviti pod direktnu i strogu kontrolu ustanova sistema.

Đinđića je na takve poteze, po svemu sudeći, najvećma upućivalo to što u okviru DOS-a nije imao dovoljno pouzdanih političkih saveznika. On, isto tako, nije mogao valjano da proceni da li i koliko pripadnika vojske, policije i Službi eventualno podržava reformu Srbije i njenog sektora bezbednosti. Još mu je bilo teže, takoreći nemoguće, da sa sigurnošću i na vreme sazna ko su sve to glavni (naoružani) protivnici najavljenih promena. Od male mu je koristi u svemu tome bilo to što je, bez većih teškoća, mogao da u okviru DOS-a prepozna političke zaštitnike i mentore svih onih bezbednosnih poslenika, koji se snažno protive

[81] Ne zna se šta je to Janjuševića preporučilo da savetuje Đinđića u bezbednosnim stvarima. Spekulisao se tada i kasnije da je njegovim postavljenjem Đinđić vraćao neke usluge Filipu Cepteru.

[82] U takve spada i njegov pokušaj da policijskog generala Lukića sačuva od Haškog tribunala; uporediti: https://iwpr.net/sr/global-voices/srbija-djindjicevo-dogovaranje-sa-hagom, pristupljeno 27. 7. 2024.

prodemokratskoj reformi Srbije, a pogotovo temeljnom preobražaju njenog sektora bezbednosti.

Drugačije i veoma uprošćeno rečeno, Đinđić se nakon 5. oktobra našao usamljen na političkoj ledini Srbije. On nije sasvim tačno znao ko su mu sve i kakvi su mu protivnici niti je mogao bezostatno da utvrdi da li ima dovoljno verodostojnih saveznika za ostvarivanje i odbranu svog programa, a pokazalo se, na koncu, i svog života. On je još manje mogao znati na koje to jedinice i pripadnike državnog aparata sile treba i sme da se, bez većeg rizika, osloni kako bi sprečio nasilni udar ne samo na reformu, već i na svoj život.

Da je to tako doista bilo, izravno najpre svedoče događaji oko javne pobune pripadnika Jedinice za specijalne operacije (JSO). Na stranu to što ih je Koštunica hitro i javno abolirao i amnestirao, tvrdeći kako je reč o regularno izraženom nezadovoljstvu (štrajku) naoružanih zaposlenika države u radnim odelima.[83] Presudno je izgleda ipak bilo to što ni Đinđić niti ministar unutrašnjih poslova iz njegove Vlade nisu imali na raspolaganju ijednu policijsku jedinicu, koja bi eventualno bila spremna i sposobna da uguši rečenu pobunu kako bi time odagnala opasnost od puzajućeg državnog udara. Na stranu to što bi takva operacija lako mogla tada da preraste u unutrašnji oružani sukob, odnosno da bude uvod u novi građanski rat ili možda povod i podsticaj za opsežan državni teror. Đinđić je, upravo zbog svega toga, bio na koncu prinuđen da odlaskom u sedište JSO u Kuli pokuša da njene pripadnike i starešine lično privoli na mirno povlačenje sa javne i političke scene. Nije, nažalost, uspeo da ih odgovori od zavere i zasede koju su mu već bili spremili.

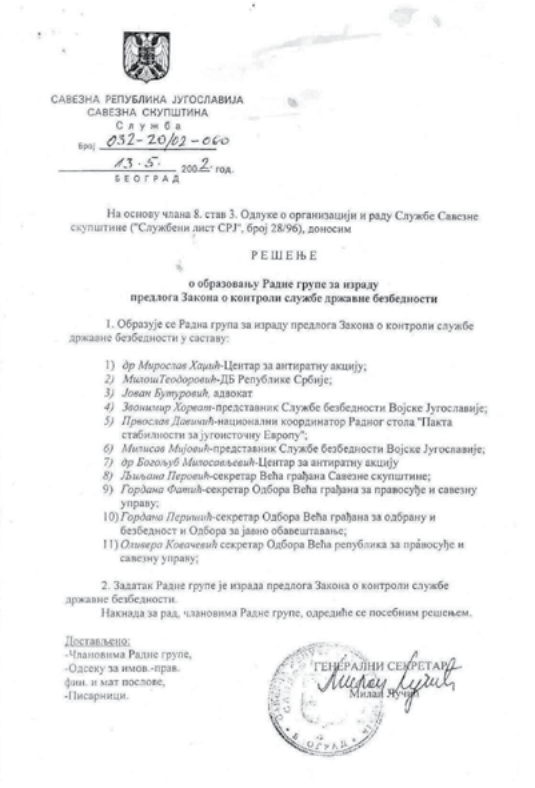
Za razliku od prethodnog, nema razumnog objašnjenja za to što su Đinđić i njegova Vlada propustili, čini se, poslednju priliku da začnu promene u sektoru bezbednosti Srbije, a posebno da izmene status i ovlašćenja zatečene (nasleđene) civilne službe bezbednosti (RSDB). Pravu priliku za to im je zgodilo ondašnje hapšenje, pod optužbom za špijunažu, potpredsednika Vlade Momčila Perišića, u izvedbi vojne službe bezbednosti. Odmah nakon toga, predsednik Skupštine SRJ Dragoljub Mićunović osnovao je mešovitu Radnu grupu i naložio joj da izradi početnu verziju Zakona o službama bezbednosti SRJ.[84] Taj je posao bio završen tokom aprila i maja 2002. godine.

Radna grupa je u svoj Predlog zakona bila ugradila sva temeljna načela, te neophodne procedure, metode i alatke za učinkovitu i delotvornu demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor nad rečenim službama. Tom je zgodom posebno bila razrađena i normirana kontrolna i nadzorna uloga Skupštine i njenih poslanika. Sve to je bilo okrunjeno time što je u završne odredbe Radne verzije

[83] Više o tome videti: Srđa Popović, „Vojsilav Koštunica i pobuna JSO u 25 tačaka", https://pescanik.net/vojislav-kostunica-i-pobuna-jso-u-25-tacaka, pristupljeno 23. 7. 2024.

[84] Dodatno o tome videti na stranicama koje slede.

Zakona uneta obaveza otvaranja tajnih dosijea u posedu Službi, odnosno odredba o obaveznoj lustraciji njenih zaposlenika. Dakako, po uzusima i postupcima koje je trebalo u roku od šest meseci nakon usvajanja Zakona o Službama SRJ detaljno urediti posebnim zakonskim aktima. Predložena odredba o obaveznoj lustraciji je, međutim, tokom dalje procedure izbačena iz Nacrta zakona, te nije ni stigla do poslanika i Skupštine. Još se može samo nagađati kome je sve to i zašto, pored Službi i njihovih pripadnika, na primer, u DOS-u, odgovaralo da lustracija bude sprečena.

САВЕЗНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
САВЕЗНА СКУПШТИНА
С л у ж б а
Број 032-20/02-060
13.5. 2002. год.
БЕОГРАД

На основу члана 8. став 3. Одлуке о организацији и раду Службе Савезне скупштине ("Службени лист СРЈ", број 28/96), доносим

РЕШЕЊЕ

о образовању Радне групе за израду предлога Закона о контроли службе државне безбедности

1. Образује се Радна група за израду предлога Закона о контроли службе државне безбедности у саставу:

1) *др Мирослав Хаџић*-Центар за антиратну акцију;
2) *Милош Теодоровић*-ДБ Републике Србије;
3) *Јован Бутуровић*, адвокат
4) *Звонимир Хорват*-представник Службе безбедности Војске Југославије;
5) *Приморје Давинић*-национални координатор Радног стола "Пакта стабилности за југоисточну Европу";
6) *Митисав Мијовић*-представник Службе безбедности Војске Југославије;
7) *др Богољуб Милосављевић*-Центар за антиратну акцију
8) *Љиљана Перовић*-секретар Већа грађана Савезне скупштине;
9) *Гордана Фатић*-секретар Одбора Већа грађана за правосуђе и савезну управу;
10) *Гордана Перишић*-секретар Одбора Већа грађана за одбрану и безбедност и Одбора за јавно обавештавање;
11) *Оливера Ковачевић* секретар Одбора Већа република за правосуђе и савезну управу;

2. Задатак Радне групе је израда предлога Закона о контроли службе државне безбедности.
Накнада за рад, члановима Радне групе, одредиће се посебним решењем.

Достављено:
-Члановима Радне групе,
-Одсеку за имов.-прав. фин. и мат послове,
-Писарници.

ГЕНЕРАЛНИ СЕКРЕТАР
Милан Јучић

Rešenje o obrazovanju Radne grupe za izradu predloga Zakona o kontroli službe državne bezbednosti

Nesaznatim je stoga ostalo ko je sve to, zbog čega, te kada i kako iz Predloga zakona Radne grupe uklonio odredbe o lustraciji, dok je primena odredbe o otvaranju tajnih dosijea faktički opstruirana. Rečeni zakon jeste u članu 60 naložio njihovo otvaranje za građane, ali je saveznom zakonu prepustio da uredi postupak po kome će građani pristupiti dosijeima koje je Služba o njima vodila. Ujedno je naloženo obrazovanje savezne komisije, koja je trebalo da omogući građanima da pregledaju te dosijee. Posednici vlasti u SRJ su, međutim, propustili

da izvrše ova dva zakonska naloga, čime je izbegnuto, tj. sprečeno otvaranje rečenih dosijea. Sve to, dabome, nije moglo da se dogodi bez znanja, učešća i pristanka poslanika iz Demokratske stranke i njenog čelnika Zorana Đinđića. Od svega toga jedino je izvesno da je DOS tada propustio jedinstvenu priliku da uspostavi nultu tačku za reformisanje službi bezbednosti SRJ, odnosno DB-a Srbije po meri i potrebama najavljenog demokratskog poretka.

Iz toga je ubrzo iznikao još jedan paradoks iliti apsurd DOS-ovskog upravljanja promenama političkog poretka i sistema u Srbiji. Naime, Zakon o službama SRJ je, mada osakaćen, usvojen 2. jula 2002. godine u Skupštini SRJ. Međutim, dve-tri nedelje kasnije (19. jula 2002) poslanici Skupštine Srbije, u kojoj je većinu takođe imao DOS, a na predlog Vlade koju je vodio čelnik Demokratske stranke, usvojili su kratak Zakon o BIA, koji je bio lišen ikakvih demokratskih načela, standarda, procedura, metoda i alatki za njenu kontrolu.[85] Ne zna se, pritom, ko je i kada pisao tekst zakona, kojim je preimenovana republička SDB, alijas BIA, ostavljena nedirnutom i sve do usvajanja Zakona o službama bezbednosti Srbije (2007) bila izuzeta i zaštićena od ikakve, a pogotovo demokratske kontrole i javnog nadzora. Još je teže dokučiti čime su se sve tom zgodom rukovodili Vlada Srbije i njen premijer Đinđić. Da li oni, možda, nisu mogli da se odupru zakulisnim pritiscima (ucenama) Službe i njenih tajnodelujućih zaposlenika ili su možda bili uvereni u to da će oni Službu, nezavisno od zakonskih normi, ipak uspešno držati pod svojom kontrolom i upotrebljavati je po meri svojih (dnevno)političkih potreba?

Neprekidno i svakovrsno – političko, ideološko, interesno, vlasti željno i lično – nadgornjavanje čelnika DOS-a, a napose skupina oko Koštunice i Đinđića, na koncu je okončano izostankom ikakve, a pogotovo radikalne, reforme vojske, policije i Službi, pa time i sektora bezbednosti SRJ/Srbije. Jedinu merljivu korist iz tog su stanja izvukli komandni vrhovi, kao i većina pripadnika rečenog aparata. Nepostojanje državnog plana za reformu sektora bezbednosti je vojno-policijskim i tajnoslužbujućim čelnicima, naime, dalo dodatnu priliku da svoje korporacije najpre zaštite od dubinskih i strukturnih promena, a potom i da ih samovoljno (pre)oblikuju po meri svojih ličnih i/ili grupnih interesa i potreba, a sve to da bi u svom posedu zadržali monopol nad nekontrolisanom bezbednosnom moći. Da bude gore, rečeni su čelnici, štaviše, uspeli da unutrašnju (samo)reorganizaciju vojske, policije i Službi poture vođama DOS-a kao istinsku reformu.

Istom je zgodom, obnovljena politička moć bezbednosne vrhuške, koja je sada mogla nesmetano da sebi u prilog koristi, što javno, što zakulisno, razlike između stavova i ciljeva najuticajnijih vođa DOS-a – Koštunice i Đinđića. Sve

[85] Neko bi to mogao pravdati tvrdnjom da, pošto je koncept demokratske civilne kontrole i javnog nadzora Službi već bio ugrađen u Zakon o službama SRJ, nije bilo potrebe, svrhe niti opravdanja da to bude uneto i u Zakon o BIA. Valja, međutim, podsetiti da SRJ nije, za razliku od BIA, preživela.

to je pogodovalo uvećanju mimikrijskih i udvoričkih sklonosti[86] čelnih generala vojske i policije, te centralnih moćnika Službe. Istini za volju, to im nije moglo otkloniti niti razrešiti trajnu dilemu oko toga kom političkom „carstvu" da se privole, odnosno iza koga, kada, koliko, zašto i kako da se svrstaju.

Svodno je utoliko razumno i osnovano ustvrditi da je nakon 5. oktobra propuštena izgledna prilika za radikalnu demontažu i preuređenje nasleđenog sektora bezbednosti Srbije/SRJ i pripadnog mu aparata državne sile. Ključni razlog za to leži u činjenici da nakon rušenja Miloševića nije poništen niti iskorenjen sistem na kome je počivala njegova strahovlada. Nemali doprinos tome dali su, kao što je ranije zabeleženo, Vojislav Koštunica i Milo Đukanović. U prilog odbrani Đinđića, treba dodati i to da je on proveo isuviše malo vremena na čelu Vlade, te nije stigao da preduzme ozbiljne zahvate kako bi uspešno reformisao državni deo sektora bezbednosti. Na stranu što je za to vreme bio preokupiran mnoštvom drugih poslova. Otuda je i plan za temeljnu reformu policije Republike Srbije, na kome je rađeno tokom čitave 2002. godine, ostao nerealizovan.

Da bude gore, pogubne posledice tog propusta DOS-a vidljive su i merljive sve do danas, pa ne čudi što su država Srbija i u njoj stolujući vlastodršci još najveća pretnja po bezbednost ovdašnjih građana.

PROGRAMSKO PROFILISANJE

Petooktobarska je promena vlasti u Srbiji veoma pogodovala daljem i bržem razvoju Centra za civilno-vojne odnose. U tom je periodu ujedno započeto zidanje čvrstih temelja za njegov kasniji, a višestruki uspon. U tom je smeru uporedno i združeno delovalo nekoliko važnih, a za Centar povoljnih, okolnosti i procesa. Zahvaljujući njima, Centar je počeo da ubira prve plodove od svog, u Srbiji pionirskog, istraživanja civilno-vojnih odnosa i bezbednosnog profila SRJ i Srbije, kao i od redovnog izučavanja bezbednosne dinamike ne samo u matičnoj zajednici već i u njenom bližem i daljem okruženju.

Zahvaljujući tome, Centar i njegovi istraživači su u ondašnjem vremenu često bili u prilici da putem raznolikih mesnih medija, a na njihov poziv, glasno zastupaju preku potrebu donošenja državnog plana za temeljnu reformu, ne samo Vojske SRJ. Ovo tim češće i žešće, jer su na dnevni red DOS-a i nove vlasti, pa time i medija, bili stigli zahtevi zbilje za radikalnu reformu VJ, policije i Službi, tj. celog sektora bezbednosti.

Dodatnu medijsku i javnu pažnju Centar je tada, čini se, privlačio činjenično poduprtom kritikom predugog oklevanja i/ili upornog izbegavanja najmoćnijih

[86] Vrhunac je dosegao general Pavković kada je na skupu, u organizaciji GŠ, pozvao, ne libeći se, Koštunicu i Đinđića da primene civilnu kontrolu na Vojsku SRJ; uporediti: zbornik radova *Civilna kontrola oružanih snaga*, Institut ratne veštine, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2001.

članica DOS-a (DSS i DS) da započnu suštinsku reformu mesnog sektora bezbednosti i državnog aparata prinude. Uporedo sa tim, Centar se aktivno uključio u tada tek začetu javnu raspravu o potrebi i mogućnim koristima, odnosno izazovima i iskušenjima, te oblicima i načinima učestvovanja SRJ/Srbije u međunarodnoj, a napose evroatlantskoj bezbednosnoj saradnji. Ovo je tim bilo potrebnije, jer su u međuvremenu SRJ/ Srbija, voljom zapadnih umešača, bili vraćeni (primljeni) u neke od ključnih međunarodnih organizacija, kao što su UN, OEBS i Savet Evrope.

Usled pozitivnih promena u spoljašnjem okruženju, te povećanog interesa Zapada, i sa njega pristiglih donatora, za tok i sudbinu (pro)demokratske reforme u Srbiji, znatno su bili porasli izgledi Centra da za svoje programe i aktivnosti pribavi potrebnu finansijsku podršku. Na tom je talasu Centar započeo raznovrsnu saradnju sa pojedinim inostranim donatorima, te sa srodnim (sličnim) organizacijama civilnog društva iz drugih, a posebno iz susednih zemalja.

Bio je to još jedan od nusprodukata povećanog interesovanja zapadnih umešača za uspešan, postratni i postsocijalistički, preobražaj državnog aparata sile u zemljama Istočne Evrope, a napose u SRJ i Srbiji. Njihov je ključni interes i krajnji cilj bio da podrškom sveobuhvatnim reformama sektora bezbednosti, ne samo u SRJ/Srbiji, koliko-toliko otklone ili umanje opasnost od obnavljanja nasilnih, međunacionalnih i prekograničnih, sukoba na Zapadnom Balkanu. Odnosno, da koliko god mogu, poučeni iskustvima i razornim posledicama YU ratova, koje su i do njih tokom 90-ih nemilice pristizale, preduprede ili spreče ponovni nastanak spoljašnjih pretnji po sopstvenu bezbednost.

Za tu su svrhu ovi umešači, pored ostalog, politički uobličili koncept demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad državnim aparatom sile. Njemu su ubrzo pridodali i zamisao celovite reforme sektora bezbednost po meri demokratskog poretka. Obe su ove zamisli potom, u različitim oblicima i raznovrsnim kanalima, stizale (i) u bivše socijalističke zemlje, uključujući u to i SRJ/Srbiju, da bi im zatim bile nuđene kao uzor-modeli. Uostalom, na osnovu praćenja tempa i stepena primene nosivih načela i standarda svakog od rečenih koncepata, zapadni su umešači merili i ocenjivali domašaje i/ili promašaje (pro)demokratskih promena u SRJ i Srbiji, kao i u njima susednim zemljama. Sve to, dakako, po sopstvenim aršinima i po meri svojih interes.[87] Još je važnije da su oni spram toga oblikovali i određivali obim i razmere svoje – političke, diplomatske, ekonomske, finansijske i bezbednosne – podrške novim nosiocima vlasti u SRJ i Srbiji.

Od svog nastanka, pa sve do danas, Centar je, uostalom kao i mnoge druge OCD iz Srbije, i ne samo iz nje, bio upućen na to da podršku za svoj rad pre svega traži od stranih (ne)državnih donatora. Reklo bi se ništa čudno, jer se

[87] To potvrđuje i hitar prijem Rumunije i Bugarske, a netom i Hrvatske u NATO, odnosno i u EU, nezavisno od tempa i rezultata njihovog postsocijalističkog i protodemokratskog preobražaja.

već decenijama iz istih izvora, samo u različitim kreditnim i/ili skupim poklon pakovanjima, a radi očuvanja svoje vlasti i moći, novcem snabdevaju svi postmiloševićevski gospodari Srbije. Stalna potraga civilnih aktivista iz Srbije za dobijanjem strane pomoći (bila) je, pre svega, nužna posledica činjenice da svi ovdašnji posednici vlasti, bez obzira na svoje ideološko i političko vjeruju, nikada nisu izvorne organizacije civilnog društva izistinski prihvatili za svoje saveznike i/ili saradnike u javnim poslovima i u zaštiti javnog interesa, pa ih ni finansijski nisu podržavale. Istini za volju, sve to do trenutka dok nisu otkrili da osnivanjem brojnih tzv. vladinih nevladinih organizacija stiču još jednu priliku za prelivanje budžetskog novca u privatne i/ili partijske džepove.

Značajnije prisustvo inostranih donatora posredno je izazvalo još neke promene u civilnom sektoru Srbije. Naime, ubrzano su iznicale brojne nove OCD, a među njima i one koje su se (samo)proglasile stručnim za oblast bezbednosti,[88] dočim je nekim drugim osnivanje OCD-a bilo samo pomagalo za pranje sopstvene političke biografije. Tako je, na primer, nekadašnji sekretar Instituta za strategijske studije – u kome su inače bili okupljeni ključni ideolozi novosrpskog ksenofobičnog i anitizapadnjačkog nacionalizma,[89] odnosno udarni učesnici Miloševićevog ratnog rasturanja Druge Jugoslavije[90] – Vladan Živulović, da ironija bude veća uz podršku NATO-a, osnovao Atlantski savez Srbije, na čijem je još čelu.[91] Nema mesta za čuđenje, jer je zapadnim donatorima i zemljama iz kojih oni pristižu vazda bilo moguće, dakako samo uz njihov prećutni pristanak, svašta proturiti i prodati pod izgovorom brige za očuvanje evroatlantske bezbednosti.

Izlazak Centra na međunarodnu donatorsku i NGO scenu išao je ipak nešto drugačijim putem. Naime, prvi izravni kontakti pojedinih (ne)državnih zastupnika donatorske zajednice i/ili međunarodnih mreža OCD-a sa Centrom uglavnom su bili plod njihove inicijative. Prvi takav susret ostvaren je krajem februara 2002. godine, kada smo Milorad Timotić i ja pozvani na večernji sastanak u Beogradskom Rotari klubu sa direktorom novoosnovanog Ženevskog centra za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF) Teodorom Vinklerom i njegovim saradnicima. Vinkler je tom zgodom izrazio veliko interesovanje DCAF-a za saradnju sa CCVO-om, kao i za njegovo učestvovanje u projektima

[88] Sličan je trend zabeležen i u visokom školstvu Srbije, pa je bivši Fakultet za ONO preimenovan u Fakultet za bezbednost. Utom je nastala i Akademija za diplomatiju i bezbednost, dok su na brojnim fakultetima bezbednosne teme ušle u kurikulume. Srazmerno tome u Srbiji je rastao i broj navodnih stručnjaka za bezbednost.

[89] Kosta Čavoški je, uz sasluženje Dragoša Kalajića, bio jedna od akademskih (i SANU) perjanica ovog Instituta.

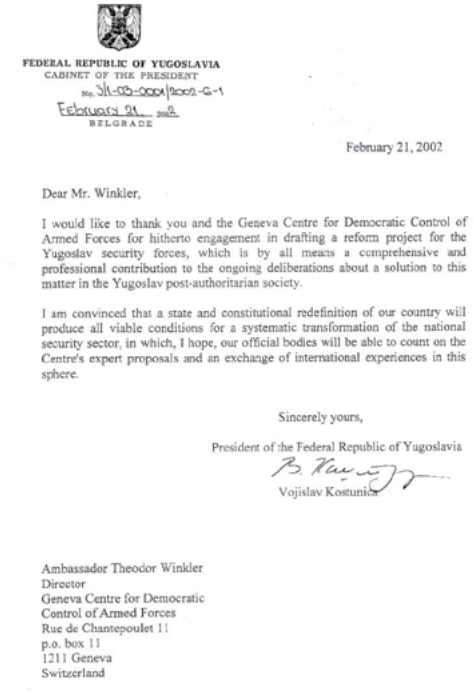
[90] Tu se se, pored ostalih, našli i penzionisani generali Radovan Radinović, čuveni samozvani strateg, kao i Života Panić, negdašnji načelnik Generalštaba Vojske SRJ.

[91] Više o tome na: https://atlanticcouncil.rs/nas-rezime/, pristupjeno 7. 8. 2024.

DCAF-a.[92] Kao dokaz za tu nameru, ponuđeno mi je da se u ime CCVO-a pridružim Međunarodnom savetu (International Advisery Board) Ženevskog centra. Ovu sam ponudu, uz saglasnost Timotića, prihvatio, pa sam u narednih deset godina redovno učestvovao u radu tog Saveta.[93]

Vinkler je tom zgodom ponudio da DCAF odmah finansijski podrži dalje delovanje i razvoj CCVO-a. Međutim, njegov saradnik Ištvan Đarmati je tu ponudu otklonio čuvenom frazom, po kojoj Centar treba prvo da „nauči da peca", a ne da čeka da mu neko drugi unapred servira „ulovljenu i zgotovljenu ribu".

Ambasador Vinkler je tih dana primljen i kod predsednika SRJ Vojislava Koštunice, kome je uručio obiman i detaljan DCAF-ov projekt za reformu sektora bezbednosti.

FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA
CABINET OF THE PRESIDENT
No. 311-05-0001/2002-S-1
February 21, 2002
BELGRADE

February 21, 2002

Dear Mr. Winkler,

I would like to thank you and the Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces for hitherto engagement in drafting a reform project for the Yugoslav security forces, which is by all means a comprehensive and professional contribution to the ongoing deliberations about a solution to this matter in the Yugoslav post-authoritarian society.

I am convinced that a state and constitutional redefinition of our country will produce all viable conditions for a systematic transformation of the national security sector, in which, I hope, our official bodies will be able to count on the Centre's expert proposals and an exchange of international experiences in this sphere.

Sincerely yours,

President of the Federal Republic of Yugoslavia
Vojislav Kostunica

Ambassador Theodor Winkler
Director
Geneva Centre for Democratic
Control of Armed Forces
Rue de Chantepoulet 11
p.o. box 11
1211 Geneva
Switzerland

Pismo predsednika SRJ Koštunice ambasadoru Vinkleru

[92] Tad smo saznali da su čelnici DCAF-a po dolasku u Beograd uručili Vojislavu Koštunici i Zoranu Đinđiću svoj elaborat sa predlozima (na oko 700 stranica) za reformu sektora bezbednosti SRJ/Srbije.

[93] Nedugo zatim se i država SRJ učlanila u Ženevski centar, gde ju je zastupao Predrag Simić, ondašnji savetnik Vojislava Koštunice.

Početna, a potom i dugoročna saradnja sa DCAF-om donosila je Centru, njegovim upravljačima i istraživačima brojne i trajne koristi. Svi oni su najpre dobili jedinstvenu priliku da uspostave neposredne kontakte i započnu saradnju sa brojnim uglednim međunarodnim stručnjacima iz oblasti bezbednosti.[94] Učešće na (polu)godišnjim sastancima Međunarodnog saveta DCAF-a je, uz to, Centru pomagalo da ostvari dodatni i pouzdaniji uvid u ciljeve, te programske, interesne i vrednosne prioritete evroatlantske skupine donora, a time i u listu njoj važnih, konjukturnih i aktuelnih, tema. Centar je ujedno dobio pristup bogatoj stručnoj biblioteci DCAF-a, kao što je u svom radu koristio i njegove brojne publikacije o kontroli i nadzoru, odnosno o reformi državnog aparata prinude. Povrh svega, DCAF je sam ili skupa sa drugim donatorima sve vreme finansijski i stručno podržavao većinu projekata Centra. Saradnja sa DCAF-om je, ujedno, doprinela međunarodnoj prepoznatljivosti i vidljivosti Centra, čime mu je i uspešan pristup drugim donatorima bio delimično olakšan.

Pristavši da ugosti NATO kancelariju za vezu u Ministarstvu odbrane SRJ, nova je vlast iskazala početnu spremnost za saradnju SRJ/Srbije sa ovom alijansom. Radi toga, NATO je ambasade pojedinih svojih članica u Beogradu naizmenično određivao za nosioce (*contact-point embassy*) tekuće i buduće saradnje. Ovo je zaduženje prvo zapalo Ambasadi Velike Britanije, pa je otuda i njen ataše za odbranu pukovnik Vitek Novosjelski (Witek Novosjelski) u proleće 2001. godine samoinicijativno posetio Centar kako bi uživo saznao nešto više o njemu i njegovim aktivnostima, odnosno o programu i narednim planovima. Bio je to uvod u kasniju izdašnu podršku rečene ambasade, odnosno Velike Britanije radu Centra i njegovim brojnim projektima.[95]

Slično tome je, samo nekoliko godina kasnije, i ataše odbrane Ambasade Kraljevine Norveške potpukovnik Braj Vog (Brigt Voge) na svoju inicijativu posetio Centar. Od tog trenutka, pa sve do danas, Kraljevina Norveška je, preko svoje ambasade i pripadnog atašea za odbranu, izdašno i učestalo podržavala Centar i njegove ključne projekte.

Prilikom svoje posete ataše Vog je u više navrata Centar nazivao Institutom. Skrenuta mu je tada pažnja da Centar to još nije, ali da to može lako da postane. Bio je to povod da mu bude uručen projekt za osnivanje Beogradske škole za bezbednosne studije u okviru Centra. Ubrzo smo, na naše prijatno iznenađenje,

[94] Među takvima se našao i Timoti Edmunds, danas profesor Univerziteta u Bristolu, koji je inače autor jedne od prvih studija o reformi sektora bezbednosti u postsocijalističkim zemljama; uporedi: Timothy Edmunds, Security Sector Reform in Transforming Societies: Croatia, Serbia and Montenegro, Manchester University Press, Manchester, 2007; pre toga Edmunds je bio koautor pionirske studije „*Democratic control of the Military in Postcommunist Europe*", Cottey Andrew, Edmunds Timothy, Anthony Forster, Palgrav Publishers Ltd, London, 2002.

[95] Više o tome u delu gde su predstavljeni ondašnji ključni projekti Centra.

obavešteni da će Kraljevina Norveška u celini podržati taj zamašni poduhvat. Tako su se spojile dve srećne i slučajne okolnosti. Najpre ona da je Vog samovoljno došao u posetu Centru, a utom i ona druga da sam, zahvaljujući alergiji na sunce, tokom letovanja već bio skicirao, a potom sa Timotićem dalje razradio i finalizovao projekt Beogradske škole.

Iskorakom u međunarodno polje Centar i njegovi upravljači su, uz sve ostalo, stekli priliku da iz prve ruke postepeno, mada često i tegobno, otkrivaju neka od ključnih, a nepisanih pravila, po kojima postupa najveći broj zapadnih donatora. U Centru nije, pritom, bilo ikakve dileme oko toga da svaki donator verno prati i izvršava političke naloge svojih – državnih ili privatnih – osnivača, kao i da uredno i nadasve brine o ostvarivanju njihovih glavnih interesa i ciljeva. Tom je zgodom Centar mogao, uz ostalo, da iskustveno otkriva skrivene tokove, te koridore i lavirinte, u kojima donator(i) donose odluke o tome kome će sve, zašto, kada i kolika biti dodeljena novčana podrška. Brzo je postalo jasno da lokalne OCD, ne samo iz Srbije, imaju znatno manje šanse da dobiju traženu podršku, nego slične organizacije iz zemlje porekla donatora. Verovatno je to bio jedan od razloga za tadašnji nagli rast broja OCD-a i/ili istraživačkih jedinica iz evroatlantskog kruga, koje su sebe hitro proglasile za izvrsne znalce i specijaliste u, ne samo bezbednosnim, stvarima Zapadnog Balkana.

Tako su se, na primer, Centru početkom 2001. godine imejlom javili predstavnici Centra za bezbednosne studije iz Gronigena, Holandija. Oni su, naime, bili nakanili da organizuju edukativni seminar za poslanike Skupštine SRJ. U to ime su od CCVO-a imperativnim tonom tražili da im osigura saradnju Skupštine i učestvovanje njenih poslanika. Uz to su zahtevali da im CCVO osigura hotelski smeštaj u Beogradu. Za sve te usluge oni su Centru najavili dnevnu nadoknadu od 50 US dolara. Timotić i ja smo ih u odgovoru uputili na turističke organizacije iz Beograda, koje bi mogle da se postaraju oko njihovog smeštaja. Izrazili smo ujedno svoje razumevanje za njihovo htenje da učestvuju u „Balkanskom NGO safariju", u kojem je CCVO trebalo samo da im bude revnosna posluga. Svoj smo odgovor ujedno prosledili Viberu Hakanu (Wiberg Haakanu), ondašnjem direktoru COPRI-ja i Janu Obergu (Janu Obergu), uredniku tada uticajne Transnacionalne fondacije za istraživanje mira i budućnosti (Transnational Foundation for Peace and Future Research – TFF), osvedočenim podržavaocima Centra, kako bismo im predočili sa čim se sve u međunarodnoj saradnji sreću OCD iz Srbije.

Usled toga, na donatorsko tržište na Zapadnom Balkanu i u Srbiji ubrzo su pristigle brojne (para)civilne i/ili (kvazi)nevladine organizacije predatorskog profila. Budući rezidenti zemlje donatora, one su lako uspevale da za sebe

prigrabe najveći deo finansijske podrške namenjene mesnim organizacijama civilnog društva ili da barem pod svoju kontrolu stave glavninu, kao i dalje tokove (pre)raspodele tog novca. I to uglavnom na jedan od dva sledeća načina: prvi, da kao glavni poverenici donatora budu ovlašćeni da u njegovo ime (relativno) autonomno i neopozivo odlučuju koje će to OCD i iz koje zemlje primaoca biti koliko i zašto podržane; i drugi, da kao glavni izvođači i/ili organizatori radova u zemlji primaocu pomoći po svom nahođenju, a spram svojih potreba i interesa, odlučuju koja će im od lokalnih OCD-a i po kojoj ceni biti partner.

Tu leže, čini se, glavni razlozi i uzroci nastanka i bujanja osebujnog parazitskog sloja u donatorskoj zajednici, koji je svoju finansijsku moć i privatnu dobrobit crpeo iz pripale mu uloge ključnog posrednika između davalaca i primalaca podrške. U tome treba, uostalom, tražiti neke od važnih izvorišta pojave, doduše još neistražene, korupcije i u civilnom sektoru, i to ne samo u zemljama koje primaju donacije. Neki donatori i/ili njihovi zastupnici su istom otkrili još jedan način kako da znatan deo pomoći koju dodeljuju ipak zadrže u sopstvenoj zemlji. U tom cilju oni su primaoca donacije obično obavezivali da deo dodeljenih mu sredstava, pogotovo onaj namenjen za kupovinu informatičke i tehničko-tehnološke opreme ili za nabavku drugih materijalnih sredstava, utroše u zemlji donatora.

SKUĆIVANJE

U ovom su se periodu dogodile značajne promene u fizionomiji i u unutrašnjoj organizaciji Centra. Zahvaljujući sredstvima stečenim od ranije uspešno ostvarenih projekata, Centar je prvi put imao dovoljno novca da najmi poslovni prostor u Cetinjskoj ulici br. 2. Nakon toga, a zbog stalnog rasta broja zaposlenih, kao i broja angažovanih spoljnih saradnika, Centar se u više navrata selio u sve veći poslovni prostor.

Centar je uporedo, zahvaljući dobijanoj podršci, stekao dovoljno sredstava da može na duže da angažuje stalne saradnike. Otuda su tadašnji upravitelji Centra bili prinuđeni da – zbog stalnog proširenja obima i rasta broja i vrsti tekućih poslova, a napose zbog obaveza preuzetih doniranim projektima – otvaraju nova radna mesta i privlače nove saradnike. Uz izravnu korist, to je Centru dugoročno donelo i nove probleme i/ili poteškoće oko pribavljanja dodatnih finansijskih sredstava za plate novozaposlenih. To tim veće, jer donatori, po pravilu, nisu hteli direktno da finansiraju te plate, već su prihvatali da takve naknade daju samo spram predviđenih projektnih poslova i zadataka.

Najpre je Svetlana Stojančić, diplomirana politikološkinja, početkom 2001. godine izabrana – na osnovu javnog konkursa raspisanog na sajtu Infostud – za operativnu sekretaricu Centra. Na njen predlog nešto kasnije kao volonteri su joj

se pridružili Mihajlo Cicmilović i Dejan Orlić, takođe politikolozi, da bi ubrzo obojica dobili stalno zaposlenje.

U Centar za civilno-vojne odnose došla sam tokom studija, prema preporuci Vesne Petrović iz Beogradskog centra za ljudska prava. U početku je moj posao bio administrativnog tipa. Ubrzo, počela sam da dobijam i nove zadatke i da polako bivam uključena u stručne projekte. Uz podršku i strpljenje Miroslava Hadžića objavila sam svoj prvi tekst. Zahvaljujući Miloradu Timotiću, otkrila sam da je metodologija istraživanja, napamet učena i nikad primenjena na fakultetu, izuzetno zanimljiva i korisna. Uz Jovanku Matić sticala sam prva istraživačka iskustva. Ubrzo sam pisala i vodila samostalno svoj prvi projekat.

Polako su nam se pridružili Dejan Orlić, Dragana Milićević i Mihajlo Cicmilović. To je bio naš mali kolektiv, dinamičan, kolegijalan i funkcionalan. Vodili su Miroslav, direktan, jasan, glasan, otvoren i pun humora, i Milorad, blag, enciklopedija znanja, topao i nasmejan. Često su nam svraćali Zoran Jeftić, Vlada Milić, Sloba Vuković, kao i čika Vlada, Timotićev drug, koji je rešavao sve naše kompjuterske i internet bagove.

Za stručno usavršavanje i dalje školovanje uvek smo imali mogućnost i podršku Hadžića i Timotića. Pored toga, imali smo i časove iz drugih oblasti, na primer, francuskog. Gospodin Timotić nam spomene da je njegova generacija na vojnoj akademiji imala predmet voltižovanje. Mi pitamo šta je to. „Ne znate šta je voltižovanje? Pa dobro, sinjorina (to sam ja), šta znači glagol voltiže[96] *na francuskom?" Tajac. „I ti mi znaš francuski".*

Nakon skoro četvrt veka, neki od saveta i komentara, još su mi zlata vredni: „Svetlana, ne možete se oko svega nervirati. Naučite da odvojite bitno od nebitnog. Opuštite se (M. Hadžić, 2000). Nisam sigurna da sam naučila, ali se i dalje trudim.[97]

[96] Voltige (fr.) – akrobatika, voltižovanje je disciplina u kojoj takmičar izvodi figure na konju u pokretu. Voltižer izvodi figure na leđima konja, dok je konj u kasu.

[97] Sećanje Svetlane Stojančić, Arhiv Centra.

U naredne dve do tri godine Centru se pridružuju istraživačica Dragana Đukanović i administrativna službenica Dragana Milićević. Utom pristižu i psihološkinja Zorana Brozović,[98] te Jasmina Glišić, tada asistentkinja na FPN-u, koja je u početku uređivala internet stranicu Centra, da bi potom, sve do svojevoljnog odlaska, bila i njegova izvršna direktorka.

Priliv novih zaposlenika nalagao je Centru da na nov način uredi svoju unutrašnju organizaciju i strukturu kako bi što preciznije i učinkovitije raspodelio i razgraničio poslove i nadležnosti svojih poslenika. Zbog toga su upravljači i Skupština Centra u više navrata dopunjavali odredbe Statuta Centra kako bi pravno pokrili i uredili novouspostavljenu unutrašnju organizaciju, kao i da bi što vernije (p)opisali poslove, nadležnosti i ovlašćenja svakog svog zaposlenika.

U skladu sa tim, pojedini od njih su se vremenom specijalizovali za neke od poslova. Tako je, na primer, Mihajlo Cicmilović ubrzo preuzeo obavezu da, uz pomoć i pod nadzorom Milorada Timotića, vodi finansijsko knjigovodstvo Centra. To mu je, uz ostalo, nalagalo da tokom realizacije svakog pojedinačnog projekta brine o namenskom i transparentnom trošenju dobijenih sredstva. A potom i da, u sklopu završnog izveštaja Centra o realizaciji podržanog projekata, donatora(e) uredno izvesti o tome kako je Centar i za koje sve svrhe utrošio dodeljena sredstva. U njegovom je delokrugu bilo i staranje o tome da Centar na vreme ispuni sve finansijske obaveze prema matičnoj državi, uključujući u to i redovno i pravovremeno plaćanje raznovrsnih poreza i doprinosa za stalno zaposlene, kao i za saradnike angažovane po ugovoru o delu. Da bi osigurao punu regularnost i transparentnost u svom poslovanju, Centar je, uz to, uveo postupak finansijske revizije, koji je na kraju svake godine izvodila neka od ovlašćenih revizorskih ustanova. Sve ovo je bila logična posledica rešenosti Centra da od samog početka striktno ispunjava svoje zakonske obaveze i da posluje u skladu sa pozitivnim propisima države Srbije.

Zahvaljujući sve uspešnijem prikupljanju finansijske podrške, Centar je ubrzo uspeo da nabavi dovoljno personalnih računara i drugih tehničkih pomagala. Deo pristigle podrške je, uz to, redovno izdvajan za kupovinu domaće i strane stručne literature, što je bio početni korak za kasniji nastanak specijalizovane

[98] Sećanje Zorane Brozović: „*U Beogradskom centru za bezbednosnu politiku sam bila zaposlena od 2004. do 2016. godine. Na početku je bilo nas četvoro mladih ljudi i dva afirmisana istraživača. Bilo je sjajno biti deo tima koji se od male neprofitne organizacije razvio u nezavisni istraživački centar. Radeći u Centru, bila sam motivisana da se dalje profesionalno usavršavam, a umreženost Centra sa akademskim institucijama je otvorila brojne mogućnosti. Dobila sam stipendiju za poslediplomske studije, a podrška u akademskom razvoju mi je omogućila da objavljujem radove u domaćim časopisima i publikacijama. Pored akademskog, još značajnija za moj profesionalni razvoj je bila mogućnost da se edukujem za sprovođenje istraživanja praktične politike koja imaju širu primenu. Studijska putovanja i razmene sa renomiranim istraživačkim institucijama u regionu i Evropi su mi omogućila da dodatno usavršim svoje istraživačke kapacitete. Radeći u Centru, upoznala sam sistem bezbednosti iznutra pa sam tako posetila više kasarni nego osoba koja je odslužila vojni rok.*" Arhiv Centra.

biblioteke Centra, koja je nedugo zatim registrovana u Narodnoj biblioteci Srbije, pa joj se može lako pristupiti preko COBIS sistema.

PROTOK ZNANJA I ISKUSTAVA

U ovom periodu Centar se razvijao i kadrovski i programski. Njegove aktivnosti bile su sve brojnije, razuđenije i složenije. Reforma sektora bezbednosti u SRJ i Srbiji bila je nosiva tema i glavno istraživačko polje Centra. U okviru toga, izdvojila su se tri, međusobno čvrsto povezana, tematska kruga: (1) potreba i izgledi za reformisanje nasleđenih civilno-vojnih odnosa u SRJ i Srbiji; (2) promocija i javno zastupanje preke potrebe da svi činioci sektora bezbednosti u SRJ i Srbiji budu stavljeni pod demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor, i (3) aktivno učestvovanje SRJ i Srbije u međunarodnoj bezbednosnoj saradnji u okviru Jugoistočne Evrope, kao i u okviru evroatlantskog regiona. U prilog tome Centar je, pored svega ostalog, organizovao niz međunarodnih konferencija, na kojima su učestvovali zvaničnici, ali i akademski delatnici iz mnoštva zemalja i ustanova sa Balkana i iz Evrope. Zahvaljujući tome, bio je osiguran ne samo multidisciplinarni pristup svakoj od tema, već je ona uvek razmatrana iz više različitih uglova.

Izbor tema, kao i javnih interesa koje će Centar nadalje istraživati i zastupati bio je u ovom periodu (2000–2007) čvrsto povezan sa političkom i bezbednosnom dinamikom u Srbiji i SRJ nakon smene starog režima. U ništa manjoj meri čvrsta je bila i veza između prethodno prikupljenih i obnarodovanih saznanja Centra o prirodi civilno-vojnih odnosa u Srbiji i SRJ, kao i o bezbednosnim svojstvima i nedostacima obe ove državne tvorevine. Otuda je Centar, zahvaljujući narasloj donatorskoj podršci, tada bio u prilici da se iznova, ali sada još temeljnije pozabavi nekim od ključnih tema i problema koje je ranije bio načeo. Štaviše, tad su se stekli dovoljni uslovi za to da Centar među svoje sagovornike i saradnike uključi brojne strane i domaće istraživače, te da njihova saznanja i iskustva prosledi stručnoj i najširoj javnosti Srbije. Najpogodniji oblik i kanal za prenos i razmenu tih znanja i iskustava bile su međunarodne konferencije i seminari. To tim više, jer su strani donatori tada rado podržavali tu vrstu aktivnosti, pa je Centar, uz njihovu pomoć, održao početkom prve decenije (n)ovog veka u Beogradu nekoliko međunarodnih skupova posvećenih nekoj od bezbednosnih tema.

Na prvom od njih htelo se ispitati kakvi su izgledi za to da se SRJ u dogledno vreme bezbednosno uključi u evroatlantsku zajednicu.[99] Konferencija je održana 21. i 22. septembra 2001. godine u Beogradu, a otvorio ju je tadašnji ministar

[99] Radovi sa tog skupa objavljeni su na srpskom i engleskom jeziku u zborniku tekstova istog naslova; uporediti: Miroslav Hadžić i Philipp Fluri (ur.), *Bezbednosno uključenje SR Jugoslavije u evroatlantsku zajednicu*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, Beograd, 2003.

spoljnih poslova SRJ Goran Svilanović. Svoja viđenja ove teme skupu su, pored drugih, predočili neki od profesora Beogradskog univerziteta, kao na primer Vojin Dimitrijević, Rade Stojanović i Vladimir Goati. Njima su se pridružili i nekoliki inostrani stručnjaci: Majkl Pju (Maichael Pugh – Velika Britanija), Mark Houben (Marc Houben – Holandija), Filip Fluri (Philipp Fluri – Švajcarska) i Vladimir Rukavišnikov (Vladimir Rukavishnikov –Rusija). O saradnji SRJ sa NATO-om govorio je ambasador Dušan Lazić, dok je o tome kako NATO vidi svoju ulogu na Balkanu govorio visoki zvaničnik Alijanse, direktor za upravljanje krizama i operacijama Robert Seri (Robert Serry).

Procenu integrativnih kapaciteta SRJ izložio je Mile Stojković iz Uprave za politiku odbrane MO, koja je upotpunjena nalazima Zlatana Jeremića iz Generalštaba o pripremama VJ za pristupanje NATO Programu „Partnerstvo za mir". Milorad Timotić je skup upoznao sa glavnim nalazima istraživanja stavova građana Srbije prema Programu „Partnerstvo za mir", kao i prema NATO-u. Moje je pak saopštenje bilo centrirano oko potrebe da se ovom problemu i iskušenju pristupi racionalno, što ujedno zahteva pouzdane proračune očekivanih bezbednosnih koristi ili eventualnih šteta, koje bi SRJ i Srbiji moglo doneti takvo uključenje.

Valja zabeležiti i to da je reč o javnom skupu, na kome je u Srbiji prvi put učestvovala delegacija Glavnog štaba NATO-a iz Brisela. Tom su zgodom ostvareni i dodatni nezvanični kontakti između predstavnika vlasti SRJ i NATO-a. U prilog tome, delegacija NATO-a, zajedno sa ostalim učesnicima, posetila je Vojnu akademiju VJ, gde su im predstavljeni nastavni programi visokih vojnih škola.

Godinu dana kasnije Centar je, u saradnji sa Evropskim pokretom u Srbiji (EpuS), održao 26. novembra 2002. godine jednodnevni seminar u Beogradu na temu „Reforma vojske – iskustva i izazovi".[100] Inicijativa za skup potekla je od Jelice Minić, tadašnje pomoćnice ministra za spoljne poslove SRJ. Skup su podržali Misija OEBS-a u SRJ, Ambasada Velike Britanije u Beogradu, Komanda NATO-a iz Brisela i Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga.

Zamisao skupa je izvedena iz pretpostavke da postoji čvrsta, mada višestruko posredovana, veza između tempa i dometa prodemokratskog preobražaja bivših socijalističkih zemalja i uspešnosti reforme njihovih vojski. Imalo se, pritom, na umu da ove zemlje baštine isto ili slično civilno-vojno nasleđe, zbog čega su i problemi, izazovi i iskušenja, sa kojima se one sreću u reformi svoje vojske i preoblikovanju zatečenih civilno-vojnih odnosa, u mnogo čemu (bili) slični. Proveravano je, isto tako, u kakvoj su to vezi reforma date vojske i način na koji su se ona i njeni pripadnici odnosili prema krahu socijalističkog poretka u svojoj zemlji.

Učesnicima konferencije su tom zgodom predočena reformska iskustva Slovačke (Rastislav Kačer), Poljske (Andžej Tovpik/Andzej Towpik) i Slovenije

[100] Uporediti: Miroslav Hadžić (ur.), *Reforma vojske – iskustva i izazovi, zbornik tekstova*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003.

(Janko Deželak), kao i tokovi preobražaja civilno-vojnih odnosa u ovim zemljama.[101] Glavnina pažnje učesnika je ipak bila posvećena izazovima reforme Vojske SRJ, jer „za razliku od zemalja centralne i istočne Evrope, Srbija/SRJ treba da obavi dvostruku tranziciju. Prvom linijom joj sledi prelazak iz autoritarnog (socijalističkog) u (pro)demokratski poredak. Uporedo, ona treba da svoju državu i društvo, te nasleđene oružane snage prevede iz ratnog u mirnodopski režim života, a sve to u uslovima ekonomski, socijalno, politički i kulturno razorenog društva."[102]

Svoje viđenje tokova, dometa i planova za reformu Vojske SRJ skupu je izložilo nekoliko visokih državnih zvaničnika SRJ,[103] kao i nekolicina domaćih istraživača,[104] dočim je Tim Edmunds, tada istraživač iz združene komandno-štabne škole Velike Britanije, priložio svoje viđenje „otvorenih pitanja vojne reforme u Jugoslaviji".

Nedugo zatim, Centar je od 11. do 14. marta 2004. godine u Beogradu organizovao međunarodnu konferenciju posvećenu ulozi parlamenta u reformi sektora bezbednosti država Zapadnog Balkana.[105] Skup je održan u saradnji sa Misijom OEBS-a u Srbiji i Crnoj Gori i Ministarstvom spoljnih poslova SCG, a uz podršku Ministarstva odbrane Velike Britanije. Na konferenciji je bilo ukupno 110 učesnika i gostiju iz država Zapadnog Balkana, među kojima su bili i predstavnici međunarodnih organizacija (EBS, EU, UN), te 23 izaslanika stranih ambasada u Beogradu, kao i 25 studenata specijalističkih studija nacionalne i globalne bezbednosti sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Organizovanjem ovog skupa Centar i njegovi partneri hteli su nadasve da upriliče i podstaknu razmenu iskustava između parlamentaraca iz država Zapadnog Balkana u reformi sektora bezbednosti u svojim zemljama. Skup je ujedno trebalo da pripomogne jačanju međusobnog poverenja i bezbednosne saradnje između ovih država i njihovih zakonodavnih tela.

Zamisao konferencije je počivala na premisi po kojoj parlament u svakoj od zemalja Zapadnog Balkana ima, ili bi trebalo da ima, ključnu ulogu u reformi mesnog sektora bezbednosti. Nadasve zato što je on jedini, uz ostalo, ovlašćen da

---

[101] Mataž Korba iz Slovačke i Andžej Zibertovič (Andrzej Zybertowich) iz Poljske.

[102] Miroslav Hadžić (ur.), *Izvorni razlozi za reformu*, op. cit., str. 111–112.

[103] Dragoljub Mićunović, predsednik veća građana Savezne skupštine SRJ; Goran Svilanović, ministar za inostrane poslove SRJ; Velimir Radojević, savezni ministar za odbranu SRJ, kao i general-potpukovnik Branko Krga, zastupnik načelnika Generalštaba VJ.

[104] Predrag Simić, savetnik za spoljnu politiku predsednika SR; Prvoslav Davinić, ambasador, predsedavajući III radnog stola Pakta za stabilnost za Jugoistočnu Evrope; Miodrag Vuković, poslanik skupštine Crne Gore; Radosav Martinović, savetnik za bezbednost predsednika Vlade Republike Crne Gore, Mihajlo Basara urednik časopisa „Vojno delo", Zoran Jeftić iz Ministarstva odbrane SRJ, kao i Miroslav Hadžić, predsednik CCVO-a.

[105] Više videti u: Miroslav Hadžić (ur.), *Uloga parlamenta u reformi sektora bezbednosti u državama Zapadnog Balkan – zbirka saopštenja i diskusija*, CCVO, Beograd, oktobar 2004.

usvaja strategiju nacionalne bezbednosti, kao i budžet za odbranu i bezbednost, pomoću koga utvrđuje namenu, sastav, brojnost i opremljenost svojih oružanih snaga. Uz to, (svaki) parlament ima obavezu da stvori ustavne i zakonske pretpostavke za reformu mesnog sektora bezbednosti i pripadnih mu oružanih snaga. Povrh toga, parlament je nadležan i obavezan da kontroliše i nadzire tok, troškove i rezultate ove reforme, te da o tome uredno izveštava građane i javnost sopstvene zemlje.

Izlaganja na plenarnoj sednici bila su organizovana u okviru dva panela. Prvo su gosti iz Albanije (Neritan Ceka), Hrvatske (Tomislav Vidošević) i Makedonije (Talat Hšarefi/Talat Xharefi) izvestili o bezbednosnim funkcijama parlamenta u svojoj zemlji. Njima se pridružio i Zoran Šami, tadašnji predsednik Skupštine SCG. Drugi je panel sadržavao prikaz i analizu tokova i dometa reforme sektora bezbednosti u nekim od država Zapadnog Balkana. Uvodničari su bili Miroslav Mladenović iz Ministarstva odbrane SCG, Stjepan Pocrnja iz Stalnog sekretarijata za vojna pitanja BiH, te Atrit Bušati (Astrit Bushati) iz Parlamenta Albanije.

Učesnici su drugog dana raspravljali u okviru četiri radionice: (I) Reforma vojske;[106] (II) Reforma policije i službi bezbednosti i uloga odbora za odbranu i bezbednost u reformi oružanih snaga;[107] (III) Parlamentarna i budžetska kontrola,[108] i (IV) Kontrolna uloga civilnog sektora, javnosti i medija.[109] Na završnoj plenarnoj sednici, trećeg radnog dana, o bezbednosnim dimenzijama regionalne i evroatlantske integracije govorili su Branislav Milinković i Milica Delević Đilas, oboje iz Ministarstva spoljnih poslova SCG.

U želji da doprinese dodatnoj analizi uzroka, porekla, izvorišta i mehanizama (samo)obnavljanja ratova u bivšoj Jugoslaviji, kao i da podstakne stručni dijalog o tome, Centar za civilno-vojne odnose je – uz podršku Misije OEBS-a u SCG, Kopenhaškog instituta za istraživanja mira, Beogradske kancelarije Hajnrih Bel Fondacije i Građanskih inicijativa, OCD-a iz Beograda, a u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Beogradu – organizovao 5. i 6. marta 2004. godine međunarodnu naučnu konferenciju na temu „Nasilno rasturanje

[106] Uvodničari: Miroslav Hadžić, CCVO; Mladen Nakić, Ministarstvo odbrane Hrvatske; Sašo Kuzmanovski, Ministarstvo odbrane Makedonije; Momo Ševarika ekspert iz BiH; Lada Sadiković, NVO, BiH; Siniša Tatalović, ekspert iz Hrvatske i Branko Andrić iz Generalštaba Vojske SCG;

[107] Uvodničari: Bogoljub Milosavljević, ekspert, SCG; Zoran Šami, Parlament SCG; Irena Cajner-Marović, MUP Hrvatske; Vojin Milivojević, BIS, Srbija; Gordan Malić novinar iz Hrvatske, te Saša Janković iz misije OEBS-a u SCG.

[108] Uvodničari: Saša Janković, Misija OEBS-a u SCG; Neratin Ceka, Parlament Albanije; Stjepan Pocrnja, Stalni sekretarijat za vojna pitanja BiH; Talat Hšarefi, Parlament Makedonije i Vladimir Bilandžić iz Misije OEBS-a u SCG.

[109] Uvodničari: Milorad Timotić, CCVO, Beograd; Momo Ševarika, ekspert iz BiH, Sašo Kuzmanovski, Ministarstvo odbrane Makedonije i Jovanka Matić, medijski ekspert iz Instituta društvenih nauka u Beogradu.

Jugoslavije – uzroci, dinamika i posledice".[110] U radu konferencije učestvovalo je 30 domaćih i stranih naučnika i istraživača.

Na ovom se skupu hteo steći dodatni uvid u dotadašnje istraživačke nalaze o uzrocima i izvorima savremenih unutrašnjih ratova. Uporedni nalazi trebalo je ujedno da pomognu boljem razumevanju prirode ove vrste ratova, ali i da doprinesu nadilaženju parcijalnih i jednostranih tumačenje YU ratova. Očekivalo se, uz ostalo, da učesnici ponude inovirani teorijsko-metodološki okvir za istraživanje socioekonomske, političke i vojne prirode jugoslovenskih ratova. U tom sklopu se htela podstaći dodatna diskusija o naučnim merilima za (pre)vrednovanje dotadašnjih istraživanja jugoslovenskih ratova. Namera je bila i da se, uz ostalo, sučele različita tumačenja uloge etnoreligijskog faktora u savremenim lokalnim i unutrašnjim ratovima, a posebno u onim jugoslovenskim. Upoređivani su, isto tako, različiti pristupi i tumačenja suštine, uzroka i osobenosti jugoslovenskih ratova. Ujedno su razmatrani glavni obrasci nasilja u tim ratovima, te je uporedno analizirana i uloga koju su u njima imale oružane, kao i (para)vojne i (para)policijske snage sukobljenih strana – budućih država.

Spram ovakve su zamisli saopštenja učesnika, kao i njihove diskusije bile odeljene u četiri, međusobno povezane, celine. Prvo su ispitivani „opšti uzroci i dinamika lokalnih i unutrašnjih ratova", pa je o političkoj ekonomiji savremenih ratova besedio Ditrih Jung. [111] Potom je Hakan Viberg[112] obrazlagao zašto je bivša Jugoslavije 1990. godine imala lošu prognozu. Druga celina donosi rasprave o posebnostima i osobenostima (*diferentia specifica*) jugoslovenskih ratova. Najpre je Alpar Lošonc[113] ukazao na prizivanje nasilja u političkom finišu YU krize i lomne mogućnosti upravljanja njime, dok je Ivan Vejvoda[114] ponudio svoj odgovor na pitanje „Zašto se dogodio rat?". Tonči Kuzmanić[115] uveo je u raspravu o nasilnom raspadu SFRJ tezu da je važan deo (njenog) nasledstva bilo narodnjaštvo, a ne nacionalizam. Dodatnu je pažnju na „nacionalističko buđenje i njegove globalne nepredvidive posledice" u svom saopštenju skrenuo Karl-Ulrik Širup (Carl-Ulrik Schierup).[116]

---

[110] Zbornik radova sa ove konferencije je, na srpskom i engleskom jeziku, objavljen pod istim naslovom; Miroslav Hadžić (ur.), *Nasilno rasturanje Jugoslavije – uzroci, dinamika i posledice*, CCVO, Beograd, novembar 2004.

[111] Viši istraživač na Odeljenju za razvojne studije Danskog instituta za međunarodna istraživanja u Kopenhagenu i gostujući profesor na Institutu za sociologiju Univerziteta u Kopenhagenu.

[112] Iz Instituta za međunarodne studije iz Kopenhagena i nekadašnji direktor COPRI-ja.

[113] Profesor Univerziteta u Novom Sadu.

[114] Iz Balkanskog fonda za demokratiju.

[115] Profesor, Mirovni institut, Ljubljana, Slovenija.

[116] Profesor, Institut za rad, Norkoping, Švedska.

Usledila je potom celina u kojoj se smeštena istraživanja i razumevanja „Uzroka i dinamike jugoslovenskih ratova" nekih od učesnika. Najpre je Latinka Perović[117] iznela svoje nalaze o „Sociopolitičkoj i etnoreligijskoj dimenziji ratova u Jugoslaviji". Pridružio joj se Milan Vukomanović[118] saopštenjem o „Ulozi religije u jugoslovenskim sukobima". Predmet mog priloga bili su „moderatori nasilja" u YU ratovima – kako oni vidljivi, tako i skriveni delatnici nasilja. U sličnom polju kretao se i Mihajlo Basara,[119] koji je tematizovao „borbeni moral nacionalnih vojski u raspadu SFRJ". O odnosu roda i viktimizacije nasilja, a u sklopu toga i o predratnim i posleratnim diskursima identiteta, skup je izvestila Vlasta Jalušić.[120]

U završnom delu konferencije raspravljalo se o izgledima za normalizaciju i postizanje održive bezbednosti na prostoru bivše Jugoslavije. Milan Podunavac[121] je na slučaju Srbije ispitivao odnos između rata i poretka, dok je Mojmir Križan[122] ponudio drugačiji pristup istraživanju osobenosti postjugoslovenskih država, i to u evropskom kontekstu, kako bi naglasio potrebu da one prihvate liberalno-demokratsku političku kulturu. Vojin Dimitrijević[123] se tim povodom upitao da li Srbija s teretom svoje (ratne i nedemokratske) prošlosti uopšte može u evropske integracije. Sumnju u to podupiru i rezultati analize stavova javnog mnjenja Srbije i Crne Gore o njihovom uključenju u evroatlantsku zajednicu, koje je predstavila Jasmina Glišić.[124] Kruno Kardov[125] se u svom saopštenju, a na primeru Vukovara i osloncem na nalaze svog terenskog istraživanja, bavio prirodom, sadržajem i značenjima hrvatskog, odnosno srpskog kolektivnog sećanja.

U radu skupa su aktivno učestvovali, pored ostalih, i profesor Gajo Sekulić iz Sarajeva, kao i profesor Žarko Puhovski iz Zagreba. Njihova izlaganja se, nažalost, iz bizarnih razloga nisu našla u Zborniku radova, iako je Centar snimao sva izlaganja i diskusije kako bi omogućio učesnicima da kasnije autorizuju svoje priloge.

Ta je namera, međutim, propala zbog čudnog razvoja događaja. Naime, u slušaonici I FPN-a, gde je skup održavan, bila je postavljena kabina za prevodioce, dok se pored nje nalazio astal sa uređajima za snimanje. Uz njega su sve vreme bila dva, kako je naknadno otkriveno, Centru nepoznata lica. Ona su po završetku Konferencije od tonskog tehničara preuzela traku sa snimcima,

[117] Viša naučna saradnica, Institut za savremenu istoriju, Beograd.

[118] Profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

[119] Direktor Vojnoistorijskog instituta.

[120] Mirovni institut Ljubljana.

[121] Profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.

[122] Doktor nauka, samostalni istraživač, Getingen, Nemačka.

[123] Profesor, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.

[124] Asistentkinja, Fakultet političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.

[125] Asistent, Univerzitet u Zagrebu, Hrvatska.

lažno se predstavivši kao članovi Centra. Nakon toga, ovi snimci su nestali netragom.

Odgonetajući taj događaj, u Centru smo pomislili da je to možda (ne)delo pripadnika neke od domaćih službi bezbednosti. Zbunjivalo je nas, međutim, to što je reč bila o skupu otvorenom za javnost, na kome se nije imalo niti htelo išta tajiti. Uostalom, održavanje skupa je uredno najavljivano u domaćim medijima i oglašavano na bilbordima u blizini FPN-a. Sasvim je otuda moguće, da je tom zgodom rečeni dvojac možda polagao praktični ispit iz veštine lažnog predstavljanja i lopovskog prikupljanja podataka za potrebe, Centru nepoznate, Službe. Ako je ova pretpostavka tačna, a nju nije moguće proveriti, onda je i Žarko Puhovski bio u pravu kada me je prilikom dolaska na koktel za učesnike, u hotelu u prvom susedstvu FPN-a, upitao zašto se tu skupljamo kada se navodno zna da taj objekat koriste i nadziru policija i Služba. Mada zatečen tim podatkom, iz nelagodne situacije pokušao sam da se izvučem, odgovorivši kako je Centar time hteo da XY Službu poštedi muka i troškova oko prenosa i postavljanja svoje tehnike za snimanje i nadzor na nekom drugom mestu.

PRAVCI I PREDMETI ISTRAŽIVANJA

Od momenta nastanka, pa nadalje, Centar je obavezivao svoje članove i saradnike na sistematsko i produbljeno, ne samo teorijsko već i empirijsko, istraživanje bezbednosne stvarnosti SRJ i Srbije. To je bila žižna delatnost Centra da bi postala i njegov zaštitni znak. Da bi opravdao i potvrdio akademske ambicije, Centar, njegovi članovi i saradnici sproveli su u ovom periodu brojna empirijska istraživanja kako bi prikupili potrebnu građu i valjane dokaze za što učinkovitije javno zastupanje radikalne, a time i demokratske reforme sektora bezbednosti u SRJ/Srbiji. U svemu tome je reč o istraživanjima koja pre toga nisu izvođena ni u pređašnjim niti u tadašnjim YU/srpskim državama. Otuda je Centar prvi i jedini istraživao do tada zanemarene teme iz sklopa civilno-vojnih odnosa, te javnosti uredno i učestalo podastirao sveobuhvatne analize prirode, glavnih obeležja, kao i bezbednosnih posledica zadržavanja nedemokratskog modela odnosa između vojske, policije, Službi i matičnog društva.

Kako bi sve to uspešno obavio, Centar je u domaću – stručnu i najširu – javnost uvodio nove teorijske i političke koncepte, poput onih o holističkoj zamisli reforme sektora bezbednosti, kao i o demokratskoj civilnoj kontroli i javnom nadzoru celog sektora i svih njegovih činilaca. Povrh toga, Centar je saradnjom sa nadležnim ustanovama aktivno učestvovao u pokušaju stvaranja novog i drugačijeg pravnog i sistemskog ambijenta u oblasti bezbednosti. U prilog tome članovi i saradnici Centra izradili su i državi stavili na raspolaganje, pored ostalog, niz modela zakona za bolje i demokratsko uređivanje pravnog statusa, te precizno

utvrđivanje ovlašćenja i nadležnosti ne samo državnih već i nedržavnih aktera iz sektora bezbednosti SRJ i Srbije.

Naime, da bi u društvu koje teži demokratskom poretku reforma vojske – a nadasve one sa ratnim i/ili nedemokratskim prtljagom – bila uspešno izvedena, potrebno je, uz ostalo, da ona (vojska) bude na novi/ili drugačiji način smeštena u politički i pravni sistem rodnog društva. Za tu je svrhu neophodno pravnim sredstvima odmah i izrekom osigurati i zajemčiti bezuslovnu i potpunu potčinjenost vojske legitimnim civilnim vlastima. To pak ište da precizno bude utvrđen lanac civilnog komandovanja vojskom. Istom prilikom vojska i njeni pripadnici moraju biti obavezani da uvek i svugde deluju po načelima političke, ideološke i interesne nepristrasnosti.[126] Sve to, ujedno, zahteva uvođenje i striktnu primenu učinkovitih postupaka, mehanizama i sredstava za delatnu zaštitu ustavnosti i zakonitosti u vojsci.

Čitav bi ovaj reformski zahvat trebalo da bude okrunjen ustavnim i/ili zakonskim nalozima i jemstvima za demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor vojske. Nužno je, stoga, da ovi akti prvo utvrde, a potom jasno razgraniče i srazmerno raspodele nadležnosti i ovlašćenja za kontrolu i nadzor vojske između sve tri grane vlasti, te nezavisnih državnih ustanova,[127] kao i mesne javnosti.

Predmetna reforma, u ništa manjoj meri, zahteva preoblikovanje prirode, sadržaja i pravila službenih odnosa između ljudi u vojsci. Zato pravne norme, koje te odnose uređuju, treba da budu u skladu sa najvišim standardima, potrebama, ciljevima i interesima demokratski ustrojenog društva (države). Radi toga je veoma važno pravnim alatkama suziti prostor za komandnu (komandantsku) samovolju u vojsci. Drugim rečima, treba jasno i precizno utvrditi, ali i ograničiti, diskreciona prava nadređenih u komandnom lancu,[128] inače strogo hijerarhijski i subordinacijski izvedene organizacije. To je tim potrebnije, što nadređeni, po pravilu, ima moć da direktno i presudno odlučuje ne samo o radnom i egzistencijalnom položaju svog potčinjenog, a time i njegove porodice, već na koncu i o njegovom životu.

Zbog toga bi zakon koji uređuje vojnu službu, a napose odnos nadređenog i potčinjenog, obavezno trebalo da sadrži postupke, mehanizme i alatke za učinkovitu i delatnu zaštitu ljudskih prava i sloboda svih pripadnika vojske, kako u miru, tako i u ratu. Tome, dakako, obavezno treba da budu dodate regule za

[126] Često se u ovom kontekstu koristi termin „neutralnost". Međutim, kada je ipak shvaćeno da pripadnici vojske, policije i Službi imaju pravo na svoje političko i ideološko vjeruju, umesto pojma neutralnost se najčešće koristi termin „nepristrasnost", koji bezbednosnim poslenicima nalaže da prema svim subjektima i u svim situacijama postupaju po zakonu i nezavisno od svojih ličnih – političkih i/ili ideoloških – stavova i uverenja.

[127] Zaštitnik ljudskih prava, Poverenik za zaštitu podataka o ličnosti i slobodan pristup informacijama od javnog značaja, Državna revizorska ustanova.

[128] Odnosno, pravo bilo kog pojedinca na samovoljno iliti proizvoljno odlučivanje i komandovanje.

zaštitu ljudskih prava građana matične zajednice kada se nađu u zahvatu vojske, a pogotovu tokom stanja državne nužde (vanrednog i/ili ratnog stanja).

Polazeći od tada velikih očekivanja javnosti SRJ i Srbije od najavljene reforme VJ, a budući svestan nepoznanica i iskušenja koje ona donosi, Centar je u prvim godinama (n)ovog milenijuma ključni deo svojih istraživanja, kao i pratećeg javnog zastupanja, usredsredio na potrebu izmene važećih ustavnih i zakonskih rešenja o Vojsci. To je bilo tim važnije i hitnje, jer je u SFRJ za njenu prethodnicu i maticu – JNA – bio stvoren zaseban i/ili paralelni pravni i pravosudni sistem, pa je vojska bila izuzeta iz civilnog pravnog režima i zaštićena od njegovog dejstva. Nasuprot tome, JNA, a napose njeni sudovi i tužilaštva imali su pozamašne nadležnosti nad građanima ondašnje države. Da bude teže, Vojska Jugoslavije i njeni pravosudni organi su ne samo zadržali sve te nadležnosti i ovlašćenja već su nastavili da ih uredno koriste i u, iz nužde nastaloj, državnoj tvorevini SRJ.[129]

Sve su to bili razlozi zbog kojih je Centar stalno i sistematski istraživao kako su pravno uređeni civilno-vojni odnosi u SRJ/SCG i Srbiji, i to u okviru nekoliko srodnih tematskih područja. Otuda je Centar, nedugo nakon promene vlasti u Srbiji, posebno istraživao stanje ljudskih prava i sloboda u vojsci i policiji SRJ/Srbije kako bi ispitao stepen i kvalitet njihove ustavne i zakonske zaštite, a potom i preovlađujuću praksu zaštite/kršenja ljudskih prava i sloboda u jedinicama i ustanovama VJ. U svemu tome istraživače Centra posebno je zanimalo kako to ondašnji građani vide i procenjuju stanje ovih prava i sloboda u VJ.

U tom je cilju Centar, uz podršku Vestminsterske fondacije za demokratiju (*Westminster Foundation for Democracy*) iz Londona i filijale Fridom hausa (*Freedom House*) u Budimpešti, izradio upitnik i prvi put u SRJ/Srbiji organizovao od 3. do 10. marta 2001. godine terensko istraživanje na standardnom reprezentativnom uzorku Srbije od 1680 ispitanika.[130] U sklopu toga postojao je poduzorak od 698 ispitanika, koji su služili vojni rok ili su radili u vojsci kao aktivne starešine, odnosno kao civilna lica. Glavni rezultati istraživanja bili su javno predstavljeni na konferenciji za štampu 12. aprila 2001. godine u Medija centru u Beogradu.

Da bi javno i stručno proverio svoje nalaze, Centar je, u saradnji sa Beogradskim centrom za ljudska prava, održao januara 2002. godine okrugli sto „Stanje ljudskih prava i sloboda u Vojsci Jugoslavije". Na njemu su, uz predstavnike specijalizovanih NVO iz Srbije, učestvovali i zvanični predstavnici MO SRJ i GŠ-a VJ. Kako bi dodatno skrenuo pažnju javnosti i građana na potrebu zaštite ljudskih prava i sloboda u vojsci i policiji, Centar je tada osmislio i razaslao po

[129] Dokaze u prilog tome videti u: Jovan Lj. Buturović, „Vojni sudovi i ljudska prava", u: Miroslav Hadžić (ur.), *Zaštita ljudskih prava u vojsci i policiji – zbornik radova*, priredio CCVO, Beograd 2003, str. 93–113.

[130] Istraživanje i obradu podataka izveo je Centar za javno mnjenje i politikološka istraživanja Instituta društvenih nauka Univerziteta u Beogradu; uporediti: *Zaštita ljudskih prava u vojsci i policiji – zbornik radova*, op. cit., str. 1–2 i 70–71.

Srbiji i Crnoj Gori dva tematska plakata – ljudska prava u Vojsci, ljudska prava u policiji – u tiražu od 3000 primeraka. Tom je prilikom odštampano i građanima razdeljeno 2000 letaka o zaštiti ljudskih prava i sloboda u vojsci i policiji.

Istini za volju, problemima i teškoćama zaštite, odnosno lakoćom kršenja ljudskih prava i sloboda u Srbiji/SRJ tada su se bavile još neke OCD. One jesu, uz sve ostalo, uredno beležile njima dostupne slučajeve kršenja tih prava u Vojsci i policiji.[131] Izvan je pažnje ovih OCD-a, međutim, ostajao problem zaštite, odnosno kršenja ljudskih prava pripadnika oba ova aparata. Na stranu to što se malo ko interesovao za poštovanje/kršenje ljudskih prava tajnodelujućih poslenika ovdašnjih službi bezbednosti. Zbog svega toga, javnost Srbije bila je uskraćena za bliža saznanja o tome da li to možda neko – a ako da, onda ko, kako, koliko i zašto, te sa kakvim sve posledicama – krši ljudska prava i slobode pripadnika vojske, policije i Službi. Nesaznatim je otuda ostajalo i to na koje sve načine iz pripadnika državnog aparata prinude biva istiskivana bespogovorna poslušnost. A s tim u vezi, i zašto znatan broj njegovih pripadnika spremno učestvuje u akcijama nasilne odbrane režima, tokom kojih oni sami masovno i masivno krše ljudska prava i slobode svojih sugrađana.

Glavne nalaze rečenog istraživanja, kao i Okruglog stola, Centar je početkom 2003. godine objavio, na srpskom i engleskom jeziku, u zborniku radova *Zaštita ljudskih prava u vojsci i policiji*.[132] Radovi koji čine njegovo prvo poglavlje nude teorijski i stvarnosni okvir za tematizovanje i istraživanje (ne)zaštićenosti ljudskih prava u vojsci. Zbornik otvara tekst Vojina Dimitrijevića, u kome su analizirana „Ljudska prava u Jugoslaviji".[133] Sledi teorijsko-metodološka rasprava Ljubomira Krstića o odnosu između ratovanja i ljudskih prava.[134] Iza toga ide moj tekst „Građanin u uniformi",[135] u čijem je uvodnom delu ispitivan načelni odnos između prirode političkog poretka i zaštite, odnosno kršenja ljudskih prava u vojsci, ali i vojnog kršenja prava svojih sugrađana, kao i svih ostalih učesnika u ratnom sukobu. Uz to su naznačena sržna obeležja normativnog nasleđa i institucionalnog pamćenja VJ, odnosno u njoj preovlađujuće radne kulture. Iz tog su polazišta zatim izvedeni glavni razlozi za potrebu stalnog istraživanja stanja ljudskih prava i sloboda u Vojsci Jugoslavije, odnosno razlozi za preku potrebu njihove valjane zaštite.

Centralni deo Zbornika donosi, iz pera Milorada Timotića, detaljnu analizu i tabelarne prikaze distribucije stavova ispitanika prema poštovanju i/ili kršenju

---

[131] Videti, na primer, redovne godišnje izveštaje (1998–2023) Beogradskog centra za ljudska prava o stanju ljudskih prava u SRJ/SCG, odnosno u Srbiji; https://www.bgcentar.org.rs/biblioteka/izvestaji-o-stanju-ljudskih-prava/, pristupljeno 24. 8. 2024.

[132] *Zaštita ljudskih prava u vojsci i policiji – zbornik radova*, op. cit., podaci o autorima na str. 211.

[133] Videti: Isto, str. 11–17.

[134] Ljubomir Krstić, „Ratovanje i ljudska prava", op. cit., str. 17–49.

[135] Miroslav Hadžić, op. cit., str. 49–69.

ljudskih prava i sloboda u Vojsci Jugoslavije.[136] Anketirani građani su se najpre izjašnjavali o postojanju korupcije u Vojsci, koja inače vazda pogoduje kršenju rečenih prava, da bi onda njenu rasprostranjenost upoređivali sa stanjem u društvu. Nešto više od polovine ispitanika (52,0%) tada je ocenilo da u Vojsci ima pojava korupcije. Suprotan stav imalo je svega 12,6% pitanih, dok je čak 35,1% njih izjavilo da o toj pojavi ništa ne zna.[137] Skoro dve petine ispitanika (39,2) procenilo je da je korupcija u Vojsci ista kao i u društvu, a da je ona znatno manja izjavilo je 16,9% pitanih, dok je skoro trećina (30,8%) njih tvrdila da je ona manja nego u društvu.[138]

Ispitanici su se potom izjašnjavali o najčešćim oblicima ograničavanja ili kršenja ljudskih prava i sloboda u VJ – počevši od (1) ograničavanja prava na život, (2) poštovanja jednakosti građana bez obzira na njihovu nacionalnu i versku pripadnost, kao i od praksi nejednakog postupanja starešina prema pripadnicima Vojske zbog njihove nacionalne i verske pripadnosti; a potom i od učestalosti kršenja prava pripadnika Vojske na (3) nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta ličnosti, preko (4) prava na slobodu i bezbednost ličnosti, te prava (5) na ispravno suđenje, odnosno (6) prava na žalbu zbog postupanja starešina, kao i (7) prava na privatnost, te (8) prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti, a u vezi sa tim i poštovanja (9) prava pripadnika manjina, pa sve do (10) prava na slobodu od torture i državnih represalija, (11) prava na ograničeno radno vreme, te (12) prava na zaštitu zdravlja.

Pri rangiranju najčešćih oblika ograničavanja ili kršenja prava u Vojsci, oko trećina ispitanika (30,4%) na prvo mesto stavila je povrede prava na slobodu izražavanja. Iza toga sledi povreda prava na ograničeno radno vreme, na dnevni i nedeljni odmor (25,4%), te prava na privatnost (sloboda od otvaranja pisama i prisluškivanja telefona: 22,9%), kao i prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti (20,9%).[139] Uz to je svaki deseti ispitanik (10,5%) izjavio da je zaštitu svojih prava mogao jedino da traži od drugopretpostavljenog starešine, dok je nešto više njih (11,5%) ustvrdilo da nije imalo ikakve, pravne ili sistemske, mogućnosti da zaštiti svoja neopravdano ograničena ili prekršena ljudska prava i slobode.[140]

U sledećem prilogu Jovan Buturović iscrpno je analizirao „pravni status vojnih lica i civilnih lica na službi u VJ" i našao da je on „daleko nesigurniji nego u bivšoj JNA".[141] Potom je razmatrao kako se vojni sudovi, ne samo u SRJ, odnose prema ljudskim pravima.[142] Sve to je dokumentovano podacima o broju optu-

[136] Isto, str. 69–93.

[137] Tabela 1, isto, str. 70.

[138] Tabela 2, isto, str. 71.

[139] Uporedi: Tabela 17 i prateća objašnjenja, isto, str. 86.

[140] Tabela 18, isto, str. 87.

[141] Isto, str. 108.

[142] Videti: Isto, str. 93–112.

ženih građana SFRJ pred vojnim sudovima u periodu od 1975. do 1984. Autor je zatim preispitivao i komentarisao ustavne i zakonske odredbe o nadležnosti vojnih sudova. Uporedo sa tim, Buturović je, polazeći od iskustava SFRJ i SRJ, detaljno proveravao stepen i opseg nezavisnosti vojnih sudova i njihovih sudija, što ga je na kraju dovelo do toga da se upita da li ti sudovi uopšte treba da postoje u VJ, odnosno u SRJ.[143]

Svetlana Stojančić izvestila je o stepenu (ne)zaštićenosti ljudskih prava vojnih obveznika Vojske Jugoslavije.[144] U prilog tome ona je analizirala nekoliko slučajeva kršenja ljudskih prava da bi zatim ukazala na manjkavosti mehanizama zaštite ljudskih prava u VJ. Ovo poglavlje Zbornika zaključuje rasprava Koste Čavoškog o „Slobodi i pravima građana u stanjima državne nužde".[145] Autor je tokom analize našao „da sve uredbe, donete u stanju nužde", proglašenog zbog NATO agresije na SRJ 1999. godine, „predstavljaju tešku povredu Ustava SRJ i njime zajamčenih sloboda i prava", kao i da su njima, povrh svega, „u isti mah prekršene brojne međunarodne obaveze, koje je naša zemlja (SRJ – *M. H.*) preuzela ratifikovanjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima".[146]

Treće poglavlje sadrži uvide Budimira Babovića o „Normativnim i stvarnim aspektima zaštite ljudskih prava u policiji".[147] Završno poglavlje donosi prikaz nekih od saznanja o zaštiti/kršenju prava regruta u istočnoevropskim i centralnoazijskim zemljama,[148] odnosno o stanju ljudskih prava u vojsci Ruske Federacije.[149]

U ovoj etapi svog rada Centar je istovremeno pokušavao da podstakne interesovanje javnosti i parlamentarnih partija Srbije za unošenje u Ustav i zakon učinkovitih postupaka za delatnu demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor, ne samo Vojske već i svih ostalih organa državnog aparata prinude. A u sklopu toga i za preuređivanje službenih odnosa u svim ovim organima, po uzusima i standardima demokratskog poretka.

Centar je, u tom cilju, tokom 2001. godine posebno istraživao da li u SRJ i Srbiji postoje dovoljne normativne pretpostavke i čvrsta jemstva za civilnu i demokratsku kontrolu i javni nadzor vojske i policije. Zbog toga je Centar, u saradnji sa Centrom za unapređenje pravnih studija iz Beograda (CUPS), a uz podršku Fonda za otvoreno društvo iz Beograda, okupio tim domaćih i stranih stručnjaka. Rezultati njihovih istraživanja značenja, sadržine, ciljeva, oblika, postupaka i sredstava te

[143] Ustavnom poveljom SCG ukinuti su vojni sudovi; uporediti: https://www.slobodnaevropa.org/a/824335.html, pristupljeno 25. 8. 2024.

[144] Isto, str. 113–131.

[145] Isto, str. 131–149.

[146] Isto, str. 145.

[147] Isto, str. 149–161.

[148] Ilona Kiš, isto, str. 185–210.

[149] Željo Ivaniš, isto, 185–210.

vrsta kontrole i nadzora državnih aparata prinude publikovani su u zborniku radova *Demokratska kontrola vojske i policije – normativne pretpostavke*.[150]

U prvom odeljku ispitivana su načela i polazišta za takvu kontrolu i nadzor. Zoran R. Tomić je u uvodnom delu svog priloga[151] ponudio određenja sadržaja i značenja pojma kontrola, odnosno pojma pravna kontrola. Potom je upozorio na delikatnost rada vojske i policije, kao i na teškoće pravne kontrole nad njima. Istom je obrazložio vrste i svrhe pravne kontrole vojske i policije, razvrstavši ih pritom na (1) unutrašnju i (2) spoljašnju. U završnom delu teksta autor izriče dijagnozu stanja civilne kontrole vojske i policije u Srbiji/Jugoslaviji, po kojoj su na delu „(1) rđave solucije – pretežno neprikladna, zastarela ili/i neprecizna pravila; (2) ogromne pravne praznine u regulisanju".[152] Dokaze za svoju tvrdnju on crpi iz analize regulative o vojsci i o policiji na tri nivoa – ustavnopravnom, zakonskom i podzakonskom. Tomić tom zgodom nudi i konkretna rešenja za otklanjanje svake od uočenih manjkavosti i formuliše predloge za unapređenje, tj. za izmenu i/ili dopunu važeće regulative. Nadasve stoga jer je, po njegovom mišljenju, „postojeća civilna kontrola vojske i policije na teritoriji SRJ (je) ozbiljno nedostatna, pravno uveliko prazna, a, praktično, i ono što postoji na tome planu iz različitih razloga slabo funkcioniše, ne sprovodi se dosledno i uredno".[153] Na osnovu toga Tomić iznosi svoj završni sud, po kome je reč „o znatnoj i nedopustivoj pravnoj i realnoj zapuštenosti kontrole – i to naročito one spoljne, civilne – oružanih službi državne uprave u Srbiji/Jugoslaviji".[154]

Sledi potom prilog Milorada Timotića o „Primeni načela civilne kontrole u tranzicijskim zemljama".[155] Nakon što je sačinio kratak pregled razvoja civilno-vojnih odnosa i civilne kontrole vojske, autor se posebno osvrće na narav te kontrole vojske u bivšim socijalističkim zemljama. Osloncem na to, Timotić popisuje načela, te nužne političke i normativne preduslove za uspešnu civilnu kontrolu vojske u rečenim zemljama. Dokaze u prilog tome on izvodi iz uporednog prikaza ključnih iskustava postkomunističkih država – Poljska, Mađarska, Češka, Bugarska i Rusija – u uspostavljanju i praktikovanju civilne kontrole nad vojskom. Tome je na kraju pridodao i osobena iskustva SR Jugoslavije.

Drugi odeljak Zbornika čine radovi autora koji su ispitivali i procenjivali izglede za konačno stavljanje VJ pod demokratsku kontrolu. Miroslav Hadžić, na osnovu sažete analize političkog konteksta SRJ/Srbije, kao i prirode njihovog civilno-vojnog

---

[150] Miroslav Hadžić, (ur.) *Demokratska kontrola vojske i policije – normativne pretpostavke*, CCVO, Beograd, 2001; beleške o autorima: str. 315–318.

[151] „Normativna polazišta za civilnu kontrolu vojske i policije", u: *Demokratska kontrola vojske i policije – normativne pretpostavke*, op. cit., str. 11–35.

[152] Isto, str. 19.

[153] Isto, str. 33.

[154] Isto, str. 33.

[155] Isto, str. 35–62.

nasleđa, te prikaza ključnih nedoumica i propusta vladajućeg DOS-a, beleži pogolemi manjak pravnih i političkih pretpostavki za stavljanje VJ pod demokratsku kontrolu.[156] Jovan Lj. Buturović je dotle, koristeći obilnu činjeničnu građu, upoređivao i proveravao valjanost i domete mehanizama za zaštitu ustavnosti i zakonitosti u JNA.[157] Potom je Milorad Timotić izložio glavne nalaze empirijskog istraživanja stavova građana „prema demokratskoj kontroli Vojske Jugoslavije".[158]

Završno poglavlje Zbornika donosi analizu „Civilne kontrole i nadzora nad policijom u Jugoslaviji" Budimira Babovića,[159] kao i tekst Nevzati Orhana o „Sudskoj kontroli policije".[160] Tome je pridodato i nekoliko prikaza uporednih iskustava. Naime, Jirgen Kulman i Žan Kalagan (Jurgen Kuhlman i Jean Callaghan) detaljno su, na slučaju Nemačke, ispitali tokove i domete „Integrisanja vojske u demokratski poredak".[161] Hans Born je, na primeru Holandije, obrazlagao kako to deluje „Višestruka kontrola oružanih snaga u demokratijama",[162] dok je Marjan Malešić razmatrao probleme i perspektive „Civilno-vojnih odnosa u Sloveniji".[163]

Nalazi do kojih se došlo u rečenom Zborniku podstakli su Centar da, uz podršku Ženevskog centra (DCAF), tokom 2005. godine okupi tim pravnih stručnjaka,[164] čiji je zadatak bio da izradi modele nekoliko ključnih zakona iz oblasti bezbednosti i odbrane SRJ/SCG i Srbije. Ovaj je poduhvat bio motivisan i htenjem Centra da novoj vlasti u Srbiji, pored učestalih kritika, ponudi i mogućna zakonska rešenja za lakše prevladavanje nekih od ključnih problema u reformi civilno-vojnih odnosa, odnosno VJ/VSCG. Sposobnosti Centra za uspešno obavljanje tog poduhvata dodatno su uvećane nakon što se u njegov rad uključio Bogoljub Milosavljević, utemeljivač nauke o policiji u Srbiji i istraživač istorijata i nasleđa službi bezbednosti u njoj, te priznati stručnjak za ustavno i upravno pravo, kao i za pravo bezbednosti.

Centar je prvi put stupio u kontakt sa prof. Milosavljevićem aprila 2002. godine, tokom zajedničkog rada u, već pominjanoj, Radnoj grupi Skupštine

[156] Više o tome videti: Miroslav Hadžić, „Manjak pretpostavki za demokratsku kontrolu Vojske Jugoslavije", u: *Demokratska kontrola vojske i policije – normativne pretpostavke,* op. cit., str. 63–98.

[157] Više vidi u: Jovan Lj. Buturović, „Mehanizmi za zaštitu ustavnosti i zakonitosti u JNA i VJ", u: *Demokratska kontrola vojske i policije – normativne pretpostavke,* op. cit., str. 99–120.

[158] Isto, str. 121–133.

[159] Isto, str. 255–296.

[160] Isto, str. 297–314.

[161] Isto, str. 137–190.

[162] Isto, str. 191–228.

[163] Isto, str. 229–254.

[164] Članovi tima (po abecednom redu): Babić dr Ilija, Buturović dr Jovan, Dolović mr Goran, Dozet Đorđe, Hadžić dr Miroslav, Miletić Slobodan, Milosavljević dr Bogoljub, Timotić mr Milorad; beleške o članovima tima videti u: Miroslav Hadžić i Bogoljub Milosavljević (ur.), *Modeli zakona o bezbednosti i odbrani*, CCVO, Beograd, 2006, str. 105–107.

SRJ za pripremu Predloga zakona o službama SRJ. Od tada, pa sve do danas, profesor Milosavljević je bio stalni saradnik Centra u većini njegovih projekata, pa je prihvatio i poziv da postane član Centra i njegove skupštine. U tom svojstvu je višekratno biran i za člana Upravnog odbora Centra.

Prvo je izrađen model zakona koji uređuje procedure i instrumente za demokratsku i civilnu kontrolu[165] Vojske u Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore. Početnu verziju su izradili Miroslav Hadžić, Bogoljub Milosavljević i Ilija Babić. Tome je prethodila odluka Odbora za odbranu Skupštine SCG, kojom je osnovana Radna grupa za izradu tog zakona. Model je potom doterivan i dopunjavan na više sednica Odbora, na kojima su, uz poslanike, učestvovali i stručnjaci iz vladinih i nevladinih organizacija, kao i članovi stručne službe Skupštine. Na sednici održanoj 16. marta 2006. godine Odbor je usvojio Radni tekst zakona o demokratskoj i civilnoj kontroli Vojske SCG i odlučio da on bude predlagač ovog zakona. Odbor je, takođe, bio naumio da tokom aprila 2006. godine organizuje javnu raspravu o ovom zakonskom predlogu. Međutim, pošto je Državna zajednica Srbija i Crna Gora ubrzo razvrgnuta, a njena Skupština raspuštena, ovaj Predlog zakon više nije imao ko da usvoji. Vredi zabeležiti da Skupština Srbije sve do danas nije iskazala ikakvu nameru da tu materiju uredi zakonom. Za razliku od toga, Skupština Crne Gore je, ubrzo po referendumskom razlazu sa Srbijom, donela poseban zakon o parlamentarnoj kontroli u oblasti bezbednosti i odbrane.[166]

Radna grupa je svoje polazište i ključne razloge za donošenje ovakvog zakona izložila u kratkoj uvodnoj analizi važećih ustavnih i zakonskih rešenja, kojoj je pridodala i brojne preporuke Odbora za odbranu Skupštine SCG.[167] Odbor je preporučio, između ostalog, da manjkavosti Ustavne povelje SCG treba da budu, u mogućoj meri, otklonjene posebnim zakonom kako bi precizno bio izveden lanac civilnog komandovanja Vojskom, te bile razgraničene nadležnosti i odgovornosti Vrhovnog saveta obrane (VSO) i Ministarstva odbrane, odnosno ovog Ministarstva i Generalštaba Vojske. Istom je naglašena potreba da Zakon definiše i jemči političku, ideološku i interesnu neutralnost (nepristrasnost) Vojske i njenih pripadnika. Preporučeno je, ujedno, da Zakon izrekom obezbedi pravo pripadnicima Vojske i građanima na direktno obraćanje Skupštini i ombudsmanu u svakoj od država članica radi zaštite ustavnosti i zakonitosti u Vojsci, kao i zaštite svojih ljudskih prava. Tom je zgodom ukazano i na potrebu noveliranja Zakona o službama bezbednosti SRJ, kao i na potrebu da Skupština SCG donese poseban zakon o „državnoj i vojnoj tajni", te o „Vrhovnom savetu odbrane SCG", kao i o „zaštiti ljudskih prava u VSCG".

[165] Ovde se, umesto pojma „demokratska civilna kontrola", koristi formulacija koja je uneta u Ustavnu povelju SCG.

[166] Uporediti: Zakon o parlamentarnom nadzoru u oblasti bezbjednosti i odbrane, *Službeni list Crne Gore*, br. 080/10 od 31. 12. 2010.

[167] Pun tekst Preporuka videti u: *Modeli zakona*, Poglavlje 1, op. cit., str. 9–26.

„Model zakona o demokratskoj i civilnoj kontroli Vojske Srbije i Crne Gore" nakon osnovnih odredbi (čl. 1 do 4) razrađuje niz normi za „skupštinsku kontrolu Vojske" (čl. 5–10), potom za „kontrolu od strane organa komandovanja i rukovođenja Vojskom" (čl. 11–18), kao i za „kontrolu Vojske od strane građana, sredstava javnog informisanja, nevladinih organizacija i drugih oblika udruživanja građana" (čl. 19–22).

Radna grupa Centra je sačinila i „Model zakona o Vrhovnom savetu odbrane"[168] da bi u njegovih 13 članova bliže uredila i razradila status, nadležnosti i ovlašćenja VSO-a. Ovim su se htele nadomestiti manjkavosti Ustavne povelje SCG, ali i otkloniti pravne i političke nedoumice i/ili sporovi oko tumačenja ustavnih odredaba o VSO-u.

Za to vreme su advokati i bivše sudije vojnog suda Đorđe Dozet i Goran Dolović izradili „Model zakona o načinu utvrđivanja i postupanja sa tajnim podacima od značaja za odbranu zemlje".[169] Model sadrži, sa sve osnovnim (čl. 1–8), te prelaznim i završnim odredbama (čl. 52 i 53), ukupno 53 člana. Autori su najpre (*Glava II*) utvrdili „vrste i vreme tajnosti", a potom (*Glava III*) i „Kriterijume za utvrđivanje tajnih podataka" (čl. 15–17). Iza toga slede odredbe o organima koji su „ovlašćeni za utvrđivanje vrste i vremena tajnosti" (*Glava IV*, čl. 18–29), kao i one o „Čuvanju, korišćenju i evidenciji tajnih podataka" (*Glava V, čl. 30–39*). Zatim su popisane i propisane „Mere zaštite tajnih podataka" (*Glava VI, čl. 40–46*), kao i pravila za postupanje sa „poverljivim podacima dobijenim posredstvom međunarodne razmene" (*Glava VII, čl. 47–49*). Dok je u *poglavlju VIII* (čl. 50. i 51) razrađeno ko to sve i kako nadzire „sprovođenje zakona".

Usred tada aktuelne i žestoke javne debate o civilnom služenju vojnog roka, članovi Radne grupe – Miroslav Hadžić, Bogoljub Milosavljević i Milorad Timotič – izradili su „Model zakona o civilnoj službi".[170] Namera je im bila da Ustavom garantovano pravo građana SRJ/SCG na prigovor savesti materijalizuju odgovarajućim pravnim normama kako bi se „prigovaraču savesti, koji iz verskih, moralnih, političkih, filozofskih ili drugih opravdanih razloga savesti želi vojnu obavezu da zameni civilnom službom" omogući služenje u civilnoj službi.[171] U tom cilju Model najpre uređuje postupak za ostvarivanje prava na prigovor savesti (čl. 6–10), a potom i načine za obavljanje civilne službe (čl. 11–17). Iza toga slede odredbe o pravima i obavezama obveznika civilne službe, ali i ustanove u kojoj se ta služba obavlja (čl. 18–24).

Snažan talas privatizacije i komercijalizacije bezbednosnih poslova na svetsku je scenu tih godina izveo brojne i raznorodne nedržavne (privatne) ponuđače i izvršioce raznovrsnih bezbednosnih usluga i poslova. Budući da je taj talas

[168] Model su izradili Miroslav Hadžić, Bogoljub Milosavljević i Milorad Timotić; njegove odredbe videti u: *Modeli zakona*, Poglavlje 2, op. cit., str. 35–39.

[169] Odredbe ovog Modela zakona videti u: *Modeli zakona*, Poglavlje 3, op. cit., str. 41–57.

[170] Videti: *Modeli zakona*, op. cit., str. 59–68.

[171] Član 2, *Modeli zakona o civilnoj službi*, op. cit., str. 59.

krajem prošlog veka stigao i do SRJ, odnosno Srbije, urgentna je postala potreba da delovanje privatnih bezbednosnih poslenika bude uređeno posebnim zakonom.[172] To tim više, jer se neznani broj pripadnika i čelnika raznolikih paravojnih i parapolicijskih formacija nastalih tokom YU ratova, po njihovom okončanju preselio u privatni sektor bezbednosti.

Posla oko pravne regulacije statusa privatnih delatnika bezbednosti, te njihovih nadležnosti i ovlašćenja, odnosno prava i obaveza prihvatili su se Bogoljub Milosavljević i Slobodan Miletić, pa su sačinili „Model zakona o privatnoj delatnosti obezbeđenja".[173] Reč je inače o prvom pokušaju te vrste u ondašnjoj Srbiji/SRJ.

Autori su u okviru 74 člana Modela detaljno razvili norme, postupke i alatke za celovito i precizno pravno regulisanje privatnog pružanja bezbednosnih usluga,[174] koje su označili kao „delatnost obezbeđenja". Te su usluge potom razvrstane na bezbednosnu zaštitu ljudi ili imovine (čl. 2, stav 1), koje obuhvataju radnje za njihovu fizičku, tehničku i dugu zaštitu. Potom su p(r)opisani različiti oblici te zaštite – počev od zaštite lica, zaštite imovine, prevoza i zaštite novčanih i drugih vrednosnih pošiljki, preko zaštite javnih skupova, upravljanja zaštitno-nadzornim centrom, pa sve do planiranja i izvođenja zaštitnih sistema (čl. 3, stav 1 i 2). Istom je utvrđeno ko se sve to i pod kojim uslovima može baviti ovim poslovima (čl. 3, stav 3–6). Autori su u Model uneli i zabranu za ove delatnike da prilikom obavljanja svog posla koriste operativna sredstva i metode koje primenjuju Ministarstvo unutrašnjih poslova i policija, odnosno BIA i drugi državni organi i posebne organizacije (čl. 4, stav 2). Rečeni delatnici su uz to obavezani da stupe u „Udruženje za obezbeđenje" (čl. 5, stav 1), kome su zato dodeljeni brojni poslovi i javna ovlašćenja u ovoj oblasti (čl. 9).

Centralni deo Modela posvećen je uređivanju uslova i postupaka za dobijanje, ali i za oduzimanje, odnosno za prestanak licence vršiocima delatnosti obezbeđenja (čl. 12–33), za šta je nadležnost data Ministarstvu unutrašnjih poslova (čl. 17). Ti su uslovi potom razrađeni po vrstama i oblicima usluga koje pruža svako odgovorno lice. Tome je pridodat popis i opis mera i dužnosti zaštitnika (čl. 34), kao i njegova obaveza da sve te mere primenjuje u skladu sa principom srazmernosti i zakonitosti (čl. 35). Zasebnim odredbama je utvrđeno koje su to evidencije obavezni da vode privatni izvršioci delatnosti obezbeđenja (čl. 46–55). Ministarstvo unutrašnjih poslova je ujedno obavezano na to da nadzire rad privatnih bezbednosnih delatnika (čl. 56–64). U prilog tome, autori su razradili kaznene odredbe za prekršaje ovih pravnih lica i preduzetnika (čl. 65–68). Svemu tome su na kraju dodate prelazne i završne odredbe (čl. 69–74).

---

[172] U javnosti Srbije tada se baratalo cifrom od 40.000 naoružanih pripadnika privatnog sektora bezbednosti, čije delovanja nije bilo pravno regulisano.

[173] Ceo tekst videti u: *Modeli zakona*, op. cit., str. 69–107.

[174] „koje ne spadaju u policijsku ili drugu bezbednosnu delatnost države ili čijim se vršenjem bezbednost ljudi i imovine ostvaruje iznad obima koji obezbeđuje država". Čl. 1, *Modeli zakona*, op. cit., str. 69.

Sve navedene modele zakona autori su javnosti Srbije i SRJ predstavili na posebnoj konferenciji za štampu u Medija Centru iz Beograda. Centar je istovremeno bio ponudio parlamentarnim partijama iz Srbije da svakoj od njih neposredno obrazloži svrhu i pravna rešenja svakog od modela zakona. Tu je ponudu, pored ostalih, tada prihvatila i DSS, čijim su članovima i čelnicima Modele predstavili Bogoljub Milosavljević i Miroslav Hadžić.

GLAS GRAĐANA

Izučavajući tokove, teškoće, izazove i nepoznanice reforme Vojske, istraživači Centra su shvatili da bi korisno bilo saznati kako to građani Srbije i Crne Gore vide najavljenu reformu, te da li je oni i zbog čega podržavaju ili možda osporavaju. To je nalagalo da budu, uz ostalo, dodatno zabeleženi i razmotreni razlozi visokog poverenja građana u Vojsku, koje su višekratno[175] potvrđivali nalazi drugih autora.[176] Ovo je bilo tim potrebnije, jer je to poverenje dugi niz godina bilo stabilno i bez značajnih odstupanja. Štaviše, ono (poverenje) nije značajnije raslo niti opadalo s političkim i socijalnim promenama u Srbije i SRJ/SCG, kao što nije bilo čvršće povezano ni sa ratnim porazima i nepočinstvima JNA, iz koje je iznikla ta vojska.[177] Za bolje razumevanje ove pojave nisu od veće pomoći bila, već uveliko stereotipna, objašnjenja da je dato poverenje plod tradicionalne naklonosti građana Srbije prema vojsci, odnosno da je ono produkt nasleđene i preovlađujuće nedemokratske (autoritarne) političke i bezbednosne kulture u Srbiji.

U želji da sve ovo dublje istraži, Centar je u periodu od juna 2003. do juna 2005. godine, a uz podršku vlade Velike Britanije, izveo sedam krugova dvokomponentnog istraživanja stavova „*Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske*". Primenom upitnika prikupljeni su stavovi ukupno 14.379 građana Srbije i Crne

---

[175] Prema: Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Institut društvenih nauka, Beograd, www.cpijm.org.yu, pristupljeno 10. 9. 2003.

[176] „Jednu od konstanti nalaza iz istraživanja javnog mnjenja u Srbiji tokom poslednjih deset godina predstavlja visoko poverenje ispitanika u Vojsku Jugoslavije, a potom i u njenu naslednicu – Vojsku Srbije i Crne Gore. Na listi institucija kojima se najviše veruje Vojska je uglavnom zauzimala jedno od tri prva mesta. Nakon septembra 1992. godine, kad joj je verovalo samo 46% pitanih u Srbiji, u Vojsku je između 1993. i 1996. godine imalo poverenja više od 50% ispitanika, da bi ono maja 1997. godine palo na 43%. Potom je usledio stalni rast poverenja građana (ispitanika) u Vojsku da bi juna 1998. godine ono prvi put nadmašilo 60. podeok. Od tad, pa do danas, broj onih koji veruju Vojsci stalno se kretao u rasponu od 60% do 83%. Gornju tačku poverenja Vojska je dostigla oktobra 2000. da bi joj se ponovo približila (81%) aprila 2002. godine." Miroslav Hadžić, „Podaci o istraživanju", u: Jasmina Glišić, Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Jovanka Matić (ur.), *Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, rezultati istraživanja, I krug*, urednici:, CCVO, Beograd, oktobar 2003, str. 9.

[177] Detaljnije o tome videti: Miroslav Hadžić, „Poverenje građana Srbije u Vojsku", u: Miroslav Hadžić i Milorad Timotić (ur.), *Javnost i Vojska*, zbornik radova, priredili, CCVO, Beograd, septembar 2006, str. 97–102.

Gore.[178] Upitnik je izradio tim Centra – Jasmina Glišić, Milorad Timotić i Miroslav Hadžić, kojim su pribavljani podaci o: (1) obaveštenosti građana o reformi Vojske; (2) njihovim procenama stanja u Vojsci, i (3) očekivanjima građana od reforme Vojske.

Uporedo sa tim, tekla je, pod vođstvom Jovanke Matić, kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja najuticajnijih domaćih medija, kako bi bila stečena pouzdana i proverljiva saznanja o tome kako ti mediji javnosti Srbije i Crne Gore predstavljaju i posreduju (najavljenu) reformu Vojske.[179] Za tu svrhu, Jovanka je Matić uspešno obučila saradnice Centra Svetlanu Stojančić i Anu Šolović za analizu novinskih tekstova iz četiri dnevna lista – *Politika, Večernje novosti, Danas* i *Vijesti*, te iz četiri nedeljnika – *NIN, Vreme, Nedeljni telegraf* i *Monitor*, kao i za analizu redovnih informativnih i specijalizovanih programa četiri TV stanice – RTS, BK, B 92 i RTV Crne Gore.

Neprocenjiv je doprinos Jovanke Matić razvoju i stručnim postignućima Centra. Budući jedna od vodećih analitičarki medija i komunikacija u Srbiji, učešće Jovanke u brojnim projektima Centra je dodatno jemčilo njihovu teorijsku i metodološku verodostojnost. Uz sve to, Jovanka Matić je, kao suosnivačica i članica Centra, višekratnim učestvovanjem u radu Upravnog odbora veoma doprinela unapređenju upravljanja i rukovođenja Centrom, kao i podizanju kvaliteta njegovih uradaka.

Rezultati i analize podataka iz svakog kruga istraživanja štampani su i objavljeni u seriji zasebnih brošura.[180] Po završetku svakog kruga, glavni nalazi su redovno predstavljani medijima i široj javnosti na posebnim konferencijama za štampu u Medija centru iz Beograda.

Odmah posle javnog saopštavanja rezultata VI kruga istraživanja, oglasili su se neki od onih koji se nisu slagali sa njegovim nalazima. Prvi je istupio penzionisani general Aco Tomić, negdašnji čelnik Uprave bezbednosti VJ, a u tom trenutku savetnik Vojislava Koštunice. Umesto da eventualno ospori

[178] Tim Centra za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka u Beogradu – dr Ljiljana Baćević, dr Dragomir Pantić, dr Zoran Slavujević i dr Stane Fajgelj – konstruisao je uzorak, obavio terensko istraživanje i statistički obradio prikupljene podatke. Isto, str. 14.

[179] „U periodu od maja 2003. do aprila 2005. godine, obavljeno je 10 istraživanja tokom sedam ciklusa (...). U devet istraživanja analizirano je medijsko izveštavanje o vojnim temama, dok je jedno bilo posvećeno analizi problema u informisanju javnosti o sektoru odbrane sa stanovišta njegovih glavnih aktera, odnosno novinara koji redovno izveštavaju o vojnim temama, kao i sa stanovišta vojnih i civilnih izvora informacija." Jovanka Matić, „Mediji o Vojsci SCG u procesu reforme", u: *Javnost i vojska*, op. cit., str. 160.

[180] Rezultati: I krug, CCVO, oktobar 2003; II krug, februar 2004; III krug, april 2004; IV krug, jul 2004; V krug, januar 2005; VI krug, april 2005; VII krug, maj 2005; Jasmina Glišić, Miroslav Hadžić, Milorad Timotić i Jovanka Matić (ur.), *Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, rezultati istraživanja, I – VII krug*, CCVO, Beograd, oktobar 2003 – maj 2005.

metodologiju istraživanja ili strukturu, zahvat i kvalitet upitnika ili tumačenje dobijenih rezultata, Aco Tomić je, po već davno uhodanoj praksi, odmah i javno „pucao u glasnika", tj. u Centar. Usput je izrekao sumnju u prave motive njegovih istraživača da bi ih potom između redova optužio za (plaćeničko) služenje tuđim (neprijateljskim) interesima.[181] Na njegovu paškvilu sam u ime Centra odgovorio pismom koje je sutradan, takođe, objavljeno u dnevnom listu *Večernje novosti*.

Poštovana gospodo,

Molim vas da na osnovu članova 47, 48, 49. i 50. Zakona o javnom informisanju (Službeni glasnik Republike Srbije br. 43 od 22. aprila 2003. godine) objavite odgovor Centra za civilno-vojne odnose, nevladine organizacije iz Beograda, na tekst „Idite, gospodo, u sud" objavljen u vašem listu 16. februara 2005. godine na 8. strani. Reč je, kako nadnaslov sugeriše, o reagovanju generala Ace Tomića na tekst „Porozni prsten oko premijera". Ono doduše nije potpisano niti autorizovano, te čitalac ne može pouzdano da utvrdi da li je reč o izvornim izjavama dotičnog gospodina ili o interpretaciji redakcije i/ili nekog njenog novinara.

Gospodin Tomić, inače general-major u penziji, što je u predmetnom tekstu nekim slučajem (?) ispušteno, ima pravo, kao i ostali građani, da javno iznosi svoje stavove o temama koje njega ili dotične novine interesuju. Da li će, kako i koliko dokumentovati svoje iskaze zavisi od njegovog ličnog morala i znanja. Nećemo o njegovom moralu. Na stranu i to što nema dokaza da je sagovornik vašeg lista dovoljno kvalifikovan za teme kojima se bavi.

Naš je odgovor izazvan insinuacijama dotičnog gospodina ili vašeg novinara na račun Centra. Podmetanja su praćena i pitanjima, te ćemo na njih odgovoriti po redu:

1. Nije, kako podmeće vaš sagovornik, reč o „naručenoj anketi". Centar je, u sklopu svog dvogodišnjeg projekta (2003–2005), tokom januara 2005. godine organizovao redovno, 6. (šesto) terensko istraživanje stavova javnosti Srbije i Crne Gore o reformi vojske i odbrane. Kompletni istraživački izveštaji iz prethodnih pet krugova su javno publikovani u posebnim izdanjima Centra (uporedi: www.ccmr-bg.org).

Glavni nalazi iz 6. kruga su javno predstavljeni 13. februara ove godine u Medija centru u Beogradu. Oni su, takođe, dostupni i na internet stranici Centra. Dakle, reč je o redovnom ciklusu prikupljanja, obrade, analiziranja i javnog predstavljanja stavova građana Srbije i Crne Gore. U anketi se koristi standardizovani upitnik, a uzorak i terensko istraživanje, u izvedbi Strategic Marketing Research, SMMRI Group iz Beograda, određeni su i obavljeni u skladu sa

[181] Uporedi: *Večernje novosti*, 16. februar 2005, str. 8.

uzusima struke. To, dabome, dotični gospodin, ne može da ospori, jer za to nije kvalifikovan.

2. Pita se vaš sagovornik, potom, kome „taj Centar pripada". Vaše čitaoce i vas obaveštavamo da je Centar za civilno-vojne odnose, udruženje građana. Ovo udruženje, dakle ne pripada nikome, a postojaće dok za rad u njemu budu imali motiva i interesa njegovi osnivači, članovi i saradnici. Rešenjem pomoćnika ministra Saveznog ministarstva pravde, Savezne Republike Jugoslavije, br. 3/1-196/4-1997-07 od 12. 8. 1997. godine Centar je registrovan „na registarskom listu broj 330 pod rednim brojem 415". Rešenje je izdato pošto je utvrđeno da su ispunjeni svi uslovi predviđeni Zakonom.

3. U istom nizu, postavljeno je i pitanje „ko ga (Centar – M. H.) finansira". Centar se, u skladu sa Zakonom, između ostalog finansira iz donacija domaćih i stranih, vladinih i nevladinih, organizacija. U svim, već pomenutim publikacijama, kao i na internet stranici, jasno piše da je „istraživanje i objavljivanje rezultata (je) pomogla Vlada Velike Britanije". Treba li podsećati da Vlada VB finansijski podržava i realizuje brojne projekte sa Ministarstvom odbrane SCG. Jedan od takvih je i projekat „PRIZMA", namenjen prekvalifikaciji viška kadrova iz Vojske SCG. Iz rečenog bi se dalo zaključiti da se pomoć i podrška Vlade Velike Britanije reformi sektora bezbednosti u SCG odvija uz znanje i saglasnost mesnih vlasti.

Centar, dakle, posluje u skladu sa Zakonom, o čemu vodi urednu (zakonom predviđenu finansijsku i knjigovodstvenu) dokumentaciju, koja podleže kontroli nadležnih državnih organa, kao i organa Centra.

4. Serija pitanja u predmetnom tekstu se završava znatiželjom „za čije interese (Centar – M. H.) radi?" Na ovako formulisano pitanje nema jednoznačnog odgovora. Tim teže, jer penzionisani general, po navodima nepotpisanog novinara, uvodi u priču stare, specijalno-ratovske, sumnje i insinuacije sa namerom da diskvalifikuje svakog ko drugačije misli, govori i/ili dela. Članovi i saradnici Centra su uvereni da javno rade u najboljem interesu svog društva. Svi rezultati njihovog rada su navedeni na www.ccmr-bg.org, a javno su dostupni i podležu stručnoj i javnoj kritici.

5. Vas sagovornik ili novinar, u neznanju svom, čak tvrdi da „etiketiranje i optužbe na račun Vojske smišljeno se povezuju i sa tragičnom pogibijom gardista u Topčideru i sa drugim nesrećnim slučajevima u kasarnama". Da je, kao što nije, pogledao Istraživački izveštaj Centra, saznao bi da su ispitanici bili, između ostalog, zamoljeni da ocene „U kojoj su meri poslednji događaji (pogibija vojnika u Topčideru, sporenja oko vojne imovine i uslova za civilno služenje vojnog roka) uticali na Vaše poverenje u Vojsku?". Više od dve trećine pitanih iz Srbije (63,5%) odgovorilo je da se, zbog pomenutih događaja, njihovo poverenje u Vojsku smanjilo.

Sva je prilika da bi, dotični gospodin, rad bio da i građane, koji iskazaše nepoverenje, propita ko ih finansira, kome pripadaju i u čijem interesu rade. To svakako pre nego da sebe i druge upita zašto već dve godine građani sve manje veruju Vojsci. Sadržaj teksta na koji reagujemo jasno pokazuje da takav poduhvat nadilazi njegove misaone, ali ne i zavereničke, sposobnosti.[182]

Pošto je bila reč o prvom i jedinstvenom civilnom istraživanju stavova građana SRJ o reformi Vojske, Centar je pripremio i objavio Zbornik radova *Javnost i vojska*[183] kako bi svim zainteresovanim na jednom mestu predstavio ključne i svodne nalaze svog istraživanja. Kako bi ti nalazi bili smešteni u širi – teorijski i zbiljski – kontekst, uvodno poglavlje Zbornika donosi još nekoliko dodatnih analiza. Najpre je, uz dozvolu autora, objavljen rad Jana Hartla „Značaj javnog mnenja u kreiranju bezbednosne i odbrambene politike".[184] Slede potom nalazi, takođe uz dozvolu autora, Filipa Manigarta o tome šta „Evropsko javno mnjenje (misli – *M. H.*) *o bezbednosti i odbrani*".[185] Dok su o „Shvatanju bezbednosti u javnosti Slovenije" izvestili Marjan Malešić i Ljubica Jelušić.[186]

Nakon toga je Jasmina Glišić (Poglavlje II) odgonetala „Koliko javnost zna o vojsci i odbrani i da li je to važno".[187] Ona je za tu je svrhu najpre ponudila sažet prikaz, i danas hvale vredan, centralnih stručnih debata o ulozi javnosti u kreiranju spoljne i bezbednosne politike neke zemlje. Da bi potom, a na osnovu rezultata rečenog istraživanja, proveravala da li je, koliko je i zbog čega je javnost Srbije i Crne Gore zainteresovana za vojsku i odbranu. Ona je tom zgodom ukazala na čvrstu vezu između sociodemografskih obeležja ispitanika i stepena njihove zainteresovanosti, odnosno obaveštenosti. Sledi potom analiza podataka, dobijenih na osnovu samoprocene ispitanika,[188] o tome koliko su i kako obavešteni građani Srbije i Crne Gore o vojsci i odbrani, te iz kojih se sve to izvora oni obaveštavaju. Autorka navodi kako je istraživanje pokazalo da obaveštenost građana jasno raste sa stepenom njihovog obrazovanja, ali uočava i da postoji „dvostruki informativni jaz" – najpre između mlađe i starijih generacija,

[182] Lična arhiva.

[183] Miroslav Hadžić i Milorad Timotić (ur.), *Javnost i vojska*, CCVO, Beograd, 2006, beleške o autorima: str. 179–180.

[184] Isto, str. 11–23.

[185] Isto, str. 23–40.

[186] Isto, str. 41–54.

[187] Isto, str. 55–82.

[188] Svaki drugi građanin Srbije je tada smatrao da je u potpunosti ili uglavnom obavešten o dešavanjima u vojsci i sektoru odbrane, dok je u Crnoj Gori svaki treći ispitanik ocenjivao da je obavešten o ovim temama, uporediti: *Javnost i vojska*, op. cit., str. 68.

te između muškaraca i žena.[189] Ona, otud, upozorava da „rodna pripadnost predstavlja izrazitu diskriminativnu karakteristiku", jer „muškarci u dvostruko većem broju slučajeva od žena"[190] izjavljuju da su obavešteni o vojsci i odbrani.

Glišić daje navodi kako istraživanje pokazuje da su televizija i dnevna štampa glavni izvori, iz kojih se ispitanici obaveštavaju o vojsci i odbrani.[191] Vredi ipak ovde izdvojiti i podatak po kome je svaki četvrti žitelj Srbije obaveštenja o vojsci i odbrani dobijao od „poznanika koji su sada u vojsci ili su je nedavno napustili", što „važi i za, u proseku, manje od trećine građana Crne Gore".[192] Na osnovu toga se može ustvrditi kako su neformalni izvori informacija o vojsci i odbrani tada bili još relativno važni za građane. Glišić nalazi da je verovatni razlog za to slabo poverenje građana u medijsko izveštavanje o vojsci i odbrani.[193] Uz to je zabeleženo i da je gotovo polovina ispitanika iz Srbije i Crne Gore u svim krugovima istraživanja izjavljivala kako mediji ne poklanjaju dovoljno pažnje temama u vezi sa vojskom i odbranom.[194]

Miroslav Hadžić je razmatrao podatke o glavnim razlozima za visoko „poverenje građana Srbije u vojsku"[195] Najpre je, oslanjajući se na probranu literaturu, načelno ispitivao u kakvoj su međusobnoj vezi: (*a*) legitimitet poretka u datoj zemlji; (*b*) glavno legitimacijsko izvorište vojske i (*c*) poverenje građana u nju.[196] A potom i kakva je veza između poverenja građana u vojsku i njihovog viđenja glavnih pretnji po sopstvenu bezbednost, odnosno po bezbednost rodne nacije i države. Mada su u to vreme „građani Srbije sve vreme i najviše strahovali (prosečna učestalost oko 60%) od izbijanja (obnavljanja) sukoba u nacionalno mešovitim sredinama Srbije (Kosovo i Metohija, Sandžak, Vojvodina)", ne mali broj njih je zazirao od organizovanog kriminala (učestalost izbora ove pretnje oko 32%). To nagoveštava da je znatan broj žitelja Srbije bio zaokupljen unutrašnjim pretnjama po svoju bezbednost da bi se nešto više od dve petine njih (43%)

[189] U svim krugovima istraživanja mlađi ispitanici su ređe izjavljivali da su obavešteni o ovoj problematici, nego što su to činili pripadnici drugih generacija. Razlika u obaveštenosti između najmlađe kategorije ispitanika (uzrast 18–29 godina) i onih u dobi između 50 i 64 godine išla je i do 20 procentnih poena: više videti: Isto, str. 70–72.

[190] Isto, str. 72.

[191] U Srbiji je to izjavilo 73% pitanih u III krugu istraživanja, a u VI krugu čak 83,8 njih, dok je u Crnoj Gori to navelo 51,2% pitanih u IV i 70,9% njih u VI krugu; uporediti: Isto, str. 75.

[192] Isto, str. 75.

[193] Isto, str. 75.

[194] Videti: Isto, str. 76.

[195] Isto, str. 83–104.

[196] To stoga što „kriza iIi deficit legitimiteta aktuelne vlasti ne moraju nužno, a pogotovo ne odmah, da ospore ili ugroze legitimitet vojske. Štaviše, u uslovima duboke unutrašnje krize poverenje u vojsku može čak da krene i uzlazno linijom." Naime, „kriza kod građana izaziva, uz ostalo, egzistencijalni strah, pa tako povećava njihova bezbednosna očekivanja od države i vojske. (...) Dodajmo prethodnom i to da se vojska, pogotovo u vremenima zaoštrene unutrašnje krize, često nudi i doživljava kao poslednje pribežište i zaštitnik od loših (pogubnih) posledica mogućih unutrašnjih sukoba." Isto, str. 86 i 87.

uzdalo u to da će im zaštitu osigurati državno rukovodstvo. Znatno manji broj njih je zaštitu očekivao od jake policije (17,6%), odnosno od jake vojske (17%).[197]

O tome koliko su opravdana (bila) očekivanja građana Srbije od vojske može se posredno suditi na osnovu njihovih iskaza o stanju u vojsci i njenim borbenim (odbrambenim) sposobnostima. U svakom od krugova istraživanja više od polovine pitanih je izrazilo nezadovoljstvo uslovima života vojnika da bi taj procenat u VI krugu, nakon nerazjašnjene smrti dvojice gardista decembra 2004. godine, dosegao čak 71,2. podeok. Uporedo sa tim, sve vreme je stalno rastao broj onih koji su ocenjivali da je vojska slabo naoružana i opremljena.[198] Veliku nedoumicu je, međutim, izazivao podatak da je u svakom krugu preko 50% ispitanika, uprkos svesti o manjkavom naoružanju i lošoj opremljenosti vojske, verovalo da ona i njeni pripadnici mogu uspešno da obave sve svoje zadatke.[199]

Nije, dakako, lako racionalno objasniti ovu opreku (kognitivnu disonancu) između uverenja većina ispitanika da je vojska siromašna i slabo opremljena, i njihove čvrste vere da ona i njeni pripadnici, uprkos tome, mogu uspešno da izvrše sve svoje zadatke.[200] Čini se da je to nagoveštavalo da građani Srbije vojsku najvećma poimaju kao apstraktni, vanvremenski i impersonalni entitet. To vodi pretpostavci da većina građana Srbije u svojoj (kolektivnoj) memoriji još održava i gaji mitsku sliku herojske i oslobodilačke vojske – princa na belom tenku, čiju senku onda, bez većeg ustezanja, proteže na postojeću (konkretnu) vojsku.

Iz dobijenih rezultata ne može se, nažalost, nešto više saznati o razlozima zbog kojih je većina građana Srbije, uprkos svemu, tako dugo sačuvala svoje poverenje u vojsku. Mada, rezultati kažu da je tih godina to poverenje bilo znatno poljuljano. Na to ukazuje i silazni trend procenta poverenja, jer je broj onih koji imaju poverenja u vojsku za dve godine (2003–2005) opao skoro za trećinu: sa 71,8% u prvom na 40,8% u sedmom istraživačkom krugu.[201]

Kao glavni razlog zbog koga veruju u vojsku ispitanici najčešće (prosečna učestalost 42,5%) navode da je ona (za njih) glavni garant mira i bezbednosti. Oni su nešto ređe (prosečna učestalost 34,2%) svoje poverenje gradili na tvrdnji da je vojska (uspešno) štitila nacionalne interese tokom poslednjih 10 godina. Vojsci, uz to, znatan broj građana veruje, jer drži da se u njoj „zna šta ko radi", odnosno zato što su uvereni da je ona „dobra škola života".[202]

---

[197] Isto, str. 93–95.

[198] Za nešto manje od godinu dana taj je broj skoro dupliran, pa je od 36,9% oktobra 2003. skočio na 60,6% u septembru 2004. godine, više videti: Isto: str. 95–95.

[199] Isto, str. 96–97.

[200] „Istini za volju, iz rezultata je vidljiv silazni trend, jer je tokom dve godine broj onih koji veruju u borbene sposobnosti pripadnika vojske opao za oko 14%", isto, str. 96–97.

[201] Više videti: Isto, str. 97–99.

[202] Učestalost izbora prve opcije bila je u proseku 25,7, a druge 25,4%, isto, str. 100.

Međutim, pri izboru glavnog razloga za svoje nepoverenje u vojsku pitani su građani najčešće (prosečna učestalost 47,2%) izdvajali tvrdnju da je ona slabo obučena, opremljena i naoružana. Nije bilo malo ni onih koji su svoje nepoverenje pravdali time što se vojska opire reformama (30,4%), odnosno što je podložna korupciji (27,1%), kao i to što su u njoj zadržani oficiri koji su (bili) za Miloševića (24,6%). Zanimljiv je, uz to, i nalaz po kome građani Srbije više veruju u vojsku, nego u one koji njom komanduju. Na to upućuje silazni trend njihovog poverenja u civilne i vojne naredbodavce da bi u poslednja dva kruga nepoverenje, na primer, u Generalštab postalo veće od poverenja.[203]

Pri tumačenju „Očekivanja građana od reforme Vojske"[204] Milorad Timotić krenuo je od teze da je mišljenje građana o tome kako bi trebalo da izgleda buduća – željena i reformisana – vojska, povezano sa njihovim viđenjem spoljašnjih i unutrašnjih pretnji po svoju i/ili nacionalnu bezbednost.[205] U sklopu toga i sa njihovom procenom najvećih pretnji po globalnu bezbednost, a time u konačnici i po bezbednost SCG/Srbije. Građani su ovom prilikom najčešće bili uvereni, uz male varijacije, da najveću pretnju čine globalni „sukobi oko prirodnih resursa". Iza toga slede „vojne intervencije SAD", a potom i opasnost od opšteg sukoba između „hrišćanskog i muslimanskog sveta".[206]

Pri proceni vrste i jačine unutrašnjih pretnji ispitanici su najčešće strahovali od obnavljanja sukoba u nacionalno mešovitim sredinama u Srbiji.[207] U nešto manjoj meri (učestalost u Srbiji: 32,85%, a u Crnoj Gori: 26,8%) oni su bili zabrinuti zbog organizovanog kriminala, a potom u sličnoj meri i od unutrašnjih, ekonomskih i socijalnih, sukoba i napetosti (prosečna učestalost u obe države oko 30%). Na osnovu toga, Timotić naglašava da „javnost Srbije i Crne Gore s razlogom ceni da su glavne pretnje po bezbednost zemlje unutrašnjeg, a ne spoljašnjeg karaktera", kao i da to „ima značaja kada je u pitanju (njeno – *M. H.*) opredeljivanje za pojedine opcije prilikom reformisanja i modernizovanja vojske".[208] Nije pri svemu tome bez značaja i to koga su sve to ispitanici od mnoštva Drugih imenovali za važne prijatelje, odnosno neprijatelje Srbije. Na čelu prijatelja bila je Grčka, a iza nje su sledile Rusija i Norveška, a na kraju Kina, dočim je Albanija[209] tada najčešće viđena kao najveća pretnja za bezbednost Srbije, a potom SAD, pa Nemačka.[210]

---

[203] Uporediti: Isto, str. 100–102.

[204] Isto, str. 105–132.

[205] Više o tome videti: Isto, str. 105–108.

[206] Uporedi: Isto, str. 107.

[207] Učestalost izbora ove pretnje je u Srbiji prosečno iznosila 60%, a u Crnoj Gori 45,6%, isto, str. 108.

[208] Uporediti: Isto, str. 109.

[209] Budući da Albanija nije imala snage niti sredstava da direktno ugrozi bezbednost Srbije, činilo se da je ona status najvažnijeg neprijatelja stekla zbog obilne podrške nasilnom izdvajanju Kosova i Metohije iz sastava Srbije.

[210] Detaljnu raspodelu stavova ispitanika videti u: Isto, str. 110.

Uprkos tome, okretanje prema Zapadu i članstvo u Evropskoj uniji bila je najčešće birana solucija za uvećanje bezbednosti Srbije/SRJ (prosek: 25,3%), dok je ulazak u NATO Program „Partnerstvo za mir" bio drugorangirana opcija (prosek: 16,1%). Ipak, nešto manje od petine pitanih u Srbiji smatralo je da treba „zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage". Treba istaći da je u vremenu ondašnjem znatno manji broj ispitanika rešenje video u „jačanju savezništva sa Rusijom" (prosek: 6,8%). Potvrđeno je, istovremeno, da s povećanjem stepena školske spreme raste procenat onih koji su bili za okretanje SRJ prema Zapadu i za njeno priključenje Programu „Partnerstvo za mir".[211]

Dve petine pitanih (40%) bilo je uvereno da treba pod hitno reformisati Vojsku, kao i da u tom cilju treba najpre modernizovati njeno naoružanje i opremu (prosek u Srbiji: 58,3%; u CG: 45%). Potom, da treba poboljšati ekonomski položaj vojske (u Srbiji prosek: 53,2%; u CG: 48,2%). Znakovito je (bilo) i to što je manje od petine građana smatralo da je, zarad reforme, potrebno vojsku staviti pod demokratsku civilnu kontrolu i ograničiti moć njenih tajnih službi.[212] Skoro pa isti broj ispitanika je zaštitu ljudskih prava u vojsci označio kao jedan od prioriteta njene reforme.[213] Zadržavanje opšte vojne obaveze podržavalo je nešto manje od dve petine pitanih, dok je za njeno ukidanje i za uvođenje profesionalne vojske bilo nešto manje od trećine njih.

Zorana Atanasović je analizirala stavove simpatizera političkih partija Srbije o Vojsci Srbije i Crne Gore,[214] i to samo onih partija koje su među ispitanicima imale pet ili više procenata simpatizera tokom šest krugova istraživanja, kao što su to DSS, DS, SRS, SPS i G17 plus. Pošto su čelnici DSS-a i DS-a presudno određivali pravac i tempo početnih promena u postoktobarskoj Srbiji, ovde ćemo preneti samo nalaze o ključnim stavovima simpatizera te dve partije.[215]

Tako je, na primer, nešto više od polovine simpatizera DSS-a tvrdilo da je sve vreme bilo zainteresovano i obavešteno o pitanjima koja se tiču Vojske i odbrane, da bi taj broj krajem 2004. zbog afera u Vojsci porastao na dve trećine. Isto tako, dve trećine pristalica DSS-a imalo je poverenja u vojsku da bi ono u januaru 2005. (IV krug) opalo ispod polovine. Simpatizeri DSS-a ujedno su, kao i oni iz DS-a i G17 plus, na početku istraživanja imali jasan kritički stav prema stanju u Vojsci, odnosno prema njenoj naoružanosti i opremljenosti.

U istom periodu oko tri petine pristalica DSS-a bilo je uvereno da se Vojska „nikad ili retko" meša u političke procese. Iznadprosečan broj njih je tada, isto

[211] Uporediti: Isto, str. 111, dodatne i detaljne rezultate videti na str. 121–128.

[212] Za razliku od toga, apsolutna većina njih se kasnije složila sa tvrdnjom da u demokratskom društvu vojska mora biti pod kontrolom demokratski izabranih vlasti. Uporediti: Isto, str. 119.

[213] Detaljnije: Isto, str. 116–117.

[214] Videti: Isto, str. 133–152.

[215] Uporedne i svodne nalaze o stavovima pristalica svih ovih partija videti u: Zorana Atanasović, op. cit., str. 149–152.

tako, bio uveren da je korupcija u Vojsci manja nego u društvu. Iako je tokom istraživanja (sve do VI kruga) stalno rastao procenat simpatizera DSS-a, koji su podržavali pristupanje Srbije Programu „Partnerstvo za mir", ta je podrška počela blago da opada nakon pomenutih afera u Vojsci. Na sličan način su tekle i promene u njihovim stavovima prema ulasku SCG u NATO, pa je u periodu april–septembar 2004. godine zabeležen rast podrške ovom činu da bi nakon decembra 2004. godine ta podrška vidno opadala. Među ovim simpatizerima je istom opao i procenat onih (sa 47%4 u VI krugu na 36% u VII krugu) koji su smatrali da Vojsku treba hitno reformisati.[216]

Natpolovičan postotak simpatizera DS-a je, takođe, tokom prva tri kruga istraživanja tvrdio da je zainteresovan za vojne i odbrambene teme, kao i da je o njima dobro obavešten. Međutim, njihovo poverenje u Vojsku imalo je silazan trend, pa je sa 57 procenta pre januara 2005 (VI krug) na kraju spalo na 30%. Ovi simpatizeri su prednjačili u uzorku svojim stavom da je Vojska slabo naoružana i loše opremljena. Mada je na početku više od polovine njih bilo sklono oceni da vojska može uspešno da obavlja svoje zadatke, taj je procenat među pristalicama DS-a opao u periodu od septembra 2004. do aprila 2005. godine za 17,3%. Kao što je za vreme ministarskog mandata Borisa Tadića procenat onih koji su smatrali da se Vojska „često i neprekidno meša u političke procese" skočio sa 13% u V na 33,7% u VII krugu. Sličnim pravcem se kretala i procena simpatizera DS-a o korupciji u Vojsci, pa je na kraju istraživanja 18,3% njih bilo uvereno da je ona veća u Vojsci nego u društvu. Pristalice DS-a inače su češće od simpatizera drugih partija podržavale hitnu reformu Vojske, ali su, slično kao i pristalice DSS-a, bile uverene da je sposobno državno rukovodstvo ključni jemac za bezbednost Srbije i njenih građana.[217]

Zbornik zaključuje izveštaj Jovanke Matić o rezultatima istraživanja svojstava medijskog izveštavanja o vojnim temama, koje je „težilo da utvrdi kakvu percepciju procesa reforme vojske mediji proizvode, tj. kakav referentni okvir nude (javnosti SCG – *M. H.*) za razumevanje postojanja potrebe za sprovođenje reforme u ovoj oblasti, kao i na koji način prikazuju aktuelno stanje civilno-vojnih odnosa".[218]

Pokazalo se, navodi Matić, da posmatrane TV stanice i štampani mediji reformu vojske i odbrane jesu isticali kao jedan od društvenih prioriteta, odnosno kao temu od najvećeg značaja za javnost SCG. Njeni nalazi pokazuju, isto tako, da ti mediji nisu uspevali da povećano interesovanje javnosti za reformu vojske i odbrane kvalitetno zadovolje. Između ostalog i zbog toga što su TV prilozi i/ili novinski tekstovi o tome bili, po pravilu, kratki i bez veće informativne (saznajne) vrednosti za publiku. Ovi

[216] Detaljnije o stavovima simpatizera DSS-a videti: Isto, str. 137–139.

[217] Detaljnije o tome videti u: Isto, str. 139–141.

[218] Isto, str. 160.

su uradci, povrh toga, bili uglavnom neautorski, jer ih nisu stvarali novinari, već su ih oni samo preuzimali od informativnih agencija ili su pak samo prenosili zvanične stavove i saopštenja državnih ustanova ili njihovih čelnika.[219]

Otuda su u medijima, kaže Matić, preovlađivali prilozi popunjeni faktografskim informacijama, dok su veoma retki bili analitički, a pogotovo istraživački sadržaji. Povrh toga, te su se medijske priče uglavnom bavile pseudodogađajima, odnosno događajima koje su inicirali moćni društveni akteri kako bi privukli medijsku pažnju. Štaviše, analiza pokazuje da su „novinari obe vrste medija koristili mali broj profesionalnih instrumenata"[220] ne bi li uspešnije i dublje tumačili složene i tegobne procese reforme Vojske i sektora odbrane SCG.

Pošto su najčešće koristili iste – agencijske ili zvanične službene – izvore, različiti su mediji zbog toga na sličan (uniforman) način prikazivali predmetne događaje. Tome je pogodovalo i veoma učestala upotreba kratkih i najjednostavnijih novinarskih formi, kao što su to „vesti i izveštaji o pojedinačnim događajima, o zvaničnim saopštenjima, o konferencijama za štampu, kao i o izjavama relevantnih aktera o važnim događajima".[221] Stoga su takve vesti „sledile vrlo šturu formulu – jedan događaj, jedna tema, jedan izvor, jedno mišljenje", dok su izveštaji, po pravilu, donosili „samo jednostavne, jednolinijske prikaze događaja i mišljenja jednog aktera o više tema ili mišljenje više subjekata o jednoj temi".[222] Zato je i medijska slika o stanju u Vojsci i njenoj reformi, koja je na taj način stvarana i nuđena javnosti, bila jednostrana i zasnovana na „protokolarnim, rutinskim i kontrolisanim događajima koje iniciraju moćni društveni akteri". Da bude teže, „državni je glas" u medijima bio najbučniji i dobacivao je najdalje, jer su državni funkcioneri, posebno na televiziji, bili ključni izvor saznanja javnosti o vojsci i odbrani.

Tretman reforme vojske u medijima je, zbog svega toga, bio znatno redukovan. Značajan prostor posvećivan je brojčanom smanjenju vojske, uvođenju civilne službe, ostvarivanju civilne kontrole nad vojskom, te njenoj reorganizaciji, kao i usvajanju nove Strategije odbrane. Dok su neke druge, a važne teme – „poput tehničke modernizacije vojske, rekonstrukcije vojne industrije, kadrovskih promena, zbrinjavanja viška zaposlenih, profesionalizacije vojske, skraćenja vojnog roka, uređivanja i kontrole vojnog budžeta, borbe protiv korupcije i kriminala u vojsci – nedovoljno privlačile medijsku pažnju".[223]

To je, nalazi Matić, posledično smanjivalo tematski raspon medijskog izveštavanja. Ipak „u svim istraživačkim periodima izdvojile su se dve grupe tema:

---

[219] Detaljnije o svemu tome u: Jovanka Matić, op. cit., str. 162–164.

[220] Više o tome: Jovanka Matić, op. cit., str. 164.

[221] Isto, str. 165.

[222] Isto.

[223] Prema, Jovanka Matić, op. cit., str. 171.

reforma vojske i njena ratna prošlost".[224] Zapaženo je, uz to, da su mediji uglavnom izbegavali da se bave kontroverzama oko reforme vojske. Zbog toga su oni, htevši da promovišu reformu i da za nju pridobiju podršku javnosti, na koncu stvarali uprošćenu i nerealnu sliku tog procesa, čime su ujedno budili u javnosti nerealna očekivanja od tog poduhvata. Ovaj pristup, kako kaže Matić, nije bio „koristan ni za publiku ni za samu vojsku".[225]

Kao što je, uostalom, u medijima ratna prošlost vojske veoma retko i samo usputno dovođena u vezu sa njenom reformom. Mediji su, povrh toga, uglavnom izbegavali da tematizuju i/ili problematizuju ulogu vojske u ratnom rasturanju Druge Jugoslavije. Kao što su, po istoj matrici, i prilikom učestalog praćenja toka suđenja u Haškom tribunalu izbegavali da optužene, kao i počinjene ratne zločine dovedu u vezu sa prethodnicama Vojske SCG. Mediji su se, umesto toga, uglavnom bavili time da li Tribunalu treba ili ne treba izručivati nekadašnje generale JNA/VJ/VSCG. Oni su ujedno davali poveliki publicitet negativnim političkim ocenama kvaliteta, svrhe i tekućeg rada Tribunala u Hagu.[226]

GRAĐANIMA U POHODE[227]

Mada su u to vreme Centar i njegovi saradnici bili, raznim povodima, često prisutni u medijima, oni su se sve vreme domišljali i dovijali kako da još uspešnije dopru do što šire publike ne bi li u javni saobraćaj uveli teme kojima se bave, te da bi sugrađanima pobliže predstavili rezultate svojih istraživanja i saznanja. Iako su mediji bili ključni posrednik u tome, njima nisu sve te teme bile uvek i dovoljno zanimljive (privlačne), niti su oni uvek imali potrebu i/ili dovoljno prostora da redovno i detaljno prate javne aktivnosti i prikazuju radna postignuća Centra. Na stranu to što je već tada bila vidljiva nakana nekih od novih (DOS) čelnika države da i oni, po ugledu na Miloševića, najuticajnije medije stave pod svoju kontrolu kako bi im diktirali uređivačku politiku po svojoj meri.

U želji da se obrati što većem broju potencijalnih korisnika svojih analiza civilno-vojnih odnosa u SRJ i Srbiji, Centar je aprila 2000. godine, uz podršku Građanskih inicijativa – NVO iz Beograda – počeo da objavljuje mesečni *Bilten*, koji je uređivao Željko Ivaniš. Namera je Centra bila, da pomoću *Biltena* poveća javnu vidljivost glavnih nalaza svojih istraživanja, kao i da javno predoči tematske sadržaje i ciljeve svog zastupanja. Stranice *Biltena* su ujedno otvorene za sve one koji su bili spremni i/ili raspoloženi da se uključe u javnu raspravu o prirodi i

[224] Isto, str. 169.

[225] Isto, str. 173.

[226] Uporediti: Isto, str. 173–174.

[227] Parafraza naziva davnašnje akcije glumaca iz Beograda: „Selu u pohode".

stanju civilno-vojnih odnosa u matičnoj državi. Ukupno je štampano šest brojeva *Biltena*, pre nego što se Centar okrenuo digitalnoj komunikaciji sa javnošću.

Usvajajući pogodnosti informatičke tehnologije, Centar je, uz podrški Ambasade Kraljevine Holandije, 2002. godine prvi put otvorio svoju internet stranicu (www.ccmr-bg.org). Time je prestala potreba da se izdaje *Bilten*. Prva urednica sajta bila je Jasmina Glišić. Mada su od tada periodično menjani vizuelni izgled, struktura („stablo") i adresa sajta Centra, svi njegovi urednici i saradnici vazda su kanili da – poboljšanjem preglednosti sajta, te obogaćivanjem na njemu dostupnih sadržaja i podataka – dodatno podstaknu znatiželju redovnih i potencijalnih posetilaca.[228] Tako je, na primer, oktobra 2004. godine uvedena nova rubrika sajta „Pravna pomoć" kako bi bio prikazivan i praćen rad besplatnog Pravnog savetovališta Centra za pripadnike VSCG-a i vojne obveznike. Pravne savete je davao advokat dr Jovan Buturović. U ovoj su rubrici svakog meseca postavljani reprezentativni primeri pitanja koja pristižu Savetovalištu, kao i odgovori dr Jovana Buturovića.

Sticajem različitih okolnosti usput su iznicali novi putevi za prenos teorijskih i praktično-političkih koncepata, koje je rabio Centar u svojim istraživanjima i javnom zastupanju. U takve spada i moj izbor za nastavnika predmeta „Nacionalna i globalna bezbednost" na beogradskom Fakultetu političkih nauka (FPN) 2002. godine. Zahvaljujući tome, znatno je povećan i proširen auditorijum, do koga su mogla da dopru savremena (netradicionalna) tumačenja zamisli i prakse bezbednosti. Istovremeno sam, kao predavač, stekao priliku da u dijalogu sa studentima neposredno proveravam svoje uvide i unapređujem sopstvena (sa) znanja.

Štaviše, katedra za međunarodne odnose, Nastavno-naučno veće i uprava FPN-a ubrzo su podržali moj predlog za uvođenje jednogodišnjih specijalističkih studija „Nacionalna i globalna bezbednost" u školskoj 2003. na 2004. godinu. Studije su bile, pre svega, namenjene za poslediplomsko školovanje državnih delatnika iz sektora bezbednosti, dok je program studija bio tako skrojen da specijalizante motiviše da nadiđu saznajna i metodološka ograničenja državocentričnog i militarnog poimanja i praktikovanja bezbednosti.

Poziv za upis na specijalističke studije bio je razaslat svim državnim ustanovama iz sektora bezbednosti, pa je većina njih poslala na školovanje neke od svojih pripadnika. Otuda je među studentima prve generacije bilo više mladih oficira iz Vojske – uključujući u to i one iz KOS-a i Obaveštajne uprave, kao i nekolicina službenika policije i BIA. Njima se pridružilo i nekoliko aktivista iz civilnog sektora. U želji da sudu, ne samo stručne, javnosti izloži rezultate njihovog prilježnog

[228] To ilustruju i podaci po kojima je u periodu od 2002. do 2004. godine dnevni broj poseta sajtu Centra porastao sa 20 na 200, pa je i godišnji broj posetilaca udvostručen; izvor: Arhiva Centra.

studiranja, Centar je objavio Zbornik završnih radova specijalizanata.[229] Vredi zabeležiti i to da je troškove ovog školovanja tada u celini pokrila Misija OEBS-a u Srbiji.[230] Štaviše, ona je nastavila redovno da podržava i školovanje narednih generacija na poslediplomskim (master i doktorskim) studijama međunarodne bezbednosti na FPN-u.

U to sam vreme, ujedno, na poziv profesora Predraga Simića, tadašnjeg direktora novoosnovane Diplomatske akademije Ministarstva spoljnih poslova SRJ, 2002. godine započeo da izvodim nastavu iz predmeta „Globalna i nacionalna bezbednost" za pripadnike ne samo ovog već i drugih ministarstava. Time je dodatno proširen krug potencijalnih korisnika saznajno-informativnog fundusa Centra.

Moji predavački angažmani doneli su neposredne i višestruke koristi Centru, kao i meni lično. Naime, većina onoga što sam radio u Centru bila je upotrebljiva u nastavi na Fakultetu, kao što mi je, isto tako, bilo lako da u Centar prenosim nova (sa)znanja, koja su priticala iz nastavničkog rada. Profesura je, stoga, bila važan kanal za unošenje savremenih teorijskih koncepata i debata iz fakultetskih studija bezbednosti u Centar, kao i uzvratno za upoznavanje studenata sa glavnim nalazima teorijskih i empirijskih istraživanja saradnika Centra. Fakultet je, zahvaljujući svemu tome, ujedno postao potencijalno bogato izvorište budućih saradnika Centra. O tome svedoči i činjenica da je kasnije najveći broj stažista u Centru, kao i većina članova prve generacije polaznika Beogradske škole za studije bezbednosti potekla sa FPN-a.

Centar je sve vreme, uz to, bio pred izazovom kako da najširoj publici na pogodan način predstavi složen, dinamičan i u sebi protivrečan sklop civilno-vojnih odnosa. A u okviru toga i kako da pripomogne iznicanju i jačanju javne svesti o prekoj potrebi stavljanja vojske i svih drugih državnih posednika sile pod demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor. U tom cilju Centar je izradio, kako je ovde ranije već pomenuto, „TV učionicu" pod naslovom „Ko čuva čuvare?". Glavni partneri su mu u tom poslu bili nezavisna Produkcijska grupa „Mreža" iz Beograda i njen novinar (urednik) Vlada Milić.

Vlada Milić je dugo bio novinar „Studija B", sve dok on i nekoliko njegovih koleginica i kolega nisu odlučili da, zbog radikalne promene uređivačke politike te kuće, daju ostavke. To ih je podstaklo da osnuju samostalnu produkcijsku kuću kako bi nezavisno stvarali raznovrsne TV sadržaje po meri svog znanja i profesionalnih uzusa. Dugogodišnja uspešna saradnja sa Produkcijskom grupom „Mreža" inspirisala je Centar da Vladu Milića pozove u članstvo svoje Skupštine, što je on i prihvatio. On je zatim u nekoliko navrata biran za člana

[229] Videti: *Zbornik radova specijalizanata Fakulteta političkih nauka – generacija 2004*, CCVO, Beograd, 2005.

[230] Dodeljeno je ukupno 27 stipendija.

Upravnog odbora CCVO, čijem je radu davao izuzetan doprinos svojim znanjem i iskustvom, a posebno svojom vedrinom, optimizmom i vrcavim duhom.

Serijal „TV učionica" čini šest, tridesetpetominutnih epizoda, oblikovanih po mom scenariju.[231] U njima su načelno, a na primeru SRJ/Srbije i konkretno, razmatrani i razlagani civilno-vojni odnosi. Naglasak je pritom bio na istorijski potvrđenim prednostima držanja svake vojske pod čvrstom demokratskom civilnom kontrolom i javnim nadzorom. Tehničku izvedbu Serijala preuzela je i uspešno obavila ekipa PG „Mreža", dok je Vlada Milić, najpre u duetu sa Majdom Ropret, a potom sa Elizabetom Đorđevski, bio narator u svakoj od epizoda. Prateću muziku je birala Jasna Hadžić, diplomirani muzikolog. Animacije i grafičku opremu serijala izradio je Srđan Babić, saradnik PG „Mreža". Potrebnu dokumentaciju iz više TV i filmskih arhiva prikupila je i obradila Marinela Banjac, takođe saradnica PG „Mreža". Serijal je režirao Dragan Kovačević.

Pri realizaciji ovog serijala Centar je imao veoma neprijatno iskustvo. Dotični Kovačević je pred sam kraj snimanja, na opšte zaprepašćenje ekipe, uzaptio master traku kako bi ucenio Centar i od njega iznudio dodatni novac, uprkos tome što je ranije prihvatio obostrano dogovoreni iznos nagrade za svoj rad. Naknadno smo saznali da je on radio kao montažer na RTS-u, a ne kao režiser, kako se tada predstavio.

Pojedine sekvence „TV učionice" su, uz odobrenje nadležnih ustanova, snimane u Skupštini SRJ, te na vojnom aerodromu Batajnica, kao i u bazi Rečne ratne mornarice na Ušću u Beogradu. U pripremnoj fazi snimljeni su opsežni razgovori sa priznatim stručnjacima iz različitih istraživačkih područja o nasleđu i zatečenom stanju civilno-vojnih odnosa u SRJ/Srbiji. Delovi tih razgovora su potom korišćeni kao saznajni oslonci i kao ilustracije glavnog toka priče. Među sagovornicima su bili stručnjaci iz raznih oblasti: Jelena Đorđević, Latinka Perović, Jovanka Matić, Snježana Milivojević, Nataša Kandić, Vojin Dimitrijević, Nebojša Popov, Ratko Božović, Vladimir Goati, Milan Podunavac, Čedomir Čupić, Boris Begović, Jovica Trkulja, Bogoljub Milosavljević, Miljenko Dereta, Jovan Buturović, Milorad Timotić, Ljubodrag Stojadinović, Mihajlo Basara, Mile Bjelajac, Bojan Dimitrijević i Milić Milićević.

Prva epizoda – „Društvo i vojska" – donosi svodni, a sažet prikaz nastanka, suštine i naravi, kao i glavnih tokova promena složenog odnosa između matične društvene zajednice i njene oružane sile, smeštene u vojsku. Znatna pažnja je pritom posvećena institucionalnoj (pre)raspodeli moći u trouglu „društvo

[231] Uveren sam da bih ga danas učinio jednostavnijim, kao što bih i naratore oslobodio na momente predugačkog teksta.

– država – vojska", koju je donela moderna.[232] Ujedno su naznačene i objašnjene različite dimenzije civilno-vojnih odnosa, a među njima posebno ona politička i ekonomska.

Drugi nastavak – „Srpski krug vojskom" – kratko podseća na nastanak i razvoj organizovane vojske u Srbiji, kao i u kasnijim državnim tvorevinama južnoslovenskih naroda, u kojima je Srbija svojom voljom boravila. U tom su kontekstu skicirana izvorišta, te pobrojani razlozi, dometi i posledice stalno rastuće društvene i političke moći vojske u svakoj od tih državnih i političkih (društvenih) zajednica. Usledilo je podsećanje na ukorenjenu tradiciju ustavno-zakonske i sistemske izuzetosti svake od tih vojski iz civilnog režima života, zbog čega je ona vazda imala povlašćen pravni, politički, ekonomski i socijalni položaj u matičnom društvu. Uporedo je ukazano na trajnu izuzetost svake od srpskih i/ili YU vojski iz parlamentarne kontrole i javnog nadzora. Tom je zgodom naglašeno da je to bila krajnja posledica hronične uskraćenosti Srbije i svake od Jugoslavija za demokratiju. U ovim je državama, povrh svega, na delu vazda bila čvrsta – personalna, politička, interesna i ideološka – sprega između oficirskog kora, vladajuće političke elite i trenutnog vlastodršca, kome je većina oficira bila, po pravilu, ne samo lično odana, već mu je jemčila i isporučivala bespogovornu poslušnost cele vojske i svih njenih pripadnika.

U trećoj su epizodi iscrtana ključna svojstva socijalnog i profesionalnog „Profila Vojske Srbije i Crne Gore". Uporedo su naznačeni početni, a nepotpuni koraci DOS-a u reformi zatečene vojske i nasleđenih civilno-vojnih odnosa. Istom je ukazano na negativno dejstvo ratnog nasleđa partijske vojske (JNA) na tokove i domete reforme njenog istočnog srpskog ostatka, netom preimenovanog u Vojsku SR Jugoslavije. U sklopu toga, posebno je istaknuto da su dometi i troškovi, ne samo ekonomski, reforme te vojske u čvrstoj veza sa tempom i dubinom najavljene demokratizacije i Srbije i Crne Gore, odnosno sa (ne)spremnošću njihovih čelnika da preispitaju i preoblikuju civilno-vojno nasleđe bivše zajedničke države. Iz toga su izvedeni zaključci kako bi reforma „trebalo da rezultira uspostavom demokratskih civilno-vojnih odnosa. Za tu svrhu nosioci vlasti moraju zakonima da osiguraju delatnu demokratsku civilnu kontrolu vojske. Potom da oficirski kor pridobiju da usvoji demokratske vrednosti društva i prihvati ih kao sadržaj i meru svog patriotizma i profesionalnosti". Tome je pridodato očekivanje po kome bi „glavnu korist od reforme vojske treba da steknu građani Srbije i Crne Gore. Reforma treba da iznedri vojsku koju oni mogu i hoće da plate. Potom treba da im garantuje da će vojska ubuduće služiti za odbranu društva i države, a ne za očuvanje vlasti bilo koje partije ili pojedinca. Zato u prvom koraku vojsku i

[232] Reč je, pre svega, o uvođenju opšte vojne obaveze i stvaranju masovnih vojski, koje se popunjavaju po regrutnom principu.

njene pripadnike treba osloboditi od političkih i ideoloških pritisaka. Zauzvrat, zakonima treba sprečiti svako mešanje vojske i oficira u politiku."

Četvrti nastavak „Demokratska civilna kontrola vojske" prikazuje i objašnjava gradivne sastojke i nosive principe modela držanja vojske pod demokratskom civilnom kontrolom. Zato je najpre istaknuto da ovaj koncept počiva na poimanju građanina kao suverena, koji se voljno odriče dela svog suvereniteta u korist države kako bi mu ona zauzvrat isporučila, po optimalnoj ceni, održivu bezbednost. Status poreskog i vojnog obveznika, svakom građaninu uz to daje pravo da javno proverava da li država ispunjava svoju obavezu po ugovorenoj ceni i na kvalitetan način. Na osnovu toga je ustvrđeno kako je takva vrsta kontrole jedino moguća u demokratski ustrojenoj (državnoj i/ili društvenoj) zajednici ljudi koje na okupu drži njihova većinska međusobna saglasnost oko liste, sadržaja, zahvata i vrednosti svojih sržnih, a zaštićenih – pojedinačnih i kolektivnih – interesa i potreba. Tamo gde takva saglasnost postoji, na delu je poredak[233] kome u temelju stoji voljni pristanak dovoljne većine žitelja date zajednice na potčinjavanje ustavu i zakonu, te legalno izabranim i legitimnim nosiocima vlasti, kao i na poštovanje pravila po kojima se na vlast dolazi ili sa nje odlazi samo mirnim (izbornim) putem.

Gledalištu je potom predočeno da su moderna društva, kako bi ozbiljila rečena načela, uspostavila niz pravila za odgovorno[234] delovanje ustanova države, i to u korist svih svojih građana i čitave zajednice. To stoga, jer sve te ustanove i njihovi čelnici, odnosno zaposlenici, dolaze u posed velike ekonomske, političke, (u)pravne, socijalne i bezbednosne (vojne) moći, koja često može biti zloupotrebljavana, a što nije uvek lako predupredi ili učinkovito sprečiti. Otuda se u temelju demokratskog poretka nalazi načelo podele i ograničavanja vlasti, iz kog je uporedo izniklo i načelo međusobne kontrole i nadziranja između tri osnovne grane vlasti.

Dalje je naznačeno da demokratski poredak primenom ovih načela u sferi civilno-vojnih odnosa nadasve hoće da ograniči i stavi pod kontrolu opasnu moć vojske kako bi sprečio njeno umešavanje u političku i socijalnu dinamiku matičnog društva. To je tim potrebnije, jer svaka vojska, uz monopol na upotrebu oružane sile, uvek stiče i teško merljivu količinu društvene, političke, socijalne i ekonomske moći. Ovu moć, štaviše, mogu – pri lošem sticaju okolnosti ili u uslovima zaoštrene unutrašnje krize – lako zloupotrebiti, pod različitim izgovorima, njeni generalski i/ili civilni naredbodavci. Da bi ta opasnost bila izbegnuta, u demokratskom su poretku vremenom razvijane brojne procedure i alatke za ograničavanje moći

[233] U literaturi označen kao „jaka država".

[234] Reč je o dvostrukoj odgovornosti: „odgovornosti za" povereni im posao (*responsibility*) i „odgovornosti pred" (*accountability*) ustanovama demokratskog (parlamentarnog) sistema, kao i pred mesnom javnošću.

vojske, odnosno za njeno držanje pod učinkovitom i delotvornom kontrolom i nadzorom civilnih ustanova i javnosti.

U prilog tome, u ovoj su epizodi, a pozivom na „uzor-model", navedene i grafički prikazane i ilustrovane ključne nadležnosti i ovlašćenja svake od tri grane vlasti za kontrolu i nadzor matične vojske. Istom su zgodom iscrtani glavni tokovi i načini (pre)raspodele bezbednosne moći, te kontrolnih ovlašćenja i nadležnosti između ovih grana vlasti u demokratskom poretku. Sve to je poduprto nalazom da je u takvom poretku vojsci najpre oduzeto pravo da inokosno odlučuje o ratu i/ili miru, jer je to preneto u nadležnost parlamenta. Vojska je ujedno lišena ovlasti da samostalno odlučuje o svojoj svrsi i nameni, kao i o veličini i brojnosti svog sastava, te o njegovom opremanju oružjem i oruđima. Da donosi odluke o svemu tome, jedino je ovlašćen parlament koji za tu svrhu prethodno usvaja strategiju nacionalne bezbednosti i/ili odbrane, dočim usvajanjem vojnog budžeta, parlament određuje veličinu i unutrašnju organizaciju (strukturu) vojske i sistema odbrane. Parlament zakonom, uz to, uređuje civilni lanac komandovanja vojskom i prirodu odnosa u okviru vojne organizacije, kao što određuje ulogu i položaj vojske u matičnom društvu.

Čitava je priča o demokratskoj civilnoj kontroli vojske u ovoj epizodi okrunjena uverenjem da bi primena tog koncepta trebalo da donose višestruke koristi i svim pripadnicima vojske. Drugačije rečeno: primena ovog koncepta je u najboljem interesu vojske kao organizacije i svih njenih pripadnika. Naime, njegova bi primena najpre trebalo da suzi prostor za političku zloupotrebu vojske. Ona (primena) bi ujedno trebalo da pripadnicima vojske, a posebno njenom komandno-upravljačkom ešalonu, osigura profesionalnu autonomiju kako bi oni svoje poslove mogli da obavljaju u skladu sa uzusima svoje struke, kao i po načelu političke i ideološke nepristrasnosti. Ugradnjom procedura, metoda i alatki za demokratsku civilnu kontrolu bi, ujedno, trebalo da bude sprečena (ograničena) komandna i diskreciona samovolja nadređenih u vojsci, čime bi bila dodatno osigurana puna primena principa ustavnosti i zakonitosti u okviru vojne organizacije. Sve to bi pak trebalo da rezultira uvođenjem dodatnih postupaka i sredstava za učinkovitu i delatnu zaštitu ljudskih prava pripadnika vojske, ali i svih građana kad se nađu u zahvatu vojske.[235]

Glavna tema petog dela su „Kontrolori Vojske Srbije i Crne Gore". U ovom je nastavku tragano za odgovorom na pitanje da li iko, a ako da, onda ko, koliko i kako to kontroliše ovu vojsku. Pošlo se pritom od zorne činjenice da u Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore (DZ SCG), nasuprot nalogu njene Ustavne povelje, još nije bila oživotvorena zamisao niti započeta praksa demokratske civilne

[235] U takve, između ostalog, spada i zakonom zajemčeno pravo svakom pripadniku vojske da se, u slučaju kad su mu ugrožena neka od prava, direktno obrati parlamentu i potraži od njega zaštitu. Tu je, dakako, i pravo da zaštitu potraži od Zaštitnika građana.

kontrole nad Vojskom. Između ostalog i zato što čelnici DOS-a i Milo Đukanović nisu ičim pokazali da poznaju taj koncept niti da uopšte imaju nameru da ga primene. Da bude teže, upozoreno je zatim, nosioci vlasti u Srbiji i CG izbegli su (propustili) da stvore ključnu pretpostavku za uspeh takvog poduhvata. Naime, oni su, umesto da radikalno demontiraju Miloševićev režim, preuzeli i oživeli njegov *modus operandi*. U skladu sa tim, oni su onda i državne aparate prinude hitro stavili pod svoju ličnu, odnosno partijsku kontrolu. Drugo, i ne manje važno, čelnici Državne zajednice, uključujući u to i one iz DOS-a, nisu znali ili nisu hteli da sačine precizan državni plan za reformu nasleđene vojske, te policije, odnosno službi bezbednosti. Otuda oni ni zaposednutu zakonodavnu i izvršnu vlast nisu za vreme postojanja Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) iskoristili da što pre otklone ustavne i zakonske manjkavosti u uređivanju nasleđenog sektora bezbednosti niti da usvoje (novu) strategiju nacionalne bezbednosti, odnosno odbrane, pa su državni aparat sile dugo držali u strategijskom i koncepcijskom vakuumu. Zahvaljujući svemu tome, glavnina bezbednosne moći je ostala u rukama vrhuške vojske, policije i Službi, koje su jedine imale realnu kontrolu nad ovim aparatima i svim njihovim pripadnicima. To ih, dabome, nije ometalo da javno simuliraju svoju potčinjenost civilnoj vlasti i navodnu podatnost njenoj spoljašnjoj kontroli.

U centru interesovanja završne epizode serijala je „Kontrolna uloga javnosti" u nadzoru sektora bezbednosti i pripadnog mu državnog aparata sile. To stoga, jer samo tamo gde javnost ima nesmetano pravo i priliku da, uz ostalo, nadzire cenu i kvalitet bezbednosnih usluga, koje joj pruža država, postoji demokratski poredak. Da bi takav poredak bio mogućan, u njegovom središtu mora da ima prostora za nastanak i delovanje slobodne i kritičke javnosti i pojedinaca koji je čine. Njihovo delovanje zato mora biti ustavom i zakonom ne samo dozvoljeno već i zajemčeno. To u istoj meri važi i za zajemčeno pravo građana i njihovih udruženja da se javno bave, uz sve ostalo, i bezbednosnim poslovima matične države. Jedan od ključnih preduslova za to je precizno i javnosti dostupno zakonsko dimenzioniranje sadržaja i zahvata državne (vojne) tajne i sa tim povezano pravo na slobodan pristup informacijama od javnog značaja.

Posebno je, zbog toga, naglašena uloga slobodnih medija u javnom nadzoru bezbednosnog delovanja države i njenih naoružanih opunomoćenika. Uostalom, slobodni i kritički nastrojeni pojedinci i/ili njihova udruženja do javnosti jedino i mogu stići uz pomoć medija. To od medija zauzvrat ište da gaje i podržavaju civilnu ekspertizu u polju bezbednosti, kao i da za tu svrhu neke od svojih novinara specijalizuju za uspešno praćenje, analizovanje i predstavljanje bezbednosnih tema i srodnih sadržaja od javnog interesa. Prirodni saveznik medija u ovom poslu trebalo bi da budu udruženja građana u liku nevladinih organizacija iliti

organizacija civilnog društva, kojima bi ustav i zakon, takođe, trebalo da jemče pravo da se neometano i javno bave, pored ostalog, i bezbednosnim temama.

Serijal je prvi put emitovan tokom 2003. godine na TV B92 i na TV „Montena" u Crnoj Gori. On je, istovremeno, korišćen u više navrata i kao nastavno pomagalo u studijama bezbednosti na FPN-u.

Pre toga je ista je produkcijska ekipa, uz podršku USAID-a, izradila maja 2002. godine specijalnu pedesetpetominutnu TV emisiju posvećenu aktuelnom stanju u Vojsci Jugoslavije, kao i problemima njenog držanja pod kontrolom i nadzorom civilnih ustanova i javnosti. Bio je to, u stvari, javni, doduše neuobičajeni, poziv vlastima u SRJ, a napose onoj u Srbiji, da pod hitno i radikalno reformišu Vojsku Jugoslavije kako bi je stavili pod demokratsku civilnu kontrolu. Ključni razlozi u prilog tome izvođeni su iz ratnog i političkog nasleđa njene prethodnice – JNA. Prava je priroda tog nasleđa objašnjena i obilno dokumentovana filmskim i TV isečcima, koji potvrđuju brojne, negdašnje i skorašnje, slučajeve političke i komandne zloupotrebe vojske i njenih pripadnika – počev od izvođenja tenkovskih jedinica na ulice Beograda 9. marta 1991. godine, preko Miloševićeve zloupotrebe JNA u ratovima po bivšoj Jugoslaviji, pa sve do učešća njenog istočnog ostatka, pod imenom Vojska Jugoslavije, u ratnom obračunu sa tzv. OVK i albanskim življem na Kosovu i Metohiji, odnosno u odbrani od NATO agresije, kojom prilikom je Vojska uspela jedino da sačuva sebe.

Dodatno su, uz to, osvetljeni i dokumentovani slučajevi javnog i političkog udvorištva čelnih generala Miloševiću, a netom i Koštunici. Dužna je pažnja zadržana na kolebanju generalskog vrha u predvečerje 5. oktobra, kada je on odustao od oružane odbrane Miloševića tek pod pritiskom potčinjenih jedinica i njihovih pripadnika, koji su odbili da okrenu oružje protiv svojih sugrađana. Vezivnu nit emisije otuda je činio zahtev za depolitizaciju vojske, ali i demilitarizaciju politike u Srbiji/SRJ, jer bez toga nije mogućna temeljna reforma Vojske niti ona može biti stavljena pod učinkovitu i delatnu demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor.

Istom je zgodom izrađena i petnaestominutna (dajdžest) verzija ove emisije, koja je prikazana decembra 2002. godine u Medija centru prilikom obeležavanja pete godišnjice osnivanja CCVO-a.

Među brojnim zvanicama bio je i general-potpukovnik Branko Krga, tada vršilac dužnosti načelnika Generalštaba, koji je imao potrebu da mi lično izrazi svoje neslaganje sa, za njega neprimerenim, načinom na koji su prikazani ne samo nasleđe Vojske već i pogubni rezultati učešća njene prethodnice (JNA) u YU ratovima, odnosno direktnog umešavanja čelnih generala u političke procese najpre u SFRJ, a potom i u Srbiji i SRJ.

Nakon početnog iskoraka u TV arenu, Centar je procenio da postoji potreba da građani Srbije i SCG budu redovno obaveštavani o toku, glavnim preprekama

i dometima reforme, odnosno reorganizacije sektora bezbednosti i državnog aparata prinude. U tom je cilju, u saradnji sa PG „Mreža", osmišljena TV emisija „Čuvarkuća", čiju je proizvodnju podržala Fondacija „Nacionalna zadužbina za demokratiju" (*National Endowment for Democracy*). Reč je o emisiji kolažnog tipa, čiji su urednici i saradnici imali zadatak da publiku na vreme i tačno obaveštavaju o svim tekućim promenama u sektoru bezbednosti Srbije i SCG, a napose i o promenama u vojsci, policiji i Službama. U okviru serijala je tokom 2005. i 2006. godine izrađeno deset emisija. Svaka od njih je u tom periodu emitovana na TV „Studio B", dok je stanica TV5 iz Niša preuzela i emitovala četiri emisije.

Ideja za emisiju „Čuvarkuća" iznikla je iz koncepta „reforme sektora bezbednosti". Reč je o jednom od krajnjih i praktično-političkih produkata procesa teorijskog proširivanja i produbljivanja zamisli bezbednosti, koji je započet u akademskim krugovima Evrope tokom 80-ih godina prošlog veka.[236] Postepeno napuštanje državocentričnog i militarnog poimanja bezbednosti je otuda početkom novog veka izrodilo i holistički pristup sektoru bezbednosti i njegovoj reformi. Njime su sada, za razliku od tradicionalnog pristupa, obuhvaćeni svi naoružani – državni i nedržavni – pružaoci bezbednosnih usluga, kao i svi oni državni i nedržavni akteri, koji učestvuju u oblikovanju i oživotvorenju bezbednosne politike i prakse matične države, a koji su ujedno ovlašćeni i nadležni da kontrolišu i nadziru ceo sektor.

U jezgru ovog koncepta stoji zahtev za sprovođenje temeljne, sukcesivne, sveobuhvatne i višedimenzionalne reforme celog sektora bezbednosti date zemlje i njemu pripadnog aparata državne prinude. Po svom zahvatu ovaj koncept nadilazi, mada je podrazumeva i uključuje, prostu reorganizaciju vojske, policije i Službi,[237] pošto smera ka njihovom novom i drugačijem smeštanju u matičnu državnu (društvenu i političku zajednicu), kao što istovremeno nalaže i preoblikovanje unutrašnjih odnosa u svakom od subjekata aparata državne prinude. Ključnu novinu u ovom konceptu predstavlja ustoličenje, nazovimo ga, demokratskog etalona, spram koga se onda mere i vrednuju postignuća rečene reforme. Drugim rečima, da bi neki sektor bio uspešno reformisan, on mora bezbednosne usluge matičnom društvu i svojim (su)građanima da pruža u skladu sa njihovim potrebama i interesima, i to po najvišim standardima demokratskog poretka.

Smatrajući da bi moglo korisno biti organizovano predstaviti demokratski koncept reforme sektora bezbednosti javnosti Srbije, Centar je tokom proleća 2003. godine, uz podršku Fondacije „Fridom haus" (*Freedom House*), održao u

[236] Više o tome videti u: Buzan Barry, Weaver Ole, de Wilde Jaap, Security, *A New Framework for Analysis*, Lynne Reinner Publisher, London, 1998.

[237] Njihova je reorganizacija započeta nakon nestanka bipolarne blokovske podele sveta u mnogim evroatlantskim zemljama, te rezultirala, pored ostalog, napuštanjem koncepta masovne vojske i uvođenjem profesionalne vojske. Istom zgodom je, a kao odgovor na rast broja nevojnih pretnji bezbednosti, došlo do značajnih promena u ustrojstvu, nameni i zadacima policije, odnosno službi bezbednosti.

većim gradovima Srbije i Crne Gore deset seminara. [238] Na njima je učestvovalo 113 polaznika, među kojima su bili predstavnici državnih institucija, te mladi aktivisti političkih partija i nevladinih organizacija, kao i novinari lokalnih medija.[239] Uvodničari na seminaru su, povrh svega, bili obavezani da svoja izlaganja pretoče u pisani tekst da bi oni potom svi zajedno bili objavljeni u priručniku „Smisao reforme sektora bezbednosti".[240]

U uvodnoj deonici seminara polaznicima je predstavljana i razlagana zamisao celovite reforme sektora bezbednosti.[241] Najpre su kratko – a u kontekstu dubinskih promena globalnog, regionalnog i nacionalnog bezbednosnog ambijenta, a u vezi sa tim i promenama u nameni, ulozi, strukturi i organizaciji klasičnih činilaca državnog aparata sile – naznačena izvorišta, razlozi, nosioci i tokovi razvoja i primene ovog koncepta. Centralni deo izlaganja bio je posvećen prikazu i obrazlaganju ključnih dimenzija neophodne reforme sektora bezbednosti u SCG: (*1*) promene u mišljenju i praktikovanju bezbednosti; (*2*) izmene konstitucionalnih i institucionalnih aranžmana; (*3*) uspostava demokratske civilne kontrole nad oružanim snagama;[242] (*4*) reforma oružanih snaga i (*5*) bezbednosna saradnja i integracija.

Učesnicima seminara je potom Milorad Timotić ukazivao na čvrstu vezu između demokratske civilne kontrole vojske i uspešnosti njene reforme. Nakon kratkog istorijskog osvrta na prirodu i razvoj civilno-vojnih odnosa te na civilnu kontrolu vojske, Timotić je predočio ključne – političke i pravne – preduslove za uspešnu civilnu kontrolu vojske u savremenom društvu. Potom je izlistao nosiva načela te vrste kontrole vojske, te skicirao osobenosti civilno-vojnih odnosa i modela kontrole vojske u postkomunističkim državama, kao i na prostorima bivše Jugoslavije.

Polaznike seminara je o rezultatima dotadašnje reforme policije i službi bezbednosti u Srbiji i Crnoj Gori, kao i o izneverenim očekivanjima od tog zahvata, izveštavao Bogoljub Milosavljević. Prvi deo svog izlaganja posvetio je reformi policije da bi tom prilikom prikazao i osnovna obeležja policijskog nasleđa u Srbiji i Crnoj Gori. Potom je posebno analizovao i vrednovao rezultate reforme policije od početka 2001. pa do kraja 2003. godine da bi zaključio kako su „u

---

[238] Seminari su u periodu od 12. februara do 13. aprila 2003. godine održani u Valjevu, Kikindi, Novom Sadu, Kragujevcu, Kraljevu, Tivtu, Podgorici, Novom Pazaru, Nišu i Zaječaru; uporediti: Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Bogoljub Milosavljević (ur.), *Smisao reforme sektora bezbednosti*, CCVO, Beograd, april 2004. godine, str. 100.

[239] Tabelu sa brojem učesnika, kao i mestom i vremenom održavanja seminara videti u: *Smisao reforme sektora bezbednosti,* op. cit., str. 1000.

[240] Isto, str. 1–112.

[241] Predavač: Miroslav Hadžić.

[242] Ovim su pojmom, za razliku od njegove klasične svedenosti na vojsku, obuhvaćani svi državni organi i aparati koji su ovlašćeni da nose i upotrebljavaju oružje i fizičku silu.

celini posmatrano, ostvareni bilansi trogodišnjeg rada na reformi policije u Srbiji veoma skromni".[243] Milosavljević je potom ispitivao nasleđe službi bezbednosti, te ocenio domete njihovog tek započetog reformisanja. On je, tom prilikom, posebno skrenuo pažnju na činjenicu da je „u službama tokom pola veka (provedenih u socijalističkom poretku – *M. H.*) razvijana navika da deluju van jasnih zakonskih ograničenja i da praktično same određuju pravila za svoje postupanje. Službe su stoga bile ‚država u državi', odnosno moć po sebi i moć za sebe, a oreolu njihove tajnovitosti i mistifikaciji njihove uloge presudno je doprinosilo i njihovo višedecenijsko podređivanje komunističkoj partiji."[244] Milosavljeviće je potom upozorio da je odnos DOS-a, „a potom i Vlade Srbije, prema pitanju reforme službi bezbednosti bio (je), najblaže rečeno, neprincipijelan". Da bi ta reforma ipak bila započeta, potrebno je, naglasio je Milosavljević, da nova Vlada „otpočne proces konačnog raščišćavanja sa nasleđem BIA i njenih prethodnika", te „da ostvari neophodne funkcionalne, organizacione i kadrovske promene"[245] u svim službama bezbednosti.

Ohrabreni pozitivnim učinkom[246] rečenih seminara za civile, Centar je ubrzo ponudio Ministarstvu odbrane i Generalštabu VSCG da održi za njihove pripadnike seriju seminara o „reformi sektora bezbednosti u Srbiji i Crnoj Gori". Nakon dobijene saglasnosti, održano je 20 jednodnevnih informativno-obrazovnih seminara za pripadnike Vojske i Ministarstva odbrane SCG. Seminari su održavani tokom maja i juna 2004. godine, uz učešće 450 podoficira i oficira VSCG i civila iz MO. Program seminara je za ovu priliku dopunjen razmatranjem „Bezbednosne arhitekture evroatlantske zajednice", o čemu je polaznicima govorio Zoran Jeftić, civilni zaposlenik Uprave za međunarodnu saradnju Ministarstva odbrane SCG. Povećano interesovanje MO SCG za smisao, sadržaj, zahvat i značenje ovog koncepta ilustruje i činjenica da je uredništvo nedeljnika *Odbrana* objavilo opširan intervju, koji sam na tu temu dao njegovom novinaru Radenku Mutavdžiću.[247]

Pridržavajući se holističkog pristupa reformi sektora bezbednosti u SCG, Centar je u saradnji sa Misijom OEBS-a u SCG, a uz podršku Ministarstva odbrane Velike Britanije, organizovao u Kanjiži od 17. do 19. februara 2005. godine seminar o „Ulozi civilnog društva u reformi sektora bezbednosti".

Namena je ovog skupa bila da dodatno podstakne interesovanje aktivista nevladinih organizacija i novinara za savremeni i sveobuhvatni pristup reformi sektora bezbednosti SCG i Srbije. U radu skupa učestvovale su delegacija

[243] Više o tome videti: Isto, str. 77–84.

[244] Više o tome videti: Isto, str. 84–91.

[245] Uporediti: Isto, str. 94.

[246] Da je seminar bio veoma koristan, izjavilo je 46,9% učesnika, a da je bio koristan, ocenilo je 50,44%. Većina učesnika je procenila da seminar doprinosi u „velikoj meri" (38,5%), odnosno da doprinosi u „izvesnoj meri" (54,87%) stručnom osposobljavanju novinara; uporediti: *Priručnik*, op. cit., str. 99–112.

[247] „Kako iz kruga prošlosti", nedeljnik *Odbrana*, 1. 11. 2006. godine, str. 8–11.

poslanika Skupštine Srbije i Crne Gore, odnosno Narodne skupštine Republike Srbije, kao i delegacija Skupštine Republike Crne Gore. Učestvovali su i predstavnici Ministarstva spoljnih poslova SCG i Ministarstva odbrane SCG, kao i Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Misija OEBS-a je takođe poslala svoje predstavnike, na čelu sa šefom Misije, dok je Ambasadu Velike Britanije predstavljao vojni ataše pukovnik Vitek Novoselski (Witek Nowosielski). Na seminaru je učestvovala i nekolicina univerzitetskih nastavnika i istraživača, kao i predstavnici nekoliko nevladinih organizacija iz Srbije, te novinari iz više redakcija.[248] Autorizovana izlaganja i diskusije učesnika su potom objavljene u publikaciji *Mreža*, čiji je izdavač (bila) nevladina organizacija Građanske inicijative iz Beograda.[249]

Specijalni broj *Mreže* posvećen ulozi civilnog društva u reformi sektora bezbednosti

Povrh toga, Centar je sve ovo vreme bio partner Misije OEBS-a u SCG i njegovog Odeljenja za demokratizaciju u osmišljavanju i realizaciji programa obuke poslanika Skupštine SCG za kontrolu i javni nadzor sektora bezbednosti.

[248] Poimenični spisak učesnika videti u: *Mreža*, specijalno izdanje broj 45, Građanske inicijative, CCVO, maj 2005.

[249] Videti: *Mreža*, op. cit., str. 1–23.

Isto tako, Centar je dao stručnu podršku Institutu G17 pri osnivanju i realizaciji njihovog tečaja o bezbednosti.[250]

Svemu ovom treba dodati i to da je Centar organizovao „Pravno savetovalište za građane, vojne obveznike i pripadnike Vojske", koje je počelo da radi od 1. oktobra 2004. godine. Već u prvom mesecu postojanja Savetovalištu za pravnu pomoć obratilo se 71 zainteresovano lice. Da bi proširio krug korisnika, Centar je rad Savetovališta redovno prikazivao na svojoj internet strani.

„Pravno savetovalište" je radilo u prostorijama CCVO-a dva puta nedeljno po dva časa. Saveti su davani neposredno, telefonom, elektronskom ili redovnom poštom. Savetovalište je gostovalo u više gradova Srbije (Subotica, Novi Sad, Niš, Leskovac itd.). Savete su davali advokati Jovan Buturović, Đorđe Dozet i Goran Dolović. Tokom 2004–2005. godine savetovalištu se obratilo više od 600 građana.[251] Po završetku rada Savetovališta objavljena je brošura sa najčešće postavljanim pitanjima i tumačenjima advokata. Projekat je podržao Balkanski fond za demokratiju.

[250] Za tu sam priliku izabrao nekoliko tekstova domaćih i stranih autora i uvrstio ih u zbornik radova *Reforma sektora bezbednosti*, Institut G17, CCVO, Beograd, 2002.

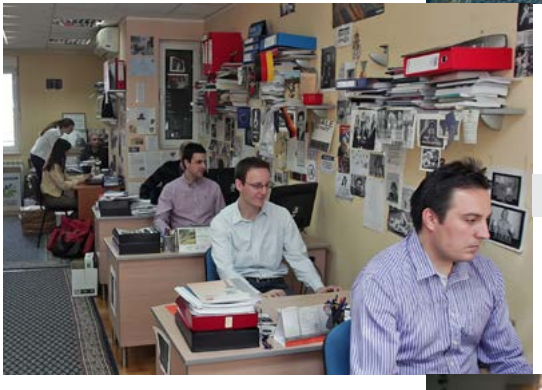
[251] Izvor: Arhiv Centra.

Istraživači Beogradske škole i saradnici Centra

Svečano otvaranje Beogradske škole

Radne prostorije Centra

Konferencija o ulozi civilnog društva u reformi sektora bezbednosti – Kanjiža

Kanjiža – Panel novinara o reformi sektora bezbednosti

Predstavljanje zbornika radova polaznika specijalističkih studija bezbednosti FPN-a

Predstavljanje rezutata istraživanja javnog mnjenja

Javna rasprava o modelima Zakona o odbrani i bezbednosti

Sastanak
Upravnog odbora Centra

Skupština CCVO-a

Filip Ejdus – jedan od
vodećih istraživača Centra
i višekratni predsednik
Upravnog odbora Centra

Centar u gostima kod
Novosadske novinarske škole

Glava III: Kresanje mladica demokratije (2006–2012)

ĆORSOKAK

Socijalna, politička i bezbednosna dinamika u Srbiji bila je tokom ovih godina čvrsto povezana sa razornim dejstvom posledica nekoliko prethodnih, a prelomnih događaja. Ubrzo se pokazalo da je svaki od tih događaja imao snagu eksplozivnog političkog gejzira, iz koga su bučno i pod velikim pritiskom izbijale, da bi se potom zgusnule, kristalizovale i ozbiljile, sržne protivrečnosti, manjkavosti i aporije civilizacijskog i istorijskog prtljaga Srbije.

Javno je streljanje Zorana Đinđića (12. mart 2003. godine), što bi rekao pisac Svetislav Basara, bio prvi takav i za budućnost Srbije, dugoročno gledano, presudni događaj. Da bude grđe, politički inspiratori i sa njima povezani medijski podstrekači ovog atentata ostali su, izgleda zauvek, izvan dohvata pravosuđa Srbije i pouzdanog saznanja njene javnosti. Reklo bi se, na prvi pogled, da su uzroci, povodi i motivi za ovaj akt javnog nasilja, ne samo nad Đinđićem već i nad Srbijom i njenim žiteljima, istekli iz glavnog toka opručnih i konfliktnih političkih procesa nakon svrgavanja Miloševića. Međutim, njihova se izvorišta i prava priroda jedino mogu otkrivati i razumevati tek kad se pomnije zaviri u nedemokratsko jezgro, nasleđenog i zatečenog, političkog bića Srbije, kao i u njoj preovlađujuće (autoritarne) političke kulture.

Ovaj je atentat, spolja gledano, bio nesporni znak bezgranične spremnosti jednog dela DOS-a, predvođenog Koštunicom i DSS-om, da uz logističku ispomoć neznanog broja bezbednosnih vrhovnika i uz vatrenu podršku potčinjenih im izvođača ubilačkih radova, svim sredstvima najpre odreknu ikakvu odgovornost Srbije, pa time i Miloševića, kao i njemu podređenih (para)državnih naoružanih formacija, za izbijanje i prelivanje YU rata (ratova). Odnosno, da istim povodom kod pripadnika srpske nacije ofanzivnom, ideološkom i medijskom, manipulacijom očuvaju i dodatno ukorene status nedužne žrtve jugoslovenskih i/ili belosvetskih zavera. Bio je to, ujedno, udarni znak njihove rešenosti da po svaku cenu spreče suočavanje Srbije i njenih žitelja sa svojim poraznim ratnim računom, čije su glavne stavke, a uz podršku većine mesnih birača tokom YU ratova u ime navodno odsudne odbrane i opstanka srpske nacije, sačinili Milošević i njegovi trabanti. Glavni je i krajnji cilj Koštunice i DSS-a bio da svim sredstvima spreče obelodanjivanje činjenice da su ratnom zgodom srpskom narodu diljem Druge Jugoslavije najveće štete i gubitke, dakako u sadejstvu sa raznim lokalnim tuđmanima, naneli upravo Milošević i njegovi navodni zaštitnici roda srpskog.

Ništa čudno, jer je jedino pod tim pretpostavkama učinkovito moglo biti nepristajanje ratovođa iz Srbije na sudsko – unutrašnje i/ili međunarodno – procesuiranje i sankcionisanje svakog onog ko je lično i/ili komandno odgovoran za brojne zločine počinjene tokom tih ratova. Istom su politički podstrekači i kriminogeni izvršioci ubistva Zorana Đinđića nedvojbeno pokazali da bi, i tada i danas, radi bili pobeći od svih, a pogotovo sudskih konsekvencija svog ratnog i zločinačkog učinka, koji je na koncu zdušnim pregnućem Koštunice i njegovih skutonoša čak dobio herojski oreol.

U dubokoj i skrivenoj pozadini tog združenog preduzeća stajala je njihova, silom i nasiljem poduprta, odlučnost da svim sredstvima očuvaju ratom izvršenu (pre)raspodelu političke, ekonomske i bezbednosne moći u korist spregnutih vrhova političkih, novobogataških (pljačkaških), bezbednosnih i kriminalnih slojeva Srbije. To tim više, jer je Vlada Zorana Đinđića bila najavila i započela radikalni obračun sa organizovanim kriminalom u Srbiji. Da bi u svom naumu uspeli, rečeni su zločinci i njihovi skriveni nalogodavci u konačnici kanili da onemoguće mentalni izlazak Srbije i njenih žitelja iz stanja rata i večne spoljašnje opsade. Ovi su delatnici zbog toga hitali da spreče unutrašnju pacifikaciju i normalizaciju srpskog društva i njegove države, odnosno njihovo najavljeno i započeto preuređivanje po uzusima moderne i demokratske političke zajednice. Oni su, zarad toga, odlučili da fizički uklone Zorana Đinđića, kao vesnika takvog preobražaja Srbije, a potom i da ga simbolički odstrane iz unutrašnjeg političkog saobraćaja i javnog pamćenja.[252] U prilog tome radikali su, pod vođstvom Aleksandra Vučića, hitro preko naziva Bulevara Zorana Đinđića lepili naziv „Bulevar Ratka Mladića". Zbog toga su nastavili, zajedno sa ortacima iz DSS-a, da ga, čak i posmrtno, kriminalizuju. Ujedno su njegov program svekolike i modernizacijske obnove Srbije proglasili za izdaju tradicije i interesa srpske nacije.

Ubistvom Đinđića je nadasve, dugoročno, a izgleda i neopozivo, ukinuta poslednja prilika za konačnu uspostavu moderne i demokratske Srbije. Tom su zgodom, štaviše, Srbija i njeni žitelji lišeni jasnih i pouzdanih strateških orijentira, spram kojih je trebalo sebe i svoju državu (naciju) da smeste na drugačiji način u politički, ekonomski i bezbednosno radikalno izmenjeni – regionalni i globalni – okoliš. Srbija je zbog toga tada ostala bez čvrste „stajne tačke", sa koje je trebalo da traga za novim razumevanjem sebe, svoje prošlosti i sadašnjosti, kako bi drugačije i uspešnije oblikovala svoju blisku i dalju budućnost. Ako je svrgavanjem Miloševića Srbija bila jedva stigla do „nulte tačke" i prilike za novi i drugačiji početak, koji je trebalo da bude uvod u njenu normalizaciju,

[252] Na to upućuje i odluka Vlade, koju je vodio Vojislav Koštunica, da spreči to da Aerodrom Beograd ponese ime Zorana Đinđića, kome je, umesto toga, nadenuto ime Nikole Tesle; uporediti: Petar Luković, „Pero s onoga sveta, Indukcija Tesle", *Feral Tribune*, 2. 2. 2006.
http://feral.audiolinux.com/tpl/weekly1/article_tisak.tpl?IdLanguage=7&NrIssue=1063&NrSection=2&NrArticle=12779.

modernizaciju i demokratizaciju, nakon ubistva Đinđića ona se našla na „negativnoj nuli" – praznih džepova, razorenog, poraženog i unutar sebe podeljenog društva, a zbunjene glave, sada ponovo zaronjene u, naknadnim pozlaćivanjem, izmišljenu lepšu prošlost. Otuda je, metaforički rečeno, evropejskom govoru Đinđića[253] umočenom u XXI vek stalno i oštro protivstavljano Koštuničino poimanje sveta i Srbije u njemu po meri kasnog XIX veka.

Nedugo zatim (2006) usledio je referendumski izlazak Crne Gore iz privremene i neželjene zajednice sa Srbijom. Crnogorski su glasači tom zgodom Srbiji podarili priliku da prvi put na miran način stekne (obnovi) svoju državnu samostalnost. Uprkos tome, u novijoj političkoj istoriji verovatno nije zabeleženo da je igde s manje dobrodošlice sačekano ijedno obnavljanje (ponovno sticanje) samostalne nacionalne države, kao što je to tada bio slučaj u Srbiji.[254] Otuda su bučne medijske, političke i etnofilske žalopojke zbog odlaska („gubitka") Crne Gore, prepokrile i u drugi plan potisnule važne strateške dobiti, koje je Srbiji donosio obnovljeni status samostalne države.

Glavnu joj je dobit, naime, donosilo sticanje nove „nulte tačke", koja je političkim i intelektualnim predvodnicima njene društvene zajednice davala još jednu, istorijski neponovljivu priliku da iznova i na miru osmisle i primene optimalnu strategiju daljeg, a samostalnog razvoja Srbije. Međutim, i ta je prilika propuštena, jer su Koštunica i Tadić, između ostalog, izbegli da nakon odlaska Crne Gore sazovu ustavotvornu skupštinu[255] kako bi žiteljima Srbije konačno omogućili da slobodnom voljom odluče u kakvoj to državi i političkoj zajednici žele da žive.

Umesto toga, njeni su se posednici političke moći i vlasti posvetili, sva je prilika trajno, tome da Crnu Goru svim sredstvima što pre makar vrate u zonu svog uticaja kako bi je stavili pod, barem posrednu, kontrolu. Ovo je htenje danas tim (pro)vidnije, jer je plod nakane (i) sadašnjih vlastodržaca Srbije i njihovih akademskih i pesničkih izmećara, a uz sasluženje klerikalne im klijentele,[256] da oživotvorenjem koncepta tzv. „srpskog sveta" drugim sredstvima naknadno izmene u svoju korist, barem neke od, za Srbiju pogubnih, rezultata YU ratova. Belodano je, pritom, bilo i ostalo htenje političkih gazda Srbije da puzećim identitetskim, etničkim i svetosavskim inženjeringom povrate kakvu-takvu kontrolu nad onim delovima teritorije negdašnje Jugoslavije, nastanjenim u većem broju Srbima, koji su po okončanju YU ratova ostali izvan njihovog dohvata.

---

[253] Koji su njegovi naslednici iz DS-a brzo pretvorili u isprazne fraze/mantre orvelijanskog „novogovora".

[254] Više o tome videti: Biljana Jovićević, Ljudmila Cvetković, Nebojša Bugarinović, Anamari Repić, Esad Krcić, Goran Vežić, *Počinje novo vrijeme Crne Gore*, 22. 5. 2006, www.slobodnaevropa.org/a/669931.html.

[255] Više o tome videti: Aleksandar Molnar, „Za i protiv ustavotvorne skupštine Srbije", *Republika*, broj 426–427, 1–30. april 2008; http://www.republika.co.rs/426-427/23.html, pristupljeno 13. 10. 2024.

[256] Bilo bi zanimljivo dodatno istraživati ko je tu i čiji klijent: da li su SPC i njeni (vladičanski) moćnici klijenti posednika vlasti u Srbiji ili su civilni nosioci vlasti u stvari postali klijenti Crkve i njenog klera.

Političku su situaciju u Srbiji, povrh toga, uporedo i dodatno komplikovale i zaoštravale posledice postkumanovskih konfliktnih procesa na Kosovu i Metohiji, najvećma zato što se neuspešnim pokazao NATO protektorat nad ovom pokrajinom. To je pak izravno pogodovalo stalnom jačanju organizovanog i ciljanog nasilja albanskih vlasti nad preostalom zajednicom Srba. Bio je to, ujedno, dodatni, a za Srbiju i tada i sada beskoristan, dokaz pristrasnog NATO upravljanja tamošnjom krizom, kojom je NATO očigledno hteo osigurati što bržu uspostavu nezavisne države Kosovo, ne bi li joj potom, uz opsežne pritiske i na Srbiju, pribavio međunarodni legalitet i legitimitet.

Da po Srbiju i njene žitelje bude gore, istom su zgodom neporecivo ogoljene strateške i taktičke manjkavosti mesnih trgovaca patriotizmom i (su)kreatora državnog plana za povratak KiM u sastav Srbije. Otuda su se jalovim pokazali i svi kasniji odgovori kohabitacionog dueta Koštunica–Tadić na izazove i rizike zamrznutog konflikta na KiM. Deo važnih razloga za to može, jakako, biti opravdano pripisan sticaju za Srbiju loših spoljašnjih okolnosti. Vidno je, naime, bilo da albanski posednici KiM imaju moć da, uz prećutnu saglasnost NATO upravljača ili bez nje, povremeno odmrzavaju i parcijalno oživljavaju taj konflikt po meri svojih krajnjih, ali i dnevnih, tj. (pred)izbornih političkih potreba i ciljeva. Ovo tim lakše, jer njihova strateška kalkulacija, bez sumnje, počiva na uverenju da država Srbija ne sme ni da pokuša – osim da se izloži riziku nove NATO agresije – da ičim, a pogotovo ne uz upotrebu svojeg aparata državne sile, predupredi i/ili spreči akte nasilja kosovskih vlasti nad preostalim srpskim življem na KiM.

Ratno bekstvo KiM i tamošnjih Albanaca iz sastava Srbije nadasve je obznanilo i izvelo da krajnjih posledica trajnu koncepcijsku smušenost i stratešku nemoć njenih predašnjih i sadašnjih političkih odlučilaca. Naime, višedecenijska je primena (1912–1999) modela prisilne integracije KiM u Srbiju i obe Jugoslavije, radi držanja u pokornosti tamošnjeg albanskog življa,[257] okončana, uz bombardersku podršku NATO-a, istorijskim fijaskom. Štaviše, ovaj je fijasko poput bumeranga naneo Srbiji dodatne i verovatno nepopravljive štete. Otuda je, na primer, martovski pogrom nad Srbima 2004. godine, u izvedbi albanskih vlasti KiM i njihovih (para)vojnih formacija, Koštunici samo poslužio kao inicijalna kapisla za novi talas sveobuhvatnog javnog strašenja žitelja Srbije.[258] Ništa čudno, jer ni on ni njegovi dokolenovići nisu bili sposobni i voljni da uobliče ikakav učinkovit plan za pozitivno razrešenje sukoba između Srbije i KiM. Posledično je sva pažnja vladara Srbije i njene javnosti sa izazova i potrebe unutrašnjeg demokratskog

[257] Detaljnije o tome videti u: Vladan Jovanović, „Slika jedne neuspele integracije, Kosovo, Makedonija, Srbija, Jugoslavija"; *Peščanik*, Fabrika Knjiga, Beograd, 2014; posebno str. 15–91.

[258] Više o talasima javnog strašenja (sekuritizacije) u Srbiji videti u: Miroslav Hadžić, *Uskraćena bezbednost*, Službeni glasnik, CCVO, Beograd 2014, posebno str. 69–74.

preobražaja trajno preusmerena na hinjenu rešenost njene političke klase da, po svaku cenu i kad-tad, vrati KiM pod okrilje Srbije.

Zato se istorijsko vreme u Srbiji meri, na samo danas, kosovskim časovnikom i aršinom. Zbog toga su, uz ostalo, njen preko potrebni socijalni i ekonomski oporavak, kao i demokratski preobražaj, voljom stolujućih vlastodržaca odloženi za neko nadolazeće doba, kada će, nadaju se oni, nekim čudom sadašnja raspodela globalne i regionalne moći biti radikalno promenjena u korist Srbije, a Kosovo i Metohija vraćeni, milom ili silom, u zagrljaj matice. Međutim, pošto je odlučivanje o statusu KiM odavno, voljom NATO-a, SAD i tamošnjeg albanskog življa, izuzeto, sva je prilika neopozivo, iz nadležnosti Srbije, njeni su se čelnici odlučili da rezolutno odbace neželjenu, a novouspostavljenu geografsku i političku realnost. Oni su, štaviše, umislili da tu realnost mogu poništiti preambulom Ustava Srbije i brojnim drugim političkim deklaracijama. Sve pritom izbegavajući da konačno razreše (otklone) ključnu aporiju politike Srbije prema KiM, kojoj u jezgru leži opreka između silnog htenja njenih vladalaca da povrate, prethodnim ratom (1912) stečenu, a poslednjim (1999) izgubljenu teritoriju, ali – ako ikako može – bez Albanaca.

Razorno, a udruženo dejstvo loših posledica svakog od rečenih događaja (procesa) dodatno je i višestruko osnažilo sve otvoreniju i uspešniju obnovu starog poretka u Srbiji. To tim lakše, jer je Koštunica uspeo da, pod krinkom legaliteta, spreči temeljiti – konstitucionalni i institucionalni – raskid sa Miloševićevim poretkom. On je usput uspeo čak da odomaći (nametne) stav kako je taj poredak jedino moguće i dozvoljeno menjati po ustavnim i zakonskim propozicijama bivšeg režima. Tu treba tražiti neke od glavnih razloga za izostanak, između ostalog, lustracije, ne samo u sektoru bezbednosti, već i za sprečavanje pristupa javnosti i građana Srbije dosijeima njenih tajnih službi. Iz svega toga je rezultantno i tendencijski iznicala nova politička zakonomernost u Srbiji, po kojoj je, s tempom slabljenja reformske energije DOS-a i njegovih najjačih članica, upravo srazmerno ubrzavan politički oporavak partijskih ostataka crveno-crne koalicije i olakšavan njihov povratak na javnu scenu. U prilog tome išlo je, pored ostalog, i usvajanje zakona kojim je izjednačen ratni učinak partizana i četnika[259] kako bi naknadno bili izmenjeni tok i rezultati Drugog svetskog rata na prostoru pređašnje Jugoslavije, odnosno Srbije. O istom je trošku Srbija ujedno lišena svog izvornog antifašističkog nasleđa.

Političku je konfuziju dodatno začinio Boris Tadić kada je, zarad očuvanja svoje moći, a nakon izbora 2008. godine, u vlast uveo (vratio) Socijalističku partiju Srbije. U ništa manjoj meri je i Koštunica, po meri svojih restauratorskih nauma, u

[259] Zakonom je Narodna skupština 13. decembra 2004. godine izjednačila boračka i ostala prava partizana i četnika, čime su radikalno revidirani rezultati II svetskog rata u Jugoslaviji, odnosno Srbiji; videti: „Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica", *Sl. glasnik RS*, br. 137/2004.

parlamentu i javnosti stupao u savez sa radikalnom (nacionalističkom) desnicom. Sve to je potvrđivalo spremnost čelnika DS-a (Tadić) i DSS-a (Koštunica) da, bez pardona i uz mala prilagođavanja, preuzmu i primene Miloševićev obrazac vladanja. Istom je svaki od njih dobar deo lično zaposednute moći i vlasti delegirao svojim šefovima kabineta: Tadić Mikiju Rakiću, a Koštunica Ljiljani Nedeljković, a netom i Dejanu Mihajlovu. Tada su nemerljivu, a prikrivenu, političku moć ujedno stekli i njihovi savetnici, koje je Tadić pribirao među „drugarima sa ćoška" i svojim bivšim đacima, dok je Koštunica prednost davao onima koji su, kao Aca Tomić i Rade Bulatović, potekli iz neke od službi bezbednosti.

Bila je to, uz ostalo, zorna najava nezadržive izmene političke i partijske konfiguracije u Srbiji, a pogotovo onakve kakva je u njoj bila uspostavljena uoči i nakon svrgavanja starog režima. Usledila je stoga izmena partijske mape Srbije, kojom je najveći broj njenih protagonista pretvoren u amorfnu masu (mehanički zbir) bezličnih partija i pokreta, lišenih međusobno distinktivnih programskih, ideoloških i vrednosnih obeležja. Otuda je i tzv. koalicioni kapacitet svake od (pre)ostalih partija u postizbornom vremenu, po pravilu, meren samo količinom ucenjivačkog kapitala, kojim ona raspolaže. Posledično su Srbijom zavladale tzv. neprincipijelne koalicije, čije članice na okupu i na vlasti jedino drži njihova ogoljena volja za moć, kao što i njihova pogonska energija izvire iz bezgranične spremnost partijskih i državnih vlastodržaca da hitro i bez obzira na cenu najpre zadovolje svoje uske – grupne i/ili pojedinačne – interese i ciljeve.

Ubistvom Đinđića najpre je trajno onesposobljena Demokratska stranka. Usledila je njena dugotrajna erozija i entropija, pa su na scenu hrupili njeni brojni, sve manje autentični, partijski derivati i lideri sumnjivih političkih sposobnosti i nedokazanog demokratskog opredeljenja. Otuda su kolovođe u DS-u tada postali kumovi i drugi intimusi Borisa Tadića, među kojima se našao i Dragan Šutanovac, kasniji ministar odbrane Srbije. Minule su i stranke poput Građanskog saveza Srbije, pa su Srbija i njena javnost ostali bez važnog demokratskog i korektivnog aktera, te je taj zadatak zapao izvornim nevladinim udruženjima građana. Nasuprot tome, usledio je bučni povratak stožera crveno-crne koalicije – Socijalističke partije Srbije i Srpske radikalne stranke. Iz potonje su ubrzo, a nakon unutrašnjeg kameleonskog i diskurzivnog veleobrta, iznikli Srpska napredna stranka i samozvani novi vožd Srbije – Aleksandar Vučić.

Slivanje sržne vlasti u ruke Tadića i Koštunice lišilo je zatečene ustanove Srbije na koncu ikakve moći i opet ih pretvorilo u fasadni ukras, prividno demokratskog poretka. O tome izravno svedoči i način na koji je Tadić, uz pomoć Vuka Jeremića, najpre privatizovao, a potom i proizvoljno vodio spoljnu politiku Srbije. Za tu svrhu on je iz tog posla, pored Vlade i nadležnog ministarstva, isključio i Narodnu skupštinu Srbije, pa je u nju svraćao samo da bi naknadno legitimisao svoje, u arkanskim zakucima, donete i primenjene odluke. Tadić stoga nije ikad

zatražio od Vlade i Skupštine da utvrde i definišu spoljnopolitičku strategiju Srbije. Da paradoks bude veći, taj je posao kasnije poveren Ministarstvu odbrane, koje je svoje, vojnocentrično i specijalno-ratovsko (zavereničko), viđenje sveta i srpskog društva uturilo u Strategiju nacionalne bezbednosti da bi je istom čak proglasilo za ishodište svih ostalih javnih politika Srbije.[260] Zahvaljujući strateškom vakuumu u kome se našla Srbija, te bazičnoj koncepcijskoj smušenosti njenih vladalaca, Tadić i Jeremić su tragom svojih odokativnih procena i samovoljnih postupaka ustoličili, uz ostalo, spoljnu politiku po modelu „dobro jutro čaršijo na sve četiri strane".[261] Oni su tom zgodom Srbiju jednostrano unapredili u strateškog partnera glavnih moćnika u međunarodnom poretku – počevši od SAD, preko EU, pa sve do Rusije i Kine, te tako navodno izgradili četiri glavna stuba spoljne politike Srbije. Pošto je gro spoljnopolitičkih inicijativa „profesorsko-đačkog" dvojca bio zaokupljen i diktiran događanjima na Kosovu, onda su oni i spoljašnji okoliš Srbije primarno posmatrali i tumačili iz kosovskog rakursa.[262] O tome svedoči i njihovo vezivanje Srbije za Rusiju i Kinu, koje su se iz svojih unutrašnjih razloga protivile, prvenstveno u SB-u UN, stvaranju i priznavanju nezavisne države Kosovo.

Za to vreme Koštunica se, pošto je uspešno blokirao unutrašnje promene, posvetio tome da spreči potencijalno uključenje Srbije u evroatlantsku zajednicu kako bi njenu dalju sudbinu trajno vezao za Rusku Federaciju. Najpre je proglašenje nezavisnosti Kosova iskoristio da Srbiji jednom rečenicom u Rezoluciji Skupštine pripiše vojnu neutralnost.[263] Ovim potezom Koštunica je nadasve hteo da unapred osujeti eventualni, a u budućnosti potencijalno sasvim mogućan, bezbednosni ulazak Srbije u evroatlantsku zajednicu država, odnosno u EU i u NATO. Da je bila reč o jednokratnom aktu, doduše sa dugotrajnim posledicama, svedoči i to što su Koštunica i njegovi poslušnici izbegli da u bilo kom zvaničnom dokumentu države – na primer u Strategiji nacionalne bezbednosti Srbije – pobliže definišu, razlože i čvrstim argumentima opravdaju tu vojnu neutralnost.[264] Štaviše, od tad se nijedna vladajuća garnitura Srbije nije uopšte smatrala obaveznom da posebnim aktom Skupštine ili Vlade ovaj umetak iz Deklaracije zvanično pretoči u temeljni i trajni princip, odnosno u instrument i

[260] Uporediti: „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije", Zaključna glava, *Službeni glasnik RS*, br. 88/09.

[261] Uporediti: N. Ž. Petrović, „Dobro jutro čaršijo", *Republika*, broj 586–587, 31. 12. 2014, http://www.republika.co.rs/586-587/5.html, pristupljeno 15. 10. 2024.

[262] Više o tome videti u: *Uskraćena bezbednost*, op. cit., str. 62–64.

[263] Uporediti: „Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije", tačka 6; doneta 26. decembra 2007. godine; https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729, pristupljeno 16. 10. 2024.

[264] To je bio povod da Centar 2008. godine, po scenariju Filipa Ejdusa, proizvede u produkciji *Vertical Media* specijalnu TV emisiju posvećenu vojnoj neutralnosti Srbije. Emisija je te godine emitovana na TV B92. Dostupna na: https://www.youtube.com/watch?v=Ligb_IMJ3hg.

svrhu spoljne i/ili bezbednosne politike Srbije. Nedugo zatim je, pod vođstvom Koštunice, a uz sasluženje Borisa Tadića, Naftna industrija Srbije u bescenje prodata (poklonjena) „bratskoj" Rusiji,[265] zbog čega državi Srbiji (i) danas preti da, ne samo energetski, završi kao (neo)kolonijalni privezak Rusije i Vladimira Putina, njenog novog samodršca staljinističkog punjenja.

STRATEŠKA NEDORASLOST

Oprečna su se htenja i oštri rivalitet čelnika DS-a i DSS-a i njihovih partija u ovom periodu nužno prelili i u sektor bezbednosti Srbije. Ceo ovaj sektor, a posebno njegovi državni (na)silnici u liku vojske, policije i Službi, zbog toga, sve i da su hteli, nisu mogli ostati izvan zahvata protivrečnih, a potencijalno vazda konfliktnih, političkih procesa u Srbiji. Sustizale su ih ujedno sve loše posledice koncepcijske smušenosti i strateške pogubljenosti centralnih posednika vlasti i moći u Srbiji.

Negativno dejstvo tih posledica po bezbednost Srbije i njenih žitelja dâ se lakše uočiti i izmeriti ako se ima na umu socijalna narav svake, pa i njene tadašnje vojne, odnosno policijske ili tajnoslužbujuće organizacije. U prilog tome govore dva neoboriva razloga: *prvi*, svaki je organ državne prinude, shvaćen (i) kao socijalni entitet i supstrat, nepatvorena, mada višestruko posredovana i preoblikovana, slika i prilika matičnog društva, pa time i nosilac (posednik) svih njegovih ključnih – dobrih i/ili loših – svojstava;[266] i, *drugi*, u zatvorenoj i relativno izolovanoj vojnoj, policijskoj i/ili tajnoslužbujućoj organizaciji sva se ova svojstva, zbog skučenog i hijerarhijski strukturiranog socijalnog prostora, ispoljavaju u izoštrenom i koncentrisanom vidu. Otuda između tih svojstava i stepena (ne)bezbednosti države Srbije i njenih žitelja postoji čvrsta veza, čiju pravu narav izravno otkriva preovlađujući način praktikovanja i postizanja, ali i uskraćivanja lične i kolektivne bezbednosti u njoj.

Vreme tokom kog su DS i/ili DSS, odnosno Tadić i Koštunica, direktno i uglavnom monopolski[267] upravljali sektorom bezbednosti Srbije, a preko svojih ministarskih izaslanika, rukovodili i vojskom, policijom i Službama, svodno je i presudno obeleženo izostankom reforme tog sektora i pripadnog mu aparata državne prinude. Najmanji zajednički sadržalac Tadićevog i Koštuničinog

[265] Više o tome videti: Snežana Čangrodin, „Najgori srpski posao veka", *Dosije*, 23. 5. 2015, https://www.anti.media/istrazivanja/dosije/najgori-srpski-posao-veka/, pristupljeno 15. 10. 2024.

[266] Nasuprot tome, preovlađujući javni diskurs u Srbiji ovim aparatima, a posebno vojsci, pripisuje brojna svojstva – red, disciplina, organizovanost, svrhovito delovanje, odgovornost, časnost i poštenje – koja često nedostaju neznanom broju ovdašnjih žitelja, a nadasve njihovim političkim zastupnicima, kao i drugim ustanovama države.

[267] O tome svedoči i činjenica da je Boris Tadić, tokom drugog predsedničkog mandata, stavio pod svoju kontrolu, odnosno pod kontrolu Mikija Rakića, svog šefa kabineta, sve službe bezbednosti Srbije; više o tome videti: Miroslav Hadžić, „Pet u jedan", *Pešćanik*, https://pescanik.net/, pristupljeno 25. 10. 2024.

činodejstvovanja izniče iz činjenice da su oni/njihove partije (bili) prepustili komandnim vrhuškama vojske, policije i Službi da sebi potčinjene aparate preuređuju po svom nahođenju i spram sopstvenog tumačenja bezbednosnih potreba i interesa Srbije. U svemu tome, glavni je cilj potonjih bio da svim sredstvima osiguraju opstanak svojih korporacija i da zaštite njihove sržne interese. Stoga je čitavo preduzeće Koštunice i/ili Tadića u sektoru bezbednosti na kraju svedeno na relativno učestale organizacijske i formacijske promene, odnosno na unutrašnje reorganizovanje ovog aparata,[268] koje je građanima i javnosti Srbije zatim prikazivano kao njegovo reformisanje. To tim lakše i uspešnije, jer DS i DSS nisu, ni pojedinačno ni zajedno, ikad izradili i ozvaničili državni plan za reformu vojske, policije i Službi Srbije. Stručna je i najširа javnost Srbije stoga bila lišena etalona spram koga bi mogla da odmerava i vrednuje domete izmena u mesnom sektoru bezbednosti, kao i da (pr)ocenjuje stvarni reformski učinak tada vladajućih partija i njihovih čelnika.

Razumno je deo razloga za nemanje državnog plana za RSB pripisati manjku znanja, odnosno nedostatku valjane bezbednosne ekspertize u DS-u[269] i u DSS-u. Tome može, bez veće greške, biti pridodato opravdanje da su ove partije, sve to vreme, ipak prvotno bile zaokupljene složenim poslovima upravljanja rodnim društvom i matičnom državom, inače dobrano razvaljenim YU ratovima i njihovim posledicama. Ovaj argument, međutim, pada pred činjenicom da dobrog i demokratskog upravljanja ne može biti, ni teorijski ni praktično, u državi koja ima oštećeni, zapušteni i neuređeni sektor bezbednosti, zbog čega delovi njene vojske, policije i Službi suviše često deluju samovoljno i za svoje zasebne svrhe. Dobro upravljanje pogotovo nije mogućno tamo gde se i kada se to dešava uz prećutnu saglasnost, a neretko i po nalogu, centralnih političkih moćnika i čelnih civilnih naredbodavaca.

Istini za volju, u tom su periodu objavljene prvi put Bela knjiga odbrane SRJ,[270] kao i Bela knjiga MUP-a.[271] Potonja je donela tadašnja saznanja MUP-a o organizovanom kriminalu u Srbiji, dočim je tek 2009. godine usvojena Strategija nacionalne bezbednosti Srbije, koja je trebalo da ozvaniči stavove i opre-

[268] Detaljan popis i redosled izmena u državnom delu sektora za period od 2000. do 2008. godine videti u: *Hronologija reforme sektora bezbednosti u Republici Srbiji 2000–2008*, Beogradska škola za studije bezbednosti, CCVO, Beograd, 2009.

[269] Ilustrativan je primer Dragana Šutanovca, koji je sebe nakon dvonedeljnog kursa u SAD (CIA ili FBI?) proglasio za bezbednosnog stručnjaka, a što je najgore, i sam je poverovao u to.

[270] Reč je o dokumentu popunjenom sumarnim pregledom odbrambenih sposobnosti Srbije i najavom mera koje će biti preduzete radi uvećavanja tih sposobnosti. Zanimljivo je da ovaj dokument sadrži, između redova, najavu spremnosti SRJ da se uključi u NATO; uporediti: *Bela knjiga odbrane SRJ*, NIC Vojska, 2005, Beograd.

[271] Ovaj je uradak, pošto sadrži operativna saznanja o organizovanom kriminalu u Srbiji, klasifikovan kao državna tajna, te je bio nedostupan domaćoj javnosti.

deljenja iz Bele knjige odbrane. Uporedo je tekla ubrzana proizvodnja raznorodnih i raznovrsnih strategija, tako da su za mnoštvo pojedinačnih poslova, na primer, iz delokruga policije, hitro oblikovane i usvajane zasebne strategije.[272] *Sva je prilika da je to tada rađeno kako bi se, makar formalno, udovoljilo bezbednosnim očekivanjima i zahtevima evroatlantskih partnera.*[273] *Time je ujedno u mesnoj javnosti održavano uverenje da su tadašnja vojska, policija i Službe, kao i njihovi civilni i operativni naredbodavci spremni i rešeni da trajno otklone izazove, rizike i pretnje po bezbednost Srbije i njenih žitelja.*

Na manjak znanja postmiloševićevskih političkih vladalaca Srbijom upućuje, pre svega, to što oni, kao što je već zabeleženo, nisu ikad oblikovali niti ozvaničili državni plan za reformu mesnog sektora bezbednosti i njegovih represivnih činilaca. Međutim, čak i da su glavni upravljači Srbije tada imali, pa makar samo u fioci, suvisli plan za reformu njenog sektora bezbednosti (RSB), oni su, sva je prilika hotimice, propustili (izbegli) da radi ostvarenja tog plan obave sve neophodne predradnje.

Truizmu, naime, pripada notorna istina, po kojoj nema uspešne, a pogotovo ne korenite reforme, ne samo sektora bezbednosti, dok prethodno i pouzdano ne bude utvrđeno stvarno stanje, u ovom slučaju, u nasleđenoj vojsci, policiji i Službama Srbije. Za tu je svrhu najpre bilo potrebno precizno izvesti njihov – ratni i ukupni – saldo, i to po svakoj od grupa ključnih pokazatelja, počev od: (1) načina civilnog upravljanja i operativnog komandovanja vojskom, policijom i Službama; (2) valjanosti sistema stručnog obrazovanja i borbene obuke u njima; (3) načina njihove popune ljudstvom; (4) postupaka i merila za selekciju i klasifikaciju tog ljudstva, uključujući u to i način (kvalitet) upravljanja ljudskim resursima, odnosno karijernog vođenja svih pripadnika ovog aparata, pa sve do, na empirijskom istraživanju zasnovane, (5) procene integriteta vojske, policije i Službi – što je samo drugo ime za njihovu (ne)otpornost na, spolja ili iznutra pristiglu, korupciju i organizovani kriminal.

Uporedo sa tim, trebalo bi da usledi (6) provera glavnih vrednosnih izvorišta i nosivih sadržaja borbenog i profesionalnog morala pripadnika, jedinica i ustanova vojske, policije i Službi, kao i merenje snage i čvrstine tog morala. U sklopu toga, još je neophodno bilo utvrditi (7) kakvoću i stepen profesionalne autonomije svakog od ovih aparata, koja se sumarno iskazuje kao (ne)otpornost vojske, policije i Službi na politizaciju i političku zloupotrebu. Drugim rečima, potrebno je bilo utvrditi da li su – a ako jesu – onda zbog čega, koliko i sa

[272] Tako je, na primer, tih godina MUP proklamovao Strategiju za borbu protiv terorizma, pa protiv organizovanog kriminala i tako redom; više o tome videti u: *Godišnjak*.

[273] Koji su u to vreme bili, pod pritiskom SAD, zaokupirani „svetskim ratom protiv terorizma", te borbom protiv mnoštva drugih nevojnih pretnji, kao što su to organizovani kriminal, trgovina drogom, odnosno ljudima itd.

kakvim su sve posledicama ovi delovi državnog aparata sile i njihovi pripadnici (bili) podložni dnevnopolitičkom diktatu civilnih nalogodavaca, tj. partijskih opunomoćenika u ministarskoj odori. Uporedo sa rečenim predradnjama, reformatori su (bili) dužni da, sa stanovišta potreba i uzusa demokratskog poretka, (8) detaljno ispitaju zatečene ustavne, zakonske i podzakonske regule, kojima su utvrđeni društveni i sistemski položaj i uloga vojske, policije i Službi, kao i njihove bezbednosne nadležnosti i ovlašćenja, te uređena njihova organizacija i naložena pravila unutrašnjeg i interpersonalnog saobraćaja.[274]

Radikalnu reformu ovog sektora i njegovih činilaca u Srbiji nije, dabome, (bilo) moguće ni početi, a kamoli uspešno izvesti, sve dok legitimni i legalni posednici civilne vlasti jasno, te logički i zbiljski odbranjivo ne uobliče bezbednosnu politiku države.[275] Odnosno, dok u sklopu toga precizno ne utvrde misije, strateške ciljeve i glavne zadatke vojske, policije i Službi, kao i načine njihove eventualne spoljašnje i/ili unutrašnje upotrebe. To, uz ostalo, zahteva precizno zakonsko definisanje civilnog lanca komandovanja, kao i ugradnju ustavnih i zakonskih jemstava za demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor nad državnim posednicima sile i prinude.

Da bi se došlo do nepristrasne procene stvarnog stanja u vojsci, policiji i Službama, taj bi posao, u demokratskom poretku i po pravilu, trebalo da obavi neko od stalnih ili *ad hoc* parlamentarnih tela, dakako, u saradnji sa nadležnom ustanovom (vladom i/ili ministarstvom) i uz njenu stručnu pomoć. Međutim, sasvim je mogućno i dozvoljeno, pa čak i poželjno, da čitav taj posao obavi grupa civilnih stručnjaka, koju bi parlament osnovao i opremio je potrebnim ovlašćenjima. Takvoj grupi isti bi posao mogao da poveri i neki od čelnih civilnih naredbodavaca, kao što su to u Srbiji: predsednik države/vlade ili svaki od ministara ustanova nadležnih za odbranu ili bezbednost.

Tek nakon sticanja realnih saznanja o zatečenom stanju u vojsci, policiji i Službama Srbije, mogućno je osmisliti optimalnu reformsku putanju i utvrditi njene sadržaje, te početne, prolazne i krajnje ciljeve. Istom treba utvrditi opseg, sadržaj i redosled reformskih zahvata, kao i vremenske rokove za njihovo izvršenje. Spram svega toga onda treba izabrati učinkovite i delatne reformske postupke i alatke, te za svaki od planiranih poslova imenovati konkretne izvršioce. Sastavni i neizostavni deo ovog plana bi morali da budu proračun, barem okvirni, cene koštanja nameravane reforme, kao i popis izvora iz kojih će taj poduhvat biti finansiran. Neizbežna je obaveza reformatora da svoj plan upotpune postupcima, pokazateljima i instrumentima za praćenje i ocenjivanje tempa i uspešnosti

[274] Detaljnu analizu pravne (ne)uređenosti sektora bezbednosti Srbije, videti: Bogoljub Milosavljević, Miroslav Hadžić (ur.), u: *Uskraćena bezbednost*, op. cit., str. 127–163.

[275] Da nosioci vlasti u Srbiji svoj zadatak nisu valjano obavili, svedoče brojne manjkavosti, odnosno dvosmislice i besmislice Strategije nacionalne bezbednosti Srbije (2009), čija se detaljna analiza nalazi u: Miroslav Hadžić, *Uskraćena bezbednost*, op. cit., str. 71–84.

svakog pojedinačnog reformskog zahvata. Uz to im sledi i obaveza da imenuju ovlašćena lica (ustanove) za kontrolu toka i dometa reforme. To im ujedno nalaže da sačine i listu postupaka, pokazatelja i alatki za pravovremeno otkrivanje, odmeravanje i sankcionisanje odgovornost svakog od nosilaca i izvršitelja reforme, a pogotovo onih koji nisu dosegli postavljene ciljeve i obavili zadate im poslove. Zbog svega toga, takav bi plan reforme trebalo da bude predmet posebne rasprave u parlamentu, koji je jedini vlastan da ozakoni njegovu primenu. Kao što je on, u konačnici, jedini ovlašćen, ali i obavezan da kontroliše i nadzire tok reforme, te da procenjuje njenu uspešnost i da o tome redovno obaveštava mesnu javnost. Iz toga sledi i obaveza parlamenta da utvrđuje i sankcioniše političku odgovornost nadležnih državnih rukovodilaca za eventualne propuste u reformi.

Među brojnim razlozima za izostanak radikalne reforme nasleđenog aparata državne prinude, po meri obećanog demokratskog preobražaja Srbije, prevagu ipak ima vidan manjak političke spremnosti i volje čelnika DS-a i/ili DSS-a da se upuste u taj poduhvat. Nije, međutim, lako otkriti prave razloge za ovu njihovu nevoljnost. Opravdano je, stoga, upitati se da li je u svemu tome možda presudnu ulogu imao manjak političke i/ili lične hrabrosti ondašnjih civilnih naredbodavaca,[276] koji je (manjak) uvek u čvrstoj vezi sa njihovim dnevnopolitičkim i (pred) izbornim kalkulacijama. Pored toga, odsustvo i/ili gubitak te hrabrosti mogli su biti izazvani mnoštvom raznorodnih i potencijalno opasnih nepoznanica, koje u Srbiji nosi svako htenje da se radikalno reformišu vojska, policija i Služba, pogotovo kada takav zahvat treba izvesti nakon izgubljenih ratova[277] i pri puzećoj obnovi autoritarnog poretka u Srbiji.

Reč je, u stvari, o bezbednosnim izazovima, rizicima i/ili pretnjama, koje mogu izniknuti iz pokušaja korenite promene svakog od predmetnih delova državnog aparata sile. To je zato što takav zahvat direktno preti da ugrozi sržne, uključujući u to i one egzistencijalne, interese nosivih – generalskih, oficirskih i podoficirskih – slojeva vojske, policije i Službi, kao i većine njihovih ostalih pripadnika. Na stranu to, što su ovakve mastodont socijalne organizacije, ugurane u složeni hijerarhizovan i subordiniran sistem, po definiciji, visoko otporne na spoljašnje pokušaje izmene svoje prirode, namene i svrhe. One su, uz to, posebno osetljive na ograničavanje i/ili ukidanje nekih od ranije stečenih nadležnosti i ovlašćenja,[278]

---

[276] Bilo bi, stoga, zanimljivo, mada teško izvodljivo, istraživati da li je ovo pomanjkanje hrabrosti i volje možda, a ako jeste, onda u kojoj meri, bilo plod zakulisnih pritisaka ili ucena neke od Službi.

[277] Inače, u vojnoj sociologiji se, nasuprot ovome, smatra da su to idealni uslovi za radikalne zahvate i izmene u sektoru bezbednosti, jer bi zbog ratnih poraza trebalo drastično da opadne (politička) moć vojske, policije i Službi. To ipak ne važi u slučaju Srbije, jer njeni vladari odbijaju da priznaju učešće, a napose poraze, svoje države i njenih oružanih postrojbi u YU ratovima.

[278] Na to ukazuje i pokušaj VOA da predlogom za izmene zakona sebi pribavi ovlašćenja za unutrašnju primenu posebnih mera i postupaka u Srbiji. Nakon javnog pritiska na javnoj raspravi o Nacrtu zakona o VBA i VOA, koja je održana 3. jula 2009. u sali Narodne banke, autori Nacrta su odustali od tog rešenja.

a pogotovo na svaku promenu načina na koji se u njima stiče, raspodeljuje i upotrebljava moć i/ili vlast. Povrh toga, ovakve organizacije i njihovi pripadnici imaju prirođenu, a sistemski stečenu i sistematski razvijanu sposobnost za mimikriju,[279] pa svaku reformu mogu da opstruiraju, simulirajućim delovanjem iz potiha, sve se pritom kunući u svoju privrženost naloženim promenama.

Ništa manje je važno i to što navodni i/ili stvarni pokretači RSB-a u Srbiji teško mogu unapred da predvide da li će za svoj poduhvat imati dovoljnu podršku iz socijalne nutrine delova državnog aparata prinude. Između ostalog i zato što se u okviru svakog od njih, a nezavisno od navodne monolitnosti ovih organizacije, stalno sučeljavaju, suprotstavljaju i sukobljavaju, često oprečni, interesi kastinski naslaganih starešinskih – generalskih, oficirskih i podoficirskih – slojeva, pod kojima stoji amorfna masa krajnjih izvršilaca vojnih, policijskih i tajnih poslova. Otuda treba uvek očekivati da će i odnos prema reformi svake od ovih kasti nužno biti drugačiji. Uz to, socijalna je izdržljivost svakog od ovih slojeva različita, pa će oni u nejednakoj meri biti pogođeni socijalnim, radnim i statusnim posledicama reformskih zahvata. Ne treba izgubiti iz vida i to da izostanak podrške reformi državnih delatnika bezbednosti može biti produkt i toga što je, u strogo hijerarhijski i subordinacijski ustrojenoj organizaciji, unutrašnji prostor za otvoreno protivljenje antireformskoj volji komandne vrhuške izuzetno sužen. Svaki je takav akt, povrh svega i po pravilu, strogo kažnjiv po zakonu.

U slučaju Srbije, vojsku, policiju i Službe je od radikalne reforme dodatno, a sva je prilika presudno i trajno, štitilo njihovo ratno nasleđe. Najpre stoga što su nove vlasti izbegle da javno i precizno izvedu ratni račun Srbije. One su istom odbile da utvrde i sankcionišu odgovornost oružanih sastava Srbije i civilnih im naredbodavaca za izbijanje YU ratova i počinjene zločine, kao i za srpske poraze u njima. Da su to pokušali da učine, novi bi se vlastodršci morali javno suočiti i sa svojom – ličnom i partijskom – odgovornošću za, javnu ili skrivenu, podršku Miloševićevoj ratnoj zloupotrebi vojske, policije i Službi Srbije (SFRJ, SRJ). U toj su se tački, stoga, podudarili interesi korporacija sile i njihovih čelnika sa interesima trenutnih političkih moćnika, zbog čega su i jedni i drugi radi bili da združenim delovanjem spreče (izbegnu) radikalnu reformu sektora bezbednosti Srbije.

Drugi odbrambeni bedem za zaustavljanje RSB-a u Srbiji sazdan je (bio) na ključnim posledicama ubistva Zorana Đinđića. Jer, da bi takva reforma bila mogućna, nužno je bilo sudskim putem pre toga utvrditi ko je sve to iz vojske, policije i Službi, te zašto je, odnosno kako je i koliko (sa)učestvovao u pripremi i izvršenju ubistva Zorana Đinđića. U sledećem koraku to bi neizbežno vodilo ka otkrivanju političke pozadine, te glavnih političkih nalogodavaca i medijskih podstrekača atentata. Budući da su ondašnji centralni moćnici Koštunica i Tadić

[279] Koja je nusprodukt vladavine načela bespogovorne poslušnosti u odnosima između pretpostavljenih i potčinjenih, kojom se potonji štite od mogućih šteta.

– inače, glavni politički korisnici „dobiti" od ubistva Đinđića – nečinjenjem sprečili da sve to bude temeljito ispitano i sudski procesuirano, njihovi su navodni reformski naumi zastali već na kapijama vojnih i policijskih kasarni, odnosno na ulazu u svaku od tajnih službi.

NOVE UZDANICE

Neki bi cinik[280] mogao reći da je Centru u ovom periodu bivalo sve bolje što je u sektoru bezbednosti Srbije bivalo sve gore. I ne bi mnogo pogrešio. Jer, oklevanja i promašaji vlastodržaca, poteklih iz DOS-a, davali su izravne povode i brojne razloge za uporno istraživanje i javno premeravanje bezbednosne politike i prakse države Srbije. To tim obilnije, jer su zorni bili golemi nedostaci DS-a i DSS-a, glavnih perjanica DOS-a, u pristupu reformi sektora bezbednosti Srbije. Utoliko je čak i prosečno obavešteni posmatrač lako mogao da primeti njihovu koncepcijsku bezidejnost i strategijsku neodlučnost. Kao što su belodane ubrzo postale, uz poslovični manjak političke volje i hrabrosti, njihove ograničene sposobnosti za radikalno menjanje nasleđenog sektora bezbednosti i državnog aparata sile. Sve su to za Centar bili zbiljski putokazi, spram kojih je on, i tada i kasnije, oblikovao svoje istraživačke programe. Kao što je, uostalom, iz dobijenih nalaza crpeo udarne teme i argumente, te glavne sadržaje za javno zastupanje sveobuhvatne i temeljite RSB u Srbiji.

Čim je usvojio holistički koncept RSB-a, Centar se suočio sa novim teorijskim i metodološkim izazovima, te dodatnim zadacima i ciljevima. To ga je guralo izvan, ranije stečene, zone komfora u polju civilno-vojnih odnosa. Presudan zamajac za proširivanje istraživačkog zahvata, kao i za postepeni rast saznajnih i analitičkih sposobnosti Centra dalo je osnivanje Beogradske škole za studije bezbednosti (BŠBS) 2006. godine.

Ovaj je poduhvat izvorno bio motivisan namerom Centra da pripomogne iznicanju i obučavanju grupe budućih, a mladih civilnih stručnjaka za bezbednost. Cilj je, naime, bio osnivanje nezavisnog i nepristrasnog istraživačkog odseka u Centru, u okviru koga bi talentovani diplomci fakulteta društvenih nauka, na sistematski način i pod vođstvom priznatih domaćih i stranih stručnjaka, sticali znanja i iskustva potrebna za pouzdanu analizu, razumevanje i tumačenje bezbednosnih pojava i procesa. Osnivanjem Škole, Centar je ujedno civilnom društvu Srbije stavio na raspolaganje grupu mladih istraživača, koja je vremenom trebalo da se osposobi za samostalno i kvalifikovano praćenje, analizovanje i javno vrednovanje tokova, zahvata, sadržaja i dometa RSB-a u SCG i u Srbiji. Škola i Centar su time, štaviše, preuzeli na sebe obavezu da javnosti Srbije i nosiocima

[280] Pogotovo ako se misaono oblikovao na uputima Kratkog kursa istorije SKPb-a i Staljinove devize „što gore to bolje".

vlasti u njoj predlažu, na osnovu svojih istraživačkih nalaza, najpogodnije načine i konkretna rešenja za kvalitetno izvođenje te reforme.

Pošto je Kraljevina Norveška, kako je već zabeleženo, ovu zamisao podržala, Centar je krajem 2005. godine započeo izvršne pripreme za početak rada Škole.[281]

Najpre je pred kraj 2005. godine u dva navrata objavljen javni konkurs za prijem polaznika Škole.[282] *Tokom novembra iste godine obavljena je prava trijaža, koju su prošli svi oni koji su ispunjavali formalne uslove konkursa (40 od 76 prijavljenih).*[283] *Kandidati koji su ušli u drugi krug nakon toga su pismeno i usmeno polagali test iz engleskog jezika, pa je tom prilikom njihov broj spao sa 40 na 28. Potonji su zatim pisali esej na zadate teme iz oblasti društvenih i političkih nauka, odnosno studija bezbednosti. Na osnovu ocene kvaliteta njihovih eseja, na usmeni intervju u decembru pozvano je 20 najuspešnijih kandidata, od kojih je potom izabrano desetoro najboljih.*[284] *Sa svakim od njih Centar je zatim potpisao jednogodišnji ugovor o radu,*[285] *koji je po dobijanju produžene podrške donatora kasnije prerastao u stalno zaposlenje.*

Međutim, nedugo zatim Školu je iz ličnih razloga napustilo troje od izabranih polaznika.[286] *Utom je na postdiplomske studije u SAD otišla i Jelena Petrović. Upražnjena mesta su septembra 2006. godine popunili Filip Ejdus i Sonja Stojanović,*[287] *koji su izabrani „head-hunter" metodom. Pridružila im se potom i Zorana Brozović, dotadašnja saradnica CCVO-a. Poslednje slobodno mesto je, po istoj konkursnoj proceduri, popunio Vidak Anđelić, koga je po odlasku zamenio Iztok Bojović. Pošto je i on ubrzo napustio ovaj program, u Školu su stupili Adel Abusara i Gorana Odanović, iz stalnog sastava CCVO-a.*[288]

[281] Meni je zapala dužnost direktora Škole, dok je Jasmina Glišić postavljena za zamenicu direktora.

[282] Konkurs je objavljivan u oktobru i novembru 2005. g. u dnevnim listovima *Politika*, *Danas* i *Blic*, kao i na sajtovima FPN-a, Nacionalne službe za zapošljavanje i Infostuda, dok su pozivni plakati bili postavljeni na FPN-u, Filozofskom fakultetu, Filološkom fakultetu, Pravnom fakultetu i Fakultetu civilne odbrane Univerziteta u Beogradu; izvor: Izveštaj o konkursu, Arhiv Centra.

[283] U komisiji za izbor bili su Jasmina Glišić, Milorad Timotić i Miroslav Hadžić.

[284] Predrag Petrović, Marko Savković, Marko Milošević, Jelena Petrović, Jelena Radoman, Jelena Unijat, Đorđe Popović, Željko Mirkov, Slobodan Janković i Miljan Filimonović.

[285] To stoga što je i početna donatorska podrška radu Škole bila oročena na godinu dana.

[286] Željko Mirkov, Slobodan Janković i Miljan Filimonović.

[287] Filip Ejdus, tada student master programa na LSE u Londonu, kao i Sonja Stojanović, u to vreme studentkinja master programa na South Slavonic School u Londonu, pozvani su da stupe u Školu, nakon što su izložili svoje radove na savetovanju „Obrazovanje za bezbednost", koje je Centar organizovao maja iste godine. Videti: *Bezbednost Zapadnog Balkana*, časopis Beogradske škole za studije bezbednosti, br. 6, jul–septembar 2007.

[288] Više podataka o polaznicima Škole videti u: *Godišnjak reforme sektora bezbednosti u Srbiji*, Centar za civilno-vojne odnose, DanGraf, 2009. Beograd, str. 421–425.

Škola je počela da radi januara 2006. godine. Zahvaljujući donaciji Balkan Trust fondacije za demokratiju, Centar je iznajmio i potpuno opremio novi poslovni prostor, te priredio radno mesto za svakog istraživača. Škola je svečano otvorena 1. marta 2006, kada su se njenim polaznicima i novinarima nekolikih medija obratili gospodin Hakon Blakenborg (Haakon Blakenborg), ambasador Kraljevine Norveške u Srbiji, i gospodin Ivan Vejvoda, direktor Balkan Trust fondacije.

Mada je imenovana kao Škola, njeni polaznici nisu obrazovani i obučavani po klasičnom školskom planu i programu. Pošlo se, naime, od pretpostavke da su oni na matičnim fakultetima već stekli neka, makar početna i opšta, znanja o konceptima i praksi bezbednosti.[289] Osnovni je Zadatak Škole stoga bio da im omogući da prodube, obogate i sistematizuju svoja prethodna znanja, a potom i da ih dodatno osposobi za – samostalno i/ili timsko – istraživanje savremenih zamisli i praksi bezbednosti. Sve je to polaznike Škole trebalo da podstakne da se u hodu specijalizuju za neku od užih istraživačkih oblasti iz polja studija bezbednosti. Centar ih je, ujedno, uporno ohrabrivao da što pre na matičnim fakultetima ili srodnim ustanovama u inostranstvu nastave svoje poslediplomsko školovanje.

Glavnina je pažnje u Školi bila usmerena na istraživanje bezbednosne zbilje Srbije, kao i ključnih bezbednosnih procesa u njenom regionalnom i globalnom okruženja. Za tu je svrhu, uz ostalo, bio osmišljen plan mentorskog vođenja polaznika Škole tokom prve godine. Za mentore su angažovani priznati istraživači sa fakulteta iz regiona Zapadnog Balkana: prof. dr Ljubica Jelušić i prof. dr Marjan Malešić sa Univerziteta u Ljubljani, te prof. dr Siniša Tatalović sa Univerziteta u Zagrebu, kao i prof. dr Biljana Vankovska sa Univerziteta u Skoplju. Oni su prihvatili obavezu da jednom u tri meseca održe tematske konsultacije sa polaznicima u sedištu Škole, kao i da im sve vreme budu dostupni za međusobnu elektronsku komunikaciju.[290]

Uporedo sa tim je uvedena Tribina Škole, koja je polaznicima davala priliku da sretnu i druge istraživače, te da uživo čuju i prodiskutuju o njihovim tumačenjima neke od bezbednosnih tema i problema. Tako su, početkom prve godine rada Škole, na Tribini gostovali, između ostalih, Mark Remijard i Hans Born iz Ženevskog centra, kao i Snežana Marković, tadašnja pomoćnica ministra odbrane Srbije za politiku odbrane.

Svemu tome je dodata i Čitaonica Škole. Reč je, naime, o obliku rada, kojim se htelo motivisati njene polaznike da redovno prate i izučavaju akademsku literaturu iz oblasti bezbednosti. Svaki od njih je, otud, bio dužan da po svom izboru predloži neko od akademskih dela iz oblasti bezbednosti, koje bi bilo predmet stručne analize i rasprave u Čitaonici. Predlagač je ujedno imao obavezu da, kao

[289] To je posebno važilo za diplomce FPN-a, koji su činili većinu među polaznicima.

[290] Prve konsultacije su održane 20. januara 2006. u sedištu Centra; izvor: Arhiv Centra.

uvodničar, svoje kolege i koleginice izvesti o teorijsko-metodološkim polazištima i glavnim nalazima izabranog autora i njegovog dela, dočim su ostali polaznici bili dužni da to delo unapred pročitaju kako bi mogli kvalifikovano da učestvuju u raspravi. Čitaonica je, ujedno, trebalo da ohrabri polaznike Škole da pišu i objavljuju stručne prikaze pročitane literature, za šta im je na raspolaganju stajao i kvartalni časopis Centra „Bezbednost Zapadnog Balkana".[291] Među prvima se na dnevnom redu Čitaonice našao tekst Davida A. Boldvina o bezbednosti kao spornom konceptu.[292]

Kako bi se pobliže i izvorno obavestili o odlikama bezbednosne dinamike u prvom okruženju Srbije, polaznici Škole su s proleća 2007. godine proveli sedam dana u studijskom obilasku zemalja Zapadnog Balkana. Tom zgodom su posetili Zagreb, Sarajevo, Podgoricu, Prištinu, Tiranu i Skoplje, gde su razgovarali sa predstavnicima lokalnih udruženja građana i nekih od tamošnjih fakulteta ili instituta, koji se bave bezbednosnim temama i problemima sopstvenog društva.

U želji da dodatno osigura kvalitetan obrazovni rad, Centar je osnovao Međunarodni savet Škole.[293] Istovremeno je potpisan memorandum o saradnji s Norveškim institutom za spoljne poslove (NUPI). Zahvaljujući tome, svaki je polaznik Škole tokom naredne dve godine proveo petnaest dana u NUPI, gde mu je na raspolaganju bila bogata stručna biblioteka. Istom su im bile upriličene stručne konsultacije sa vodećim istraživačima ovog Instituta.

Svaki od polaznika Škole je uporedo bio, a spram svojih sklonosti i/ili interesovanja, zadužen da obavlja neke od konkretnih poslova u Centru ili Školi, kao što su: saradnik urednika Tribine; pomoćnik urednika časopisa Centra; urednik Čitaonice; saradnik urednika Čitaonice; saradnik Biblioteke; urednik internet stranice, urednik baze podataka. Polaznicima je ujedno predočen Kodeks Škole,[294] kojim su bile utvrđene norme i naložena pravila ponašanja ne samo za unutrašnji saobraćaj već i za javno nastupanje, odnosno zastupanje Škole i Centra.

U želji da dodatno motiviše i podstakne polaznike Škola je između njih izabrala četvoro koordinatora za istraživanje pojedinih užih oblasti: Jelena Radoman za Zapadni Balkan i Jugoistočnu Evropu (JIE), Marko Savković za EU i NATO, Predrag Petrović za istraživanja i Marko Milošević za izdavaštvo. Time

---

[291] Prvi broj je objavljen 2006. godine u 400 štampanih primeraka; uporedo je emitovana i njegova elektronska verzija *Western Balkan Security Observer*; do novembra 2010. godine objavljeno je 17 brojeva časopisa.

[292] David A. Baldwin, „The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23, 1997, pp. 5–26. Videti na: https://scholar.google.com/scholar?q=A.+Boldvin+Security+a+contested+concept&hl=en&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart.

[293] U njemu su, između ostalih, bili: Stole Ulrik (Ståle Ulriksen), zamenik direktora, NUPI, prof. dr Vladimir Goati, Miljenko Dereta, čelnik Građanskih inicijativa. Prva sednica Saveta je održana od 11. do 13. februara 2006. godine. Nisu, nažalost, pronađeni podaci o preostalim članovima Saveta.

[294] Predlog Kodeksa je izradila Jasmina Glišić; izvor: Arhiv Centra.

je uvedena još jedna karika u upravljačkom lancu, koja je trebalo da doprinese unapređenju, ali i redovnoj kontroli kvaliteta istraživačkih zahvata, kao i pisanih uradaka polaznika Škole.

Ovo je bilo tim potrebnije, jer su već u prvim mesecima rada Škole na površinu isplivale neke od manjkavosti sistema i prakse visokog obrazovanja u Srbiji u oblasti društvenih nauka. Pokazalo se, naime, da polaznici Škole nisu na svojim fakultetima u dovoljnoj meri ovladali akademskom veštinom pismenog oblikovanja i predstavljanja svoje istraživačke zamisli i/ili dobijenih nalaza. Da bi taj nedostatak bio postepeno otklanjan, uvedena je procedura, po kojoj su svi pisani radovi polaznika Škole, pre puštanja u saobraćaj, bili interno podvrgavani stručnoj redakturi i jezičkoj lekturi.[295] To stoga što se od polaznika očekivalo i zahtevalo da pre svega u pisanoj formi iskažu i stručnoj, kao i najširoj, javnosti predstave svoja istraživačka saznanja o bezbednosnoj dinamici u Srbiji, odnosno o tokovima RSB-a u njoj.

Čelnici Škole i Centra su ubrzo shvatili da početna zamisao o akademskom samoobrazovanju i doobrazovanju izabranih polaznika može lako da završi u larpurlartizmu, odnosno da postane sama sebi svrha. Zbog toga je odlučeno da polaznici Škole budu što pre i potpunije uključeni u tekuće projekte Centra kako bi tom prilikom mogli praktično da proveravaju i unapređuju stečena teorijska znanja, odnosno da ih uspešno primenjuju u istraživanju ključnih procesa u bezbednosnoj stvarnosti Srbije i njenog, bližeg i daljeg, okoliša. Idealnu priliku za to im je nudilo istraživanje tokova, domašaja i promašaja u reformi sektora bezbednosti Srbije.

Da je radni naslov – „Inkubator" – projekta o Školi bio tačan i anticipativan, govori činjenica da je šestoro njenih polaznika iz prve generacije kasnije steklo doktorate iz političkih nauka u oblasti bezbednosti.

[295] Ta je praksa postojala u Centru od trenutka njegovog nastanka.

Tabela 1: Lista članova Centra i polaznika Škole koji su stekli doktorat nauka

	Ime i prezime	Naslov PHD rada	Odbranjen na	Datum odbrane
1.	Filip Ejdus	Uzajamno konstituisanje identiteta političke zajednice i njene bezbednosti	FPN, Beograd	11. 6. 2012.
2.	Marko Savković	Privatizacija izgradnje mira: privatne bezbednosne kompanije u savremenim operacijama podrške miru	FPN, Beograd	26. 9. 2016.
3.	Marko Milošević	Privatizacija bezbednosti u postkonfliktnim državama: slučaj Srbije i Hrvatske u periodu 2000–2016.	FPN, Beograd	3. 9. 2018.
4.	Sonja Stojanović Gajić	Uloga praksi bezbednosnih profesionalaca u socijalnoj konstrukciji Zapadnog Balkana	FPN, Beograd	4. 10. 2019.
5.	Jelena Radoman	Vojna neutralnost i nesvrstanost kao strategije bezbednosti malih država: studije slučaja Srbija i Švedska	FPN, Beograd	17. 7. 2020.
6.	Predrag Petrović	Reforma službi bezbednosti u Srbiji 2000–2017.	FPN, Beograd	12. 3. 2021.

Gorenjem spisku treba dodati i Draganu D. Đurašinović-Radojević, tadašnju stručnu saradnicu u Centru, koja je 26. maja 2014. godine na FPN-u odbranila svoju doktorsku disertaciju „Parlament, demokratija i rat: institucionalno objašnjenje monadičke teorije demokratskog mira".

Mada sve zasluge za naučno i akademsko napredovanje pripadaju ponaosob svakom od njih, razložno je ustvrditi da ih je boravak i rad u Centru, ako ništa drugo, barem podstakao da se dugoročno posvete temeljnom istraživanju nekih od fenomena bezbednosti.

KRUNSKI DRAGULJ

Čim je usvojio holistički pristup RSB-a, Centar je morao prvo da prikupi i obradi sve javno dostupne podatke o tom sektoru u Srbiji i njegovim činiocima. Glavna meta su bile promene koje su se u njima događale od 2000. do 2008. godine. U tom je cilju Centar krajem 2006. godine oblikovao projekt „Monitoring i mapiranje reforme sektora bezbednosti u Srbiji". U njegovoj su realizaciji, pored zaposlenika i saradnika Centra, učestvovali svi polaznici Škole, kao i nekoliko stažista. Dvogodišnju podršku Centru za taj poduhvat dali su Vlada Kraljevine Norveške, Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, Balkan Trust fondacija i ispostava Fonda za otvoreno društvo iz Beograda.

Početni je zadatak istraživačkog tima bio da, spram holističkog koncepta i metodoloških uzansi, osmisli postupke i razvije instrumente za sveobuhvatno mapiranje sektora bezbednosti Srbije, a potom, sve to isto i za merenje napretka

reforme u njemu. To je Timu nalagalo da najpre popiše sve one koji spadaju u ovaj sektor, a, uz to, i koja, kakva i kolika sve to bezbednosna ovlašćenja i nadležnosti ima svaki od aktera Sektora. U sledećem je koraku trebalo iznaći postupke, metode i alatke, te izabrati pokazatelje za, na činjeničnoj građi zasnovan, popis, opis i merenje reformskog učinka promena koje su se u datom periodu dogodile u sektoru bezbednosti Srbije i u svakom od njegovih aktera. Radi tog cilja, tokom 2007. godine u Centru je održan niz internih rasprava, treninga i konsultacija, pod vođstvom Sonje Stojanović, kako bi svaki član Tima usvojio i uspešno primenjivao metodologiju Mapiranja.

U sklopu priprema za realizaciju ovog projekta Centar je 30. i 31. oktobra 2006. godine organizovao u Beogradu međunarodnu konferenciju na temu: „Reforma sektora bezbednosti u Srbiji – dostignuća i perspektive".[296] U tom su ga preduzeću podržali Vlada Republike Češke i Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga.

Rad Konferencije je tekao u pet tematskih sesija: (1) Reforma Vojske Srbije; (2) Reforma policije; (3) Reforma bezbednosno-obaveštajnih službi; (4) Reforma parapolicijskih snaga i (5) Reforma sektora bezbednosti Srbije i evroatlantska integracija Srbije. Ovu je priliku Centar iskoristio da učesnicima i medijima predstavi i svoj, netom publikovani, zbornik radova *Javnost i Vojska*.[297]

U radu skupa su, pored domaćih i stranih istraživača, učestvovali visoki državni zvaničnici Srbije iz ministarstava nadležnih za bezbednost, kao i čelni rukovodioci nekih od organa državne sile.[298] Zahvaljujući tome, na Konferenciji je, prvi put nakon svrgavanja starog režima, javno i svrhovito ispitivano stanje u sektoru bezbednosti Srbije. Istom su razmatrane neke od izvršenih promena u njemu, dočim su nadležni državni upravljači i civilni nalogodavci obnarodovali svoje okvirne planove za dalju RSB Srbije. Javnost Srbije i Centar su tom zgodom stekli obilje novih i izvornih saznanja o tokovima i dometima, ali i ograničenjima reformskih procesa u državnom delu sektora bezbednosti Srbije. Sve to, povrh svega, poslužilo je istraživačkom timu Centra kao idealni uvod za sistematsko i sveobuhvatno mapiranje ovog sektora, kao i za merenje napretka u njegovom reformisanju.

Malo pre toga, stručni tim Centra je, na inicijativu Misije OEBS-a u Srbiji i Crnoj Gori i Odbora za odbranu Skupštine SCG, pripremio Nacrt zakona o demokratskoj civilnoj kontroli Vojske SCG, koji je predstavljen i na internet

---

[296] Izlaganja svih uvodničara su objavljena u zborniku radova: Miroslav Hadžić (ur.), *Reforma sektora bezbednosti u Srbiji – dostignuća i perspektive*, CCVO, Beograd, decembar 2007.

[297] Podaci o Zborniku su navedeni u prethodnim odeljcima ovog teksta.

[298] Konferencija je ostala upamćena i po tome što su prvi put u javnoj debati o reformi bezbednosno-obaveštajnih službi Srbije učestvovali i direktor BIA Rade Bulatović i načelnik Vojnobezbednosne agencije (VBA) Svetko Kovač; njihova izlaganja videti u: op. cit., str. 77–78 i 79–84.

stranici CCVO-a.[299] Radi pridobijanja javne podrške za usvajanje ovog zakona, CCVO je krajem 2005. i tokom 2006. godine održao, uz podršku Fondacije Fridom haus (*Freedom House*) iz Srbije, 17 okruglih stolova u Beogradu i gradovima u unutrašnjosti, na kojima je obrazlagan Nacrt rečenog zakona i diskutovano o njemu. Centar je, uz to, bio stalni partner Misije OEBS-a u SCG, odnosno njenog Odeljenja za demokratizaciju, prilikom izvođenja posebnih programa obuke parlamentaraca za kontrolu i nadzor sektora bezbednosti. U takve spada i zajednički organizovani okrugli sto 20. februara 2004. godine za poslanike Skupštine SCG na temu „Budžetiranje, nabavka i prodaja oružja u sektoru bezbednosti".

U pripremnoj etapi Centar je, uz to, u saradnji sa Misijom OEBS-a u Srbiji organizovao 14. novembra 2007. godine u Beogradu okrugli sto na temu „Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlašćenja".[300] Izravni povod za ovaj skup istekao je iz činjenice da je u Srbiji tih godina značajno povećan broj državnih organa, koji su dobili ovlašćenja za primenu mera i postupaka za tajno prikupljanje podataka.[301] Posledično je rasla i zabrinutost civilnog društva zbog eventualnih, a sasvim mogućnih zloupotreba tih ovlašćenja. Organizatori su stoga hteli da prvo javno popišu sve državne organe Srbije, koji primenjuju posebne mere i postupke, a potom i da kritički preispitaju pravne norme, kojima je ta primena uređena. Naglasak je, pritom, bilo stavljen na ulogu Skupštine, civilnog društva, medija i specijalizovanih NVO u kontroli i javnom nadzoru primene posebnih mera i postupaka.

Okrugli sto je započet uvodnom analizom „Parlamentarnog i javnog nadzora primene posebnih mera i postupaka".[302] Nakon toga je prof. Momčilo Grubač razmatrao odnos između „Posebnih ovlašćenja krivičnog gonjenja i ustavnih prava i sloboda građana".[303] Usledila je, potom, analiza prof. Bogoljuba Milosavljevića „Ovlašćenja policije i drugih državnih organa za tajno prikupljanje podataka: domaći propisi i evropski standardi".[304]

Predmet druge sesije Stola bili su akteri i metode koje oni koriste pri primeni posebnih ovlašćenja. Svoje viđenje toga izložili su Svetko Kovač, načelnik VBA,[305] te samostalni policijski inspektor Službe za borbu protiv organizovanog krimi-

---

[299] Tekst Nacrta videti na: https://bezbednost.org/publikacija/podrska-usvajanju-zakona-o-demokratskoj-i-civilnoj-kontroli-vojske-srbije-i-crne-gore/.

[300] Centar za civilno-vojne odnose je objavio Zbornik radova pod istim naslovom aprila 2008. godine; Miroslav Hadžić, Predrag Petrović (ur.), *Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlašćenja*, CCVO, Beograd, 2008.

[301] Iliti specijalne istražne radnje.

[302] Miroslav Hadžić, op. cit., str. 25–38.

[303] Isto, str. 39–58.

[304] Isto, str. 59–75.

[305] Videti: Svetko Kovač, „Demokratski nadzor nad primenom posebnih mera i ovlašćenja", op. cit., str. 79.

nala (SBPOK) Dragan Jovanović iz MUP-a Srbije,[306] kao i Boris Batarilo, glavni inspektor Poreske policije Ministarstva finansija Republike Srbije.[307] Iza toga je Vučko Mirčić, istražni sudija Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu, podneo saopštenje pod naslovom „Uloga sudova u primeni posebnih mera od strane različitih državnih ustanova",[308] dok je Poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić razmatrao i razlagao „Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlašćenja".[309]

Pomenuti Zbornik dodatno vrednim i zanimljivim čine uporedna analiza „Specijalnih mera u zemljama tranzicije",[310] kao i tabelarni prikaz aktera i njihovih posebnih ovlašćenja, te vrsta nadzora nad njihovom primenom u BiH, Crnoj Gori, Češkoj, Sloveniji, Mađarskoj i Makedoniji.[311] Idući tragom okruglog stola, Centar je nedugo zatim na ovu temu organizovao deset informativno-obrazovnih seminara za sudije okružnih sudova u Srbiji.[312]

Vođe projekta „Mapiranje i monitoring" imale su ambiciju da tokom njegove realizacije razviju postupke i sredstva za nadgledanje tokova i merenje napretka RSB-a u Srbiji. To je trebalo da im dozvoli da na kraju brojčanim ocenama vrednuju zabeležene promene kako bi nakon toga, a na osnovu dobijenih skorova, međusobno uporedili i rangirali napredak u reformi svakog od pojedinačnih aktera, kao i celog sektora. Dalekosežni cilj Tima bio je da sačini Indeks za merenje i ocenjivanje napretka u reformi (bilo kog) sektora bezbednosti, a napose onih u postsocijalističkim, odnosno tranzicijskim zemljama.[313]

Shodno holističkom pristupu, Tim je aktere sektora bezbednosti u Srbiji razvrstao u četiri grupe: (1) državni akteri koji koriste silu; (2) državni akteri koji ne koriste silu; (3) nedržavni akteri koji koriste silu i (4) nedržavni akteri koji ne koriste silu. Potom je analizovao važeće ustavne, zakonske i javno dostupne podzakonske akte da bi proverio kojim, kolikim i kakvim sve to bezbednosnim ovlašćenjima i nadležnostima raspolaže svaki od činilaca ovog sektora. Odnosno, da bi uporedo ispitao da li su i koliko su precizno utvrđeni načini i postupci za primenu tih ovlašćenja i nadležnosti. Istovremeno su iz javnih izvora prikupljani i obrađivani podaci o učincima bezbednosnog delovanja svakog od rečenih aktera.

---

[306] Videti: Dragan Jovanović, „Posebna prava i ovlašćenja koja primenjuje policija", isto, str. 85–96.

[307] Videti: Boris Batarilo, „Poreska policija", isto, str. 97–102.

[308] Isto, str. 105–108.

[309] Isto, str. 109–112.

[310] Jelena Unijat, Marko Milošević, Đorđe Popović i Predrag Petrović, istraživači iz CCVO (BŠBS), isto, str. 115–121.

[311] Istraživački tim CCVO, isto, str. 125–151.

[312] Uvodničari su bili Bogoljub Milosavljević i Miroslav Hadžić.

[313] Ovaj je postupak osmišljavan i razvijan pod vođstvom Sonje Stojanović. Detaljno o tome videti u: Sonja Stojanović, „Pristup merenju napretka u reformi sektora bezbednosti Srbije", u: *Godišnjak reforme sektora bezbednosti Srbije*, CCVO, DanGraf, 2009, Beorad, str. 71–104.

Da bi slika o Sektoru i njegovim činiocima bila verodostojno upotpunjena, Centar i njegovi istraživači su – pozivajući se na Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja – svakog aktera iz sektora bezbednosti Srbije pisanim putem zamolili da im dostave brojne podatke neophodne za uspešno Mapiranje.[314] U prvom redu su traženi podaci o internoj pravnoj regulativi, o unutrašnjoj organizaciji, o načelima i praksi upravljanja i rukovođenja u njima, o načinu unutrašnje kontrole trošenja raspoloživih budžetskih sredstava, o zaštićenosti ljudskih prava njihovih zaposlenika, o unutrašnjoj i spoljašnjoj kontroli njihovog rada, o integritetu njihove organizacije i o transparentnosti njenog rada, kao i o njihovoj učinkovitosti i delotvornosti[315] pri primeni posedujućih ovlašćenja.

Kako bi stekli sveobuhvatan i dokumentovan uvid u tokove RSB-a u Srbiji, članovi Tima i njegovi saradnici su tokom istraživanja proizveli čitav niz sekundarnih dokumenata i analiza. Tako je najpre urađena opšta politička hronologija Srbije za period od 5. oktobra 2000. godine do kraja 2008. godine.[316] U njoj su zabeleženi i kratko objašnjeni ključni politički događaji i njihovi učesnici. Potom su, po istoj mustri, izrađene hronologije događaja i promena u svakom od državnih aktera koji koriste silu.[317] Uporedo su sačinjene bibliografija objavljenih radova i lista važnih elektronskih izvora o sektoru bezbednosti i reformi njegovih aktera u Srbiji. Izrađene su, takođe, „lične karte" (CV) pojedinih bezbednosnih aktera u Srbiji,[318] dočim su neki od ključnih pojmova dodatno razrađeni u „pojmovnicima" (*Backgrounders*).[319] Svemu tome su dodati i tzv. *policy papers* o vojsci,[320] pravosuđu,[321] organizacijama civilnog društva[322] i privatnim bezbednosnim kompanijama.[323] Među njima se našao i predlog praktične politike Srbije prema NATO-u.[324]

U međuvremenu je biblioteka Škole, odnosno Centra digitalizovana i registrovana u Narodnoj biblioteci Srbije, te uključena u mrežu regionalnih baza

[314] Detaljni upitnicu su poslati Ministarstvu za državnu upravu, Ministarstvu odbrane, Narodnoj skupštini, predsedniku Republike, Savetu za nacionalnu bezbednost, Ministarstvu pravde, Vladi RS; izvor: Arhiv Centra.

[315] U Projektu i Istraživačkom izveštaju su korišćeni termini: efektivnost i efikasnost.

[316] Videti: *Godišnjak*, op. cit, str 389–412.

[317] Koje su objavljene u, ranije već navedenoj, publikaciji *Hronologija reforme sektora bezbednosti u Republici Srbiji*, 2000–2008, CCVO, BŠSB 2009.

[318] Izrađeni su CV specijalnih jedinica MUP-a, Vojske, Službi, Specijalnog suda za organizovani kriminal.

[319] Tako je, na primer, o skupštinskom nadzoru pisao Filip Ejdus, a o lancu civilnog komandovanja vojskom Miroslav Hadžić.

[320] Đorđe Popović i Vidak Anđelić.

[321] Jelena Unijat.

[322] Zorana Brozović, udata Atanasović.

[323] Marko Milošević.

[324] Jelena Petrović.

podataka – COBISS. Tad je to bila jedina profesionalna biblioteka, izvan onih u posedu države, namenjena studijama bezbednosti, koja je u tom trenutku posedovala 1225 originalnih naslova od ukupno 1540 raspoloživih publikacija.[325]

Nakon što je prikupio i obradio sve dostupne podatke, Tim je u završnoj etapi Projekta brojčano ocenio izvršene promene u svakom od aktera sektora bezbednosti Srbije. Za tu je svrhu prethodno meren napredak u reformi svakog od njih, uzduž tri kumulativne dimenzije: (1) demokratsko upravljanje; (2) efikasnost i (3) efektivnost da bi, istom, u okviru svake od dimenzija i spram utvrđenih kriterijuma i potkriterijuma, bio detaljnije meren i ocenjivan pojedinačni napredak u reformi svakog od činilaca sektora bezbednosti Srbije.[326]

Tabela 2: Merenje napretka RSB-a

DIMENZIJA	KRITERIJUM	POTKRITERIJUM
DEMOKRATSKO UPRAVLJANJE	Reprezentativnost – zastupljenost	Zastupljenost žena
		Zastupljenost nacionalnih manjina
	Transparentnost	Opšta transparentnost
		Finansijska transparentnost
	Učestvovanje građana i njihovih udruženja	Učestvovanje u kreiranju politike
		Učestvovanje u sprovođenju i ocenjivanju politike
	Odgovornost – demokratska civilna kontrola i javni nadzor	Kontrolna uloga izvršne vlasti
		Parlamentarna kontrola i nadzor
		Sudska kontrola
		Javni nadzor
	Vladavina prava	Pravna država
		Zaštita ljudskih prava
EFIKASNOST	Dobra uprava	
	Upravljanje ljudskim resursima	
	Upravljanje materijalnim resursima	
EFEKTIVNOST – DELOTVORNOST	Integrisanost	
	Legitimnost sektora ili aktera	
	Odnos ciljeva, sredstava i rezultata	

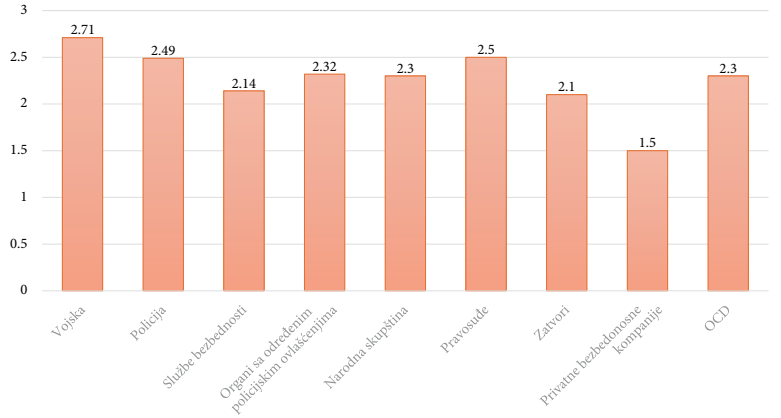
Na kraju je, spram tako dobijenih brojčanih ocena, zasebno izračunat Indeks reformisanosti za svakog od rečenih aktera.[327] Najviši indeksni skor su dostigle promene u Vojsci (2,71). Iza nje one u pravosuđu (2,5), pa u policiji (2,49), dočim je najniži skor zabeležen kod (neznatnih) promena u privatnom sektoru bezbednosti (1,5), te u zatvorima (2,1), kao i u službama bezbednosti (2,14).

[325] Arhiv Centra.

[326] Godišnjak reforme sektora bezbednosti 2012, op. cit, str. 93.

[327] *Godišnjak*, op. cit, str. 39.

Grafikon 1: Indeks reformisanosti aktera sektora bezbednosti

Osloncem na prikupljene podatke i date ocene, Tim je sačinio glavne nalaze svog istraživanja, i to po svakoj od dimenzija, odnosno po svakom od kriterijuma i potkriterijuma za merenja napretka RSB-a Srbije. Svodno je, potom, zaključeno da je u posmatranom periodu u Srbiji obavljena Prva generacija reformi sektora bezbednosti. To pak znači da su bile stvorene početne – pravne i sistemske – pretpostavke za buduće demokratsko upravljanje ovim sektorom, kao i za nastavak njegove početne reforme.[328] Svemu tome je, na kraju, pridodato nekoliko generalnih i mnoštvo specifikovanih preporuka[329] za nastavak, ubrzanje i produbljivanje reforme celog sektora i svakog od njegovih činilaca.

Gro generalnih preporuka je smerao uspostavljanju objedinjenog sistema bezbednosti Srbije. Zbog toga je najpre preporučena izrada Strategije nacionalne bezbednosti. Istom je u zasebnim preporukama za Vojsku, policiju i Službe, sugerisano hitno usvajanje strateških i doktrinarnih dokumenata neophodnih za njihov rad, ali i za demokratsko upravljanje Sistemom i njegovim činiocima. U prilog tome je, pored ostalog, predloženo da posebnim zakonom budu razrađene i precizno utvrđene nadležnosti i ovlašćenja Saveta za nacionalnu bezbednost.

Nekoliko narednih preporuka poziva na stvaranje dodatnih pravnih preduslova i jemstava za unapređivanje i osnaživanje demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad sektorom (sistemom) bezbednosti Srbije i nad svakim od njegovih činila. U tom je cilju posebno preporučeno da izmenama i/ili dopunama zakona budu dodatno proširene i precizirane nadležnosti Narodne skupštine za kontrolu i nadzor sistema bezbednosti i njegovih aktera. Istom je preporučeno da doradom zakona budu dodatno i precizno utvrđene i razrađene obaveze bezbednosnih aktera prema nezavisnim državnim organima Republike Srbije

[328] Detaljne nalaze videti u odeljku: „Glavni nalazi istraživanja", *Godišnjak*, op. cit., str. 28–38.

[329] Detaljnije o tome videti: „Preporuke za dalju reformu sektora bezbednosti", *Godišnjak*, op. cit., str. 49–62.

– Zaštitniku građana, Povereniku za slobodan pristup informacija od javnog značaja i Državnoj revizorskoj instituciji. Listu zaključuju brojne pojedinačne i konkretne preporuke za svakog od aktera sektora (sistema) bezbednosti Srbije. Među njima su posebno važne one koje smeraju ka povećavanju transparentnosti trošenja budžeta,[330] kao i one vezane za bolju zaštitu ljudskih prava i sloboda građana, ali i pripadnika državnog aparata prinude.[331] Ništa manje su važne i preporuke za postizanje rodne ravnopravnosti, te za srazmernu zastupljenost nacionalnih manjina, kao i za iskorenjivanje svake vrste diskriminacije u državnim aparatima, koji koriste silu.

Prvi godišnjak RSB-a u Srbiji publikovan je septembra 2009. godine, nakon čega je predstavljen mesnoj javnosti,[332] kao i medijima.[333] Centar je ujedno pismenim putem ponudio čelnicima nadležnih ministarstava i državnih organa da im na posebnom sastanku izloži svoje glavne nalaze i ključne preporuke za napredak RSB-a. Usledio je pozitivni odgovor iz Sekretarijata predsednika Republike Srbije. Sastanak je upriličen u kabinetu predsednika. Tom zgodom su čelnici Centra i voditelji Projekta *Godišnjak* predstavili generalnom sekretaru predsednika i još nekolicini tamošnjih stručnih saradnika. *Godišnjak* je 13. novembra te godine na zasebnom sastanku predstavljen i u Ministarstvu pravde.

Centar i njegov tim su tih dana pozvani da sa direktorom BIA i njegovim saradnicima prodiskutuju o nalazima „Godišnjaka" u vezi sa radom i reformom ove agencije. Direktor Saša Vukadinović i Miroslav Panić, pravnik u BIA, izneli su potom svoje viđenje nalaza Godišnjaka, koji se odnose na tu agenciju. Oni su, pritom, tačnost nekih od nalaza prihvatili, a nekih osporili. Na sastanku su u ime Centra učestvovali Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Sonja Stojanović i Predrag Petrović.

Zahvat, sadržaji i rezultati Mapiranja su, međutim, dobrano nadišli početni tematski i programski okvir Centra za civilno-vojne odnose. Zbog toga je novembra 2008. pokrenuta procedura za promenu njegovog imena da bi na Skupštini 2010. godine CCVO bio preimenovan u Beogradski centar za bezbednosnu politiku.[334]

Tome su prethodile značajne personalne promene u rukovodstvu Centra. Naime, s jeseni 2006. godine Milorad Timotić i ja smo dragovoljno odstupili

[330] Uporediti, na primer: „Preporuke", op. cit., tačka 17 za vojsku, tačka 5 za policiju, str. 52.

[331] Uporedi, na primer: preporuke za Bezbednosno-obaveštajne službe, tačke 1 i 5, isto, str. 55.

[332] Na skupu pod nazivom: „Dokle je stigla reforma sektora bezbednosti Srbije?", koji je održan 17. novembra 2009, u sali Narodne banke Srbije.

[333] Danas je tim povodom objavio 11. novembra 2009. godine opsežan intervju sa mnom o RSB-u u Srbiji.

[334] Arhiv Centra.

sa čelnih pozicija u Centru.[335] Stoga je krajem godine Skupština izabrala Sonju Stojanović za direktorku Centra, a Filipa Ejdusa za izvršnog direktora. Tom sam zgodom izabran za predsednika Upravnog odbora, dok je Milorad Timotić izabran za zamenika predsednika UO. Filip Ejdus je ujedno preuzeo dužnost glavnog i odgovornog urednika časopisa *WBSO*, kog je, u međuvremenu, zajedno sa svojim uredništvom, učinio međunarodno priznatom publikacijom pod imenom *Journal of Regional Security*.[336]

Novi su čelnici krajem 2007. godine pokrenuli, uz ostalo, program stažiranja u Centru, kojim se htelo podstaći dodatno interesovanje studenata fakulteta društvenih nauka za istraživanje polja bezbednosti.[337] Svaki je krug stažiranja otpočinjao serijom uvodnih predavanja o teorijskim konceptima bezbednosti, koje Centar koristi u svojim istraživanjima. Uz to je išao i pregled glavnih aktivnosti i nosivih projekata Centra. Tokom stažiranja neki od stažista su uključivani u tekuće istraživačke projekte Centra, dočim se neki drugi izrađivali nedeljne i mesečne preglede medijskog izveštavanja i debata o bezbednosnim temama u Srbiji ili su pak pomagali u ažuriranju internet stranice Centra. Po sličnoj mustri je tokom proleća 2008. godine, u okviru projekta „Bezbednost Zapadnog Balkana i evropska bezbednost", a uz podršku Vlade Kraljevine Norveške, u Centar na tromesečno stažiranje stiglo troje mladih istraživača iz ovog regiona.[338]

Vođeni istom idejom, Ženevski centar (DCAF) i CCVO su tokom 2007. i 2008. godine organizovali za mlade aktiviste iz civilnog sektora zemalja Zapadnog Balkana dve radionice u Ženevi i jednu u Beogradu, pod imenom „*Young faces*". Na radionicama su razmatrani glavni problemi i ključni sastojci demokratskog upravljanja sektorom bezbednosti. Istom su ispitivani izgledi za jačanje regionalne bezbednosne saradnje, odnosno za eventualni nastanak bezbednosne zajednice na Zapadnom Balkanu i/ili u Jugoistočnoj Evropi. U radionici su učestvovali pripadnici civilnog društva iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Makedonije, Moldavije, Crne Gore, Rumunije i Srbije, uključujući u to i one sa KiM.[339]

Bili su to početni koraci u stvaranje regionalne mreže OCD-a iz zemalja Zapadnog Balkana 2009. godine, pod okriljem projekta „Podizanje kapaciteta civilnog društva za mapiranje i nadgledanja reforme sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu". Stvaranje i trogodišnji rad mreže stručno je podržavao

[335] Vredi zabeležiti da je reč o presedanu, pošto su osnivači Centra dobrovoljno odstupili sa rukovodnih pozicija, jer u NVO sektoru Srbije preovlađuje praksa da osnivači zadržavaju na neograničeno vreme, takoreći doživotno, čelne funkcije u organizaciji koju su stvorili.

[336] Centru se potom, kao suizdavač, pridružio i FPN iz Beograda. Uporediti: https://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=2217-995X.

[337] Do kraja 2009. godine u Centru je stažiralo 54 domaćih i 13 stranih studenata: Arhiv Centra.

[338] U njemu su učestvovali po jedan istraživač iz Crne Gore, Albanije i Severne Makedonije, isto.

[339] Arhiv Centra.

Ženevski centar (DCAF), a finansijski Vlada Kraljevine Norveške. Mrežu su pored CCVO-a (BCBP) činili: Analitika iz Skoplja, Centar za bezbednosne studije iz Sarajeva, Centar za demokratiju i ljudska prava iz Podgorice, Kosovski centar za bezbednosne studije iz Prištine, Institut za međunarodne odnose iz Zagreba, te Institut za demokratiju i medijaciju iz Tirane. Istraživači i voditelji projekta iz BCBP-a su ostalim članovima Mreže na seriji seminara i konsultacija preneli svoju, u međuvremenu inoviranu,[340] metodologiju za mapiranje i nadgledanje reforme sektora bezbednosti.

U početnoj fazi regionalnog projekta istraživači iz svake od uključenih OCD-a najpre su analizirali politički i bezbednosni kontekst u svojoj zemlji.[341] Rezultati istraživanja o dominantnom društveno-političkom kontekstu, koji je oblikovao razvoj i tok reformi u državama Zapadnog Balkana, predstavljeni su u Parlamentarnoj skupštini BiH u Sarajevu 22. marta 2011. godine. Domaćini ovog događaja bili su Zajednička komisija za odbranu i bezbednost Parlamentarne skupštine BiH i Regionalni savet za saradnju (RCC).[342]

Sledili su potom nalazi ovih istraživača o glavnim odlikama politike nacionalne bezbednosti u svojim zemljama.[343] Združeni istraživački poduhvat NVO članica Mreže krunisan je 2012. godine, kada je javno predstavljen zbornik radova *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*.[344] U prvom delu Almanaha su predočene studije slučaja za svaku od zemalja ZB. Taj odeljak završava uporednom i svodnom analizom domašaja i ograničenja za postizanje političke i pravne odgovornosti njihovih bezbednosnih aktera.[345] U završnom odeljku Zbornika Sonja Stojanović izložila je Indeks reformisanosti sektora bezbednosti, kao i alatke za merenje napretka demokratizacije u zemljama ZB-a.[346] Tome su dodati i prilozi sa ocenama kakvoće parlamentarne kontrole i nadzora, opšte i finansijske transparentnosti sektora bezbednosti u zemljama ZB-a.[347] Na kraju Almanaha dati su osnovni podaci o svim organizacijama civilnog društva, koje su učestvovale u Projektu i činile regionalnu mrežu.[348]

---

[340] Više o tome videti: Franciska Klopfer, Douglas Cantwell, Miroslav Hadžić i Sonja Stojanović (ur.), *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*, (na srpskom i engleskom), Ženevski centar (DCAF), BCBP, Beograd, 2012, str. 241–251.

[341] Videti, na primer: Rajko Radević, Analiza konteksta reforme sektora bezbjednosti u Crnoj Gori (1989–2009), CCVO, Beograd, 2010.

[342] https://bezbednost.org/?s=kontekst+reforme+sektora+bezbednosti&lang=sr.

[343] Uporediti: Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Predrag Petrović, (eds), *Security Policies in the Western Balkan*, CCMR, Balgrade, 2010.

[344] Videti: *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*, op. cit.

[345] Videti: Miroslav Hadžić, „Odgovornost zakonskih bezbednosnih činilaca na Zapadnom Balkanu", *Almanah*, op. cit., str. 211–235.

[346] Videti: *Almanah*, op. cit., str. 241–274.

[347] Videti: *Almanah*, op. cit., str. 275–303.

[348] Videti: Almanah, op. cit., str. 304–306.

Vredi zabeležiti da je Ženevski centar (DCAF) potom angažovao istraživače iz Regionalne mreže da ispitaju praksu, prirodu i domete upravljanja obaveštajno-bezbednosnim službama u svakoj od zemalja Zapadnog Balkana.[349] Tom je prilikom u svodnoj i uporednoj analizi kritički preispitivan koncept demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad ovim službama, odnosno nad svim posednicima državne sile.[350] To stoga što je izglednom postala opasnost od pretvaranja ovog koncepta u mantru (ideologemu) demokratskog, a mimikrijskog novogovora u tranzicijskim zemljama. Kritički su otklon od idealizovanog i ideologizovanog zapadnog modela kontrole i nadzora diktirala dva udarna razloga. Pokazalo se, najpre, da i u nominalnim bastionima demokratije – kao što su to članice EU i SAD – ova zamisao kontrole i nadzora državnih posednika sile biva sve ređe i manjkavo praktikovana. Drugi je razlog iznikao iz činjenice da su zbiljski dometi ovog koncepta presudno ograničeni prirođenom sposobnošću vojne, policijske i tajnoslužbujuće organizacije da uspešno izmaknu svakoj spoljašnjoj kontroli – bez obzira na to kako je ona imenovana.

Zbog toga je umesto idealtipske predložena minimalna definicija „demokratske civilne kontrole i javnog nadzora" kako bi ona bila samerena kontekstu zemlje u kojoj se hoće izvesti RSB i demokratizacija. Jer, u postkonlfiktnom i postautoritarnom kontekstu zemalja Zapadnog Balkana „načela, procedure, metode i sredstva za kontrolu i nadzor primarno služe za to da se spreči ili umanji šteta koju zatečene službe i drugi aparati sile mogu da nanose nastajućem demokratskom poretku. U takvoj zemlji valjanost kontrolne i nadzorne infrastrukture onda treba meriti ne prema idealtipskom i uvezenom modelu, već prema njenim sposobnostima da efikasno sprečava činjenje štete."[351] Drugim rečima: učinkovitost i delotvornost demokratske civilne kontrole i javnog nadzora se u zemljama poput Srbije nadasve iskazuje i meri sposobnošću i spremnošću njene (legitimne) vlasti da spreče državne organe prinude, kao i njihove civilne naredbodavce, da matičnoj – društvenoj i političkoj – zajednici i njenim građanima nanose štetu.[352]

[349] Projekt „Strenthening Intelligense Governance in the Western Balkan" uz podršku Ministarstva spoljnih poslova Holandije.

[350] Detaljnije o tome videti: Miroslav Hadžić, „Intelligens Governance in the Western Balkans: A Comparative Perspective", DCAF, Ženeva, 2012, https://www.dcaf.ch/index.php/case-studies-intelligence-governance-western-balkans.

[351] Isto, str. 23.

[352] Miroslav Hadžić, *Intelligens Governance in the Western Balkans: A Comparative Perspective*, DCAF, Ženeva, 2012, https://www.dcaf.ch/index.php/case-studies-intelligence-governance-western-balkans.

BRUŠENJE DRAGULJA

Centar je nastavio da mapira i nadgleda napredak RSB-a u Srbiji i tokom perioda od 2008. do 2011, ali sada po unapređenoj metodologiji. Ujedno je uveden višestepeni mehanizam za kontrolu i (pr)overu[353] korišćene metodologije i instrumenata, te dobijenih nalaza. Naime, u prvom je krugu Mapiranja prvenstveno nadgledan i meren napredak u reformi državnih aktera bezbednosti, a napose onih koji koriste silu. U drugom je krugu, međutim, promenjena istraživačka perspektiva. Umesto iz državocentričnog ugla, RSB je sad posmatrana i merena iz vizure civilnog društva Srbije i njegovih organizacija. Pošlo se, naime, od teorijskog stajališta po kome je uspešno reformisan samo onaj sektor bezbednosti, koji građanima date zemlje, u ovom slučaju Srbije, osigurava i isporučuje – pojedinačnu, grupnu i kolektivnu – bezbednost po uzusima i standardima savremenog demokratskog poretka. Shodno tome, postavljen je novi okvir za istraživanje kako bi ovog puta u konačnici bio meren i ocenjivan kvalitet „demokratskog upravljanja sektorom bezbednosti u zemljama koje su u procesu demokratizacije".[354]

Zbog toga se, umesto ocenjivanja napretka u reformi svakog od (državnih) aktera bezbednosti, sada pribeglo ocenjivanju napretka u reformi celog sektora, odnosno demokratskog upravljanja njime.[355]

Za tu je svrhu definisano 12 kriterijuma za merenje i procenu reformisanosti sektora bezbednosti u Srbiji (Prilog br. 1). Za svaki od kriterijuma je pak utvrđeno pet „polja posmatranja", u okviru kojih biva ispitivano da li su i koliko su u praksi zahtevi tih kriterijuma ispunjeni. Potom su u okviru svakog od rečenih „polja" analizirana četiri generička elementa iliti komponente ocenjivanja: (1) ustavni i zakonski okvir; (2) praksa (rezultati sprovođenja)[356]; (3) administrativni i upravljački kapaciteti,[357] i (4) vrednosti.[358] Uz to je razrađen sistem ocenjivanja napretka u reformi po svakom polju posmatranja. Pritom su za svaku od ocena u rasponu od jedan do pet utvrđeni i nabrojani pokazatelji, po kojima biva meren i ocenjivan napredak u demokratskom upravljanju sektorom i njegovim akterima.[359]

---

[353] U tom cilju je metodologija iz prvog kruga bila 17. marta 2009. predmet stručne rasprave u Evropskom političkom centru (Brisel), a potom i 20. maja 2009. u Ženevskom centru (DCAF) tokom Međunarodnog bezbednosnog foruma; uporediti: *Godišnjak reforme sektora bezbednosti u Srbiji – 2012*, BCBP, JP Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 84.

[354] Detaljno o razlozima za promene u metodologiji videti u: Sonja Stojanović Gajić, „Indeks reformisanosti sektora bezbednosti kao alatka za merenje napretka demokratizacije", *Godišnjak 2012*, op. cit., str. 79–111.

[355] *Godišnjak 2012*, str. 87.

[356] Ova komponenta zahvata i beleži učestalost, kvantitet i kvalitet loše/dobre bezbednosne prakse.

[357] Postojanje institucionalnih preduslova za efikasno i efektivno upravljanje dobrom praksom.

[358] Stepen interiorizovanosti novih (demokratskih) normi u organizacionoj kulturi aktera bezbednosti, po percepciji mesnog društva.

[359] *Godišnjak 2012*, str. 112–116.

Tabela 3: Pristup orijentisan na aktere naspram šireg pristupa orijentisanog na sektor, kojim se meri demokratsko upravljanje u sektoru bezbednosti

Pristup orijentisan na aktere	**Pristup orijentisan na sektor**
Omogućava dublju i detaljniju analizu svakog od pojedinačnih aktera u sektoru bezbednosti (vojske, policije...)	Svi kriterijumi nisu relevantni za svakog aktera.
Uočava različite funkcije različitih organizacija i podstiče razvoj indikatora relevantnih za pojedine aktere.	Ljudska bezbednost shvaćena je kao ishod i usluga pružena građanima, bez obzira na to koji je akter pruža.
Interesantniji je domaćoj, stručnoj i opštoj javnosti, te je zgodniji za javno zastupanje reformi unutar pojedinačnih država.	Bolje odražava uticaj šireg društveno-političkog konteksta u kom se reforma odvija (npr. nadmoć izvršne vlasti nad zakonodavnom i sudskom), jer u obzir uzima interakciju različitih aktera.
	Prilagođeniji je javnom zastupanju na međunarodnom i regionalnom nivou, jer grupiše podatke i nalaze za cele sektore pojedinih zemalja.
Izazovi:	Izazovi:
Teško je integrisati rezultate na nivou celog sektora, koji numerički prikazuju zaključke za različite tipove aktera.	Pošto je inovativan i nedovoljno primenjivan okvir za merenje, još uvek postoji dosta izazova njegovom sprovođenju.
Teško je odlučiti na osnovu čega su nalazi vezani za neke aktere važniji od nalaza vezanih za neke druge. Takođe, teško je rangirati aktere prema značaju.	Potencijalno je manje zanimljiv za javno zastupanje unutar pojedinačnih država.
	Može da odvuče pažnju sa dublje analize zašto su neki akteri primeri najbolje, a drugi najlošije prakse.

Tabela 4: Sistem ocenjivanja reforme sektora bezbednosti

OCENA 1 – Fokus je na pravnim normama i lošoj praksi	
Ustavni i zakonski okvir (Ustav, sistemski zakoni za kriterijume i aktere i zakoni kojima se reguliše status državne uprave)	**Indikator – postojanje sistemskih zakona**: Sistemski zakoni za određeni kriterijum nisu usvojeni (npr. sistemski zakoni koji se odnose na opštu transparentnost nisu usvojeni: Zakon o slobodnom pristupu podacima od javnog značaja, Zakon o tajnosti podataka ili Zakon o zaštiti podataka o ličnosti). **Indikator – sadržina sistemskih zakona nije u skladu sa standardima demokratske i civilne kontrole i poštovanja ljudskih prava**: Ukoliko pojedini sistemski zakoni postoje, ali njihove odredbe nisu u skladu sa međunarodnim standardima za određeni kriterijum, naročito standardima koji se odnose na demokratsku civilnu kontrolu i zaštitu ljudskih prava. U isto vreme, ako postoji sistemski zakon za taj kriterijum, vrlo je verovatno da sistemski zakoni koji se odnose na aktere (npr. Zakon o odbrani ili Zakon o policiji) nisu usklađeni, tako da je uvođenje ovog kriterijuma u praksi ograničeno.
Praksa (rezultati sprovođenja)	**Indikator – učestalost, kvantitet i sadržina loše prakse**: Loša praksa je raširena. Postoje sistemska i sistematična kršenja ljudskih prava. Institucije su vinovnici sistemskih kršenja, dok sistematična kršenja upućuju na učestalost i veliki broj kršenja. Slučajevi ozbiljnih prekršaja standarda česti su i predstavljaju manifestaciju loše prakse.
Administrativni i upravljački kapaciteti	**Indikator – postojanje i sadržina podzakonskih akata i internih propisa (uredbi, uputstava, pravilnika, smernica, kodeksa…)**: relevantna podzakonska akta ili ne postoje ili ne sadrže odredbe koje bi garantovale pružanje usluga u skladu sa standardima demokratskog upravljanja, jer sistemski zakoni nisu u skladu (ili im nedostaju) standardi demokratske i civilne kontrole i poštovanja ljudskih prava. **Indikator – ne postoje ključna radna mesta i organizacione jedinice ili, ako postoje, svoju funkciju ne obavljaju u skladu sa standardima demokratskog upravljanja.** **Indikator – odgovarajuća raspodela i upravljanje ljudskim i materijalnim resursima značajni za kriterijum**: Organizacione jedinice ne raspolažu odgovarajućim ljudskim i materijalnim resursima, koji su neophodni za učinkovito obavljanje funkcije.
Vrednosti (zaposlenih u državnim institucijama i šire javnosti)	Organizaciona (institucionalna) kultura ne stimuliše kažnjavanje prekršaja ljudskih prava. Postoji aktivan otpor sprovođenju reformi. **Stavovi/shvatanja stanovništva**: Stanovništvo nema poverenja u državne ustanove i zato ne insistira na efikasnoj zaštiti prava (npr. žalbe se podnose organizacijama koje štite ljudska prava, a ne nadležnim državnim organima).

OCENA 2 – Fokus je na pravnim normama i praksi	
Ustavni i zakonski okvir	**Indikator – postojanje sistemskih zakona**: Postoji nekoliko sistemskih zakona, ali nisu sva polja posmatranja regulisana sistemskim zakonima. **Indikator – usklađenost sadržine sistemskih zakona sa standardima demokratske i civilne kontrole i poštovanja ljudskih prava**: Neki sistemski zakoni su usklađeni sa standardima demokratske i civilne kontrole i ljudskih prava, dok najveći broj sistemskih zakona ne sadrži dovoljne garancije.
Praksa (rezultati sprovođenja)	**Indikator – učestalost, kvantitet i sadržina loše prakse**: Još uvek postoje primeri loše prakse, ali i pokušaji da se uvede dobra praksa. Povremeno se javljaju primeri teških prekršaja. Dobra praksa nije rasprostranjena.
Administrativni i upravljački kapaciteti	**Postojanje i sadržina podzakonskih akata**: Budući da norme demokratske i civilne kontrole i poštovanja ljudskih prava nisu postale deo sistemskih zakona, ne primenjuju se ni u podzakonskim aktima. Ključna mesta i organizacione jedinice zadužene za sprovođenje kriterijuma ili ne postoje ili, ako postoje, ne obavljaju svoje funkcije u skladu sa standardima demokratskog upravljanja. Ako su neka tela i uspostavljena nakon usvajanja sistemskog zakona, institucionalna infrastruktura za sprovođenje kriterijuma nije dovoljna, niti je u potpunosti funkcionalna. Resursi ili nisu dodeljeni uopšte ili akteri nemaju na raspolaganju dovoljno materijalnih i ljudskih resursa za ostvarivanje prava propisanog kriterijumom.
Vrednosti (zaposlenih u državnim institucijama i šire javnosti)	Dominantna organizaciona kultura nije demokratska i postoji otpor prema sprovođenju reformi. **Raspoloženja/stavovi stanovništva**: Stanovništvo nema dovoljno poverenja u državne ustanove, pa se zato ne usuđuje da zahteva sprovođenje kriterijuma (npr. žalba se podnosi organizaciji za zaštitu prava, a ne državnom organu) ili počinje da se interesuje za pružanje određenih usluga i da ih zahteva, ali opet ne svih na koje ima pravo.

OCENA 3 – Fokus je na postojanju sistemskih zakona usklađenih sa standardima demokratske i civilne kontrole, kao i na otpočinjanju njihovog sprovođenja	
Zakonski okvir	**Indikator – postojanje sistemskih zakona**: Postoje sistemski zakoni za sva polja posmatranja i sadrže odredbe koje su u skladu sa međunarodnim standardima demokratske i civilne kontrole i zaštite ljudskih prava.
Praksa (rezultati sprovođenja)	Dobra praksa postoji već neko vreme. (Ovo znači da se zakoni sprovode najmanje 2 godine). Postoje primeri loše prakse, ali su teška kršenja ljudskih prava izuzetak.
Administrativni i upravljački kapaciteti	Ključni preduslov za početak sprovođenja jeste da su svi sistemski zakoni usvojeni. Ovo znači da su usvojeni zakoni za sva polja posmatranja. Ključna podzakonska akta su usvojena, čime je omogućen početak primene novih zakona. Postojeća radna mesta i organizacione jedinice zadužene su da obavljaju dužnosti koje su propisane sistemskim zakonima ili su radi toga uspostavljena nova radna mesta i organizacione jedinice. U svakom slučaju, počele su da rade i da obavljaju svoje dužnosti. Raspoređeno je nešto resursa tako da organizacione jedinice zadužene za pružanje usluga za određeni kriterijum mogu da počnu rad.
Vrednosti (zaposlenih u državnim institucijama i šire javnosti)	Ne postoji otpor sprovođenju reformi, ali dominantna organizaciona kultura nije još uvek interiorizovala sve demokratske norme. Institucije su počele da pružaju usluge u skladu sa sistemskim zakonima, ali u strahu od sankcije, a ne iz ubeđenja. Raspoloženja/stavovi stanovništva: Stanovništvo je počelo da zahteva usluge od državnih ustanova, ali selektivno, jer još uvek postoji izvesno nepoverenje u institucije.

OCENA 4 – Fokus je na institucionalizaciji i na pozitivnim vrednostima	
Ustavni i zakonski okvir	Usvojeni su svi sistemski zakoni i saglasni su sa standardima demokratske i civilne kontrole.
Praksa (rezultati sprovođenja)	Postoji evidencija o dobroj praksi koja se sprovodi najmanje pet godina. Dobra praksa postala je pravilo, dok je loša praksa izuzetak. Loša praksa se redovno i adekvatno sankcioniše.
Administrativni i upravljački kapaciteti	Postoji horizontalna i vertikalna usklađenost svih pravnih dokumenata važnih za sprovođenje određenog kriterijuma. Ovo znači da nova norma nije usvojena samo u sistemskim zakonima za aktere već je sastavni deo zakonodavstva koje reguliše rad javne uprave. Usvojen je i najveći deo relevantnih podzakonskih akata. Harmonizacija je dovela do toga da norme u odgovarajućim sistemskim zakonima nisu kontradiktorne i da zajedno sa usklađenim podzakonskim aktima i internim pravilima obezbeđuju koherentnu pravnu platformu za sprovođenje kriterijuma. Radna mesta i organizacione jedinice zadužene za obavljanje poslova predviđenih sistemskim zakonima u potpunosti su funkcionalne i opremljene odgovarajućim resursima. Ukoliko je postojala saradnja sa organizacijama civilnog društva prilikom sprovođenja kriterijuma, ona više nije ad hoc, već postoji institucionalizovan niz procedura i prakse.

Vrednosti (zaposlenih u državnim institucijama i šire javnosti)	Ustanove su usvojile demokratske vrednosti. Loša praksa se redovno i adekvatno sankcioniše. Građani su informisani o svojim pravima i rezultatima rada ustanova. Posebna pažnja posvećena je informisanju građana o sankcijama koje se primenjuju na one koji su prekršili norme demokratske i civilne kontrole.

Kako bi dodatno proverili unapređenu zamisao za mapiranje i merenje napretka RSB-a u Srbiji, Centar i Tim su održali nekoliko seminara i konsultacija sa zaposlenicima iz državnog dela sektora bezbednosti Srbije. Njima su tom zgodom predstavljeni istraživačka zamisao, metodologija i ciljevi ovog projekta.[360] Održane su isto tako i naknadne konsultacije (9–11. mart 2011), na kojima je Tim proveravao činjeničnu utemeljenost svojih početnih istraživačkih nalaza.

Analitički okvir za drugi ciklus Mapiranja i merenja napretka RSB-a u Srbiji počiva na operacionalizovanim definicijama i objašnjenjima značenja svakog od izabranih kriterijuma:[361] (1) Pravna država; (2) Opšta transparentnost; (3) Finansijska transparentnost; (4) Zastupljenost žena i nacionalnih manjina; (5) Učestvovanje građana i njihovih udruženja u bezbednosnoj politici; (6) Nadzorna i kontrolna uloga izvršne vlasti; (7) Parlamentarna kontrola i nadzor; (8) Sudski nadzor sektora bezbednosti; (9) Kontrolna i nadzorna uloga nezavisnih državnih institucija; (10) Zaštita ljudskih prava; (11) Upravljanje ljudskim resursima i (12) Legitimnost.

Onda su spram toga u trećem odeljku *Godišnjaka 2012.* izloženi i dokumentovani rezultati detaljnih analiza po svakoj od utvrđenih dimenzija, odnosno kriterijuma i pokazatelja dosega RSB-a u Srbiji.[362] Priložene analize su pritom razvrstane u dve grupe. Prvu čine one koje se odnose na kvalitet demokratskog upravljanja Sektorom i njegovim akterima, a drugu analize učinaka i delotvornosti postupaka za uspostavu odgovornosti bezbednosnih aktera, odnosno nalazi o stepenu i kakvoći demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad njihovim postupanjem.[363] Analiza po kriterijumu „Legitimnost" je pak zasnovana na rezultatima istraživanja javnog mnjenja o poverenju građana Srbije u pojedine bezbednosne aktere, kao što su to, na primer, policija i vojska.[364] Potom su reformski dometi po svakom od kriterijuma vrednovani svodnom brojčanom ocenom.

[360] Jedna od konsultacija je održana od 19. do 21. jula 2010. godine u Kovačici, na kojoj je učestvovalo 25 službenika iz 12 različitih državnih ustanova; izvor: Zapisnik sa stručne konsultacije, Arhiv Centra.

[361] O značenju, sadržaju i zahvatu svakog od kriterijuma, kao i pokazateljima za merenje njegove dostignutosti, detaljnije videti: *Godišnjak 2012*, op. cit., str. 119–169.

[362] *Godišnjak* zato sadrži i 24 tabele, 31 antrfile i 34 grafikona, op. cit., str. 14–17.

[363] Više o tome: *Godišnjak 2012*, op. cit., str. 175–444.

[364] Kako su građani ocenili rad državnih posednika sile i njihovih civilnih naredbodavaca, kao i razloge zašto je po ovom kriterijumu izrečena ocena 2,5; Videti: Zorana Brozović, „Legitimnost", *Godišnjak 2012*, op. cit., str. 430–444.

Tabela 5: Srednje ocene po kriterijumima

	Kriterijum	ocena
1.	Pravna država	3,5
2.	Opšta transparentnost	2,5
3.	Finansijska transparentnost	2,5
4.	Zastupljenost žena i nacionalnih manjina	2,5
5.	Učestvovanje građana i njihovih udruženja u bezbednosnoj politici	2
6.	Nadzorna i kontrolna uloga izvršne vlasti	2,5
7.	Parlamentarna kontrola i nadzor	2,5
8.	Sudski nadzor sektora bezbednosti	3
9.	Kontrolna i nadzorna uloga nezavisnih državnih institucija	3
10.	Zaštita ljudskih prava	2
11.	Upravljanje ljudskim resursima	2,5
12.	Legitimnost	2,5

Glavni nalazi Istraživanja su u zasebnom odeljku *Godišnjaka*, takođe, grupisani i izlagani za svaki od 12 kriterijuma ponaosob.[365] Oni predstavljaju svodni sažetak istraživačkih uvida stečenih tokom temeljite analize Sektora i njegovih aktera po, kako je već rečeno, svim predviđenim dimenzijama, kriterijumima i pokazateljima. Na osnovu svega toga, u zaključnim razmatranjima ustvrđeno je, između ostalog, „da je u proteklom periodu postignut izvestan napredak u reformi sektora bezbednosti", pa se čini „da sada u Srbiji postoje dovoljne pretpostavke za demokratsko upravljanje državnim delom sektora bezbednosti". Nalazi, uprkos tome, „pokazuju da je RSB Srbije u proteklom periodu imala značajne nedostatke" jer je, uz ostalo, „uočeno da propisi o bezbednosnim nadležnostima i ovlašćenjima državnih nalogodavaca i izvršilaca nisu međusobno usklađeni. (...) Posebnu pozornost izaziva kašnjenje u pretakanju novousvojenih zakona u podzakonske akte. Najteži problemi ipak nastaju zbog toga što mesne vlasti ove propise veoma često selektivno i/ili proizvoljno primenjuju. Nije retkost i da ih one uopšte ne primenjuju. (...) Vidno je, povrh svega, da zbog političke premoći izvršne vlasti, kao i zbog slabog parlamenta, još uvek izostaju puna – učinkovita i delotvorna – demokratska kontrola i nadzor nad državnim aparatima sile."[366]

U posebnom odeljku *Godišnjaka* su, zatim, razvrstane i izložene preporuke po svakom od kriterijuma, čijom bi primenom trebalo prokrčiti put u Srbiji za demokratsko upravljanje Sektorom i njegovim akterima.[367] Reč je o kombinaciji opštih (generalnih) preporuka – koje smeraju dodatnom pravnom uređivanju strukture i delokruga celog Sektora, a potom i unapređenju demokratskog

[365] Glavni nalazi, *Godišnjak 2012*, str. 25–42.

[366] Više o svemu tome u: Miroslav Hadžić, „Bezbednosne nepoznanice Srbije", *Godišnjak 2012*, op. cit., str. 57–76.

[367] Uporediti: „Preporuke", *Godišnjak 2012*, op. cit., str. 43–55.

upravljanja njime – i mnoštva konkretnih preporuka pojedinačno skrojenih za svakog od bezbednosnih aktera.

Tako, na primer, generalne preporuke za kriterijum „pravna država" ukazuju na potrebu izmene ili dopune Ustava RS, odnosno potrebu da bude usvojen poseban zakon, koji bi precizno utvrdio položaj, nadležnosti i ovlašćenja Saveta za nacionalnu bezbednost, kao najvišeg koordinacionog tela u okviru sistema nacionalne bezbednosti Srbije. Uz to ide i preporuka za dopunu ili izmenu Ustava RS, kojom bi trebalo izrekom utvrditi isključivu nadležnost Narodne skupštine RS za donošenje strategije nacionalne bezbednosti.

Seriju konkretnih preporuka otvaraju, pored ostalog, sugestije za izmenu ili brisanje pojedinih odredbi, na primer, Zakona o policiji, te Zakona o vojsci, kao i Zakona o VBA i VBO.[368] Istom je predloženo da posebnim zakonom što pre budu uređeni status, ovlašćenja i nadležnosti privatnih bezbednosnih kompanija, kao i privatnih detektivskih agencija.[369]

Nalazi *Godišnjaka 2012*. zasebno su predstavljani u: Kabinetu predsednika Republike, Ministarstvu pravde, MUP-u, BIA, Upravi carina i Poreskoj upravi Ministarstva finansija, Ministarstvu odbrane, kao i vojnim službama bezbednosti. Organizovano je i posebno predstavljanje za diplomatski kor u Srbiji.[370]

SVEŽE BRAZDE

Tokom Mapiranja, Centar je dopreo do bogatog majdana iz kog je crpeo dodatne ideje i motive za čitav niz novih istraživačkih projekata i aktivnosti javnog zastupanja demokratskog, to znači i dobrog, upravljanja sektorom bezbednosti Srbije. Istraživački zahvati i prateće aktivnosti javnog zastupanja su se, otud, granali u nekoliko, međusobno nadopunjavajućih, pravaca koji su Centar odvodili u, do tada, skrajnute i/ili nedovoljno istražene teme i područja bezbednosne zbilje Srbije.

Među prvima je predmet posebnog zanimanja Centra i njegovih istraživača postala vidna tendencija brze (i divlje) privatizacije bezbednosti u Srbiji, koja se očitovala u naglom rastu broja privatnih pružalaca bezbednosnih usluga. Zainteresovanost Centra za ovu pojavu bila je tim veća, jer rad privatnih bezbednosnih preduzimača tada nije bio uređen zakonom. Kako bi o svemu tome saznao nešto više, Centar je u sklopu projekta „Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji: prijatelj ili pretnja?",[371] a uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji, izveo prvo empirijsko istraži-

[368] Videti: tačke 1–6, „Preporuke", Pravna država, op. cit., str. 43–44.

[369] Isto, tač. 9.

[370] Prema: *Godišnjak 2012*, op. cit., str. 9.

[371] Videti: Sonja Stojanović (ur.), *Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji: prijatelj ili pretnja?*, CCVO, Beograd 2008; dostupan na https://bezbednost.org/publikacija/privatne -bezbednosne-kompanije-u-srbiji-prijatelj-ili-pretnja-2/. Na ovu je temu juna 2008. godina Centar organizovao javnu raspravu.

vanje o privatizaciji bezbednosti u matičnoj zajednici. Dobijene nalaze posebno vrednim čini to što su tokom istraživanja prikupljeni i obrađeni stavovi ključnih učesnika u lancu poslovanja i/ili kontrole rada privatnih delatnika bezbednosti. O svemu tome su se izjašnjavali menadžeri bezbednosti u PBK-u, kao i njihovi zaposlenici. Prikupljani su i stavovi važnih klijenata PBK-a, kao što su to banke i osiguravajuća društva. Istom su intervjuisani i članovi parlamentarnog Odbora za bezbednost, kao i predstavnik Saveta za borbu protiv korupcije.[372]

Istraživački tim je, na osnovu stečenih uvida, sačinio glavne nalaze i preporuke za pravno uređivanje privatne bezbednosne delatnosti kako bi ti ponuđači usluga bili legalno uvedeni i u sistem nacionalne bezbednosti Srbije.[373] Vredi zabeležiti da je sve to podstaklo Predraga Petrovića, tada već izvršnog direktora Centra, da u svojoj magistarskoj tezi odbranjenoj na FPN-u Univerziteta u Beogradu, istražuje tokove privatizacije bezbednosti u slabim državama, a posebno one u Srbiji.[374]

Na dnevni red Centra je ubrzo stigla i tema korupcije u sektoru bezbednosti Srbije. Između ostalog i zato što je u Strategiji nacionalne bezbednosti[375] ona (korupcija) svrstana među opasne pretnje po bezbednost Srbije i njenih žitelja. Podršku za takvo istraživanje Centru je dala Agencija za borbu protiv korupcije Vlade RS. Rezultati istraživanja su objavljeni 2013. godine u posebnoj publikaciji.[376]

Tokom istraživanja Centar je najpre prikupio iz javnih izvora podatke koji ukazuju na prisutnost korupcije u ovom sektoru. Dodatni podaci o tome su pribirani pomoću nekoliko intervjua sa negdašnjim državnim delatnicima bezbednosti, kao i tokom razgovora sa građanima u fokus grupama. Uz to, ovdašnjim ustanovama iz sektora bezbednosti bio je razaslat poseban upitnik da bi se doznalo kako one procenjuju integritet sopstvene organizacije, odnosno da li prepoznaju opasnost od korupcije u njoj.

Na osnovu prikupljenih i obrađenih podataka, istraživači Centra su iscrtali „Mapu rizika od pojave korupcije u sektoru bezbednosti Srbije".[377] Ona je sačinjena na osnovu nalaza o prisutnosti korupcije u centralnim organima aparata državne prinude: Vojsci i Ministarstvu odbrane,[378] Ministarstvu unutrašnjih poslova

---

[372] Uporedi: Isto, str. 17–24.

[373] Videti: Jelena Unijat, Predrag Petrović, Marko Milošević, Sonja Stojanović, isto, str. 25–37.

[374] Videti: Predrag Petrović, *Privatizacija bezbednosti u slabima državama – Slučaj Srbija*, Čigoja štampa, Beograd, 2011.

[375] *Službeni glasnik RS*, broj 88 od 28. 10. 2009.

[376] Predrag Petrović (ur.), *Korupcija u sektoru bezbednosti Srbije*, BCBP, Beograd, 2013.

[377] „Mapa rizika" je predstavljena u tri grada u Srbiji (Novi Sad, Niš i Užice) i na više okruglih stolova i konferencija, Arhiv Centra.

[378] Autor: Marko Savković, isto, str. 55–66.

i policiji,[379] kao i u Bezbednosno-informativnoj agenciji.[380] Uz to je sačinjena i studija slučaja „Nabavke u sektoru bezbednosti Srbije",[381] pošto one (nabavke) mogu biti i jesu jedan od glavnih izvora nastanka i širenja korupcije u tom sektoru.

Zbornik, takođe, donosi saznanja o tome „Kako drugi istražuju korupciju u sektoru bezbednosti".[382] Potom iznosi procenu o „Podložnost državnih posednika sile u Srbiji korupciji",[383] te razmatra sadržaje i dometi navodne „borbe neprestane"[384] protiv korupcije u Srbiji. Uz to su priložene zasebne analize uloge organa unutrašnje kontrole u sprečavanju korupcije u sektoru bezbednosti,[385] odnosno uloge nezavisnih državnih organa u tom poduhvatu.[386]

Tragom ovih saznanja, BCBP je u saradnji sa Kriminalističko-policijskom akademijom javno predstavio 18. aprila 2012. godine srpsko izdanje „Uputstva za očuvanje policijskog integriteta", koje je izradio Ženevski centar.[387] Time se htelo, uz ostalo, pomoći policijskim službenicima u odstranjivanju korupcije iz svoje ustanove, kao i doprineti uvećavanju sposobnosti policije za borbu protiv organizovanog kriminala. Očekivalo se, otud, da primena rečenih uputstava izravno doprinese porastu javne bezbednosti i osnaživanju vladavine prava u policiji Srbije. Sve to je, na koncu, moglo da izazove i rast poverenja javnosti Srbije u policiju.

U ovom je periodu Centar, ujedno, posebno istraživao bezbednosnu kulturu mladih u Srbiji, u čemu ga je podržalo Ministarstvo za omladinu i sport RS. Tom su zgodom istraživani stavovi mladih prema bezbednosti, pa je napravljen i pregled njihovog viđenja bezbednosnih pretnji po regionima Srbije. U sklopu Projekta je izrađen obilni „Pojmovnik bezbednosne kulture",[388] koji je dostavljen na upotrebu svim lokalnim Kancelarijama za mlade i množini srednjih škola širom Srbije.

Centar je uporedo pokrenuo i Školu za evropsku bezbednost, zahvaljujući donaciji EU delegacije u Srbiji. Reč je o novom obliku i načinu obuke, koji su bili dopunjeni onlajn kursom o evropskoj bezbednosti. Polaznici su izabrani među mladim političkim liderima iz Srbije, koji su kasnije osnovali i svoj Alumni. U okviru kursa u Centru bila su organizovana predavanja na razne teme iz oblasti

[379] Autor: Saša Đorđević, isto, 68–74.

[380] Autor: Predrag Perović, isto, 76–85.

[381] Autor: Danilo Pejović, iz organizacije „Transparentnost Srbija", isto, str. 86–92.

[382] Isto, str. 23–40.

[383] Miroslav Hadžić, isto, str. 41–49.

[384] Miroslav Hadžić, isto, str. 94–96. Reč je, inače, o delovima opširnog eseja „Vrtlozi korupcije u sektoru bezbednosti", https://pescanik.net/wp-content/PDF/Vrtlozikorupcije.pdf.

[385] Bogoljub Milosavljević, Saša Đorđević, isto, str. 97–113.

[386] Marko Milošević, isto, str. 114–123.

[387] Uputstvo videti na: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Toolkit_SERBIAN_web.pdf.

[388] Svetlana Stanarević, Filip Ejdus (ur.), *Pojmovnik bezbednosne kulture*, CCVO, Beograd 2009. U uvodnoj reči urednika su imenovani autori „Pojmovnika" i nabrojano je nekoliko desetina obrađenih pojmova; dostupno na https://bezbednost.org/publikacija/pojmovnik-bezbednosne-kulture/.

evropske bezbednosti. Među predavačima je bilo dosta vrhunskih inostranih stručnjaka za tu temu – npr. Rafael Bosong (Raphael Bossong), Antonio Misiroli (Antonio Missiroli) itd. Izrađen je, isto tako, rečnik osnovnih pojmova evropske bezbednosti.[389] Za korisnike onlajn kursa Centar je 2010. godine izdao i DVD priručnik „Uvod u bezbednosne politike",[390] koji nudi odgovore na seriju pitanja o bezbednosnom identitetu i kapacitetu EU: počevši od toga „Da li je EU bezbednosna zajednica?", te „Šta je evropska spoljna politika?", preko toga „Ima li EU strategiju bezbednosti?" i „Kakav je odnos EU i NATO?", pa sve do toga „Da li EU radi na reformi sektora bezbednosti?".

Ubrzo se pokazalo da je to bilo pravovremeno – istraživačko i saznajno – ulaganje Centra u svoj dalji razvoj. To je Centar podstaklo da, zajedno sa drugim organizacijama civilnog društva, snažnije poradi na jačanju uloge civilnog društva u procesu pridruživanja Srbije Evropskoj uniji, a posebno u njenom napredovanju u poglavljima 23 i 24.[391] Na podsticaj Centra, Ženevski DCAF je organizovao seminar za Konzorcijum nezavisnih istraživačkih centara u oblasti bezbednosti iz zemalja Zapadnog Balkana. Učesnicima su tom prigodom preneta iskustva i predočeni rezultati učestvovanja OCD-a iz Hrvatske, Bugarske i Rumunije u procesu pridruživanja njihovih zemalja EU. Vođen time, Centar je organizovao prethodne konsultacije sa nekoliko mesnih OCD-a, kao što su to Grupa 484, Astra, Transparentnost Srbija i Centar za primenjene evropske studije. Cilj je bio stvaranje nacionalne Mreže za vladavinu prava. Ovaj je poduhvat finansijski podržao DCAF, a dobijena sredstva su korišćena za pokrivanje troškova rada Mreže, kao i za izgradnju njenih dodatnih kapaciteta. Time se ujedno htelo pomoći svim članovima Mreže da bolje razumeju sadržaje i ciljeve EU politike uslovljavanja Srbije, kao i da upoznaju listu njenih zahteva za poglavlja 23 i 24. U svemu tome, Centru i partnerima su od velike koristi bili saveti OSI fonda za tink-tenkove (*think-tank*), koji im je pomogao da iskoriste iskustva nezavisnih istraživačkih centara iz zemalja koje su već pristupile EU.

Pored toga, Centar je sredstva OSI Fonda iskoristio za jačanje svog partnerstva sa vodećim onlajn medijom u Regionu posvećenog evropskim poslovima pod nazivom *Euractiv* kako bi dodatno stekao znanja i sposobnosti za uticanje na oblikovanje politike Srbije u procesu njenog pridruživanja EU. Ovo partnerstvo je dovelo do pokretanja novih tema – pod nazivom „Bezbednost" u odeljku „Srbija i EU", na sajtu Euractiv.rs. Te je tekstove uređivala ekipa BCBP-a, što je iskorišćeno za unapređivanje veštine pisanja za medije njegovih mladih istraživača. Istom je portal Euraktiv otvorio linkove ka sajtu BCBP-a i njegovim stranicama, koje

[389] Videti: Filip Ejdus, Marko Savković (ur.), *Rečnik evropske bezbednosti*, https://bezbednost.org/publikacija/recnik-evropske-bezbednosti/.

[390] Dostupan na https://web.archive.org/web/20101013112902/http://eubezbednost.ccmr-bg.org/.

[391] Svi navodi o tim aktivnostima su istekli iz Izveštaja o radu BCBP-a za 2011. i 2012. godinu, op. cit.

sadrže vesti o stanju odnosa između Srbije i EU. Zahvaljujući tome, aktivnosti BCBP-a su dnevno predstavljane u onlajn biltenu *Euraktiv* da bi onda preko mreže članica stizale do korisnika iz 15 zemalja. Usput je, zahvaljujući tome, povećavana i međunarodna vidljivost Centra.

Kancelarija Vlade Srbije za evropske integracije na javnom konkursu marta 2011. godine izabrala je BCBP da predvodi organizaciju SEKO za vladavinu prava, kao i da usklađuje aktivnosti svih njenih članica. Reč je o konsultativnom mehanizmu, koji je trebalo da omogući da stavovi OCD-a prema prioritetima Srbije u oblastima unutrašnjih poslova, azila, migracija, readmisije i reforme pravosuđa (zatvorskog sistema) budu uključeni u predloge projekata nadležnih ministarstava, koji se finansiraju iz razvojne pomoći, a napose iz IPA fondova. Tad je SEKO okupljao 38 OCD-a iz cele Srbije. Okosnicu SEKO za vladavinu prava su pored BCBP-a, činili Grupa 484 i Beogradski centar za ljudska prava. Oni su potom u okviru ove mreže zajedno osnovali Grupu za vladavinu prava kako bi lakše i uspešnije pratili tokove priprema Srbije za otvaranje poglavlja 23 i 24 u pretpristupnim pregovorima sa EU.

Uz sve to, Centar je u saradnji sa NUPI i uz učešće Regionalne mreže istraživača realizovao akademski projekat „Bezbednosne tranzicije na Zapadnom Balkanu – od zone konflikta do bezbednosne zajednice?". Trogodišnju podršku Projektu dalo je Istraživačko veće Norveške. Rezultati istraživanja su sabrani i naknadno objavljeni u zborniku radova *Security Community Practices in the Western Balkans*.[392]

Ovim se istraživanjem htelo ispitati i saznati da li profesionalne zajednice zaposlenika, na primer, u policiji ili vojsci, mogu obavljanjem redovnih poslova, odnosno svojim praktičnim i jezičkim aktima doprineti postepenom preobražavanju Zapadnog Balkan iz ratom razorene regije u bezbednosnu zajednicu.[393] Autori iz regiona su zarad toga ispitivali različite sadržaje, kao i učinke bezbednosne i jezičke prakse tokom međusobne saradnje profesionalaca iz aparata državne sile zemalja Zapadnog Balkana. U njihovom zahvatu su se, pored ostalog, našli: veza između diplomatije i regionalne bezbednosne integracije;[394] uloga vojske BiH u izgradnji bezbednosne zajednice na Zapadnom Balkanu;[395] značaj prakse međupolicijske saradnje za nastanak bezbednosne zajednice;[396] razapetost policije Kosova između

[392] Videti: Sonja Stojanović, Filip Ejdus, (eds), *Security Community Practices in the Western Balkans,* Routledge, London, 2018.

[393] Obrazloženje teorijsko-metodološkog polazišta, kao i glavnog predmeta istraživanja videti u: Filip Ejdus, „Professional practices of security communiti bilding – theoretical introduction", u: *Security Community Practices in the Western Balkans*, op. cit., str. 1–12.

[394] Arjan Dynmishi i Mariola Qesaraku, „Diplomacy and the integration of the Western Balkans: evidence from Albanian diplomats", op. cit., str. 13–27.

[395] Kenan Dautović, „From community of practice to security communiti in the Western Balkans: a role for the armed forces of Bosnia and Herzegovina", isto, str. 28–40.

[396] Dženita Brčvak i Emi Kalač, „Community of practice amnog Western Balkan police services in Montenegro: national politics vs. proffesionalism", isto, str. 41–56.

(nacionalne) politike i regionalne saradnje;[397] odnos policije Hrvatske prema izgradnji bezbednosne zajednice na Zapadnom Balkanu;[398] regionalna bezbednosna saradnja policije Makedonije – između normi i suvereniteta,[399] kao i veza između međunarodnog političkog umrežavanja i izgradnje bezbednosne zajednice.[400]

U završnim razmatranjima Zbornik naglašava, između ostalog, da cilj ove studije nije bio dolaženje do zaključaka o uzročno-posledičnoj vezi između prakse saradnje na mikronivou i načina postizanja makromirovnih rešenja konflikta u Jugoistočnoj Evropi, već da bude istraženo i opisano svakodnevno učestvovanje bezbednosnih profesionalaca u dugoročnom procesu potencijalnog pretvaranja Zapadnog Balkana u bezbednosnu zajednicu.[401]

Rad Centra je u dva navrata bio predmet stručne evaluacije svojih inostranih donatora: najpre Vlade Kraljevine Norveške, a potom i Fonda Otvorenog društva za tink-tenk (*think-tanks*) organizacije. Nezavisnu evaluaciju za OSI Fond sproveo je Enrike Mendisabal (Enrike Mendizabal), stručnjak za tink-tenkove. On je, uz ostalo, ocenio da je Centar jaka organizacija, koja ima jasnu funkciju i koja poseduje čvrst vrednosni sistem, kao što i njegovi delatnici imaju zavidne istraživačke i analitičke sposobnosti. Neznatno slabije je ocenjeno upravljanje i rukovođenje Centrom, kao i njegova sposobnost za učinkovito opštenje sa mesnom javnošću, odnosno za snažnije uticanje na javne politike u Srbiji. Najslabije ocene su dobile prilagođenost Centra promenama u spoljnom okruženju, kao i njegov aktuelni finansijski model.[402]

Vredi zabeležiti i to da je Centar u to vreme uvršten, u posebnoj kategoriji, među 25 najboljih tink-tenk organizacija na globalnom uzorku.[403] Međutim, pošto je BCBP tom prilikom, iz neznanih razloga, svrstan među „Istraživačke centre povezane sa partijama" (*Party affiliated Think-tanks)*, njegovi su čelnici bili prinuđeni da to ospore u pismu direktoru istraživanja, kojom su mu zgodom podastrli dokaze o istraživačkoj nezavisnosti i političkoj (partijskoj) nepristrasnosti Centra.

---

[397] Florian Qehaja i Armend Bekaj, „The police proffesion in Kosovo: cought in the quagmire between politics and a regional security community", isto, str. 57–71.

[398] Sandro Knežević, Vlatko Cvrtila i Zrinka Vučinović, „Craotia's police and security community building in tehe Western Balkans", isto, str. 72–87.

[399] Cvete Koneska, „Norms and sovereignty: regional security cooperation in the Macedonian Police", isto, str. 88–100.

[400] Filip Ejdus, „International policy networks and security community building: tha case of the partnership for Peace Consortium", isto, str. 101–120.

[401] Uporedi: Sonja Stojanović Gajić, „Conclusion: security communities of practice between national and regional fields", isto, str. 121–137.

[402] Više o tome: Izveštaj o radu BCBP-a, januar 2011 – avgust 2012, Arhiv Centra.

[403] Uporediti: istraživanje Pensilvanija univerziteta (USA) „The think-tanks and civil societies program", 2011, str. 47, https://repository.upenn.edu/handle/20.500.14332/48582.

Mr. James G. McGann
Director
Think Tanks and Civil Societies Program
International Relations Program
University of Pennsylvania
Belgrade, 27 January 2011

Dear Mr. McGann,

First, I would like to congratulate you on the endeavor of making the comprehensive ranking of the world's top think tanks. This kind of survey is a valuable source of information on the diversity of topics think tanks deal with worldwide.

For Belgrade Centre for Security Policy (BCSP) to be listed among best think tanks in the world is an honor and a proof that our work is valued. However, to be listed as 'party affiliated think tank' I find arbitrary and untrue. During fourteen years of work, BCSP has never been affiliated with any political party in Serbia. Not during the 1990s when we strongly opposed to Milosevic's regime, together with the rest of civil society in Serbia, nor in the years that followed the change of the regime. All this time we remained strongly committed to conducting unbiased research and advocacy activities, based on hard data and facts. As a result, on numerous occasions we have confronted in public domain parties from all sides of political specter, ruling parties most frequently. And it is for that reason that we are recognized both by the domestic public, local and foreign partners and donors as a non-partisan and independent organization. Our sources of financing are also supporting these facts – in 2009 only 6.64% of our funding was from Serbian Government (information we sent you in July 2009 Institutional Profile Update Form), while the remaining 93.36% funds were received from foreign sources of financing. This was the first and the only time that we received any kind of funding from Serbian Government, or some other domestic source of financing, while we never requested or received any kind of funding from political parties.

BCSP has recently been recognized as increasingly prominent think tank in Serbia, and support provided to BCSP is marked as one of the greatest success of Norwegian support to the Western Balkans (please see attached Evaluation of Norwegian Development Cooperation with the Western Balkans, Vol. I pp. 61, 66, 131 and 146 and Vol. II, pp. 72, 78, 88, 90, 92, 97, 99 and 211). Also, in past three years we have been providing the Delegation of the European Commission in Serbia with input on state of the affairs in Serbia's security sector, for annual Progress Report. However, classifying BCSP as party affiliated think tank can have harmful effects on organization's reputation in broader

international circles and diminish the results of our work in the eyes of potential foreign partners and donors.

I understand that in this kind of research it is sometimes difficult to eliminate all bias from the selection. Therfore it is neccessary to have a set of clear and unambiguous criteria, based on which the nominations are made. Besides the general set of criteria for ranking think tanks (listed on page 58 of the survey), there are no information based on which criteria and indicators were think tanks nominated and ranked as party affiliated. Hence, I would like to kindly ask you to send us an explanation on the set of criteria used for listing BCSP, or any other think tank, as party affiliated.

Attached to this letter, I am enclosing documents that can support the provided information:

1. *List of BCSP source of financing in past several years;*
2. *List of organizations and institutions that we have worked with;*
3. *Evaluation of Norwegian Development Cooperation with the Western Balkans;*
4. *Short factsheet on BCSP.*

I hope you will take all this into consideration and reconsider the decision to list BCSP among party affiliated think tanks.

Sincerely,
Miroslav Hadzic
President of Managing Board
Belgrade Centre for Security Policy)[404]

U ovom se periodu Centar, pod vođstvom Sonje Stojanović, posebno trudio da osnaži svoju politiku javnog zastupanja. U prilog tome je pokrenuta „Mreža organizacija civilnog društva (zainteresovanih za bezbednosne teme)".[405] Istim je povodom Centar organizovao 4. i 5. decembra 2008. godine međunarodnu konferenciju na temu „Kako nezavisni istraživački centri mogu učestvovati u bezbednosnoj politici".[406]

U želji da dodatno ohrabri građansko društvo i građane Srbije da što više učestvuju u oblikovanju i nadzoru bezbednosne politike Srbije, Centar je pod

[404] Pismo predsednika Upravnog odbora BCBP-a, od 27. januara 2011. godine; Arhiv Centra.

[405] Tom je zgodom napravljen Direktorijum mesnih OCD-a zainteresovanih za bezbednosne teme. Videti: https://bezbednost.org/publikacija/direktorijum-organizacija-i-institucija-zainteresovanih-za-bezbednosne-teme/.

[406] Tematski sadržaji Konferencije i spisak učesnika dostupni na https://bezbednost.org/publikacija/na-koji-nacin-nezavisni-istrazivacki-centri-mogu-uspesno-ucestvovati-u-bezbednosnoj-politici/.

istim naslovom pokrenuo Projekat,[407] za čiju je realizaciju dobio jednogodišnju podršku od Instituta za održivu zajednicu (ISC) i od USAID fondacije.

U sklopu toga, Centar je održao 10 opštinskih foruma širom Srbije, kao i šest javnih rasprava sa državnim zvaničnicima u Beogradu o tome kako da se građani i njihova udruženja lakše i više uključe u proces odlučivanja o pitanjima bezbednosti ne samo na lokalnom već i na nacionalnom nivou. Istom je tokom dijaloga sa lokalnim učesnicima Foruma zajednički tragano za načinima učinkovitog i delatnog učestvovanja civilnog društva i svakog građanina u oblikovanju, primeni i nadziranju bezbednosne politike Srbije.

Glavni je naglasak, pritom, bio stavljen na potrebu poboljšanja komunikacije i podsticanje partnerstva u okviru civilnog društva, a potom i na unapređenje saradnje OCD-a sa političkim odlučiocima, kao i sa bezbednosnim stručnjacima i profesionalcima iz državnih ustanova. Ovim Projektom Centar je, ujedno, bio namerio da doprinese rastu svesti što većeg broja građana o značaju i potrebi hitne RSB Srbije, kao i o razlozima za veću bezbednosnu saradnju Srbije sa evropskom zajednicom demokratskih država. Istom je pokrenuta javna debata i o potrebi dodatnog (pre)uređivanja nacionalnog sistema bezbednosti kako bi u njega izrekom bili uključeni i građani, nevladine organizacije i mediji, kao i privatni delatnici bezbednosti.

U okviru ovog projekta Centar je, kako bi svoju ekspertizu podelio sa lokalnim organizacijama civilnog društva, izveo niz obrazovnih aktivnosti van Beograda. Održani su tako posebni treninzi za nadzor sektora bezbednosti sa studentima u Novom Pazaru. U saradnji sa organizacijama civilnog društva iz Kikinde, a u organizaciji Misije OEBS-a u Srbiji, ujedno su održani treninzi za opštinske savete za bezbednost iz više vojvođanskih opština, kao i za predstavnike svih 27 policijskih uprava MUP-a Srbije, koje su nadležne za rad policije u lokalnoj zajednici.[408]

Stvaranjem Mreže nacionalnih i lokalnih nevladinih organizacija i stručnjaka, specijalizovanih za bezbednosne teme, nastala je svojevrsna grupa za javni pritisak na nosioce RSB-a u Srbiji, ali i za nadzor njenog toka i dosega. Ova grupa je, stoga, odmah javno zahtevala veću transparentnost sektora bezbednosti Srbije, kao i unapređenje mehanizama zaštite ljudskih i manjinskih prava ne samo građana već i pripadnika oružanih snaga. U tom je cilju otvorena zasebna internet stranica Projekta (www.bezbednost.org), koja je ubrzo prerastala u posebnu platformu za povezivanje i promociju rada organizacija civilnog društva uključenih u oblikovanje, sprovođenje i nadzor bezbednosnih politika Srbije. Na toj se adresi od tada nalazi i zvanična prezentacija Centra i svih njegovih delatnosti.

---

[407] Detalji o projektu dostupni na https://bezbednost.org/publikacija/povecanje-ucesca-gradjana-u-bezbednosnoj-politici/.

[408] Pema: „Izveštaj o radu BCBP-a 2011–2012", op. cit.

U ovom periodu Centar je znatan deo svojih aktivnosti posvetio problemima i potrebi uspostave rodne ravnopravnosti u sektora bezbednosti Srbije, odnosno praktičnoj primeni rezolucije SB-a UN 1325: „Žene, mir i bezbednost". U sklopu toga Centar je razvio nova sredstva za opštenje sa zainteresovanom javnošću, poput biltena, nezavisnih izveštaja (*shadow report*), treninga i studijskih poseta za novinare itd. O doprinosu Centra svedoči i poziv da bude član Saveta za rodnu ravnopravnost Zastupnika građana, kao i član Komisije za rodnu ravnopravnost u okviru Radne grupe za izradu Zakona o zabrani diskriminacije. Ovom je problemu Centar posvetio i poseban broj *Biltena*, u kome je razmatrana veza između medija, roda i bezbednosti.[409]

Tokom 2012. godine Centar je na tu temu izveo posebnu obuku za novinare.[410] Istom je izrađena analiza problema postizanja rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou.[411] Stoga su Centar i Misija OEBS-a u Srbiji organizovali o tome okrugli sto u Novom Pazaru.[412] Maja Bjeloš i Gorana Odanović su se, takođe, pozabavile i potrebom osiguravanja rodne ravnopravnosti pri izboru i slanju vojnih i/ili policijskih jedinica Srbije u međunarodne mirovne misije. U prilog tome, Centar je održao i posebnu obuku za pripadnike Ministarstva odbrane i Ministarstva za unutrašnje poslove Srbije.[413]

Uz sve to Centar je 2012. godine nastavio, uz podršku Ministarstva odbrane Kraljevine Norveške, sistematski da istražuje stavove građana Srbije o bezbednosti.[414] Zanimalo ga je najpre šta to i ko to, po njihovom mišljenju, najviše ugrožava njihovu ličnu bezbednost, odnosno bezbednost Srbije. Istom je meren stepen njihovog (ne)zadovoljstva radom državnih aktera bezbednosti. Povrh toga, prikupljeni su njihovi stavovi prema bezbednosnoj saradnji Srbije sa EU i NATO. Upitnikom su ovog puta građani zamoljeni da iznesu svoje mišljenje i o jačanju vojne saradnje Srbije sa Rusijom.

Novinu u ovom istraživanju je predstavljalo htenje da budu ispitani i procenjeni socijalni potencijali za unutrašnje nasilne sukobe u Srbiji. Do takvih podataka se došlo kombinovanom primenom kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih tehnika. Zato su podaci dobijeni anketiranjem testirani i dopunjavani u okviru

---

[409] Sadržaj *Biltena* videti na: https://bezbednost.org/publikacija/rod-i-bezbednost-broj-08-mediji-rod-i-bezbednost/.

[410] Detaljnije o tome na: https://bezbednost.org/najava/trening-za-novinare-rodna-ravnopravnost-u-sektoru-bezbednosti/.

[411] Autorke: Gorana Odanović i Maja Bjeloš, videti: https://bezbednost.org/publikacija/bezbednost-i-rodna-ravnopravnost-na-lokalnom-nivou/.

[412] Više o tome na: https://bezbednost.org/najava/rodna-ravnopravnost-i-bezbednost-na-lokalnom-nivou-novi-pazar/.

[413] Uporediti: https://bezbednost.org/najava/rodna-ravnopravnost-u-mirovnim-misijama.

[414] Za prikupljanje i statističku obradu podataka Centar je koristio usluge CeSID-a.

osam fokus grupa,[415] kao i tokom 18 dubinskih intervjua u šest gradova Srbije (Beograd, Novi Pazar, Sombor, Valjevo, Vranje i Zaječar).[416] Dobijene nalaze Centar je potom tematski grupisao i prikazao u tri istraživačka izveštaja, koja je javnosti Srbije predstavljao na zasebnim konferencijama za novinare.[417] Predmet jedne od njih je bila procena istraživača Centra potencijala za unutrašnje nasilje i izbijanje društvenih sukoba u Srbiji.

> *(1) Ubedljiva većina građana – čak 74% – smatra da je povećano nasilje u Srbiji. Ovaj procenat je naročito alarmantan u Beogradu (84%) i među mladima (82%); (2) Građane najviše zabrinjava vršnjačko nasilje u školama, nasilje u porodici, kao i nasilje povezano sa narkomanijom i kriminalom; (3) Više od polovine građana (53%) smatra da je glavni uzrok nasilja u društvu loša ekonomska situacija, siromaštvo i nedostatak perspektive. (4) Skoro polovina građana smatra da je za nasilje u društvu odgovorna država, odnosno vlada, dok trećina za to okrivljuje političke partije. (5) Više od polovine građana Srbije bilo bi spremno da pribegne nasilju samo radi zaštite lične bezbednosti i bezbednosti svoje porodice. Dok je veći procenat građana koji ne bi bili spremni da upotrebe nasilje „da bi zaštitili svoj narod" (46%), nego onih koji bi to učinili (43%). (6) Većina građana nema razumevanja za počinioce nasilja. (7) Građani generalno smatraju da je borba protiv nasilja „stvar države". Oni su, međutim, uvereni da nosioci državnih funkcija nisu zainteresovani da preduzmu odlučnije mere protiv nasilja. (9) Građani su spremni da prijave nasilje policiji čak i kada nemaju poverenja u nju. Ipak, loše iskustvo sa policajcima ili uverenje da je policija korumpirana moglo bi da ih spreči u prijavljivanju nasilja.* [418]

Veliki doprinos dodatnoj međunarodnoj afirmaciji Centra dalo je njegovo učestvovanje u osnivanju i organizovanju Beogradskog foruma za bezbednost (BSF).[419] Ravnopravni su partneri Centru u tom preduzeću bili Fond za političku izuzetnost, OCD iz Beograda, i Evropski pokret u Srbiji. Forum je bio zamišljen kao internacionalna javna tribina, na kojoj bi ključni politički odlučioci iz Srbije, regiona Zapadnog Balkana i međunarodne zajednice raspravljali, pored ostalog, o svojoj spoljnoj i bezbednosnoj politici na, i prema, Zapadnom Balkanu. Time se, ujedno, htela dodatno podstaći bezbednosna saradnja između zemalja regi-

[415] Od toga, četiri sa mladima (do 30 godina) i četiri sa ispitanicima starijim od 30 godina. U jednoj fokus grupi učesnici su bili bivši i sadašnji pripadnici navijačkih grupa.

[416] U njima su učestvovali građani različitih starosnih dobi, pola, etničke pripadnosti, obrazovanja i zanimanja.

[417] https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/gradjani_srbije_o_nasilju_izvestaj.pdf.

[418] Detaljnije o tome videti: Katarina Đokić, „Građani Srbije o nasilju", https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/gradjani_srbije_o_nasilju_izvestaj.pdf.

[419] Uporediti: www.belgradeforum.org.

ona kako bi mogao, u dogledno vreme, biti utrt put za postepeno pacifikovanje Zapadnog Balkana i njegovo, potencijalno mogućno, prerastanje u bezbednosnu zajednicu.[420] Bio je to, ujedno, novi kanal za izravni unos, uz ostalo, balkanskih tema u međunarodni politički, bezbednosni i diplomatski saobraćaj, ali i kanal za pritok ključnih tema, iskušenja i dilema globalne bezbednosti u ovaj region.

Prvi Beogradski forum je održan od 14. do 16. septembra 2011. godine na temu „Balkan i globalna bezbednost: šta nam je zajedničko, a šta nas razlikuje?".[421] Otuda je Forum izazvao veliku pozornost mesne i regionalne javnosti. Na predlog Centra, odnosno Filipa Ejdusa, u okviru Foruma je, već od njegovog drugog saziva, svaki put uporedo održavana i akademska debata o glavnoj temi skupa. Na njoj su mahom učestvovali mlađi naučni istraživači bezbednosne dinamike na Zapadnom Balkanu i u Srbiji, odnosno veze između regionalne dinamike i bezbednosnih procesa u globalnoj zajednici. Radovi ovih istraživača su potom objavljivani u *WBSO*, odnosno u časopisu *Journal of regional security*.[422]

Suspenzija Foruma javno je i jednostrano obznanjena jula 2022. Tom je zgodom Sonja Liht sebe proglasila za njegovog osnivača,[423] zaboravljajući da smo do te ideje ona i ja došli zajedno prilikom razgovora u Ženevi, nakon sastanka Međunarodnog saveta DCAF-a. Da bude grđe, ona je (hotimično?) prenebregla činjenicu da je naša početna ideja uspešno materijalizovana, te akademski – tematski i sadržinski – uobličavana pre svega zahvaljujući Filipu Ejdusu i Sonji Stojanović iz BCBP-a. Budući *spiritus movens* Foruma, Centar je odlučio da očuva ovu međunarodnu debatnu formu, pa je od 2023. godine nastavio da je samostalno organizuje i održava, samo sada pod imenom *Belgrade Security Conference*.[424]

PODEŠAVANJA U HODU

Raznovrsne, učestale i intenzivne delatnosti istraživača i ostalih saradnika su, tokom ovog perioda, iznele na videlo neke od unutrašnjih manjkavosti u radu

[420] Detalje o temama Foruma, kao i učesnicima, a posebno o učestvovanju visokih državnih i međunarodnih zvaničnika, videti na: https://sr.wikipedia.org/wiki/Beogradski_bezbednosni_forum.

[421] Uporediti: https://sr.wikipedia.org/wiki/Beogradski_bezbednosni_forum.

[422] Podatke o časopisu videti: www.regionalsecurityjournal.com
• https://cis-fpn.rs/journal-of-regional-security/
Journal Ranking
• https://www.scopus.com/sourceid/21100940688
• https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100940688&tip=sid&clean=0
Social Media
• https://www.facebook.com/jrnlofrs/
• https://mobile.twitter.com/jrnlregsec
• https://app.bsky.cz/profile/jrnlregsec.bsky.social.

[423] Uporediti: https://www.belgradeforum.org/suspension-of-bsf-activities-statement-from-bsf-founder-ms-sonja-licht/.

[424] Više o tome videti: https://belgradesecurityconference.org/agenda/bsc-2023-agenda/.

Centra. To je dovelo do preispitivanja zatečenog modela unutrašnje organizacije, a u sklopu toga, i do provere učinkovitosti dotadašnjeg načina rukovođenja i upravljanja Centrom. Pokazalo se, naime, da treba iznaći načine za uspešnije ekonomisanje radnim vremenom, kao i za bolje upravljanje poslovima i istraživačkim resursima Centra. Najpre stoga što je sve veći broj uporedno ostvarivanih projekata pretio da dovede do unutrašnjeg zagušenja iliti do nastanka „uskih grla". Trebalo je, ujedno, osmisliti postupke i merila za pravičniju raspodelu poslova u okviru Centra kako bi bio otklonjen nesklad u radnom opterećenju njegovih istraživača i/ili saradnika.

Kako bi umanjio opasnost od prevelikog rasipanja pažnje i energije svojih delatnika, Centar je najpre prepakovao svoj istraživački zahvat. Oblikovana su otuda tri glavna istraživačka programa: (1) bezbednost Srbije, (2) bezbednost Balkana i (3) evropska bezbednost. Time se htela naglasiti primarna istraživačka usmerenost Centra, te postići čvršća – horizontalna i vertikalna – povezanost između njegovih, sve brojnijih i složenijih, projektnih zahvata. Namera je ujedno bila da se još čvršće, tematski i sadržinski, uvežu i međusobno osnaže raznovrsne delatnosti javnog zastupanja kako bi izravno i uspešnije ciljale i pogađale (za) date mete.

Istom su uklonjene međašnje – rukovodne i stručne – međustanice srednjeg i nižeg nivoa. Izmenama Statuta izbrisane su pozicije koordinatora istraživanja, a uvedena je dužnost izvršnog direktora Centra, na koju je postavljen Predrag Petrović. Ovim se potezima htelo pojednostaviti upravljanje radnim procesom u Centru, te pospešiti unutrašnji protok informacija i znanja, kao i osigurati bolja i urednija kontrola kvaliteta istraživačkih proizvoda.

Uočeno je, isto tako, da preti opasnost od uravnilovke u Centru, koja lako može da demotiviše najuspešnije istraživače. Zbog toga je u nekoliko navrata ispitivana mogućnost za uvođenje višestepenih istraživačkih zvanja, po ugledu na naučne institute. Lakši deo posla je činilo utvrđivanje standarda, pokazatelja i merila za sticanje svakog od tih zvanja. Nerešiv je, međutim, bio problem kako i iz kojih izvora to finansijski poduprti, jer bi bez toga uvođenje zvanja izgubilo smisao i opravdanje. Centar, naime, nije imao novca u rezervi, koji bi mogao tome nameniti. Uz to, pravila donatora nisu Centru dozvoljavala da, po projektnim partijama i pozicijama, menja namenu dobijenih sredstava kako bi možda tako pribavio dodatne novce za nagrađivanje istraživača spram njihovih (novih) zvanja.

U nameri da bar malo ublaži taj problem Centar je bio stvorio internu štednu kasu. Ideja je bila da svaki od istraživača u nju dobrovoljno uloži procentualni deo svoje zarade od honorarnih poslova, dobijenih posredstvom Centra ili po osnovu znanja i veština stečenih u Centru. Količina tako prikupljenog novaca

nije ipak bila dovoljna, pa nije bilo izvodljivo primeniti zamisao o rangiranju i nagrađivanju istraživača spram njihovih zvanja.[425]

Sa tim se podudarila i postepena promena personalnog sastava istraživačkog tima Centra. Ništa čudno, jer je svaki od istraživača već na ulazu (verovatno) imao lični plan svog razvoja, kao i spektar ambicija koje, iz objektivnih razloga, nisu mogle biti sasvim i svima zadovoljene u okviru Centra. Najpre je otišao Filip Ejdus, nakon što je izabran za asistenta na FPN-u. Potom je Marko Savković prešao u Fond za političku izuzetnost, gde mu je data rukovodilačka pozicija, dočim je Jelena Radoman otišla zbog daljeg školovanja, jer je dobila stipendiju za doktorske studije u Švedskoj. Utom se i Đorđe Popović zaposlio u Kancelariji Vlade za saradnju sa civilnim društvom. Ubrzo zatim je i Jelena Unijat prešla u stručnu službu Zaštitnika građana. Umesto njih, u Centar su, po već uhodanoj konkursnoj proceduri, redom stizali Maja Bjeloš, Saša Đorđević, Katarina Đokić i Bojan Elek.

Povrh svega, Centar je tada bio stigao do tačke na kojoj je trebalo da otkloni neke od napetosti između svojih misija, ciljeva i zadataka. Podsećanja radi, Centar je od svog nastanka uporedo gajio i akademske i civilno-aktivističke ambicije sve u nadi da će vremenom naći optimalan spoj između njih. Problem je, međutim, izazivala različita priroda rečenih ambicija. Naime, kao što se zna, akademski je posao, po pravilu, sporiji i naporniji, te uz ličnu volju i pozamašno znanje ište dosta talenta i dodatni utrošak energije i vremena. Otuda učinci i proizvodi akademskog pregnuća retko kad mogu da prethode, na primer, akcijama javnog zastupanja ili drugim oblicima i metodama svrhovitog i konkretnog delovanja Centra. Dapače, akademski uradci obično stižu naknadno. Za razliku od toga, ciljni aktivizam traži brze i pouzdane uvide u situacioni kontekst i tekuću bezbednosnu dinamiku kako bi osloncem na njih bili odabrani i korišćeni najpogodniji sadržaji, oblici, postupci i alatke za postizanje željenih rezultata javnog zastupanja.

Zbog toga je, a imajući na umu i potrebe svojih korisnika, Centar odlučio da, umesto izrade obimnijih publikacija akademskog profila, prednost ubuduće ima produkcija aktuelnih (*ad hoc)* analiza, prikaza i predloga praktične politike. Spram toga su razvijeni novi tipovi publikacija, te utvrđeni uzusi i standardi za ocenjivanje njihovog kvaliteta. Tako je, pored ostalog, uvedena kratka forma tekstova – „Analize", zarad brže reakcije na tekuće i/ili aktuelne događaje u Srbiji i njenom sektoru bezbednosti. U želji da ciljne grupe kojima se obraća dodatno i sažeto obavesti o novim politikama i temama – poput „prostor slobode", „bezbednost i pravda" ili „rodna ravnopravnost u sektoru bezbednosti" – Centar je pokrenuo i dva specijalizovana mesečna biltena: (1) „EU i Srbija, pravosuđe i unutrašnji poslovi" i (2) „Rod i bezbednost". Oba biltena su vrlo brzo privukla preko 300 korisnika. Bilteni su se ujedno pokazali kao pogodno sredstvo za

[425] Prema: „Izveštaj o radu BCBP-a 2011–2012", op. cit.

postepeno i analitičko uvođenje mlađih istraživača u izabrane teme, kao i za potpunije informisanje ciljnih grupa o njima.

Ovaj, situaciono izazvani, priklon Centra još snažnijem civilnom aktivizmu delimično je nadoknađen pretvaranjem, po strateškoj zamisli Filipa Ejdusa, časopisa Centra (*WBSO*) u međunarodni akademski časopis, zbog čega je uz ime promenjen i način njegovog uređivanja, kao i finansiranja. Tako je iznikao *Journal of Regional Security*, prvi recenzirani časopis iz Srbije specijalizovan za oblast studija regionalne bezbednosti.

Uporedo sa navedenim promenama, Centar je unapredio i svoj model stažiranja, pošto je, ne samo spoljni evaluator, ocenio da je to „jedno od najefikasnijih sredstava uticaja Centra". Tako su u program tromesečnog stažiranja u Centru za svaki mesec uvedeni redovni jednodnevni treninzi. Na njima su stažisti najpre sticali znanja o tome kako funkcioniše tink-tenk, te koje su to veštine istraživanja, umrežavanja i javnog zastupanja potrebne da bi on bio uspešan. Stažisti su, isto tako, imali priliku da na zasebnim predavanjima saznaju nešto više o teorijskim konceptima koje koristi Centar, kao što je to, na primer, koncept reforme sektora bezbednosti. Data im je ujedno prilika da bliže upoznaju „EU politiku pravde, slobode i bezbednosti". Na svakom od treninga stažistima su, takođe, predstavljani tekući ili već završeni projekti Centra. To je trebalo da im pomogne da na konkretnim primerima spoznaju kako to radi jedan tink tenk, kao i sa kojim se sve to izazovima sreću njegovi istraživači. Svaki je stažista ujedno (bio) obavezan da tokom boravka u Centru, uz mentorsku pomoć njegovih istraživača, izvede jedno samostalno istraživanje. Najbolji radovi su potom objavljivani na sajtu Centra.[426]

Kako bi lakše i brže, a uz posredstvo zainteresovanih medija, dopirao da mesne javnosti i građana, Centar je uveo dužnost koordinatora komunikacija, odnosno dobio je svog PR menadžera. Za taj je posao, po okončanju konkursne procedure, tada izabran Radomir Cvetković. Ovaj je potez ubrzo doneo vidne koristi Centru, pa su tako samo u periodu januar–jun 2012, zabeležena 63 medijska nastupa njegovih istraživača. Istom je dupliran mesečni prosek prisutnosti Centra u javnosti – na 12,5 spram 5,6 u istom periodu 2011. godine, što je pak bilo četiri puta više nego u 2010.[427]

U ovom periodu BCBP je, takođe, bio prisutniji i vidljiviji na internet portalima (16) i na TV stanicama (17) negoli u celoj prošloj (2011) godini. Uvećao se i broj medija koji prate rad BCBP-a, odnosno onih koji od njegovih istraživača traže komentare i analize. Otuda su potonji u prvoj polovini 2012. godine dali izjave za 36 različitih medija, uključujući u to i glavne nacionalne, te nekoliko

[426] Videti, na primer: Marina Tadić, „*Šta sa viškom vojne imovine*", http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/4402/Sta-sa-viskom-vojne-imovine.shtml, kao i: Milan Marković, „Zašto je Rusija protiv članstva Srbije u NATO"; http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/4639/Zasto-je-Rusija-protiv-clanstva-Srbije-u-NATO.shtml.

[427] Godišnji izveštaj o radu BCBP-a, op. cit.

regionalnih i međunarodnih medija. Među njima su se našli i mediji sa kojima Centar prethodno nije sarađivao – kao, na primer, *USA Today*, *Al Jazeera*, *Carnegie Endowment*, *SETimes*, *Journal of Turkish Weekly*. Ukupno uzev, BCBP je ipak najviše i najčešće bio prisutan u dnevnim novinama, što je moglo biti posledica i povećanog interesovanja njihovih urednika i novinara za bezbednosne teme. Uporedo je došlo do promena u formi i kvalitetu medijske prisutnosti Centra, o čemu svedoči i podatak da su njegovi saradnici u periodu januar – jun 2012. dali duplo više intervjua, nego u celoj prethodnoj godini.[428]

Shodno tome, Centar je tokom 2011. i 2012. godine uveo nove standarde i prakse za opštenje sa mesnom javnošću i svojim korisnicima. Prvi je korak u tome učinjen završetkom nove internet stranice Centra (www.bezbednost.org). Reč je o savremenoj i visoko informativnoj onlajn platformi, koja je prilagođena korisnicima i koja Centru omogućava učinkovitu komunikaciju sa širom i stručnom javnošću, odnosno, daje mu šansu da širem publikumu predstavi, uz ostalo, svoje publikacije, te da najavi javne debate i konsultacije o aktuelnim bezbednosnim temama. Logika i struktura Sajta, povrh toga, nude priliku njegovim korisnicima da se svojim reakcijama, komentarima i predlozima uključe u direktni dijalog sa Centrom. Nova prezentacija, budući sačinjena po meri zahteva Web 2.0 okruženja, omogućava društveno umrežavanje, razmenu video i foto materijala i ujedno poseduje dodatne aplikacije, koje podstiču i pospešuju saobraćaj između Centra i njegovih korisnika.

Istom su zgodom pokrenuta i dva specijalizovana poddomena. Prvi pod imenom „Bezbednost na dlanu" namenjen je za javno i detaljnije predstavljanje stavova Centra prema bezbednosnoj dinamici u Srbiji. Na njemu je dostupna i baza podataka prikupljenih tokom šest godina Mapiranja i nadgledanja RSB-a u Srbiji, koja sadrži, uz ostalo, brojne nezavisne analize, zvanične izveštaje, intervjue, kao i kompletne odgovore državnih organa na upitnike Centra, dočim drugi poddomen („Mapa rizika od korupcije") služi za neprekidno javno zahtevanje uspostave i praktikovanja transparentnosti i odgovornosti u mesnom sektoru bezbednosti, kao i za podsticanje aktivnosti usmerenih na sprečavanje (otklanjanje) korupcije kod državnih pružalaca bezbednosnih usluga.

[428] Isto.

Predstavljanje Priručnika za skupštinsku kontrolu i nadzor sektora bezbednosti Srbije

Predstavljanje zbornika *Bezbednost i ekonomija*

Predstavljanje Godišnjaka SSR u Domu Vojske

Svečano otvaranje Beogradskog bezbednosnog foruma

Partneri Centra u regionalnoj mreži OCD-a

Čega se plaše građani – nalazi istraživanja javnog mnjenja

Centar u Novom Pazaru – javna rasprava o bezbednosnoj arhitekturi Evropske unije

Javna rasprava o predlogu Zakona o VBA i VBO

Glava IV: Sunovrat Srbije (2012–2025)[429]

NEZASITI KRČMAR

Vraćajući se još jedanput kao farsa, što bi rekao Karl Marks, ali nabijena pogubnim znamenjima, istorija je svim onima u Srbiji, koji iz bioloških ili drugih razloga nisu doživeli njena predašnja ozbiljenja, zgotovila priliku da je sada po skraćenom kursu, skrojenog makazama Aleksandra Vučića i SNS-a, žive u njenom ubitačnom izdanju.

Već trinaest tegobnih i teskobnih godina duga i razobručena vladavina šešeljevskih izdanaka u liku Vučića i firerske mu SNS, neizbežno je i višestruko uvećala ukupni istorijski ceh Srbije, koji joj je sve to vreme uvećavan golemim i, takoreći neotplativim, kaznenim kamatama na njeno uporno civilizacijsko kašnjenje. Zapavši u dužničko ropstvo, Srbija i njeni građani su sada stigli do tačke na kojoj više nije u pitanju njihova bilo kakva platežnost, već goli opstanak.

Mesta nema, jakako, za ikakvo čuđenje. Pravo bi čudo, u stvari, bilo da su Vučić&com ispunili ijedno od obećanja, koja su im donela izbornu pobedu 2012. godine. Ničeg čudnog zato nema ni u tome što je vrlo brzo ogoljena autoritarno-cezaristička priroda i svrha njihovog plana za bezdušno gospodarenje Srbijom. Bila bi, međutim, velika grehota prema istoriji, ali i prema Tadiću, Koštunici i njihovim partijama, lišiti naročene velikih zasluga za ondašnji politički uspon i za današnju strahovladu Vučića.[430]

Uz to, „ne se znaje", što kažu Leskovčani, šta su i koliko su u to uložili spoljni umešači u dresu EU, Nemačke i SAD, te čime su sve skriveno trgovali, i još trguju, sa nadirućim, a razdirućim Vučićem. U ništa manjoj meri, mada je izazovno utvrditi u kolikoj, važan deo posrednih i posredovanih zasluga za hrleći povratak Srbije u prošlost, odnosno za snažni dolazak prošlosti u Srbiju,[431] pripada neostaljinističkim vrhovnicima i režimima iz Rusije, Kine, Mađarske, Turske i njima sličnim. Da bude grđe, navedeni su Vučiću i ekipi (p)ostali jedini uzor-modeli i glavni mentori za uspešno i sveobuhvatno satiranje srpskog društva i preostale mu države. Razmahala se, tom zgodom, već ukorenjena i višekratno potvrđena

[429] Prva dva odeljka ove glave su u međuvremenu objavljena na sajtu portala *Peščanik*: https://pescanik.net/pretraga/?q=Miroslav+Had%C5%BEi%C4%87.

[430] Ponešto o tome videti u: Miroslav Hadžić, *Ustavna zamisao kontrole i nadzora poslenika bezbednosti u Srbiji*, BCBP, Beograd, 2019.

[431] O tome videti: Dubravka Stojanović, *Prošlost dolazi*, Biblioteka XX vek, treće izdanje, Beograd 2024.

sklonost SNS dičnika ka plagiranju, pa se Srbiji i njenim žiteljima sve otvorenije kezi „sibirska" budućnost.[432]

Pre nego što ovde budu pogašena sva svetla, valja priznati da su žitelji Srbije posednici presudnih zasluga i nosioci dičnih odličja za još jedno svoje uspešno – da li i konačno? – bekstvo od modernizacije i demokratizacije rodnog im otačastva. Kao što to u totalitarizujućem poretku inače nalaže čaršijski red, na kraju dana jedino njima uredno pristižu sve pogubne posledice svog predašnjeg i tekućeg – glasačkog i ostalog – antidemokratskog pregnuća. Oni zato ne mogu, sve i kad hoće, izbeći da plaćaju punu cenu za rastuće troškove o(p)stanka Vučića na vlasti.

Nema, dabome, tog kantara kojim se može tačno izmeriti koliki udeo u svemu tome ima dvovekovni, a dragovoljni boravak Srbije i njenih političkih elita tokom moderne na obodima evropske istorije i civilizacije, a koliki udeo ima, otuda pristigla, njihova trajna uskraćenost za dobrobiti demokratski uređenog društva slobodnih građana. Pouzdanom merenju udela u Vučićevom šnjuru izmiče, uz to, i doprinos posvemašnjeg, a iz vrha države dirigovanog – socijalnog, političkog i duhovnog – korumpiranja njegovih podanika. Nemerljiv je, takođe, i udeo širokopojasnog i dubinskog straha, usađivanog vekovima, puka ovdašnjeg od – što stvarnih što izmišljenih – zala i antisrpskih zlomisli i nauma glavnih političkih činilaca i silnika savremenog sveta. I prvih mu (do juče bratskih) komšija, dabome.

Ne treba, ipak, previđati niti potcenjivati spremnost i sposobnost Vučića i njegovih seiza za svojeručnu i osebujnu proizvodnju i ukorenjivanje zla u Srbiji. Iako su učili od najboljih – uključujući među njih i ovdašnje samozvane demokrate nacionalističko-šovinističkog usmerenja, koji su im, uostalom, da ponovimo to još jedanput, politički pripremili i raščistili teren – Vučiću i druzima se ne može odreći kreativnost u osmišljavanju i primeni postupaka za trajno i temeljno razaranje političke (državne) i socijalne zajednice Srbije. Na stranu to, što bi narečenima silesija autoritarno-diktatorskih prethodnika iz svih dosadašnjih jugoslovensko-srpskih državnih prikazanja, mogla s punim pravom osporiti autorstvo i originalnost.

Uprkos tome, nije zgoreg popisati i sažeto predočiti udarne tehnike, koje je Vučić koristio, i još koristi, kako bi Srbiju i njen živalj bezostatno porobio. Za tu je svrhu manje važno pratiti hronološki redosled njegovih zahvata, kao što na koncu nije od veće koristi ni otkrivanje i/ili dokazivanje njihove međusobne, a zorne povezanosti. Ovde se, naime, pretpostavlja da Vučić ipak nije mogao imati unapred potpuno pripremljen i detaljno razrađen plan za lično i obesno gazdovanje Srbijom, već da ga je postepeno oblikovao i usputno dograđivao po

[432] Tu je skoro i Aleksandar Vulin dobio poklon skicu zakona od „tetke iz Sibirske tajge", te je namerio da njom ukine civilno društvo i slobodnomisleće građane Srbije.

meri i tempu gomilanja svoje naredbodavne vlasti i sveprožimajuće, a nekontrolisane političke moći. Pri tome se Vučić ovde prvotno uzima kao personifikacija nastalog režima i nikad odstranjenih ostataka autoritarnog sistema ukorenjenog u doba Miloševića, u čijem jezgru jeste mastodont i oktopodska SNS, koja je prodrla u sve pore države i društva kako bi iz njih što uspešnije isisavala sve životne sokove. Utoliko se Vučić i SNS međusobno stalno proizvode, pa propast jednog člana ovog para nužno u političku provaliju vuče i onog drugog. Sva je, međutim, prilika da bi tom zgodom glavna žrtva bili Srbija i svi njeni građani.

Van su svake sumnje jedino velika želja i rešenost Vučića da po svaku cenu i svim sredstvima što pre stekne i očuva neograničenu ličnu moć i vlast. Što je više u tome uspevao, Vučić je nužno postajao, hteo – ne hteo, zarobljenikom i pukim izvršiocem autonomne unutrašnje logike, te prirođenog i prirodnog htenja svake moći i vlasti da se stalno šire, uvećavaju i oživotvoruju. Otuda se i on ponaša – dakako, po diktatu i meri svoje lične jednačine (psihičke strukture) – po oveštaloj mustri da se jednom zaposednuta vlast i stečena moć najbolje čuvaju njihovim bezgraničnim snaženjem i uvećavanjem. A u paru s tim ide i njegov, za sad stidljivo nagovešteni, strah od toga da mu ličnu (apsolutnu) vlast i moć jedino ozbiljno i najpre mogu ugroziti prvi dokolenovići – „mangupi" iz SNS redova i/ili brojni prilepci iz klijentelističkih kružoka.[433] Budući lišen ikakvih skrupula, Vučiću nije, uprkos tome, bilo teško niti mu je trebalo previše vremena da stigne u predvorje lične diktature, odnosno na prag državnog terora nad svojim (ne) vernim podanicima.

Popis Vučićevih vlastovoljnih zahvata, kao i glavnih zona njegovog dejstvovanja ovde je zato skiciran i sačinjen spram stepena javne vidljivosti strateških pravaca njegovih udara, kao i spram vrste i količine time izazvanih posledica.

Presudni je Vučićev poduhvat okončan poništavanjem politike kao javnog i trajnog procesa međusobnog pregovaranja svih građana Srbije – u okviru ili pomoću ustanova sistema – o prirodi poretka u kome oni žele i pristaju da žive. U skladu sa tim, ovdašnjim je građanima, o istom trošku, zbiljski uskraćena mogućnost da slobodno biraju ko će ih sve to i kako, kao i zarad kojih interesa i ciljeva u tim pregovorima zastupati. U prilog tome, Vučićev režim (nadalje Režim) koristi bogati arsenal metoda i alatki: počev od javnog progona i medijskog šikaniranja svih drugačije mislećih, ali i članova njihovih porodica, preko nasilno-ucenjivačkog istiskivanja iz sve većeg broja građana glasačke i druge lojalnosti, pa sve do upotrebe svih dostupnih postupaka i sredstava za njihovo svekoliko korumpiranje. Sve je to okrunjeno već ukorenjenom praksom Vučića i SNS-a da nasilno i lopovski prekrajaju izborne rezultate i glasačku volju građana Srbije. Danas je u Srbiji, otud, na delu – umesto Ustavom i zakonom zajamčenog slobodnog nadmetanja političkih

[433] Više o tome videti: Miroslav Hadžić, *Ustavna zamisao kontrole i nadzora poslenika bezbednosti u Srbiji*, op. cit., str. 40–46.

zastupnika interesno oposebljenih pojedinaca i društvenih grupa – neprekidni i bespoštedni rat vladajuće partije i Vučića protiv svih svojih političkih takmaca i oponenata, te njihovih pristalica i simpatizera, koji u konačnici smera ka njihovom nepovratnom odstranjivanju ili potpunom uništenju.

U skladu sa tim, Narodna skupština Srbije (opet) pretvorena je u arenu za verbalnu, poslovničku, a od skoro i za fizičku tiraniju SNS većine nad opozicionom manjinom. Ova je ustanova ujedno svedena na puki mehanizam za brzometno donošenje *lex specialisa* i drugih režimu potrebnih i korisnih zakona. Kao što je i javna uprava, kojom izravno upravljaju Vučićevi namesnici, temeljito politizovana, te služi samo za opsluživanje potreba i interesa vladajuću kaste.

Ovakvu sudbinu nije mogao izbeći ni pravosudni sistem Srbije. Zato velika većina ovdašnjih tužilaca najvećma postupa samo u krajnjoj nuždi, te po javnim i/ili skrivenim uputima Vrhovnika i njegovih skutonoša, dočim sudije, uz retke i časne izuzetke, dele pravdu po unapred im zadatim uzusima i spram naručenih (naloženih) rezultata, a po meri (ne)skrivenih interesa, potreba i ciljeva Glavnog žreca Srbije. Otuda i sudovi i tužilaštva u Srbiji prvotno i nadasve delaju kao zaštitari režima i njegovih čelnih dužnosnika, jer, umesto da štite i jemče ustavnost i zakonitost u Srbiji, oni su svoje SNS nalogodavce sasvim izuzeli iz pravnog poretka i učinili ih nedodirljivim – zakonu nedostupnim. Istom su ih oslobodili od svake odgovornosti za masivno i masovno kršenje Ustava i zakona, kao i za brojna druga nepočinstva.

Čim je učvrstio svoj tron, Vučić je u igru uveo i SPC. Od tad njene vladike i prvi među njima (Porfirije Perić), neometano i agresivno – kao ideološka (svetosavska) kaznena ekspedicija – krstare po javnom i političkom polju, te po nacionalnoj prošlosti i budućnosti, nominalno sekularne Srbije. A sve to u htenju da (svom) Svemoćniku pripomognu da na vreme otkrije i uz njihovu pomoć na paklene muke stavi sve ovdašnje nevernike i inovernike. Budući davno svikao na tržišno (pijačarsko) poslovanje, ovaj vrli i prepodobni kler svoje usluge papreno naplaćuje ne samo od građana[434] već i od državnog budžeta, u koji inače ne unosi ništa, budući je oslobođen od plaćanja ikakvog poreza. To ga (kler) uopšte ne ometa da iz džepa građana (državnog budžeta), zahvata koliko god i kad god mu zatreba.[435] Štaviše, SPC je zahvaljujući poslovnom njuhu svojih čelnih kanonika, kao i neobuzdanim novčanim davanjima države Srbije, postala, uz sve ostalo, veliki građevinski investitor i preduzimač, te strastveni sakupljač svog ovozemaljskog blaga, inače neprenosivog u zagrobne vladičanske dvore i sefove.

[434] U Donjem Sremu tim povodom kruži ova, kažu istinita, anegdota: Pošto je lokalni popa zacepio cenu opela za nekog pokojnika – 100 dojč maraka u vreme milionske inflacije, parohijani se požališe nadležnom vladiki. Nakon što je saslušao dotičnog popu i procenio njegovu vađevinu, vladika je zaključio: „Alo bre, čak i da si ga oživeo, mnogo si naplatio!"

[435] Glavni izgovor za to je dogradnja Svetosavskog hrama u Beogradu, za koju niko ne zna da li će i ikada biti okončana.

U međuvremenu su, što dnevnoj što krajnjoj, potrebi Vučića i režima privedeni, ali po bagatelnoj ceni, ovdašnji sistem obrazovanja – od osnovnog do univerzitetskog – kao i onaj za socijalno, penzijsko i zdravstveno osiguranje. Istom je pod čvrstu partijsku kontrolu stavljen i celokupni državni sistem zdravstvene zaštite. Ovom zahvatu nisu mogle izbeći ni naučne ustanove ni, inače zakržljale i pothranjene, ustanove kulture. Naučne su perjanice u Srbiji otud, uz plagijatore, postali partijski poslušnici i idolopoklonici (ketmani) Vođe, dočim je posao potpunog uprostačenja i završne kičerizacije kulture i umetnosti dopao raznim i bezbrojnim karleušama.

Za sve to vreme, a pod okriljem političke i patriotske buke Vučića, ubrzavana je prvobitna (krvava) akumulacija partijskog i ličnog kapitala pripadnika vladajuće vrhuške. Za tu se svrhu, po osvajanju vlasti, hitro krenulo u nasilnu i završnu izmenu zatečene vlasničke strukture i nasleđenih svojinskih odnosa (prava). Sledstveno tome, golemi delovi državne svojine, te ranije stečenog društvenog, ali i raspoloživog prirodnog bogatstva Srbije, prodati su (predati), pod sumnjivim okolnostima, znanim i neznanim inostranim i mesnim ortacima Vođe i njegovih doglavnika. Belodano je u svemu tome postalo to da Vučić sve vreme javno nastupa i dela kao (na)silni zastupnik stranog korporativnog i/ili spekulativnog kapitala, te kao odsudni zaštitnik njegovih (i svojih, jakako) interesa.

Pristanak svojih ortaka na bogate i takoreći besplatne darove, ova je vlast dodatno nagradila izdašnim subvencijama, dakako, o trošku svih građana i iz njihove kasice – državnog budžeta. Privodi se, uz to, kraju novi talas razuđene pljačkaške privatizacije poslednjih ostataka državne i društvene imovine,[436] po uglavnom nameštenim konkursima i tenderima, a u korist novobogataša SNS porekla.[437] Istom je dodatni kanal za prelivanje društvenog bogatstva i budžetskih para u partijske i/ili privatne džepove, zgotovljen preskupim održavanjem u životu množine propalih javnih i državnih preduzeća.[438]

Štaviše, neka od njih su čak gigantizovana – poput Telekoma, Er Srbije,[439] Železnica Srbije, Srbijagasa i ovima sličnih. I iz ovog poduhvata vlastodršci, uz ekonomske, crpu i brojne druge koristi. To im, uz ostalo, omogućava da životni i radni opstanak zaposlenika ovih preduzeća, ali i njihovih porodica, još čvršće učine zavisnim od svoje (zlo)volje i političkih (izbornih) potreba svoje partije. Kad se na sve to dodaju ogromna zahvatanja iz budžeta, obogaćena skupim nov-

[436] U tome treba tražiti jedan od razloga zbog kojih Vučić i SNS nisu nikad ispunili svoje predizborno obećanje da će preispitati i sankcionisati čuvene 24 sumnjive privatizacije iz vremena vladavine DOS-a.

[437] Podsećanja radi, tome je, uz ostalo, poslužilo i preimenovanje, bez ikakve nadoknade, zemljišta u posedu države u građevinsko zemljište. Na stranu eksproprijacijski (nasilni) upad države u privatni posed množine ovdašnjih sitnih zemljoposednika.

[438] O tome svedoči i lista najvećih poreskih dužnika, videti: https://vreme.com/ekonomija/najveci-poreski-duznici-u-srbiji-preko-1-500-preduzeca-duguje-milijarde/.

[439] Više o tome videti: Miša Brkić, „Ima jedan plan", https://pescanik.net/ima-jedan-plan/.

cem iz inostrano-državnih zajmova za još neostvarene ili nedovršene projekte – tipa Beogradski metro, EXPO 2027, Prokop, Autobuska stanica u Beogradu i tako redom – čini se da je samo pitanje vremena kada će i kako će Srbija i njeni žitelji bankrotirati (spasti na prosjački štap). Sva je prilika da će do toga doći tim lakše, jače i brže, jer se režim ne libi da na razne načine direktno (o)pljačka i svoje podanike. Prva su mu meta bili penzioneri, kojima je protivustavno i nezakonito ukinuo ranije stečena prava.

Da bi utabao put za svoj osvajački pohod, Vučić je odmah po ustoličenju započeo operaciju radikalnog (radikalskog) ukidanja slobodne i kritičke javnosti u Srbiji. Hitro je stavio pod ličnu kontrolu centralne državne medije, a napose nacionalne TV emitere,[440] te od njih napravio svoju tribinu za svakodnevno javno pljuvanje svačega i svakoga. Istom je potencijalne medijske rivale ili ometače sklonio (utišao) umnožavanjem i svestranim povlašćivanjem tabloidnih čuvara svog lika i dela. Zauzvrat, oni njega netremice i bučno štite i od navodnih, nikad sudski potvrđenih, bezbrojnih napada na njegov život. Istini za volju, Vučić još nije oživeo čuveni Zakon o informisanju iz vremena svog ministarskog službovanja u režimu Slobodana Miloševića. Ne treba, međutim, unapred gubiti svaku nadu – ume i hoće on to.

Režimski su mediji ujedno glavna alatka za nesmiljeni pokušaj stvaranja i usađivanja Vučićevog kulta ličnosti. U tom poduhvatu, ma koliko on smehotresan bio, učestvuju sve ustanove sistema i njihovi čelnici. Za tu je svrhu Vučić za svoje najbliže poslušnike upriličio nedovršivo javno nadmetanje u ulizištvu, dajući im tako šansu da bez zazora ospolje svoje beskičmenjaštvo i svoju obezličenost. Ništa čudno, jer ih je on i birao po obličju svom.

Mada žarko želi sebe da upiše u povest Srbije po svom neimarstvu (neznane cene koštanja) i izmišljenom dobročinstvu, Vučić sve čini da zametne tragova svojih (ne)dela. Zato je sve svoje zakulisne radnje i skrivena utaljivanja mesnih i vanjskih ortaka, proglasio za državnu (poslovnu, vojnu) tajnu kako bi (trajno?) sprečio javnost i građane Srbije da saznaju punu cenu njihovog koštanja.

Ne čudi stoga što je pod okriljem Vučića i njegovog režima u Srbiji ponovo nabujala i krupna i kapilarna korupcija,[441] dočim je organizovani kriminal još jače i obilnije procvetao.[442] Da bude teže, postoje ozbiljne sumnje, kao u „slučaju

[440] Dakako, uz zdušnu pomoć raznih bujoševića i stafenovića, kao i Regulatornog tela za elektronske medije.

[441] Detaljnije videti: „Zaključci o mogućnostima i izazovima borbe protiv korupcije", u: *Procena sistema društvenog integriteta – Srbija 2023*, Transparentnost Srbija, dostupno na: https://transparentnost.org.rs/images/publikacije/NIS-2023-SR.pdfl, pristupljeno 11. 12. 2024.

[442] Prema Globalnom indeksu organizovanog kriminala za 2023. godinu, koji je 26. septembra objavila Globalna inicijativa za borbu protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GITOC), Srbija zauzima treće mesto u Evropi; uporediti: https://www.slobodnaevropa.org/a/globalna-inicijativa-indeks-kriminala-srbija/32610416.html; pristupljeno 11. 12. 2024, u 07.37.

Jovanjica",[443] da se sve to dešava uz pokroviteljstvo i/ili uz učešće delova državnih organa zaduženih za borbu protiv ovih pošasti.

Povrh svega, „zlatno doba" u Srbiji izravno se istiskuje i uteruje uz primenu državne sile i prinude. Prvi su, zarad „Beograda na vodi", stradali Savamala i tamošnji vlasnici zemljišta i nekretnina da bi danas u susedne delova Beograda na red stigli i seljani i njihova imanja iz Jadra i ostalih litijumskih dolina, dočim brojnim ostalim nevoljnicima lako mogu doakati sudski izvršitelji i drugi (para) državni uterivači dugova.

Utoliko se može, na samo metaforički, ustvrditi da vlast Vučića i njegovih pomagača u osnovi funkcioniše po principu spojenih toljaga. Drugim rečima, režim je za svaku oblast života i/ili vrstu delatnosti istesao posebnu (čvornovatu) toljagu, kojom u (svoj) red uteruje vaskoliko društvo i sve njegove članove. Svaka toljaga ima, po pravilu, dvostruku namenu. Prva joj je da na silu i po svaku cenu iz građana ovdašnjih istiskuju političku poslušnost i (glasačku) odanost Vođi, odnosno da sprečava javno, udruženo i svako drugo protivljenje njemu. Svaka od tih toljaga biva, međutim, još češće i žešće korišćena za zaštitu Vođe i njegovih izmećara od posledica svojih nepočinstava. Njenom se upotrebom nadasve hoće sprečiti bilo kakvo – sudsko, skupštinsko i javno merenje i/ili sankcionisanje njihove pojedinačne materijalne, moralne, političke i krivične odgovornosti za sunovrat Srbije.

Ova vlast, otuda može, na primer, da uz pomoć neke od svojih toljaga –finansijske ili poreske policije – svakog politički nepodobnog, sitnog ili krupnog, preduzetnika otera u stečaj (bankrot) kao što svog izabranika (potajnog finansijera) može hitro da vine među novobogataše, tako što će mu oprostiti dug za porez ili ga sasvim osloboditi njegovog plaćanja ili tako što će mu dodeliti izvođenje velikih investicionih zahvata države. Isto tako, nekom, Vođi odanom, javnom (državnom) službeniku, partijskom se toljagom može prokrčiti, uprkos njegovoj nestručnosti i/ili nesposobnosti, put do najviših državnih dužnosti i zvanja, kao što istom toljagom bilo kome (svakome?) može nepovratno biti ukinuto pravo na rad, a time u konačnici i na život.[444] Ukoliko je pak neko, kojim slučajem, ogrezao u korupciji ili je učesnik u organizovanom kriminalu, državna ga toljaga, ako i kad hoće, lako i brzo može uterati u zatvor. Međutim, ista ga ta toljaga – posebno kad je u rukama moćnog partijskog vrhovnika i advokata, inače sumnjivih profesionalnih i etičkih kvaliteta – može, uz svesrdnu sudijsku i tužilačku pripomoć, zasigurno iščupati iz kandži zakona.

Ako je neko kojim slučajem naučnik, a po definiciji i autonomna ličnost, njegovo će znanje i akademska dostignuća, kad to režimu zatreba, javno istoljagati potpune neznalice i laici na čelu sa Vučićem, kao što, nasuprot tome, neznanje i naučna anonimnost, poduprti ličnom odanošću Vođi i režimu, neće podobnom

[443] Detalje videti na: https://www.krik.rs/slucaj-jovanjica/; pristupljeno 11. 12. 2024.

[444] O tome izravno svedoči golgota ovdašnjih uzbunjivača javnosti.

pojedincu biti prepreka da se uz vlastodržačku toljagu uspne čak do SANU i besmrtnosti, dočim, svetsku a našu (nepostojeću) slavu, kao i gomilu postojećih para, partijskom izabraniku u kulturi i umetnosti lako može pribaviti glavni posednik državne toljage, kao što i protivniku režima on može sprečiti svaki pristup javnoj sceni. U zahvatu je državne toljage, uz sve ostalo, i sport, kojom nepoćudni bivaju iz njega odstranjivani, dočim poćudnima zapada da u njemu gazduju,[445] pa se u foteljama ovdašnjih sportskih saveza nađe i po koji, zakonu izmakao, osvedočeni lopov i prevarant.[446]

Primenom državne toljage, u svakoj od množine njenih obličja, na koncu neopozivo biva u svim oblastima života i vrstama delatnosti ukinut princip meritornosti. Otuda je u današnjoj Srbiji svaka stručnost – osim one koja izrađuje kakav-takav alibi Vođi za neku od njegovih proizvoljnih odluka ili koja služi kao dokaz lične privrženosti Njemu – postala suvišnom. U skladu sa tim je normalizovana praksa po kojoj svi članovi SNS-a mogu sve da rade i svašta da postignu ili upropaste. To tim brže, jače i uspešnije, jer cenu svog nestručnog (štetočinskog) delovanja bez ustezanja isporučuju svim žiteljima Srbije.

Vučić je, kao i svaki drugi talentovani pripravnik za diktatora, na vreme, jakako, shvatio da najpre mora pod svoju izravnu kontrolu da stavi državni aparat sile i prinude, jer mu jedino toljaga kojom ovaj aparat raspolaže može pribaviti i osigurati, pa makar samo prividno ili privremeno, apsolutnu vlast i moć.

RADIKALSKI ŠTIM

Početni je korak u pretvaranju državnog dela bezbednosnog sektora Srbije u svoj, rezervisani, domen[447] Vučić načinio još kao prvi potpredsednik Vlade (2012–2014). Reč je, podsećanja radi, o funkciji koja je *ad hoc* izmišljena za njega kako bi on mogao iz potiha i iza scene da nagomilava sve veću, ne samo bezbednosnu, vlast i moć. On je po tom osnovu, uostalom, tada postavljen za sekretara Saveta za nacionalnu bezbednost, pa mu je pripala i uloga koordinatora službi bezbednosti. Zakonodavac je tu ulogu, inače, oblikovao kao nadležnost imenovanog samo za tehničku i operativnu koordinaciju tekućeg rada Službi. U praksi je ona, međutim, još za vreme vladavine Borisa Tadića i njegovog generalnog

[445] Jednom od svojih prvih odluka Tomislav Nikolić je, kao predsednik Srbije, abolirao Dragana Džajića; videti: https://www.politika.rs/sr/clanak/240159/predsednik-nikolic-abolirao-dzajica, pristupljeno 12. 12. 2024.

[446] Svedok tome je gazdovanje fudbalom Slaviše Kokeze; uporediti: https://www.istinomer.rs/akter/slavisa-kokeza/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiApNW6BhD5ARIsACmEbkWhrfHuyIx5bA1ez02UW21M6zCyTHdThj3ZbDUGQCfXVtU-g_XaFX8aAulcEALw_wcB.

[447] Koji je uporedo proširen samovoljnim preuzimanjem i spoljne politike Srbije.

sekretara Miće Rakića[448] korišćena za izvršnu kontrolu nad Službama, kao i za političko (partijsko) usmeravanje njihove delatnosti. Tako stečeni paket bezbednosne moći Vučić je potom (pre)nosio sa sobom na svaku sledeću državnu funkciju. Usput ga je neprekidno dopunjavao i uvećavao.

Tokom predsedavanja Vladom (2014–2017) Vučić je stekao izvršnu vlast i nad ministarstvima i drugim državnim organima nadležnim za bezbednost. To je iskoristio kako bi ih – personalno, pravno, sistemski i politički – (pre)oblikovao za svoje vlastovoljne ciljeve i potrebe. Da bi ga, nedugo nakon ustoličenja za predsednika Srbije, njegovi čauši izvikali za, po Ustavu i zakonu nepostojećeg, „vrhovnog komandanta" svega što živi i miče se u Srbiji. Otuda je mogućno, uz ostalo, da ministar odbrane godišnji izveštaj o radu svoju ustanove podnosi za to nenadležnom Vučiću, a ne Vladi i Narodnoj skupštini.[449]

Pošto je, u međuvremenu, zaposeo čitav javni i medijski prostor, Vučić je vojsku, policiju i Službe, kao i njihove operativne šefove, prividno i privremeno povukao iz (dnevno)političkog polja. Da bi ih, međutim, uoči svakih izbora vraćao na javnu scenu i koristio kao svoje udarne agitprop odrede, ali i kao preteću, a pričuvnu državnu toljagu za iznuđivanje pobedničkog rezultata. Time je, svako malo, poništavana ustavna i zakonska obaveza vojske, policije i Službi da pri obavljanju svojih poslova postupaju u skladu sa načelom političke, ideološke i interesne neutralnosti (nepristranosti).

Za sve ovo vreme Vučić je, koristeći brojne i raznovrsne postupke i alatke, postepeno i uspešno zarobljavao državni deo, inače zapuštenog i zarozanog, sektora bezbednosti Srbije. Pripale mu komandne ovlasti predsednika Srbije, on je hitro iskoristio da od Vojske sačini glavnog – fizičkog i simboličkog – čuvara i jemca svoje vlasti i moći.[450] Ona mu za sada, doduše i na sreću, služi samo kao strateška rezerva, čiji je glavni zadatak da mu, u slučaju krajnje nužde, fizičkom silom sačuva tron. Čini se sasvim racionalan izbor, jer Vučiću taj posao sad svakodnevno i uspešno obavljaju politizovani i korumpirani delovi policije i Službi, uz vatrenu i batinašku podršku kriminalizovanih navijačkih postrojbi, odnosno kriminalnih udruga obučenih u navijačke dresove.[451] Štaviše, građani Srbije svakodnevno svedoče re-

[448] Taj je posao za Koštuničinog vakta, mada ne pod tim imenom, obavljao njegov savetnik za bezbednost – Rade Bulatović.

[449] Uporediti: https://informer.rs/politika/vesti/868889/milos-vucevic-godisnji-izvestaj-vucic, pristupljeno 11. 12. 2024.

[450] Tome nadasve služe njegove posete vojnim kasarnama, vežbama vojnih jedinica, kao i izložbama vojnog naoružanja i opreme. Istu je zgodu Vučić iskoristio i da javno reklamira dronove Željka Pink Mitrovića, svog udarnog medijskog toljagaša; videti: https://www.facebook.com/veceivan/videos/%C5%BEeljko-mitrovi%C4%87-aleksandar-vu%C4%8Di%C4%87-i-dronovi-samoubice/200219359342378/, pristupljeno 11. 12. 2024.

[451] Pomniju analizu prethodno rečenog videti u: Miroslav Hadžić, „Bezbednosna razmeđa Srbije", u: Jovan Komšić i Aleksandra Petrović, Konrad Adenauer Stiftung (ur.), *Srpski izazovi u svetlu globalnih trendova treće decenije 21. veka*, Škola političke ekologije Zasavica, Beograd, 2021, str. 235–253.

lativno novoj pojavi u sektoru bezbednosti, koja se ospoljava kroz huliganizaciju neznanog broja pripadnika državnog aparata sile. Istom zgodom su BIA i vojne Službe, ponovo i ne slučajno, preuzele ulogu političke policije i aktivnog učesnika u javnom, medijskom i tužilačko-sudskom progonu oponenata Vučićeve vlasti.

Pošto Srbijom gazduje partijska država, Vučić je u sektoru bezbednosti obnovio i osnažio vladavinu partijskih i svojih ličnih komesara – u liku raznih stefanovića, gašića, dačića, vulina i drugih orlića. Potonjima je, zatim, izmenama zakona svestrano povećao ovlašćenja za samovoljno (diskreciono) odlučivanje. Zbog toga je rečenima omogućeno da, uz sve ostalo, po partijskim i Vođinim (ličnim, ideološkim i političkim) merilima, radikalski i ubrzano menjaju socijalni profil i personalni sastav potčinjenog aparata državne prinude.

Prva je zjapeća breša probijena dodelom zakonskih ovlasti nadležnim ministrima i direktorima Službi da na koncu samovoljno, po neznanoj proceduri, odlučuju o prijemu u službu, kao i o otpuštanju iz nje (politički) nepodobnih zaposlenika. Time je utrt put za masivni priliv članova SNS-a i njenih simpatizera u državni deo sektora bezbednosti. Kako bi državni aparat sile mogao da odigra namenjenu mu pretorijansku ulogu, ujedno su sustavno snižavani ulazni kriterijumi za prijem u njegovu službu. Taj se mehanizam posebno primenjuje pri popuni sve brojnijih specijalnih jedinica vojske, policije i Službi. Otuda su životna dob i školska sprema kandidata postali, uz ostalo, manje važno merilo.[452]

Ključnu dobit Vučiću, međutim, donosi to što on na taj način pribavlja pogodan i podatan socijalni materijal, koji, po pravilu, lakše podleže ideološkom, političkom i kaplarskom drilu. A posledično je, zbog toga, vrlo verovatno i mnogo više spreman da nasilnim sredstvima čuva Vođu. Na to upućuje i rast broja i snage vojnih, policijskih i tajnoslužbujućih jedinica specijalne namene.[453] O tome svedoči i javni konkurs, doduše neuspešan, za prijem 5000 hiljada budućih vojnih specijalaca,[454] od kojih bi moglo nastati čak pet popunjenih bataljona.[455] Lojalnost se specijalaca,

[452] Videti: https://www.koreni.rs/zasto-je-propao-konkurs-za-specijalne-jedinice, pristupljeno 12. 12. 2024.

[453] Tako je Vlada Srbije odobrila formiranje posebne naoružane jedinice u okviru BIA, vraćajući time u život repliku JSO iz vremena Miloševićeve strahovlade, uporediti: https://zarobljavanje.bezbednost.org/formirana-oruzana-jedinica-u-okviru-bia/, pristupljeno 11. 12. 2024.

[454] Uporediti: https://www.google.com/search?q=bataljon+broj+vojnika&oq=b&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqDggCEEUYJxg7GIAEGIoFMgYIABBFGDwyBggBEEUYPDIOCAIQRRgnGDsYgAQYigUyDAgDEC4YJxiABBiKBTIGCAQQRRg5MgYIBRBFGDsyBggGEEUYPDIGCAcQRRg80gEIMzE1N2owajeoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8, pristupljeno 22. 12. 2024.

[455] Uporediti: https://www.google.com/search?q=divizija+broj+vojnika&oq=divizija&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqBwgBEAAYgAQyCQgAEEUYORiABDIHCAEQABiABDIHCAIQABiABDIHCAMQABiABDIHCAQQABiABDIHCAUQABiABDIHCAYQABiABDIHCAcQABiABDIHCAgQLhiABDIHCAkQABiABNIBCDc5MTBqMGo0qAIAsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8, pristupljeno 21. 12. 2024.

povrh toga, kupuje većim platama[456] i davanjem drugih socijalnih pogodnosti – poput jeftinog i brzog rešavanja stambenih problema.[457]

Na stranu to što se obilnim favorizovanjem pretorijanaca u vojnu, policijsku i tajnoslužbujuću organizaciju i među njihove pripadnike unosi dodatna doza nejednakosti, neravnopravnosti i surevnjivosti, zbog čega i njihov profesionalni moral može na koncu biti dodatno razaran, dakako, samo u meri u kojoj takav moral u njima uopšte postoji. Sumnju u to nalaže, pre svega, činjenica da za Vučićevog vakta nije zabeležen ijedan slučaj unutrašnjeg profesionalnog otpora političkoj i siledžijskoj (zlo)upotrebi pripadnika i/ili jedinica vojske, policije i Službi.[458] Jedan od razloga za to, na primer u Vojsci, treba, između ostalog, tražiti u činjenici da su Vojnobezbednosna agencija, Ministarstvo odbrane i nadležni tužioci tu skoro združenom akcijom rasturili Vojni sindikat Srbije, a njegovog čelnika na duže smestili u pritvor.[459] Za divno čudo, u policiji je to izvedeno nešto suptilnije, te policajce i ostale službenike MUP-a navodno zastupa – sve braneći svakog ministra i njegovu vrhušku (svitu) – mnoštvo policijskih sindikata, sumnjive nezavisnosti i (ne)znanih namera.

Zarobivši državni deo sektora bezbednosti, Vučić i njegovi su direktno ovladali (stalno rastućim) delom državnog budžeta namenjenog vojsci, policiji i Službama. Korist za njih ogromna, a šteta za Srbiju neznana i nemerljiva. To je tim veća, jer su čelnici režima sebe jednostrano oslobodili obaveze da Skupštinu i javnost Srbije redovno izveštavaju o tome kako i za šta sve ti novci bivaju trošeni. Štaviše, u tom je cilju Skupština potpuno isključena iz procesa navodne modernizacije i donaoružavanja Vojske Srbije. Kao što poslanici, uostalom, nisu nikad javno ispitivali ili premeravali razloge zbog kojih Vučić u ime Srbije podstiče i vodi regionalnu trku u naoružavanju. U stranu su ujedno sasvim sklonjeni i svi nezavisni državni organi. Niko otuda ne zna pouzdano kojim se sve to razlozima i interesima rukovodi Vučić kad, na primer, bira koja će i kakva oružja i oruđa, a nadasve zašto i od koga, biti kupovana za vojsku. Kao što niko ne zna koliko Srbiju u stvari koštaju, i u kojoj valuti bivaju plaćeni, pokloni nekih stranih država u oružju i opremi.[460]

Kako bi učvrstila monopolsko i nekontrolisano trošenje ovog dela državnog budžeta, ovdašnja je vlast napustila režim javnih nabavki, pa je veliku većinu nabavki za vojsku, policiju i Službe prebacila u kategoriju posebnih (tajnih) nabavki,

---

[456] O tome videti: https://www.blic.rs/vesti/drustvo/ministarstvo-odbrane-pocetna-plata-vojnih-specijalaca-bice-220000-dinara/e4shrhs, pristupljeno 11. 12. 2024.

[457] https://www.021.rs/tag/18386/stanovi-za-bezbednjake.

[458] Istini za volju, takvo se što nije događalo ni za vreme vladavine Miloševića i prvih mu vojnopolicijskih slugu – Kadijevića, Stanišića i raznih badža.

[459] Uporediti: https://radar.nova.rs/drustvo/novica-antic-predsednik-vss-progon-vasa-antic/, pristupljeno 12. 12. 2024.

[460] Ima se na umu i poklon Rusije, videti: https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Srbija/612580/Rusija-poklanja-Srbiji-80-miliona-dolara-u-oruzju, pristupljeno 11. 12. 2024.

koje se obavljaju po tajnom režimu i po neposrednoj pogodbi.[461] Zlatonosnog izvorišta su se, povrh toga, Vučić i režim domogli stavljanjem pod čvrstu i izravnu kontrolu takozvane namenske industrije, te (para)državne i privatne trgovine oružjem.

Da bi dodatno kupili lojalnost vojnih, policijskih i tajnoslužbujućih vrhuški, Vučić i režim su ih izuzeli iz pravnog poretka, te odsudno zaštitili od dejstva važećih zakona. Istom su zgodom izvan dohvata zakona stavljeni i njihovi civilni naredbodavci, pa još niko od njih nije pred sudom odgovarao, pored ostalog, za „slučaj helikopter"[462] ili za pogibiju starešine Vojske na Pešterskoj visoravni.[463] Povrh toga, režim praktikuje i njihovu retroaktivnu zaštitu, pa su tako, na primer, glavni osumnjičeni pripadnici SDB (BIA) za ubistvo Slavka Ćuruvije nakon 25 godina dugog procesa i sudski proglašeni nevinim.

Uprkos svim predočenim poduhvatima, Vučić i njegovi nisu uspeli, niti to uopšte mogu, da sebi u prilog reše bezbednosnu jednačinu sa više nepoznatih kako bi prevladali ličnu „bezbednosnu dilemu".[464] Naime, ma koliko im svakodnevno i javno temenali nadležni ministri i čelni generali, Vučić i režim (bi trebalo da) znaju da im to ne jemči da će im svi pripadnici vojske, policije i Službi bezrezervno, beskrajno i bezostatno čuvati i sačuvati vlast i moć. Niko otud, pa ni Vučić, ne zna u kom će to trenutku temeljna i vrtložna kriza[465] države, te društvene i političke zajednice Srbije podstaći naoružane čuvare Vučića da stanu na stranu svojih sugrađana ili da sebi potraže nove (druge) političke gospodare. Vučića o tome, uostalom, izravno poučavaju, ne tako davna, loša iskustva Miloševića sa svojim pretorijancima.

ZATIRANJE CIVILNOG DRUŠTVA

Civilno društvo u Srbiji i u njemu obitavajuće OCD su tokom vladavine Vučića trajno izložene višestrukim i raznovrsnim udarima režima. Taj posao izvode njegovi, što unutrašnji što spoljašnji, znani i neznani, saradnici i podržavaoci.[466]

---

[461] Videti o tome: https://bezbednost.org/stetne-nabavke-pretnja-po-bezbednost-srbije-2/, pristupljeno 11. 12. 2024.

[462] Videti: Miloš Vasić, „Slučaj helikopter – politička anatomija tregedije", https://vreme.com/vreme/slucaj-helikopter-politicka-anatomija-tragedije/, pristupljeno 12. 12. 2024.

[463] Uporediti: https://www.rts.rs/lat/vesti/hronika/5567673/tuzilastvo-u-novom-pazaru-nema-mesta-pokretanju-postupka-u-slucaju-smrti-vojnika-na-poligonu-pester.html, pristupljeno 12. 12. 2004.

[464] Koja u ovom slučaju glasi: što veća količina zaposednute bezbednosne moći, to veći strah vlastodržaca od gubitka vlasti i moći, ili sa svakim povećavanjem bezbednosne moći režima i Vučića, uporedo raste i strah vlastodržaca od toga da državna sila može biti upotrebljena i protiv njih.

[465] Detaljnije o mogućnim scenarijumima zaoštravanja i/ili razrešavanja unutrašnje krize videti: Miroslav Hadžić, „Bezbednosna razmeđa Srbije", op. cit., str. 245–253.

[466] Više videti: Goran Mišić, „Državni udar na nevladin sektor", https://balkans.aljazeera.net/opinions/2024/8/25/drzavni-udar-na-nevladin-sektor; pristupljeno 23. 12. 2024.

Najpre su režimski mediji, uz prikriveno sasluženje Službi i agresivne istupe čelnih državnih dužnosnika, krenuli u ofanzivu javnog blaćenja izvornih OCD-a i njihovih članova. Obnovljena je retorika iz Miloševićevog vremena, pa su ovim udruženjima ponovo prilepljene oznake „domaći izdajnici", „strani plaćenici", te „neprijatelji i rušitelji" Srbije i Vučića. Medijski se udar režima, pri tome, oslanjao na, dugogodišnjom negativnom propagandom ukorenjeno, bazično nepoverenje znatnog dela javnosti Srbije prema civilnom društvu i udruženjima građana.[467]

Za te su potrebe čelnici države i SNS-a, uz gromoglasnu horsku pratnju tabloida, skoro tu počeli da građane Srbije straše nadolazećom „obojenom revolucijom", koja je navodno spolja podstaknuta i dirigovana radi rušenja Vučića i njegovog režima.[468] Za glavne krivce u toj stvari režim je, uz strane Službe, pobunjene studente i profesore, proglasio i sve viđenije ovdašnje organizacije civilnog društva i ono malo preostalih nezavisnih medija. Tim je činom produžena na neograničeno vreme sezona usklađenog tabloidnog i režimskog lova na sve unutrašnje oponente i kritičare autokratske vladavine Aleksandra Vučića i njegovih doglavnika. Zanimljivo je da se takav narativ, ne slučajno, podudara sa sličnim pričama, koje u Srbiju pristižu iz političke kuhinje centralnih moćnika Rusije, Kine, Mađarske, Belorusije i njima sličnih.[469] U prilog tome, Ministarstvo spoljnih poslova Kine je, na primer, optužilo Beogradski centar za bezbednosnu politiku da „od početka ukrajinske krize (...) podržava prozapadne demonstracije i kritikuje spoljnu politiku Srbije".[470]

Dodatni udar na civilno društvo u Srbiji režim izvodi masovnim stvaranjem tzv. vladinih nevladinih organizacija (nadalje GONGO), iza kojih se u stvari kriju partijske filijale SNS-a. Zamašne ciljeve ima ovaj poduhvat. Krenulo se od ubrzane proizvodnje brojnih, lažnih i nestručnih takmaca izvornim organizacijama civilnog društva. Utom su vladine nevladine organizacije postale protočni kanal za pretakanje budžetskog novca u partijske i privatne džepove. O tome svedoče brojni primeri povlašćenog položaja raznih GONGO tokom raspodele delova

[467] Više o tome videti: https://www.glasamerike.net/a/opada-poverenje-gradjana-u-nvo-sektor-u-srbiji/3923614.html.

[468] Uporediti: Izjava predsednika Vlade Srbije, https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-premijer-obojena-revolucija/33250489.html, pristupljeno 14. 1. 2025.

[469] Uporediti: https://www.danas.rs/vesti/politika/ap-srbija-i-rusija-obecale-da-ce-se-boriti-protiv-obojenih-revolucija/, pristupljeno 15. 1. 2025.

[470] Uporediti: http://us.china-embassy.gov.cn/eng/zmgx/zxxx/202408/t20240814_11472488.htm, pristupljeno 18. 1. 2025; videti i: https://www.glas-javnosti.rs/vesti/svet/kinezi-otkrivaju-evo-ko-finansira-obojene-rezolucije-o-svetu, pristupljeno 18. 1. 2025.

opštinskog ili republičkog novca po budžetskoj liniji 481, koja je inače namenjena za podršku medijima i udruženjima građana.[471]

> *Gongo organizacije predstavljaju tzv. vladine nevladine organizacije, koje su osnovane sa namerom da budu tzv. protivteža organizacijama civilnog društva, koje predstavljaju čuvare javnog interesa, kako to lepo kaže Evropski sud za ljudska prava.*
>
> *Njihova ideja je da prave zabunu u društvu. One se obično osnivaju sa imenima čiji naziv je sličan nazivima respektabilnih organizacija civilnog društva. Njihovo finansiranje nije transparentno i vidljivo, i oni su finansirani od strane države.*[472]

Režimu posebnu korist donosi i to što osnivanjem brojnih GONGO stiče priliku da zaposli deo podmlatka vladajuće partije kako bi time, uz ostalo, lakše pribavio (kupio) njihovu lojalnost i osigurao političku i glasačku poslušnost.

Iz trećeg pravca udare civilnom društvu u Srbiji odnedavno, čini se, sve češće nanose i neki od spoljnih umešača. Postoje, naime, ozbiljne naznake[473] trenda da poneki spoljašnji donatori sa Zapada sve češće uskraćuju podršku izvornim organizacijama civilnog društva u Srbiji, a među njima posebno onima koje javno i oštro kritikuju Vučića i njegov režim. Sva je prilika da je to jedan od tekućih nusprodukata spremnosti vlada nekih od zemalja Zapada da, zarad svojih geopolitičkih i strateških interesa – poput neometanog pristupa deficitarnim strateškim sirovinama u Srbiji – bezrezervno podržavaju Vučićev režim i olakšavaju njegov o(p)stanak na vlasti.

Povrh svega toga, režim je se posebno, što otvoreno što krišom, ustremio na sve one OCD koje svojim javnim delovanjem građanima Srbije uporno predočavaju ne samo vidljive već i skrivene načine i oblike zloupotrebe državne vlasti i moći u izvedbi SNS-a. Tako je, na primer, jedna od redovnih meta režima Fond za humanitarno pravo, jer svako malo ovdašnju javnost podseća na ratne zločine, koje su tokom YU ratova učinile srpske (para)vojne postrojbe i/ili neki od njihovih pripadnika. Ovaj Fond, uz to, stalno i javno upozorava na načelnu i praktičnu nekažnjivost u Srbiji počinilaca ratnih zločina.[474] Zbog istih razloga,

---

[471] Videti o tome: „Finalni izveštaj i preporuke Građanske inicijative i Centra za razvoj neprofitnog sektora", https://www.balkancsd.net/novo/wp-content/uploads/2016/01/29-6a-CRNPS-Policy-Brief-srb-Ka-efikasnijim-bud%C5%BEetskim-politikama-na-lokalnom-nivou.pdf; pristupljeno 22. 12. 2024.

[472] O tome videti: „Finansiranje 'gongo' organizacija", https://www.pravniportal.com/finansiranje-nevladinih-i-gongo-organizacija/, pristupljeno 22. 12. 2024.

[473] Saznanja do koji se došlo tokom razgovora sa nekim od čelnika izvornih OCD-a. O tome neposredno svedoči i skorašnja odluka predsednika Trampa da ukine pomoć koju je preko USAID stizala do OCD-a u brojnim zemljama sveta.

[474] Uporediti: http://www.hlc-rdc.org/, pristupljeno 23. 12. 2024.

na meti se režima redovno nalazi i udruženje „Žene u crnom". Medijskom je progonu, takođe, izložena i CRTA, OCD iz Beograda, jer, uz sve ostalo, sustavno dokumentuje i obelodanjuje izborne zloupotrebe i krađe u izvedbi SNS-a.[475] Na udaru je, pored ostalih, i Helsinški odbor za ljudska prava, jer za ukus SNS vlasti prečesto i preglasno ruši režimsku pričinu o privremenom („lažnom") državnom statusu Kosova, kao i onu o skorašnjem vraćanju KiM u sastav Srbije.[476] U akciju satiranja izvornih OCD-a u Srbiji su, dabome, direktno i snažno uključene brojne ispostave SNS-a na lokalnom nivou vlasti.[477]

Nije teško dokonati zbog čega sve to Vučićev režim, po ugledu na Miloševića, sistematski i bezostatno nasrće na izvorne organizacije civilnog društva. Pogotovo kad se zna da nijedna od pomenutih niti ijedna od nepomenutih OCD-a nema dovoljno socijalne ili političke moći, snage i javnog uticaja da bi mogla samostalno ili neposredno da ugrozi vlast Vučića i njegovog režima. Uostalom, nijedna OCD nije do sad učestvovala u izbornoj utakmici, pa otuda bilo koja od njih, uzeta pojedinačno, ne predstavljala ikakvog političkog takmaca SNS-a. Da se neka od OCD-a čak i upusti u takvu avanturu, ona bi time direktno poništila svoje sržno svojstvo, koje je čini nepolitičkim i neprofitnim udruženjem građana posvećenog zaštiti javnih interesa i dobara građana Srbije.

Stiče se, stoga, utisak da režim izvorne OCD prvotno doživljava i tretira kao potencijalno opasan unutrašnji remetilački faktor. Iako ne mogu direktno i značajnije da ugroze njegovu moć i vlast, ove OCD i te kako mogu da javnost Srbije uporno i učestalo obaveštavaju o većini nepočinstava vladajuće klase i njenih čelnika. Čineći to, ove OCD ujedno opovrgavaju propagandnu i medijsku sliku, koju režim u javnosti Srbije stvara o sebi i o navodno pozitivnim učincima svog vladanja. Štaviše, izvorne OCD verovatno mogu svojim javnim delovanjem, pogotovo u uslovima zaoštrene unutrašnje krize, znatno da utiču na glasačko opredeljenje neznanog broja ovdašnjih građana, a nadasve svih onih, koji se iz raznoraznih razloga protive Vučićevom modelu vladanja Srbijom.

To tim lakše ako i kad one nastupaju udruženo, a pogotovo ako bi one počele da deluju u sadejstvu sa klasičnim partijskim i političkim oponentima (protivnicima i rivalima) režima. Na to Vučića i njegove, uostalom, podseća ne tako davno, loše iskustvo Miloševićevog režima, protiv čije je strahovlade onomad (uoči 5. oktobra) udruženo, a uz podršku mnoštva građana, ustala većina opozicionih političkih partija, kao i množina nevladinih organizacija i nezavisnih medija. Belodano otud, na koncu, biva to da htenje režima da zatre (i) civilno

[475] O aktivnostima CRTE videti na: https://crta.rs/o-nama/, pristupljeno 23. 12. 2024.

[476] Uporediti: https://www.helsinki.org.rs/serbian/hajka.html, pristupljeno 23. 12. 2024.

[477] U takve spada i fizički napad na čelnika Lokalnog fronta iz Kraljeva; videti: https://www.blic.rs/lokalni-front, pristupljeno 23. 12. 2024.

društvo u Srbiji počiva na logici preduhitrujućeg udara na sve svoje sadašnje i/ili buduće protivnike.

Kad se sve rečeno ima na umu, ne iznenađuje što se i Beogradski centar za bezbednosnu politiku našao na listi centralnih meta režima. Nekoliko, međusobno povezanih, razloga učvršćuje utisak da su Centar, njegovi članovi i saradnici, od početka svog, vazda javnog, delovanja (bili) pod raznovrsnom paskom različitih državnih organa.[478] Odnosno, da su oni, u skladu sa tim, sve to vreme (bili) izloženi raznim vrstama otvorenog ili prikrivenog pritiska aktuelnog režima. Za to postoje brojni, mada samo posredni, pokazatelji. Nedostaju, međutim, čvrsti i proverljivi dokazi. Između ostalog, i zato što takvu pasku i prateće pritiske Centar teško može uvek činjenično da potkrepi i/ili dokumentuje. Istini za volju, Centar može lako da popiše sve optužbe i pritiske kojima je (bio) izložen, kao što može da dokumentuje i neke od neposrednih posledica tih napada. On, međutim, ne može uvek da podastre verodostojne podatke o državnom nadzoru ili orkestriranim pritiscima. Ništa čudno, jer je najvećma reč o skrivenim operativnim zahvatima i postupcima nekih od državnih organa, a pre svega Službi, do kojih ni javnost ni Centar ne mogu doći. Reč je, naime, o podacima koji su trajno nedostupni, pošto nose oznaku državne (vojne, službene) tajne.

Na osnovu dokumentacije Centra lako je otkriti *modus operandi*, po kome su u periodu od 2012. do 2025. godine postupali tvorci i neposredni izvršioci javnih i tajnih nasrtaja na BCBP. Istini za volju, treba zabeležiti da između 2012. i 2015. godine nije bilo takvih dejstava. To se može donekle objasniti činjenicom da je režim u tom periodu još konsolidovao osvojenu vlast i zbirao stečenu moć, te da zbog svoje zaokupljenosti izazovima, nepoznanicama i teškoćama upravljanja državom nije imao vremena da se previše bavi civilnim društvom Srbije. Štaviše, Vučić i njegovi su u tom periodu čak pokušavali da pred domaćom i međunarodnom javnošću odglume spremnost za saradnju sa organizacijama civilnog društva.[479] Tako je Vučić maja 2015. godine u svojstvu predsednika Vlade razgovarao sa predstavnicima nekih od ovdašnjih OCD-a[480] o unapređenju navodne saradnje između Vlade i civilnog sektora. Ovo je zatišje, međutim, trajalo kratko, pa već od 2016. godine kreće sistematski javni progon civilnih (nevladinih) udruženja

[478] Na to upućuje i činjenica da se izjava istraživača iz BCBP-a Maje Bjeloš za „The Guradian", pojavila u tabloidima pre nego što je objavljena u ovim novinama. Videti: https://www.theguardian.com/world/2023/may/15/vucic-created-this-atmosphere-of-hate-serbians-wary-of-presidents-gun-pledgehttps://www.theguardian.com/world/2023/may/15/vucic-created-this-atmosphere-of-hate-serbians-wary-of-presidents-gun-pledge; uporediti: https://informer.rs/politika/vesti/793181/aleksandar-vucic-gardijan-napad-hejteri.

[479] O tome svedoči i učešće Vučića na Bezbednosnom forumu u nekoliko navrata. Prvi se dogodio 2012. godine. O tome videti: https://www.mod.gov.rs/lat/4140/ministar-vucic-na-beogradskom-bezbednosnom-forumu-4140, pristupljeno 14. 1. 2025.

[480] Uporediti: https://www.rts.rs/lat/vesti/Politika/1915371/Premijer+sa+predstavnicima+NVO+o+una-pre%C4%91enju+saradnje.html.

građana Srbije, a među njima i Centra. Na to, uz ostalo, upućuje i činjenica da su predstavnici državnih organa nadležnih za bezbednost vrlo brzo prestali da se odazivaju na pozive Centra da učestvuju u istraživanjima, kao i u razgovorima i debatama koje on organizuje.

Glavninu javnih napada ne samo na BCBP, po pravilu, započinju i predvode tabloidna glasila pod direktnom kontrolom režima. U toj raboti aktivno učestvuju i visoko rangirani državni i partijski dužnosnici SNS-a, kao i neki od njihovih akademskih saputnika, sumnjivog naučnog ugleda. Među prvima vodeću ulogu ima Vladimir Đukanović, dok se među potonjima izdvaja Dragana Mitrović sa FPN-a. Tako je, na primer, narečeni Đukanović, lažno se predstavljajući kao TV voditelj, više puta pokušavao da oblati BCBP, nazivajući ga „stranim agentom" i „Britanskim centrom za bezbednosnu politiku", kao što je i zahteve BCBP-a za jačanje demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad bezbednosnim službama Srbije proglasio za pokušaj stavljanja tih službi pod stranu kontrolu.

Režim je u kampanju trajnog pritiska na izvorne OCD u Srbiji ujedno uključio i neke od državnih organa. Tako je, na primer, 2021. godine Centar, pod optužbom za „finansiranje terorizma" i za „pranje novca", bio predmet posebne finansijske inspekcije. Pošto je u međuvremenu režim paralizovao i nezavisne državne organe, ovim je udruženjima u Srbiji uskraćena svaka, zakonom inače naložena, pravna i sistemska zaštita. Ne čudi otuda što su i krivične prijave, koje je Centar podnosio protiv počinilaca ovih napada i pritisaka, ostale zagubljene u fiokama nadležnih pravosudnih organa.

Kada je režim prešao na viši nivo svoje „igrice", usledili su nasrtaji na fizički integritet i ličnu bezbednost nekih od članova Centra. Tako je, na primer, Predragu Petroviću, izvršnom direktoru Centra, 2016. godine na privatnom vozilu ostavljena, najblaže rečeno višeznačna, poruka „Čuvaj se". Dve godine potom (2018) njemu je obijen stan, a glavna meta je bila radna soba, iz koje su, na koncu, odneti samo manje važni predmeti. Oba ova slučaja su prijavljena policiji, ali počinioci do danas nisu otkriveni. To priču na kratko vraća u već daleku 2007. godinu, kada policija takođe nije otkrila ko je i zašto obio prostorije Centra, niti ga je ona o rezultatima svoje istrage ikada obavestila. Znakovito je, i tog puta bilo to što su obijači, suprotno lopovskoj logici, ukrali samo jedan laptop, mada su im bili dostupni brojni drugi, a vredni tehnički uređaji.

Tokom 2016. godine nastavljena je i osnažena tabloidna kampanja protiv OCD-a u Srbiji. Istom se i BCBP, zajedno sa još nekim NVO, medijima, kao i

pojedinim fakultetima, našao na listi navodnih „Soroševih plaćenika".[481] *Informer* i srodni tabloidi su u prilog tome propagandno zloupotrebljavali činjenicu da BCBP, kao i brojne druge OCD iz Srbije, za svoje projekte podršku uglavnom dobijaju od stranih donatora. Na stranu to što tabloidi i režim sve vreme prećutkuju činjenicu da su država Srbija i njeni vlastodršci glavni primaoci i korisnici ogromnih donacija iz brojnih zemalja Zapada, kao i iz EU.

I sledeće (2017) godine su zabeleženi brojni, ciljani i onlajn, napadi na Centar zbog javnog saopštavanja nalaza svojih empirijskih istraživanja. Okidač za to su bili rezultati istraživanja stavova građana Srbije, koji su pokazivali da većina njih nije spremna da (opet) ratuje zbog Kosova.[482] Zbog toga je Centar ponovo javno optužen da podriva nacionalne interese Srbije.

Ceo igrokaz je ponovljen i 2020. godine, kada je BCBP predočio analizu o radu sektora bezbednosti tokom vanrednog stanja uvedenog zbog opasnosti od epidemije izazvane kovidom,[483] čije je nalaze Ministarstvo unutrašnjih poslova označilo kao „tendenciozne i neistinite".[484] Ovog puta su u javno blaćenje Centra uključene i neke od ekstremno desno orijentisanih udruga, poput „Nacionalne avangarde", koja je sačinila i objavila tri video-uratka[485] kako bi osporila kredibilitet BCBP-a i njegovih istraživačkih nalaza.[486]

Čarima orvelizacije Srbije u izvedbi SNS vlastodržaca nisu izbegle ni ovdašnje OCD. Zbog namere režima da uspostave i digitalni nadzor nad delatnostima BCBP-a, telefon njegovog direktora je 2023. godine napadnut pomoću

[481] Uporediti: https://informer.rs/politika/vesti/284583/otkriveni-placenici-zloglasnog-americkog-tajkuna-soros-kontrolise-sve-sfere-zivota-u-srbiji, pristupljeno 14. 1. 2025.

[482] „Prema rezultatima istraživanja, tri četvrtine građana ne smatra da je opravdano ući u oružani sukob da bi KiM ostali u sastavu Srbije, svaki 10. smatra da je opravdano, a 14% nema stav po ovom pitanju." Više videti na: https://bezbednost.org/gradjani-srbije-lose-ocenjuju-nacionalnu-bezbednost-2/, pristupljeno 18. 1. 2025.

[483] Videti: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/sektor_bezbednosti_u_vanrednom_stanju_-_testiranje.pdf, pristupljeno 16. 1. 2025. Autori Analize su Katarina Đokić, Saša Đorđević, Marija Ignjatović, Jelena Pejić Nikić i Isidora Stakić.

[484] Uporediti: https://informer.rs/politika/vesti/411218/hrkalovic-lazna-vest-o-broju-zaposlenih-u-sektoru-unutrasnje-kontrole.

[485] Dostupni na: https://youtu.be/G8KIymJ2bcU?si=xjAo7aYZBfX4zhrW;
https://youtu.be/kBmoY33DIfs?si=IPvz5XTNK-OqPIll
https://youtu.be/L58RazU2otY?si=D8KxdN8SvJme3SrM.

[486] Više o tome na: https://pescanik.net/pet-bauka-o-delovanju-bcbp-a/, pristupljeno 15. 1. 2025.

špijunskog (spyware) programa „Pegasus", što je potvrđeno i digitalnom forenzikom.[487]

Tokom 2024. godine napadi na Centar i njegove pripadnike okrunjeni su i obogaćeni imejlom nepoznatog pošiljaoca, koji je poslao dojavu o navodno podmetnutoj bombi.[488]

Jedan od važnih povoda za rečenu pasku i prateće pritiske verovatno ističe iz činjenice da je Centar svojim istraživanjima i aktivnostima javno načeo svakovrsni monopol vladajuće političke klase i njene vrhuške nad tumačenjem koncepta i prakse bezbednosne politike Srbije (SRJ, SCG). U sklopu toga Centar je, ujedno, osporio njihovo, do tada, isključivo i nedodirljivo pravo da jedino oni mere i određuju stepen (ne)bezbednosti srpske nacije, njene države i zatečenih građana. Time je osporeno i pravo, koje su SNS vlastodršci inače samovoljno prigrabili, da oni diskreciono i spram svojih (dnevno)političkih potreba i interesa proizvoljno utvrđuju ko to sve, kako, kada, čime i zašto navodno ugrožava bezbednost Srbije i njenih građana. A u vezi sa tim, i njihovo ekskluzivno pravo da tom zgodom samovoljno i bez kontrole i/ili nadzora, a nadasve bez učešća nadležnih ustanova, biraju (određuju) kojim će sve to sredstvima i snagama, te kada, kako, po kojoj ceni i zarad čega Srbiji navodno biti pribavljana održiva bezbednost. U svemu tome, dodatni, a možda i presudni razlog za državnu pasku i pritiske, jeste (bio) plod stalnih zahteva, ne samo Centra, da se u Srbiji konačno, a u skladu sa Ustavom i zakonom, osigura da naredbodavci u državnom delu sektora bezbednosti snose punu – političku, zakonsku, moralnu, ličnu i javnu – odgovornost za stanje u državnom aparatu sile, kao i za načine na koji ga oni (zlo)upotrebljavaju u unutrašnjem političkom saobraćaju. U sklopu toga dominira javni zahtev Centra da čelni nalogodavci, kao i njihovi krajnji izvršioci, izravno snose potpunu odgovornost za, ne samo tekući već i za hronični, manjak bezbednosti građana Srbije i matične im države.

Dodatni razlog za pomnu državnu pasku i/ili pritiske verovatno je posledica nakane Centra da javno i uz pomoć nezavisnih medija podstakne skidanje tabua sa bezbednosnih poslova države i njenih organa. O tome svedoče stalni javni pozivi i zahtevi Centra da u proces oblikovanja, sprovođenja, kontrole i nadzora bezbednosne politike i prakse u Srbiji budu, uz nadležne ustanove poput Narodne skupštine, pravosudnih organa, te nezavisnih državnih institucija, ravnopravno i pravovremeno uključeni svi njeni građani i njihova udruženja. A s tim u vezi, i opetovani zahtevi Centra da posednici vlasti obezbede što veću javnu vidljivost

[487] Više videti na: https://bezbednost.org/otkriveni-pokusaji-spijunskih-napada-na-mobilne-uredjaje-predstavnika-civilnog-drustva/; https://www.sharefoundation.info/sr/otkriveni-pokusaji-spijunskih-napada-na-mobilne-uredjaje-pripadnika-civilnog-drustva/, pristupljeno 18. 1. 2025.

[488] Arhiv Centra.

bezbednosnih poslova i postupanja državnog aparata sile i prinude, kojim sada upravljaju i komanduju opunomoćenici SNS-a, a u prvom redu zahtev da ovi upravljači javnost uredno obaveštavaju o tome kako i za koje sve svrhe ovaj aparat troši dodeljeni mu deo državnog budžeta. Otuda je Centar dodatnu pažnju ovdašnje javnosti privukao, između ostalog, i učestalim postavljanjem pitanja vezanih za opseg, sadržaj i značenja, kao i za posledice, pozamašne zakonske zabrane građanima i javnosti da pristupe podacima o bezbednosnom delovanju ovdašnjih posednika vlasti. Centar je, uporedo sa tim, uporno i javno zastupao stanovište o potrebi dekriminalizovanja – Ustavom i zakonom inače zajemčenog – prava građana i javnosti Srbije da kritički vrednuju, preispituju i nadziru, uz sve ostalo, i bezbednosno postupanje svoje države i njenih organa.

Odškrinuvši vrata za višeglasje glede bezbednosne politike i prakse državnih organa, Centar, uz to, izravno remeti davno ukorenjenu i uhodanu naviku svih dosadašnjih posednika vlasti da oni proizvoljno, socijalno i jezički, konstruišu i medijski nameću predstavu o glavnim ugrozama bezbednosti Srbije i njenih žitelja, kao i o njihovim ključnim – spoljašnjim i/ili unutrašnjim – nosiocima (neprijateljima). A u sklopu toga, osporena je i slika o navodnoj spremnosti, rešenosti i sposobnosti SNS posednika vlasti, kao i njima podređenih, a za bezbednost nadležnih državnih organa da građanima Srbije uredno, na vreme i po dogovorenoj ceni isporučuju potrebnu (očekivanu, obećanu) ličnu, grupnu i kolektivnu bezbednost. Izgledno je, stoga, da Vučiću i njegovom režimu posebno smetaju javna upozorenja Centra, zasnovana na nalazima empirijskih istraživanja, da SNS posednici vlasti i njima potčinjeni državni aparat sile i prinude jesu najveća i direktna pretnja po unutrašnju bezbednost Srbije i njenih građana. Naime, obznanjivanjem nalaza o tome, Centar direktno demantuje propagandnu režimsku predstavu o svojoj, navodno uspešnoj i neprestanoj, brizi za dobrobit i sigurnost Srbije i svih njenih žitelja.

Sasvim je mogućno da je državna paska nad Centrom (bila) dodatno motivisana različitim kontraobaveštajnim i obaveštajnim razlozima. Naime, Centar po prirodi svog posla često održava radne kontakte sa atašeima za odbranu iz ambasada znatnog broja EU i NATO zemalja. To tim više i češće, jer rečeni atašei imaju ovlašćenja da dodeljuju donacije za neke od projekata Centra. Isto tako, vrlo je verovatno da je i zainteresovanost ovih atašea za rad Centra, odnosno podrška koja biva materijalizovana donacijama, ponekad podstaknuta i obaveštajnim interesima država koje oni u Srbiji predstavljaju i zastupaju. Odnosno, njihovom nakanom da tom prigodom prikupe što više, za njih važnih ili zanimljivih, podataka o procesima u sektoru bezbednosti Srbije (SRJ, SCG), a pogotovo onih o borbenoj i profesionalnoj sposobnosti državnog aparata sile i prinude.

Od mogućnih spoljašnjih obaveštajnih nasrtaja Centar se uspešno štitio i štiti striktnom primenom dva temeljna pravila u svom radu. Najpre, tako što sve

podatke o sektoru bezbednosti i državnom aparatu sile Srbije prikuplja isključivo iz javno dostupnih izvora. U prilog tome Centar je već na početku svog delovanja odbacio svaku mogućnost da saznanja o sektoru bezbednosti Srbije eventualno pribavlja na nelegalan način. Druga samozaštitna mera nužno ističe iz bezostatne rešenosti Centra da deluje samo javno i u javnom prostoru kako bi i time ojačao svoj legitimitet, te ujedno otklonio svaku sumnju u prave motive i ciljeve svog istraživačkog i aktivističkog poduhvata.

JEDNO TUMAČENJE

Nekom, ko makar i letimično poznaje rad Centra, samorazumljivim se može učiniti njegovo dosadašnje delovanje. Vrlo je, isto tako, verovatno i to da bi svaki od pripadnika ili saradnika Centra raznoliko tumačio svrhe i dometa njegovog i svog pregnuća. Kao što je izvesno i da raznorodni, državni i/ili nedržavni, partneri Centra imaju različite, a neretko i oprečne stavove prema njegovom delovanju. Korisno je, stoga, pokušati iznaći koji je to najmanji zajednički imenitelj brojnih javnih akcija Centra, kao i mnoštva njegovih istraživačkih poduhvata i izdavačkih produkata. Odnosno, pokušati razaznati da li postoji – a ako da, onda koja je i kakva je to – sadržinska i značenjska nit, koja povezuje i oko koje se grozde sve te aktivnosti Centra.

Valja zato poći od toga da su se Centar, njegovi članovi i saradnici pri osnivanju dragovoljno odlučili da javno i na osnovu činjenica stalno kritički analizuju i preispituju bezbednosnu politiku i praksu svakog od režima i njegovih političkih moćnika, koji tokom zadnjih 25 godina neobuzdano gospodare Srbijom. Centar se, istom, trajno obavezao i na to da, na osnovu istraživačkih uvida, iznalazi, uobličava i javnosti Srbije predočava i nudi drugačiju zamisao nacionalne i ljudske bezbednosti. Sve to u nameri da doprinese otklanjanju i/ili nadilaženju temeljnih ograničenja u Srbiji vazda preovlađujuće, državocentrične i etnocentrične zamisli i prakse bezbednosti. A u vezi sa tim, samozadata je dužnost Centra bila i ostala da – na osnovu, empirijskim istraživanjima dokučenih bazičnih i izvornih bezbednosnih potreba i interesa ovdašnjih građana – oblikuje i javno nudi alternativna i/ili unapređena ustavna, zakonska, koncepcijska, strategijska i sistemska rešenja za optimalno uređivanje sektora bezbednosti Srbije, kao i za dobro upravljanje njime.

Dosadašnja su iskustva potvrdila da Centar i njegovi delatnici, ako hoće da ispune sve samopreuzete obaveze, treba u prvom redu da poseduju dve važne vrline. Od njih se najpre ište suvereno teorijsko znanje o modernim konceptima bezbednosti. Oni bi u istoj meri trebalo da budu sposobni da uporedno istražuju

raznolike prakse pribavljanja, ali i uskraćivanja bezbednosti u savremenim,[489] što demokratskim što nedemokratskim, državama svetske zajednice. Sve to bi trebalo da ih čini sposobnim i kvalifikovanim da, u skladu sa akademskim uzusima, temeljito i celovito istražuju bezbednosnu zbilju Srbije. Kao i da, u prilog tome, razaznaju i iznalaze ključne pokazatelje i oblikuju pouzdana merila za nepristrasnu procenu stepena (ne)bezbednosti Srbije i njenih građana. To Centru nalaže da sistematski istražuje sržne uzroke i glavne posledice hroničnog manjka bezbednosti u sopstvenoj zemlji. Za tu svrhu, njegovi delatnici ujedno ispituju i tumače pravu prirodu, sadržaje, značenja, osobenosti, pokretačke aktere, pogonske sile i posledice tekuće socijalne, političke i bezbednosne dinamike u Srbiji, a u sklopu toga i svojstva, prirodu, sadržinu i trajne posledice njenog pređašnjeg i skorašnjeg bezbednosnog prtljaga. U žiži njihovih istraživanja su, jakako, bezbednosne manjkavosti, u Srbiji duboko ukorenjenog, nedemokratskog poretka, kao i opasne posledice, u njoj učestale, unutrašnje političke (zlo)upotrebe državnog aparata sile.

Javno i kritičko tematizovanje manjka bezbednosti u društvu trajno uskraćenom za demokratiju, poput ovog u Srbiji, zahteva i od Centra i od njegovih pripadnika, povrh svega, stanovitu ličnu i/ili grupnu hrabrost. Njen bi početni oslonac trebalo da čini lična spremnost svakog člana Centra da prihvati sve, pa i krajnje, konsekvence svog stručnog pregnuća i javnog aktivizma. Znanje bi, uz to, trebalo da bude jedno od važnih izvorišta, iz koga delatnici Centra mogu crpeti potrebnu hrabrost. Utoliko postoji čvrsta veza između opsega i kvaliteta njihovog znanja o dubinskim izvorima, prirodi, oblicima i posledicama, kao i glavnim nosiocima ključnih pretnji po bezbednost građana u autokratski ustrojenoj državi – kakva je današnja Srbija, koja je, uz to, opasno nagnuta ka diktaturi – i spremnosti pojedinaca, udruženih u Centar, da o svemu tome ne samo javno zbore već i da se tom nagnuću neprestano i otvoreno suprotstavljaju.

Nesporno je, dakako, da lična i/ili grupna hrabrost pripadnika Centra, na koncu ili pre svega, presudno zavisi od psiho-socijalnih svojstava i mentalnih kapaciteta svakog od njih. Međutim, kao što se zna, hrabrost nikome nije unapred data niti zajamčena. Ipak, ona – ukoliko je shvaćena kao emocionalno-voljna i mentalna sposobnost za situaciono savlađivanje straha – može tokom vremena biti sticana, učena i gajena. Pošto se od svog nastanka dosledno drži stava da nema zabranjenih (bezbednosnih) tema, čini se da je Centar uspeo da u svojim unutrašnjim okvirima stvori ambijent koji pogoduje nastanku, razvoju i postizanju lične hrabrosti svojih istraživača. I to hrabrosti u dva značenja. Najpre, kao njihova stručna hrabrost za ispitivanje neistraženih područja bezbednosnog bića Srbije, a potom i kao lična hrabrost svakog od njih da javno predočava, promoviše i zastupa svoje istraživačke nalaze i saznanja, koja svodno i rezultantno sugerišu

[489] Atribut savremenosti upućuje na države i bezbednosne pojave, koje postoje u vremenu sadašnjem, odnosno koje jesu sa vremenom, ali nisu nužno i savremene.

preku potrebu radikalne reforme sektora bezbednosti u Srbiji, a pogotovo njenog aparata državne sile.

Bez veće greške, otud, može biti ustvrđeno da predašnje i sadašnje delovanje Centra u smisleni i svrsishodni poduhvat pretvara njegova trajna posvećenost ispunjavanju dva svoja važna i dugoročna zadatka: prvog, koji nalaže javno razotkrivanje totaliteta i prirode bezbednosne zbilje Srbije, i, drugog, koji obavezuje na aktivan doprinos rastrašivanju njenih građana. Reč je, jakako, o međusobno blisko povezanim procesima, koji jedan drugom na koncu čine polazište i ključni oslonac, ali i nužan preduslov. Naime, predmetno razotkrivanje, po pravilu, i načelno pogoduje i vodi ka rastrašivanju, kao što bi i rastrašivanje – shvaćeno kao postepeno pojedinačno, grupno i kolektivno oslobađanje od straha i/ili kao njegovo prevladavanje – uzvratno trebalo da olakšava i podstiče razotkrivanje izvora, uzroka, oblika, metoda i ciljeva zastrašivanja, kao i njegovih ključnih nosilaca, kako bi javno bili ogoljeni glavni razlozi zabrinutosti građana Srbije za sopstvenu (ne)bezbednost. Svako takvo razotkrivanje, utoliko, može voditi ka potencijalnom rastrašivanju, kao što i rastrašivanje, da bi bilo uspešno, mora da počiva na prethodećem razotkrivanju. Drugačije rečeno, rastrašeni mogu biti samo oni pojedinci, grupe i kolektiviteti, koji hoće da saznaju od čega i od koga sve to, te zbog čega strahuje. Skoro je, stoga, nemoguće povući jasne granice između ova dva procesa, jer se oni stalno prepliću i međusobno proizvode.

> *Imajući to na umu, Centar je tokom obeležavanja dvadesete godišnjice svog postojanja i delovanja, održao konferenciju na temu „Rastrašivanje: Šta građansko društvo može da učini radi očuvanja odgovornosti sektora bezbednosti u vremenu straha?"*[490]

U predočenom tumačenju javno razotkrivanje najpre jeste opozit organizovanom prikrivanju, u izvedbi posednika vlasti, razloga zbog kojih država Srbija ne ispunjava svoju ustavnu obavezu da ovdašnjim građanima jemči i uredno isporučuje dovoljnu bezbednost. Naime, svaka je državna vlast, pa i ova u Srbiji, rada da od svoje javnosti prikrije, uz sve ostalo, stvarne razmere, kao i ključne razloge za nedovoljnu bezbednost rodnog društva i njegovih građana. Ona (vlast), istom zgodom, prvenstveno prikriva loše posledice profesionalnih nedostataka mesnog aparata državne sile, a u vezi sa tim, i svoju spremnost da vojsku, policiju i Službe (zlo)upotrebljava za svoje političke potrebe i svrhe. Vrhovni nosioci državne vlasti i moći, štaviše, vazda pokušavaju da od građana Srbije sakriju prave motive, razloge i ciljeve, kao i mogućne loše posledice mnoštva svojih, po pravilu raznoznačnih, bezbednosnih poteza, a pogotovo onih kojima, u ime navodne

[490] https://bezbednost.org/najava/rastrasivanje-sta-gradjansko-drustvo-moze-da-ucini-radi-ocuvanja-odgovornosti-sektora-bezbednosti-u-vremenu-straha-2/.

zaštite nacionalne bezbednosti iliti zarad navodnog opstanka nacije i države, direktno bivaju kršena ili ograničavana ljudska prava i slobode ovdašnjih građana.

Razotkrivanje u izvedbi Centra, stoga, nadilazi prosto otkrivanje, prikupljanje i analizovanje javnih i skrivenih bezbednosnih činjenica, kao i (ne)vidljivih svojstava sektora bezbednosti Srbije. Jer, postupak otkrivanja – u ovom slučaju ključnih razloga za nebezbednost Srbije – može, u konačnici, naučno biti vredan i društveno opravdan samo ako stečena saznanja bivaju nesmetano razastrta po javnom prostoru, odnosno ako su ona uredno i pravovremeno dostupna ovdašnjim građanima. Razotkrivanje je, tako uzeto, složen i izazovan postupak, kojim Centar pokušava da građane Srbije javno suoči sa odsustvom volje, znanja i htenja SNS vlastodržaca, uostalom kao i njihovih DS i DSS prethodnika, da im na vreme i u potpunosti pribavljaju i isporučuju održivu – ličnu, porodičnu, grupnu i kolektivnu – bezbednost. Razotkrivanje utoliko jeste nedovršiv proces, kojim se ujedno želi podstaći nastanak svesti kod ovdašnjih građana, kao i rast njihovog znanja o tome kako im to vlastodršci Srbije, te kada, zbog čega i pod kojim sve izgovorima, kao i sa kojim posledicama uskraćuju i/ili ugrožavaju bezbednost.

Rastrašivanje javnosti i građana Srbije nesumnjivo je znatno zahtevniji i teže ostvariv zadatak. Reč je, štaviše, o poduhvatu koji uspešno i samostalno ne može da izvede ijedno ovdašnje udruženje građana, čak ni ako se za tu svrhu udruži sa svim ostalim izvornim organizacijama civilnog društva. Uz to je važno znati da takav zadatak ne može biti ostvaren na mah niti jednokratnim potezima (akcijama). To pre svega zato što rastrašivanje, zasnovano na razotkrivanju, može biti samo uvod i početni (nužni) preduslov za postepeno ozdravljenje, normalizovanje i demokratizovanje društvene i političke zajednice Srbije.

Da bi taj proces uopšte bio započet, neophodno je da izvorne OCD, kakva je i BCBP, i nezavisni mediji pripomognu građanima Srbije da što pre i lakše savlađuju strah od mnoštva unutrašnjih – konkretnih, vidljivih, opipljivih i merljivih – pretnji po svoju ličnu sigurnost i bezbednost. Za tu je svrhu potrebno građane javno podsticati da traže, uz ostalo, punu odgovornost nosilaca vlasti za manjak svoje bezbednosti. To tim pre i više, jer proizvođači i nosioci najvećih pretnji po bezbednost građana Srbije, a ujedno i glavni emiteri straha jesu, ne samo danas, vrhovni državni moćnici i čelni naredbodavci državnog aparata prinude. Na to, uostalom, ukazuju i prve pozitivne posledice tekuće spontane i masovne pobune studenata i drugih društvenih grupa protiv režima Aleksandra Vučića i načina na koji on upravlja društvom i državom. Tokom ove pobune započet je, uz sve ostalo, proces ubrzanog samooslobađanja množine građana Srbije od straha.

Sve to, međutim, ne jemči da građani Srbije mogu u dogledno vreme biti temeljno, sveobuhvatno, dugoročno i nepovratno rastrašeni. Prvenstveno zbog toga što su tokom zadnja dva veka onovremenskim i ovovremenskim žiteljima Srbije nesmiljeno usađivani strahovi od bezbrojnih pošasti i pretnji. Njima je,

nadasve, primarno i sistematski usađivan strah od nestanka sopstvene nacije i države, odnosno od direktne – što spoljašnje što unutrašnje – ugroženosti njihovog opstanka.[491] Jačanju i širenju tog straha pripomogli su dominantni obrasci socijalizacije, skrojeni po meri pretpolitičke (plemenske) zajednice, koji pogoduju i usmenom prenošenju bazičnog straha od nestanka Srbije i Srba sa pređašnje na svaku narednu generaciju. U proizvodnju straha je uporedo upregnut državni sistem obrazovanja i vaspitanja, u okviru koga bivaju ponavljane i zacementirane brojne predrasude ne samo o „srpskom sopstvu" već i o svim onim ostalima koji su njemu Drugi i od njega drugačiji. Nezaobilaznu ulogu u strašenju i samoviktimizaciji Srba i Srbije vazda su igrali i danas igraju SPC i njen episkopat. S njima rame uz rame stoje i takozvani nacionalni intelektualci, ksenofobičnog i šovinističkog usmerenja, čiju navodno neprekidnu i golemu zabrinutost za Srbiju i srpstvo jedino nadmašuju materijalne i ostale tantijeme, koje oni crpu iz svog, političkoj konjukturi vazda samerenog, rodoljublja.

U prvim decenijama XXI veka u širokopojasnom strašenju žitelja Srbije ne zaostaju i ne posustaju ni njeni sadašnji SNS gospodari. Oni ne samo da su preuzeli i preneli tokom zadnja dva veka gajene i ukorenjivane esencijalne i egzistencijalne strahove Srba i Srbije od svog nestanka već ih svakim danom sve više produbljuju i pojačavaju. Sva je, otud, prilika da se ovdašnji građani iz ralja straha, paranoičnog i narcisoidnog naboja, mogu izbaviti tek kad u Srbiji bude uspostavljen demokratski poredak. Jer, samo je pod njegovim propozicijama moguće voljno i ciljno zatrpavati i/ili odstranjivati glavna izvorišta, iz kojih u Srbiji obilno kulja, nagomilava se i taloži patološki strah od temeljne ugroženosti i pretećeg nestanka matične nacije i države. Poduhvat bazičnog i trajnog rastrašivanja neće, stoga, biti mogućan niti uspešan bez radikalnog preispitivanja, revizije i prevladavanja dominantnog narativa o, fatalistički shvaćenom, istorijskom usudu Srbije i Srba i njihovoj ulozi nedužne žrtve svojih bezbrojnih neprijatelja.

UNUTRAŠNJE PROMENE

U periodi od 2012. do 2025. godine u Centru su se događale važne promene. Došlo je, između ostalog, do unutrašnje smene generacija. Najpre smo Milorad Timotić i ja krajem 2018. godine svojevoljno napustili čelne pozicije u Upravnom odboru. Netom su se iz njega povukli i Jovanka Matić, Bogoljub Milosavljević i Vlada Milić. Na skupštini Centra iste godine oformljen je novi Upravni odbor, za čijeg je predsednika izabran Filip Ejdus. On je tu dužnost obnašao tokom dva dvogodišnja mandata, kada je tu poziciju preuzela Gorana Odanović. Nju je

[491] Da bude teže, nosioci vlasti i njihovi intelektualni saputnici dokonali su da opstanak može biti osiguran jedino ako Srbija zaposedne, makar i oružanom silom, susedne teritorije na kojima Srbi čine većinu stanovništva. Poslednji izdanak takvog pristupa i shvatanja oličava koncept „srpskog sveta", koji je lansirao režim Aleksandra Vučića.

potom januara 2024. godine nasledio Luka Glušac. Na skupštini Centra januara 2025. u Upravni odbor su, umesto Rodoljuba Šabića i Luke Glušca, izabrani Milica Delević i Nemanja Džuverović, dok je za predsednicu postavljena Sofija Mandić.

Krajem 2019. godine je za direktora Centra, umesto Sonje Stojanović Gajić, na osnovu javnog konkursa izabran i postavljen Igor Bandović. Krajem te godine Sonja Stojanović Gajić izabrana je za člana Upravnog odbora. Uporedo sa promenama među upravljačima i rukovodiocima, menjan je i sastav istraživačkog tima. Centar su postupno napuštali već oformljeni i potvrđeni istraživači, poput Zorane Brozović (Atanasović), Vladimira Ercega, Gorane Odanović, Saše Đorđevića i Katarine Đokić. Umesto njih su sukcesivno pristizali novi istraživači, među kojima i Bojan Elek, Jelena Pejić Nikić i Sofija Mandić.

Pod rukovodstvom Igora Bandovića, preuređena je unutrašnja organizacija Centra i rezultantno povećana njegova istraživačka i aktivistička učinkovitost. Pristigli su brojni novi istraživači i zaposlenici,[492] poput Vuka Vuksanovića, Miloša Jovanovića, Gorane Pebić, Ivane Ranković, Milice Starinac, Isidore Stakić (povratnice u Centar), Kristine Đurić, Maksima Samorukova, Dušana Stankovića, Helene Ivanov i Poline Greisman.[493] Osnovan je, uz to, i Međunarodni savetodavni odbor BCBP-a, koji čini šesnaest „međunarodno priznatih istraživača, profesora, predstavnika tink-tenk zajednice, bivših zvaničnika – stručnjaka za međunarodne odnose, odbranu, bezbednost i pitanja vladavine prava".[494] Savetom predsedava Srđan Cvijić.

Zahvaljujući donaciji Instituta za otvoreno društvo (*Open Society Institut*), Centar je uspeo da na prelazu iz 2021. u 2022. godinu konačno uvede stepenovana istraživačka zvanja i da spram njih potom razradi i primeni sistem platnih razreda kako bi istraživači i ostali zaposlenici bili pravično nagrađivani za svoj rad. Ništa manje je važno da je u tom periodu vidno povećana uspešnost Centra u prikupljanju finansijske podrške za svoje projekte i aktivnosti.[495] Zahvaljujući svemu tome, Centar se dodatno, istraživački i aktivistički, razigrao i povećao svoju produktivnost. Mada je osnovna programska orijentacija Centra ostala nepromenjena,[496] vidno je da se interesovanja njegovih istraživača postepeno pomeraju ka ključnim procesima, pojavama i promenama u savremenom svetu i bližem okolišu Srbije, čija je veza sa njenom bezbednošću sve više posredna i posredovana. Koliko god je proširivanje istraživačke zone donelo Centru višestruke koristi, čini se da on postepeno ostaje bez dovoljno valjane ekspertize

[492] Kao, na primer, Jelena Jovanović, menadžerka kancelarije, Miona Blagojević, saradnica za komunikacije i Darija Mihajlović, saradnica za finansije; uporediti: https://bezbednost.org/o-nama/bcbp-tim/.

[493] Bliži podaci o članovima tima BCBP-a dostupni su na: https://bezbednost.org/o-nama/bcbp-tim/.

[494] Spisak i CV članova Saveta videti na: //bezbednost.org/o-nama/medjunarodni-savetodavni-odbor/

[495] Uporediti: https://bezbednost.org/o-nama/finansijski-izvestaji/.

[496] U žiži istraživanja i delovanja su i dalje (1) nacionalna bezbednost, (2) regionalna bezbednost i (3) evropska bezbednost.

u civilno-vojnim i civilno-policijskim odnosima, pa su profesionalne i socijalne osobenosti vojske, policije, a delimično i Službi, sve ređe predmet njegovih produbljenih, sociooloških i politikoloških, istraživanja.

ZAHTEVI ZBILJE

Da bi bio stečen pouzdan uvid u delovanje Centra tokom dosadašnje vladavine Aleksandra Vučića i SNS-a (2012–2025), korisno je nekako razvrstati i grupisati njegove brojne aktivnosti i proizvode. Čini se da to može biti valjano urađeno ako se za glavno merilo uzme njihov glavni predmet istraživanja i javnog zastupanja. To je tim opravdanije, jer u ukupnom radu Centra postoje nepromenljivi tematski sklopovi, koji čine konstantu i tvrdo jezgro svog njegovog pregnuća. Zbog toga se Centar, uostalom, višekratno bavi(o) jednim te istim tematskim celinama, a po meri i tempu političke i bezbednosne dinamike u Srbiji. Reč je, utoliko, o lančanom nizu istraživačkih i aktivističkih pregnuća, čiji svaki novi beočug jeste plod prethodno stečenog znanja o (ne)bezbednosti Srbije i njenih građana. Da bi taj beočug, već u sledećem koraku, vodio Centar ka dodatnom i dubljem istraživanju istorodnih bezbednosnih pojava u (za)datom političkom i socijalnom kontekstu Srbije.

Kako bi bila izbegnuta opasnost da završni deo Monografije spadne na hronološko ređanje i opisivanje mnogobrojnih aktivnosti i postignuća Centra u rečenom periodu,[497] ovde će u prvi plan biti izvedeni samo oni zahvati njegovih istraživača, kojima je načinjen vidan pomak u tumačenju i/ili primeni nekog od teorijskih koncepata. Slika o ovoj etapi rada Centra će, potom, biti zaokružena prikazom njegovih doprinosa oblikovanju predloga i zahteva za unapređenje javnih i praktičnih politika Srbije u polju bezbednosti.

O lančanom prelivanju i ozbiljenju (sa)znanja u okviru Centra, koja podstiču nove istraživačke zahvate, najbolje svedoči usredsređenost njegovog tima, krajem druge decenije ovog veka, na otkrivanje, analizu i tumačenje izvorišta, tokova, sadržine, metoda, oblika, alatki i ključnih posledica tekućeg procesa zarobljavanja državnog dela sektora bezbednosti Srbije.[498] Neposredni povod za takvo istraživanje istekao je iz očigledne rešenosti Aleksandra Vučića i SNS-a da svim sredstvima i po svaku cenu vojsku, policiju i Službe Srbije bezostatno privedu svojim vlastovoljnim i privatnim potrebama, interesima i ciljevima. Za tu su svrhu oni, odmah po dolasku na vlast, pohitali da pod ličnu i partijsku kontrolu stave sve ključne posednike državne sile i bezbednosnih ovlašćenja. A

[497] Potpuni podaci o njima dostupni na sajtu Centra – bezbednost.org.

[498] Ovo je istraživanje sprovedeno u okviru projekta „Ko nadzire nadzirače: Ka odgovornim službama bezbednosti na Zapadnom Balkanu", koji je podržao Evropski fond za Balkan, arhiv Centra.

sve to kako bi vojsku, policiju i Službe na koncu pretvorili u pretorijanske jemce svoje apsolutne i apsolutističke vladavine Srbijom.

Dodatni impuls za ovakvo istraživanje pristigao je iz Strategije proširenja EU, u kojoj je ustvrđeno da je u svakoj od zemalja Zapadnog Balkana na delu proces zarobljavanja tamošnje države,[499] dočim su teorijska polazišta izvedena iz novopristiglog koncepta zarobljene države. Odnosno, iz uporednih istraživačkih nalaza, koji potvrđuju da (i) na Zapadnom Balkanu mesni posednici vlasti i moći svoju državu i njene ustanove, pa time i celo društvo, zarobljavaju kombinovanom primenom strategije klijentelizma i strategije srastanja (vladajuće) partije i države.[500]

Rečeno istraživanje Centra zbog toga počiva na shvatanju da je zarobljena ona država „u kojoj njeni čelnici koriste poslove koje obavljaju, kao i javna dobra kojima raspolažu, da bi za sebe i za grupu kojoj pripadaju istisnuli brojne i raznovrsne koristi i dobiti".[501] Da bi to postigli, oni najpre uvećavaju, vazda preko zakonskih granica, svoju diskrecionu moć. Uporedo sa tim, oni sve vreme „labave i/ili ukidaju pravila koja regulišu sveukupni saobraćaj u državi i društvu. Tom su zgodom posebno na udaru pravila o kontroli i nadzoru vlasti".[502] Otuda „posednici zarobljene države uporedo nameću svoja pravila, koja im dozvoljavaju da samovoljno odlučuju o raspodeli opštih dobara, te o finansiranju državnih poslova i društvenih potreba, kao i o načinu organizovanja i delovanja javne uprave. Zahvaljujući pravilima koje su nametnuli, oni nikome ne odgovaraju za to kako troše (akumulirano) bogatstvo društva i građana niti bivaju sankcionisani za trenutne i trajne, a pogotovo štetne posledice svojih odluka."[503]

Sve to, povrh svega, u nedemokratskom poretku, kakav je ovaj u Srbiji, nužno vodi ka srastanju vladajuće partije i države. „U takvim okolnostima nastaju partijske replike državnih organa, koje iz senke preuzimaju i vode poslove društvene regulacije i državnog upravljanja, te raspodele javnih dobara. Za tu svrhu ustanove sistema bivaju lišene stvarne moći za odlučivanje, koja posledično prelazi u posed partije, odnosno njenog vrha i vođe."[504] Otuda potpunom zarobljavanju jedne države vazda prethodi partijsko otimanje njenih nadležnosti i ovlašćenja od ustanova mesnog sistema, i to na štetu tamošnjih građana.

U pozadini tog procesa, SNS i njena vrhuška stvaraju i održavaju gustu klijentelističku mrežu. Valja, stoga, podsetiti da klijentelizam jeste složen, višeslojni,

499 Prema: Predrag Petrović, „Anatomija zarobljavanja bezbednosno-obaveštajnog sektora u Srbiji", BCBP, Beograd, januar 2020, str. 10.

500 O primeni ove dve strategije u Srbiji više videti u: Miroslav Hadžić, „Zarobljavanje otete države", u: Miroslav Hadžić, *Ustavna zamisao kontrole i nadzora poslenika bezbednosti Srbije*, BCBP, 2019, str. 39–49.

501 Isto, str. 40.

502 Isto.

503 Isto, str. 41.

504 Isto.

višečlani i najčešće jednosmeran i neformalan, a u sebi napet odnos socijalne, ekonomske i političke međuzavisnosti između različitih društvenih grupa i/ili pojedinaca. Primat u tom odnosu po pravilu ima vladajući sloj, jer poseduje dovoljnu moć za samovoljno i proizvoljno raspolaganje javnim dobrima, kao i za to da ta dobra prvotno koristi za sticanje privatne (lične) dobiti. Utoliko se, ne samo u Srbiji, „klijentelizam ozbiljuje namenskom dodelom ograničenog broja i vrsta roba društvenim grupama i pojedincima, koji podržavaju vlast u zamenu za njihovu političku i glasačku odanost. Zahvaljujući tome, klijentelistički režim stiče i održava veliku političku i izbornu prednost nad svim svojim takmacima."[505] Klijentelistički odnosi otuda izravno pogoduju posvemašnjoj korupciji u matičnom društvu, kao što podstiču i olakšavaju interesno sprezanje delova državnog aparata i javne uprave sa organizovanim kriminalom.

Glavna čvorišta ove mreže u Srbiji zaposedaju povlašćeni klijenti Aleksandra Vučića i njegovog režima: počevši od mastodontskog SNS-a, preko novonastajućeg sloja bogataša, uglavnom kriminogenog porekla i/ili nasleđa, pa sve do pobočnog kruga saputnika u liku akademskih, klerikalnih, medijskih i umetničkih udvorica i epigona. Da na koncu bude teže, „u zarobljenoj državi svi njeni podanici postaju, nezavisno od svoje volje, klijenti partijskih posednika vlasti".[506] U rečenoj mreži, posebno važnu klijentelu režima uvek čine pripadnici vodećeg ešalona starešinskog kora vojske, policije i Službi.

Važno je, međutim, znati da klijentelističke veze u sektoru bezbednosti znatno odstupaju od standardne sheme jednosmerne međuzavisnosti u okviru hijerarhijski strukturiranog i subordiniranog odnosa između dva ili više aktera. U ovom slučaju to najpre važi za odnos između civilnih naredbodavaca i njima nominalno potčinjenih čelnih starešina, kao i ostalih pripadnika vojske, policije i Službi. To stoga, jer zbog posebnog ustavnog i zakonskog položaja državnog aparata sile i prinude, kao i zbog pripadajućih mu bezbednosnih ovlašćenja i nadležnosti, a pogotovo onih za tajno prikupljanje podataka, opstanak na vlasti civilnih naredbodavaca u zarobljenoj državi umnogome, a često i presudno zavisi od bezbednosnih poslenika. Najvećma zato što od volje, interesa i ciljeva bezbednosnih korporacija i njihovih čelnika presudno zavisi koja će to i u kakvom obliku, te u kom obimu i sa kakvim sve sadržajem i sa kojim ciljem do vlastodržaca stizati tajna znanja o građanima, kao i znanja o tajnama građana, kojima raspolažu vojska, policija i Službe. Od čelnika državnog aparata sile, uz to, znatno zavisi i to kako će, u ovom slučaju u Srbiji, biti tumačene i procenjivane bezbednosne pretnje po vlastodršce, koje izniču iz, danas zgusnute i zaoštrene, krize društva i države. Štaviše, rečeni su čelnici dužni i jedini nadležni da civilnim naredbodavcima predlažu mere za otklanjanje loših bezbednosnih posledica tekuće krize, kao i mere za zaštitu

[505] Isto, str. 40.

[506] Isto, str. 45.

države, nacije i građana od stvarnih ili potencijalnih, unutrašnjih i/ili spoljašnjih bezbednosnih ugroza. Kao što od njih u konačnici zavisi i to koje će, kakve će i kolike će vojne, policijske i tajnoslužbujuće snage (jedinice) u kriznoj situaciji biti stavljene na raspolaganje civilnim odlučiocima.

Komandni vrhovi državnog aparata sile uz sve to imaju, ili bi načelno trebalo da imaju, presudnu reč pri odlučivanju o tome zašto će, kada će, kako će i protiv koga će sve te snage biti upotrebljavane. Između ostalog i zato što jedino komandno i operativno vođstvo vojske, policije i Službi stvarno zna kakav je i koliki je borbeni moral njihovih jedinica i pripadnika, kao i koje su i kakve njihove trenutne i/ili trajne političke, ideološke, interesne i vrednosne preferencije. Kao što ovo vođstvo, po pravilu, jedino zna stvarni stepen profesionalne (ne) sposobnosti i borbene gotovosti potčinjenih jedinica i pripadnika, a u vezi sa tim, i stepen njihove (ne)spremnosti da, po nalogu civilnih vlasti, primenom državne sile uguše ili otklone tekuću krizu. Međutim, ovo je znanje komandnog ešalona vazda vrlo uslovno i ograničeno, jer komandanti do realnih saznanja o profesionalnoj (ne)sposobnosti i o manjkavostima borbenog morala svojih jedinica i pripadnika mogu uistinu doći tek tokom ili nakon njihove upotrebe.

Sasvim je, dabome, mogućno da civilni naredbodavci, uprkos neslaganju ili oklevanju starešina državnog aparata prinude, samovoljno donesu odluku o nasilnoj intervenciji u krizi. Oni se tad, međutim, izlažu riziku od toga da njihovu odluku na različite načine opstruiraju starešine i/ili ostali pripadnici vojske, policije i Službi. Potonji, naime, uvek i vrlo lako mogu da okasnelim ili neadekvatnim delovanjem, ili njegovom simulacijom, spreče oživotvorenje autoritarno-diktatorskih nauma režima i njegovog centralnog moćnika. Povrh toga, uvek postoji mogućnost, pogotovo u slučaju duboke i oštre unutrašnje krize, da bezbednosni čelnici i njihovi potčinjeni na kraju odbiju da primene silu protiv svojih sugrađana. Sve to vladajuću klasu, ne samo u Srbiji, čini posredno i neposredno visoko zavisnom od starešinskog kora državnog aparata sile, zbog čega civilni posednici vlasti na koncu nužno postaju klijentima svoje klijentele.

Početnu studiju „Anatomija zarobljavanja bezbednosno-obaveštajnog sektora u Srbiji" izradio je i januara 2020. godine objavio Predrag Petrović.[507] Kako bi stekao bolji uvid u predmet svog istraživanja, on je dodatne podatke o tom zarobljavanju prikupio tokom 28 intervjua sa „bivšim i sadašnjim zaposlenima u bezbednosno-obaveštajnim službama, telima za njihov nadzor i kontrolu, narodnim poslanicima, novinarima koji prate bezbednosne teme, advokatima, te zaposlenima u udruženjima građana, koji su bili u zahvatu službi bezbednosti, kao i drugim stručnjacima".[508]

U uvodnom delu studije autor skicira glavne osobenosti političkog konteksta u Srbiji. Istom podseća na ključne promene zakonske regulative, izvršene

[507] Predrag Petrović, op. cit., str. 2.

[508] Predrag Petrović, op. cit., str. 11.

tokom vladavine DS-a i DSS-a,[509] zahvaljujući kojima su Službe, već tada ponovo pretvorene u glavne klijente civilnih posednika vlasti i moći. Tome je pridodata analiza pravnih manevara za izmene zakonske regulative o Službama, zahvaljujući kojima su ih SNS i Aleksandar Vučić hitro i trajno zarobili.[510] Uporedo su prikazani i bliže objašnjeni načini na koje su, kao i razlozi zbog kojih su SNS i Vučić pod svoju izravnu kontrolu ujedno stavili pravosuđe Srbije, a posebno njegovu tužilačku granu.[511]

Da bi nedovoljno upućenom čitaocu olakšao razumevanje prirode, svrhe i načina delovanja Službi u Srbiji, Petrović zasebno izlaže strukturu bezbednosno-obaveštajnog sektora Srbije, te podseća na poreklo, nastanak i razvoj, kao i na nadležnosti i ovlašćenja svake od tri ovdašnje Službe: BIA, VBA i VOA. Istom su predočeni glavni razlozi zbog kojih je režim dodelio Službama pozamašna policijska ovlašćenja.[512] Tom su zgodom detaljnije popisane i raščlanjene posebne mere, koje Službe primenjuju za tajno prikupljanje podataka. To je Petrovića navelo da zatim bliže istraži, objasni i dokumentuje preovlađujuću praksu Službi pri tajnom prikupljanju podataka.[513]

Zaseban deo ove analize posvećen je ispitivanju vlastodržačke (zlo)upotrebe BIA u tzv. borbi protiv unutrašnjeg neprijatelja. U prilog tome su navedeni brojni pritisci BIA i njenih delatnika na pripadnike ovdašnjih OCD-a, poput Stevana Dojčinovića urednika portala KRIK. Istom je skrenuta pažnja na tajno praćenje i snimanje Predraga Blagojevića, ondašnjeg urednika novina *Južne vesti*. Zabeležen je i slučaj Nebojše Blagotića, policijskog inspektora iz Niša, koji je tokom službene istrage utvrdio i potom obznanio činjenicu da podaci iz tekućih istraga policije preko BIA bivaju nezakonito dostavljani čelnicima SNS-a i njihovim medijima.[514] Svemu je tome pridodat slučaj Aleksandra Obradovića, uzbunjivača iz „Krušika", koga je zbog javnog otkrivanja dokaza o umešanosti u korupciju i o nezakonitim radnjama Branka Stefanovića, oca tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića, uhapsila BIA.[515]

U središnjem delu studije pobliže su opisani i dokumentovani mehanizmi, koje koriste SNS i Vučić za zarobljavanje bezbednosno-obaveštajnog sektora Srbije. Najpre je ogoljena praksa partijskog kadriranja u Službama. Potom je pokazana i nekolikim primerima ilustrovana činjenica da je brz karijerni uspon u okviru Službi osiguran samo onim pojedincima, koji imaju kumovsku ili

[509] Više o tome videti: odeljak „Neustavna transformacija političke u bezbednosnu moć", isto, str. 14–16.

[510] Isto, str. 16–20.

[511] Isto, str. 32–36.

[512] Isto, str. 20–29.

[513] Detaljno o tome: Isto, str. 48–52.

[514] Nakon toga Blagotić je hitno i hitro penzionisan.

[515] Detaljnije: Isto, str. 36–40.

prijateljsku vezu sa Vučićem.[516] Uporedo sa tim, razloženo je kako sve to, čime i po kojoj ceni Vučić i njegov režim pokušavaju da kupe trajnu lojalnost Službi i njihovih pripadnika.[517]

Petrović potom pokazuje kako su Vučić i SNS, radi lakšeg zarobljavanja ovog sektora, obesmislili spoljašnju kontrolu i nadzor nad Službama, te obezmoćili ustanove nadležne za taj posao. Režim je, zarad toga, skupštinski Odbor za nadzor bezbednosnih službi iskoristio da bi, zahvaljujući majoritetu SNS-a, osigurao aklamativnu podršku (svojih) poslanika za (nezakonito) postupanje Službi. Odbor je ujedno pretvoren u još jedan forum režima za javni obračun sa svojim političkim neistomišljenicima i oponentima, odnosno za davanje bezrezervne podrške poslanika SNS-a Vučiću i njegovim bezbednosnim opunomoćenicima – nadležnim ministrima i direktorima Službi.[518]

Sa još većim su žarom SNS moćnici, nakon osvajanja vlasti, pohitali da blokiraju rad svih nezavisnih državnih ustanova – Zaštitnika građana, Poverenika za slobodan pristup informacijama i Državne revizorske institucije – koje su nadležne, a Ustavom i zakonom ovlašćene da kontrolišu i nadziru rad Službi. Potom su na čelo tih ustanova doveli svoje partijske poslušnike. Otuda se oni nipošto ne mešaju u svoj posao, niti uredno koriste svoja kontrolna i nadzorna ovlašćenja.[519] Primenom sličnog postupka je i sudska kontrola nad Službama obesmišljena i svedena na puku formalnost.[520] O istom trošku su izmenjene regule o radu organa unutrašnje kontrole u Ministarstvu odbrane, Ministarstvu unutrašnjih poslova i Službama. Ovim je organima najpre ukinuta svaka profesionalna samostalnost da bi potom lako bili pretvoreni u poslušnički servis nadležnog ministra i/ili direktora Službe.[521]

Da bi proces zarobljavanja bio uspešno dovršen, režim je poništio i ranije stečeni nivo transparentnosti u delovanju i postupanju Službi. Uobičajeno je, otud, postalo to da Službe i njihovi rukovodioci ignorišu, na zakonu zasnovane, zahteve nezavisnih medija, građana ili njihovih udruženja o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Za tu je svrhu Režim, pod izgovorom brige za nacionalnu bezbednost, ujedno proširio opseg i zahvat državne i vojne tajne, pa su sad čak i osnovni podaci o radu Službi izvan ikakvog uvida i saznanja javnosti. Time je, jakako, dodatno olakšana ne samo politička zloupotreba Službi već i direktorska zloupotrebu njihovih pripadnika.[522]

---

[516] Isto, str. 29–32.

[517] Isto, str. 52–56.

[518] Uporediti: Isto, str. 56–60.

[519] Detaljnije o tome: Isto, str. 60–67.

[520] Uporediti: Isto, str. 67–69.

[521] Detaljnije o tome: Isto, str. 67–72.

[522] Uporediti: Isto, 72–76.

U nastavku pionirskog izučavanja procesa zarobljavanja države u Srbiji, istraživački je tim Centra proširio svoj zahvat, pa je uporedno ispitivao metode i alatke pomoću kojih su Vučić i njegov režim, uz Službe, zarobili i policiju i sektor odbrane. Plod tog pregnuća je studija *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji*.[523] Njen uvodni deo donosi, dodatnim teorijskim izvorima obogaćeni, prikaz nosivih sastojaka koncepta zarobljene države,[524] na osnovu kojih su istraživači Centra mapirali postupke i udarna sredstva režima za zarobljavanje vojske, policije i Službi Srbije. U prilog tome su ujedno skicirana glavna obeležja, te zabeleženi sržni tokovi cezarističko-autoritarnog preoblikovanja političkog konteksta Srbije u izvedbi Vučića i SNS-a. Potom su u zasebnim odeljcima redom opisani načini i nabrojane ključne posledice zarobljavanja najpre Službi, potom policije i, na kraju, vojske.

O toku i načinima zarobljavanja Službi izvestili su Jelena Pejić Nikić i Predrag Petrović.[525] Autori su posebnu pažnju posvetili BIA, jer ona, zahvaljujući svojim širokim ovlašćenjima i znatnim, a skrivenim, ljudskim i materijalnim resursima, ima veći potencijal od vojnih službi za učinkovito učestvovanje u zarobljavanju države.[526] Važan razlog za olakšano i brzo zarobljavanje Službi, kao i za njihovo direktno učestvovanje u zarobljavanju ovdašnje države, autori nalaze u činjenici da njihov (pred)ratni prtljag nikad nije razdrešen, te da su one zbog toga neokrznuto prošle kroz sve promene u Srbiji nakon 2000. godine. Odnosno, da su one, nadasve zahvaljujući izostanku lustracije i zadržavanju u svom posedu tajnih dosijea o građanima, neokrnjeno sačuvale ključno izvorište svoje (sve)moći. Da bude teže, u ovom su periodu izmenama zakona čak povećana i proširena njihova ovlašćenja za tajnu kontrolu i nadzor građana.

Otuda BIA danas, kao i njena SDB prethodnica, uostalom, poseduje sva policijska ovlašćenja, te je, uz ostalo, nadležna da istražuje raznovrsne oblike (organizovanog) kriminala u Srbiji. Zahvaljujući tome, BIA je ubrzano prerasla u službu za zaštitu režima i njegovih dužnosnika od krivične odgovornosti za brojna nepočinstva. Na to izravno upozorava i afera „Jovanjica", koja nameće osnovanu sumnju da je ta plantaža marihuane nastala i radila pod zaštitom i uz učešće neznanog broja pripadnika BIA i policije. Da bude grđe, režim se u sadejstvu sa vrhom BIA, očigledno angažovao iz sve snage da spreči sudsku proveru i/ili overu raspoloživih dokaza, a pogotovo da onemogući sudsko sankcionisanje znanih i neznanih kršitelja zakona.[527]

---

[523] Objavljena juna 2020. godine, BCBP, Beograd, PDF format dostupan na sajtu bezbednost.org.

[524] Detaljnije u: Katarina Đokić, Saša Đorđević, Marija Ignjatović, Jelena Pejić Nikić i Predrag Petrović, *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji,* BCBP, jun 2020, Beograd, str. 11–19.

[525] Polaznu osnovu za to im je osigurala, prethodno navedena, studija Predraga Petrovića „Anatomija zarobljavanja bezbednosno-obaveštajno sektora Srbije".

[526] Više o tome u: Jelena Pejić Nikić, Predrag Petrović, *Zarobljavanje službi bezbednosti*, op. cit., str. 18–19.

[527] Uporediti: Isto, str. 31.

Da bi lakše zarobio Službe, režim je na čelne pozicije u svakoj od njih doveo svoje namesnike, koji su ih potom partijskim kadriranjem *de facto* preuzeli i stavili pod ličnu vlast. Uporedo sa tim, režim je izmenama zakona uvećao moć diskrecionog odlučivanja direktora Službi, prvenstveno pri upravljanju ljudskih resursima, odnosno pri odlučivanju o prijemu novih ili otpuštanju zatečenih zaposlenika, kao i o njihovom karijernom razvoju i/ili nazadovanju. Povrh toga, direktorima je dato ovlašćenje da, nasuprot zakonu, sami i proizvoljno mogu unutrašnje akte Službe proglašavati tajnim.[528]

Partijski su direktori Službi tu priliku ujedno iskoristili da u većem, a neznanom, broju, zaposle članove ili simpatizere SNS-a, kao i da odstrane nepoželjne – politički i ideološki nepodobne – delatnike. Izmenom „krvne slike" Službi olakšano je njihovo zarobljavanje, te dodatno osigurana lična potčinjenost i odanost njihovih pripadnika Vučiću i režimu. Otuda su direktori postali glavni agensi ne samo uplitanja politike u operativni rad svake od Službi već i političke kontrole nad njihovim pripadnicima. Vidno je, stoga, da Službe danas u Srbiji ponovo deluju kao ispostave političke (partijske) policije, čiji je glavni zadatak da progoni i/ili satire sve, kako političke tako i civilističke, protivnike režima.

Ovakva namena i upotreba Službi je, po mišljenju autora, jedan od glavnih razloga zbog kojih su režim i Vučić obesmislili i sprečili ikakvu učinkovitu i delotvornu, ne samo unutrašnju već i spoljašnju, kontrolu i nadzor rada Službi. Otuda je, u krajnjoj konsekvenci, onemogućen i bilo kakav javni nadzor nad Službama.[529] Pošto u okviru sistema nikome ne odgovaraju, Službe su ujedno i unapred oslobođene svake odgovornosti za to što učestalo ugrožavaju i krše osnovna ljudska prava i slobode građana Srbije.

U nastavku predočene studije Saša Đorđević je detaljno istraživao i obilno dokumentovao načine na koje je u Srbiji zarobljavana policija tokom perioda od 2016. do 2020. godine. On je pošao pri tome od stava da policija, uz Službe, ima veoma važnu ulogu u zarobljavanju ovdašnje države, najvećma zato što „manipulisanjem policijom, kao istražnim organom, osigurava se nekažnjivost vladajuće političke elite i njihovih glavnih saveznika".[530]

Autor je najpre ispitivao vezu između zarobljavanja policije i opadanja transparentnosti njenog rada. Pravu prirodu te veze, upozorava on, najpre otkriva činjenica da MUP i policija, nasuprot zakonu, neredovno i nepotpuno izveštavaju javnost o svom radu, kao i o stanju bezbednosti države i društva.[531] O tome svedoči i podatak da MUP Srbije prednjači po broju žalbi na svoje (ne)postupanje

[528] Dokaze u prilog tome, videti: Isto, str. 20–24.

[529] Detalje videti u: Isto, str. 24–29.

[530] Saša Đorđević, „Zarobljavanje policije", u: *Zarobljavanje sektora bezbednosti Srbije*, op. cit., str. 35.

[531] Videti tabelu o dostupnosti izveštaja koje je MUP po Zakonu o policiji iz 2016. godine dužan da objavi, isto, str. 36.

po zahtevima za slobodan pristup informacijama od javnog značaja, pogotovo u slučajevima postupanja policije prema političarima ili u onim kada se sumnjalo na kriminalne i koruptivne veze vlasti.[532]

> *Utvrđena su barem tri manipulativna mehanizma, kojima stranke na vlasti koriste policiju. Policija se iskorišćava za osvajanje ili sticanje političke moći, tako što se inspektori uključuju u rešavanje politički osetljivih slučajeva, koji su korisni vladajućoj stranci, ili tako što sprovode masovna hapšenja bez uključivanja tužilaštva. Policija pod pritiskom vlasti ne rešava slučajeve gde postoji sumnja o umešanosti pripadnika vladajuće stranke ili utiče na neadekvatan pravosudni odgovor, tako što ne odgovara na zahteve tužilaštva, zbog čega nema sudskog epiloga. Informacije iz policije „cure" i zloupotrebljavaju se protiv protivnika ili kritičara vlasti.*[533]

Podaci koje objavljuju MUP i policija su, štaviše, nepouzdani, jer njihove evidencije ne daju stvarni prikaz rasprostranjenosti i snage kriminala u Srbiji, kao što i podaci o učinku policije u suzbijanju kriminala nisu objektivni.[534] Na osnovu analize rečenih žalbi, Đorđević otkriva da je MUP u naznačenom periodu javnosti Srbije posebno uskraćivao podatke o politički osetljivim slučajevima. U istoj je meri MUP krio i podatke o tome kako se u njemu upravlja ljudskim resursima. Ovo je tim znakovitije, jer je, prema podacima iz 2020. godine, u MUP-u radilo 12.198 neuniformisanih i 27.212 uniformisane osobe, što čini skoro7% ukupno zaposlenih u javnom sektoru Srbije.[535]

Istraživački nalazi autora pokazuju da praksu upravljanja ljudskim resursima u MUP-u nadasve odlikuju favorizovanje pojedinih kandidata, partijsko zapošljavanje, nepotizam, te velika diskreciona ovlašćenja političkih funkcionera u liku ministra i državnih sekretara. Ne čudi stoga što su bezrezervna poslušnost i personalizovana lojalnost glavni kriterijumi za karijerno uspinjanje policajaca i ostalih službenika MUP-a.[536]

Tome treba dodati nesvakidašnju ulogu BIA u upravljanju ljudskim resursima MUP-a. Vučić je, naime, uobičajio da se njegovi najbliži doglavnici – poput Gašića i Vulina – kale, uz ostalo, na direktorskoj poziciji u BIA da bi nakon toga zaseli u fotelju ministra unutrašnjih poslova. Tom su zgodom i jedan i drugi sa sobom poveli i nekoliko, sebi lično odanih, poslenika BIA, te ih rasporedili na važna rukovodeća mesta u MUP-u i/ili policiji. Time je iz potiha obnovljen proces debeizacije policije, te je ona stavljena, posredno i neposredno, pod kontrolu

[532] Uporediti: Isto, str. 35.

[533] Isto, str. 42.

[534] Uporediti: Isto, str. 36.

[535] Prema: Isto, str. 38.

[536] Detaljnije videti: Isto, str. 38–41.

detaširanih službenika BIA. Na stranu to što niko pouzdano ne zna na koje je sve načine i koliko saradnika BIA ili vojnih službi ugrađeno ne samo u MUP već i u druge državne organe kako bi ih Službe skriveno držale pod svojom kontrolom. Zahvaljujući svemu tome, svodno je olakšano i zarobljavanje policije, te ona sve više i sve češće nastupa kao ogranak političke, odnosno partijske policije namenjen za masovni i masivni progon oponenata i kritičara Vučića i njegovog režima.[537]

Upotreba policije za zarobljavanje države u Srbiji dodatno je olakšana politizacijom njenog rada, koja se iskazuje direktnim umešavanjem izvršne vlasti u operativno delovanje policije. Policija je zbog toga, posledično, lišena profesionalne autonomije i operativne nezavisnosti, pa je nepovratno pretvorena u dnevnopolitičku sluškinju vladajuće partije i njene vrhuške.

Uticaj politike vidi se u politički osetljivim slučajevima, koji su „na čekanju" ili povodom kojih se uopšte ne pokreće formalni istražni postupak. Jedan od najistaknutijih slučajeva jeste afera „Savamala". Tu pripada i „afera Krušik", tokom koje je otkriveno da otac ministra unutrašnjih poslova kupuje, radi dalje preprodaje, naoružanje u Krušiku po povlašćenim cenama. U vezi sa tim je ostalo skriveno i poreklo novca (205.000 evra) kojim je njegov sin, tadašnji ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović, kupio stan.[538]

Da bi uspešnije disciplinovao policiju, Režim, povrh svega, preko svojih tabloida, svako malo medijski progoni i javno blati sve one inspektore koji profesionalno rade na nekom, politički osetljivom, slučaju.[539] Tako je, zbog njihove presudne uloge u razotkrivanju afere „Jovanjica", upriličena žestoka tabloidna hajka na inspektora Milenkovića i inspektora Mitića da bi im u okviru MUP-a uporedo bio priređen službeni progon, te su smenjeni sa svojih položaja.[540]

Dokumentovanom analizom Đorđević zatim pokazuje kako je Režim, radi zarobljavanja policije, ukinuo skupštinski nadzor nad njenim radom.[541] Štaviše, pošto je Zakon o policiji dao sva ključna ovlašćenja ministru, od njega direktno zavisi ne samo kako će biti organizovan već i kako će, kada će i da li će se uopšte sektor unutrašnje kontrole baviti očuvanjem integriteta policije i njenih pripadnika.[542] Odnosno, da li će taj sektor ikako pripomoći rastu otpornosti potonjih na iznutra pristigli kriminal i korupciju.

---

[537] Detaljnije o tome videti na: https://www.021.rs/story/Info/Srbija/331372/Svi-Vulinovi-ljudi-Koga-je-sve-poveo-sa-sobom-u-BIA.html, pristupljeno 2. 3. 2025.

[538] Uporediti: Isto, str. 43.

[539] Više o tome: Isto, str. 42–43.

[540] Detaljnije: https://nova.rs/vesti/hronika/progon-inspektora-milenkovica-i-mitica-u-cetiri-cina-od-poligrafa-do-smene-u-mup/, pristupljeno 2. 3. 2025.

[541] Uporediti: str. 43–46.

[542] Dokaze u prilog tome videti: Isto, str. 46–47.

U nastavku rečene studije Katarina Đokić i Marija Ignjatović su, po istom metodskom postupku, ciljno istraživale tokove i načine zarobljavanja sektora odbrane Srbije. Njihovi nalazi pokazuju da režim koristi iste, na BIA i MUP već oprobane, tehnike, metode i alatke za zarobljavanje sektora odbrane i Vojske Srbije. U tom je cilju najpre sistematski smanjivana transparentnost svih poslova u sektoru odbrane. Formalno-pravno pokriće za to je namicano izmenama zakona i podzakonskih akata, poput „Odluke o određivanju stepena tajnosti u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije", te prateće „Uredbe o bližem određivanju kriterijuma za određivanje stepena tajnosti 'POVERLJIVO' *i 'INTERNO' u Ministarstvu odbrane*".[543]

Autorke nalaze da su oba ova akta u suprotnosti za odredbama Zakona o tajnosti podataka. One pri tome upozoravaju da je navedena Odluka tako skrojena da unapred sprečava javni pristup svim onim podacima, koji bi mogli upućivati na eventualna kršenja zakona i potencijalnu korupciju u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije. Ovdašnjoj javnosti su zbog toga nedostupni, pored ostalog, i izveštaji o komercijalnim uslugama, koje jedinice MO i VS pružaju civilnim partnerima mesnog društva. Istom režimu zaštite (zabrane) podležu i izveštaji o saobraćajnim udesima, u kojoj su učestvovali pripadnici Vojske. Tome su pridodati dokumenti sa pritužbama na postupanje Vojne policije, a napose i oni koji sadrže ocene o opravdanosti i pravilnosti vojno-policijske upotrebe sredstava prinude.[544]

Pravna je snaga ovih regula dodatno povećana tokom dopuna Zakona o odbrani (2018). Tim povodom je Rodoljub Šabić, ondašnji Poverenik za slobodan pristup informacijama od javnog značaja i za zaštitu podataka o ličnosti, u svom predlogu za ocenu ustavnosti predmetnih odredaba ustvrdio da njihovom primenom Ministarstvo odbrane i Vojska Srbije bivaju izuzeti iz sistema prava na pristup informacijama od javnog značaja.[545] Transparentnost u sektoru odbrane režim je dodatno narušavao i ograničavao usvajanjem predloga izmena ili dopuna zakona po hitnom postupku, čime je, kao u slučaju izmena i dopuna „Zakona o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi", sprečavao ikakvu javnu raspravu o valjanosti i/ili lošim posledicama predloženih (usvojenih) pravnih rešenja.[546]

Sklonost režima ka sukcesivnom povećavanju i proširivanju diskrecionih ovlašćenja svojih opunomoćenika u sektoru bezbednosti potvrđena je i u slučaju ministra odbrane. Potonjem je tako, izmenama i dopunama Zakona o Vojsci (2018), dodeljeno pravo da diskreciono odlučuje o tome koja će to lica izvan MO i VS biti pod zaštitom Vojne policije. Ovakvim je rešenjem otvorena opasna mogućnost za (zlo)upotrebu Vojne policije izvan sistema odbrane i Vojske, odnosno

[543] Prema: Katarina Đokić, Marija Ignjatović, op. cit., str. 49. i 50.

[544] Uporediti: op. cit., str. 50.

[545] Više o tome: Isto, str. 51.

[546] Isto, str. 51.

za njenu potencijalnu upotrebu protiv bilo kog građanina Srbije. Zakonodavac, pritom, nije ponudio ikakvo suvislo obrazloženje razloga zbog kojih bi Vojska, odnosno Vojna policija uopšte trebalo da, pored postojeće redovne policije i BIA, fizički i/ili kontraobaveštajno obezbeđuje ijedno civilno lice.[547] Na stranu to što je ovakvom odredbom otvorena, uz ostalo, mogućnost zloupotrebe Vojne policije za „poslove privatnog obezbeđenja".[548]

Autorke beleže da režim ima dve grupe jakih motiva za uvođenje Vojne policije u civilni saobraćaj. Reč je najpre o njegovom htenju da osigura dodatnu fizičku zaštitu visokih dužnosnika SNS-a i/ili njihovih srodnika kako se ne bi ponovili događaji sa „Parade ponosa 2014", kada su Andrej Vučić i brat Siniše Malog izazvali incident sa pripadnicima Žandarmerije. Daleko važniji razlog za širenje delokruga Vojne policije ističe iz htenja režima da drži pod svojom kontrolom postupanje istražnih sudija i tužilaca u svakom od slučajeva, u kom je potencijalni vinovnik krivičnog dela protiv MO ili VS neki od čelnika SNS-a, a sve to u nameri da bi takvog zaštitio od sudskog progona, ali i kako bi sprečio da u javnost stignu ikakvi podaci o takvim (ne)delima. Sumnju u skrivene motive režima posebno nalažu dva krupna, a zataškana slučaja zloupotrebe i kršenja zakona u okviru MO i u Vojsci Srbije, koji su povezani sa „aferom helikopter" i „aferom tenk".[549] U prilog svemu tome režim i njegovi izaslanici su sve vreme hitali da što pre i delatno suspenduju unutrašnju zaštitu uzbunjivača u okviru MO i VS.[550]

Dodatnu vrednost studiji o zarobljavanju sektora bezbednosti u Srbiji donosi analiza „Faktora koji podstiču zarobljavanje sektora u oblasti finansija i nabavki", iz pera Katarine Đokić.[551] Autorka tom zgodom izdvaja nekoliko glavnih činilaca, koji pogoduju rečenom zarobljavanju, kao što su to: (1) netransparentno budžetiranje i trošenje novca; (2) neformalno upravljanje novcem; (3) nedostatak konkurencije prilikom nabavki i povlašćeni položaj pojedinih firmi u trgovini naoružanjem, kao i (4) slabljenje spoljnog nadzora, koji (bi trebalo da) vrše Narodna skupština i nezavisni državni organi.[552]

Da bi pokazala i dokazala kako svaki od ovih faktora izravno pogoduje predmetnom zarobljavanju, Đokić je u okviru svoje analize napravila nekoliko mini-studija slučaja da bi svaku od njih potkrepila obiljem dokumentovanih

---

[547] O nadležnostima i ovlašćenjima Vojne policije detaljno videti kod: Bogoljub Milosavljević, „Nadležnosti i ovlašćenja Vojne policije – pravna (ne)uređenost", (pdf.), bezbednost.org.

[548] Isto, str. 52.

[549] Uporediti: Isto, str. 52–54.

[550] Detaljnije o tome: Isto, str. 56–58.Videti isto: Sofija Mandić, „Koliko je Srbija spremna da zaštiti uzbunjivače", BCBP, Beograd 2024; dostupno na: https://bezbednost.org/publikacija/koliko-je-srbija-spremna-da-zastiti-uzbunjivace/.

[551] Više o tome videti: Isto, str. 59–72.

[552] Uporediti: Isto, str. 59.

podataka. Svoj uvid Đokić, po pravilu, započinje popisom i analizom izmena pravnih regula, kojima su uređeni način finansiranja, kao i način obavljanja nabavki u sektoru bezbednosti, a napose u sektoru odbrane. Zabeleženo je tako, uz ostalo, da je izmenama Zakona o budžetskom sistemu 2014. godine naloženo da rashodi BIA budu prikazivani samo u ukupnom iznosu. U skladu sa tim i budžet MO više ne sadrži podatke o tome kolikim sredstvima i za koje sve svrhe raspolažu vojne službe. Isto tako, novim Zakonom o javnim nabavkama su proširene mogućnosti za izuzimanje, i to po odluci Vlade, iz režima javnih nabavki brojnih nabavki za sektor bezbednosti. Otuda se većina tih nabavki obavlja po postupku direktnog pogađanja sa ponuđačem i bez tenderske procedure. To je glavni razlog što „nabavke u oblasti odbrane i bezbednosti, na koje se ne primenjuje zakon, karakteriše potpuna proizvoljnost određivanja kada će i koje će informacije objaviti institucija ili najviši politički odlučioci".[553]

> *To je vidljivo posebno u slučajevima nabavke naoružanja za Vojsku Srbije, pa „raspoloživi podaci za pojedine ugovore najčešće ne potiču iz Ministarstva, već ih je na različitim konferencijama za štampu objavljivao Aleksandar Vučić, ranije u svojstvu predsednika Vlade, a sada u svojstvu predsednika. Na primer, Aleksandar Vučić je tokom primopredaje prvog helikoptera H145M Vojsci Srbije u junu 2019. godine izjavio da je Srbija za ukupno devet takvih helikoptera platila 105 miliona evra. Pre toga je Ministarstvo odbrane odbijalo da otkrije novinarima informaciju o vrednosti ugovora, koji je potpisan u decembru 2016. godine, uz obrazloženje da je to poverljiv podatak, na zahtev dobavljača Erbasa."*[554]

Đokić ujedno obznanjuje podatke o stalnom rastu finansijskih izdataka MO, MUP i BIA tokom perioda od 2014. do 2018. godine.[555] Njeni nalazi pokazuju, štaviše, da je ovaj trend praćen sve većom sklonošću čelnika MO, MUP-a i BIA ka neformalnom upravljanju dodeljenim novcem, što je samo drugo ime za njegovo nezakonito i/ili neodgovorno trošenje. To je posledično izazivalo nove preraspodele u okviru budžeta Republike Srbije, odnosno dovodilo do prelivanja budžetskog novca u korist ustanova iz sektora bezbednosti.

> *Procentualno gledano, najveće preraspodele zabeležene su u Bezbednosno-informativnoj agenciji tokom 2018. godine, kada su njeni konačni izdaci bili za 27% viši u odnosu na zakonom predviđeni budžet. Iste godine Ministarstvo odbrane potrošilo je 15,2 milijarde dinara (oko 129 miliona evra) više nego što je bilo predviđeno u njegovom budžetu, odnosno izdaci su mu bili za 22%*

[553] Prema: Isto, str. 61.

[554] Prema: Isto, str. 61.

[555] Videti tabele: Isto, str. 61–63.

viši od budžetiranih sredstava. Problematično je što u listu „Službeni glasnik" iz te godine nije objavljeno nijedno rešenje o preraspodeli sredstava iz tekuće budžetske rezerve Ministarstvu odbrane ili Bezbednosno-informativnoj agenciji. Ministarstvo odbrane odgovorilo je na upit BCBP-a da su mu sredstva iz tekuće budžetske rezerve odobrena po osnovu rešenja Vlade Srbije, koja su označena stepenom tajnosti „POVERLJIVO", što nije uobičajen način raspolaganja budžetskim sredstvima. U nedostatku javno dostupnih rešenja o preraspodeli ne može se utvrditi ni odakle je novac uzet da bi se dodelio ovim institucijama, ni za koje potrebe im je taj novac prebačen.[556]

Ministarstvo odbrane je, pored toga, dakako uz učestvovanje i saglasnost Vlade, razvilo još jedan postupak za vanbudžetsko finansiranje svojih potreba, a pogotovo onih koje su povezane sa opremanjem Vojske. O tome svedoči podatak da je pri nabavci dva helikoptera MI-17 uveden sistem donacija, te su MO neophodna sredstva poklonili preduzeće „Jugoimport SDPR" i „Kontrola letenja Srbije i Crne Gore SMATSA d.o.o." Na ovaj način u finansiranje potreba MO bivaju uključivana preduzeća u (većinskom) javnom vlasništvu, kao i javne agencije.[557] Vlada Srbije po sličnom modelu često vanbudžetski finansira i tzv. namensku industriju. Međutim, pošto ona odluke o tome, uprkos zakonskoj obavezi, ne objavljuje u *Službenom glasniku* niti na svojoj zvaničnoj internet stranici, javnost nema ikakva saznanja o tome iz kojih je to budžetskih izvora, kao i koliko je novca uplaćeno nekom od preduzeća ove industrije.[558] Čitav je paradoks ovakvih poduhvata u tome što Vlada (Režim) vanbudžetski finansira MO i VS prelivanjem sredstava iz, u ovom slučaju, tzv. namenske industrije, koju ona takođe finansira novcem poreskih obveznika. Time se, po principu presipanja iz „ispražnjenog levog u bušan desni džep", zaokružuje nelegalni tok budžetskog novca u sektoru bezbednosti i odbrane, koji njihovim naredbodavcima dozvoljava da neformalno i neodgovorno upravljaju raspoloživim finansijama.[559]

Sumnju u nameru MO da zaobiđe procedure javnih nabavki u otvorenom postupku izaziva podatak po kome stalno raste broj njegovih nabavki na koje se javlja samo jedan ponuđač. Tako je, na primer, samo tokom 2017. godine MO dodelilo 66% ugovora o javnoj nabavci jedinom ponuđaču. Već u 2018. taj je udeo povećan na 70% da bi u 2019. stigao do 77 podeoka.[560] Đokić zato upozorava da povećanje broja i obima nabavki uz učestvovanje samo jednog ponuđača, može da ukazuje na diskriminatorske uslove postupka, odnosno na to da su uslovi

[556] Prema: Isto, str. 63.

[557] Uporediti: Isto, str. 63. i 64.

[558] Detaljnije videti: Isto, str. 65.

[559] Podatke o tome videti: Isto, str. 65.

[560] Prema: Isto, str. 66.

postupka unapred skrojeni po meri samo jednog iliti jedinog ponuđača. Utoliko ima mesta i za razložnu sumnju na koruptivne radnje u procesu javnih nabavki, kao što je osnovano pretpostaviti da brojni potencijalni ponuđači odustaju od nadmetanja, jer ne žele da učestvuju u igri čiji je ishod unapred poznat (nameštен). Na to ukazuju i podaci iz MUP-a, koji je tokom 2019. godine oko 40% ugovora dodelio u postupku sa samo jednim ponuđačem. „Kvaka" je, međutim, u tome što je na taj način potrošeno preko polovine sredstava (nešto više od tri milijarde dinara iliti 217 miliona evra) od ukupne sume, kojom je raspolagao MUP za javne nabavke tokom te godine.[561]

Za režim i njegove čelnike su veoma učinkoviti (bili) postupci pomoću kojih dodatni novac biva izvlačen iz preduzeća namenske industrije, koja se inače nalaze u javnom vlasništvu.[562] Za tu su svrhu u trgovinu proizvodima ovih preduzeća umetnuti povlašćeni posrednici, kakav je već notorno preduzeće „GIM" d.o.o. u vlasništvu oca tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića. Stavljajući usput preduzeća namenske industrije pod kontrolu političkih odlučilaca u liku MO, režim je sebi ujedno zgotovio priliku da nelegitimno utiče na njihovo poslovanje, pa time i na njihovu (ne)solventnost. Da je to tako, rečito govori i detaljno potvrđuje Izveštaj Državne revizorske institucije iz 2018. godine o finansijskom poslovanju HK „Krušik" iz Valjeva, te preduzeća „Sloboda" iz Čačka kao i „PPT namenska" iz Trstenika.[563]

Režim je posebno bio kreativan pri izdavanju u zakup stranom partneru oko 3500 hektara poljoprivrednog zemljišta, kojim Ministarstvo odbrane raspolaže i upravlja pomoću Vojne ustanove „Morović". Novinu predstavlja to što sada novac države Srbije biva izvlačen na osnovu tajnih ugovora i/ili njihovih aneksa sa stranim, a ne samo sa povlašćenim domaćim partnerima.[564]

Kao što to nedvosmisleno pokazuje dosadašnji prikaz tokova, metoda i plodova zarobljavanja sektora bezbednosti i/ili odbrane Srbije, režim se sve to vreme posebno starao da spreči bilo kakvu spoljašnju kontrolu načina trošenja (budžetskog) novca. Đokić zato izdvaja tri glavna mehanizma za sprečavanje Narodne skupštine i nezavisnih državnih institucija da uredno obavljaju spoljašnju kontrolu finansijskog poslovanja bezbednosnih ustanova i organa. Delotvornost prvog mehanizma biva postignuta odsustvom želje i volje kontrolora da rade svoj posao, zbog čega nadležna tela Narodne skupštine i čelnici nezavisnih institucija izbegavaju da uredno primenjuju svoja zakonska ovlašćenja, dočim drugi biva materijalizovan tako što ustanove i organi sistema bezbednosti i/ili odbrane jednostavno ignorišu svoje zakonske obaveze prema spoljašnjim kontrolorima. Tu

[561] Isto.

[562] Prema: Isto, str. 67.

[563] Detaljno o tome videti: Isto, str. 68.

[564] Uporediti: Isto, str. 68–69.

je, dakako, i treći, režimu omiljeni, mehanizam za izmene zakona, kojim bivaju dodatno sužavane nadležnosti i ovlašćenja titularnih kontrolora.[565]

Sve su to bili razlozi zbog kojih je Marija Ignjatović u završnom odeljku ove studije detaljno prikazala i obilno dokumentovala postupak zarobljavanja Narodne skupštine, kao glavnog spoljašnjeg kontrolora sektora bezbednosti, odnosno sektora odbrane Srbije.[566] Vladajuća poslanička (SNS) većina u Skupštini je (1) opstrukcijom rada parlamenta,[567] kao i (2) izmenama zakona[568] radi završnog zarobljavanja predmetnog sektora sprečavala učinkovitu spoljašnju kontrolu državnog aparata prinude i njegovih civilnih nalogodavaca. Na to, između ostalog, ukazuje retko korišćenje instituta poslaničkih pitanja, kao i stalno odbijanje skupštinske većine da osnuje anketne odbore za istraživanje pređašnjih ili tekućih afera u sektoru bezbednosti.[569] Vladajuća je grupacija poslanika, povrh svega, rad skupštinskih tela nadležnih za kontrolu i nadzor državnog aparata prinude zatvorila za javnost.[570] Da bude grđe, članovi skupštinske većine su svaku sesiju ovih tela koristili da, pod optužbom za ugrožavanje nacionalne bezbednosti, javno blate spoljašnje kontrolore, a pogotovo čelnike nezavisnih državnih institucija, te izvorne OCD i nezavisne medije.[571]

(RAS)PAD SISTEMA

Izbijanje pandemije početkom 2020. godine, izazvane korona virusom, u Srbiji je stvorilo socijalni i politički mizanscen za situaciono izvođenje pogibeljnih posledica partijskog otimanja i zarobljavanja države i njena dva, za upravljanje ovakvom krizom, ključna podsistema – zdravstvenog i bezbednosnog. Ništa čudno, jer je tokom pandemije uživo otkrivana i proveravana (ne)sposobnost ključnih nosilaca vlasti u Srbiji da smisleno, racionalno, delatno i učinkovito upravljaju nastalom, ne samo zdravstvenom, krizom. Na proveri je dnevno, ali i na koncu, bila njihova umešnost i spremnost da svim žiteljima Srbije pribave i isporuče, pandemijom radikalno ugroženu, ličnu i porodičnu bezbednost i zdravstvenu sigurnost.

---

[565] Uporedi: Isto, str. 70–73.

[566] Više o tome videti: Marija Ignjatović, „Zarobljavanje kontrolora sektora bezbednosti – Narodna skupština", op. cit., str. 75–80.

[567] U takve spada i podnošenje ogromnog broja, sličnih ili istovetnih, amandmana kako bi bilo potrošeno ili skraćeno vreme predviđeno za raspravu, isto, str. 76.

[568] Tako je u periodu od 2016. pa do kraja 2019. godine po hitnoj proceduri usvojeno 14 od 33 predloga zakona, kojima se uređuje sektor bezbednosti, odnosno odbrane; op. cit., str. 75.

[569] Isto, str. 77.

[570] Tako su od ukupno 37, samo tri sednice Odbora za kontrolu službi bile otvorene za javnost, isto, str. 78.

[571] Isto, str. 79–80.

Prvi slučaj korona virusa u Srbiji otkriven je 6. marta 2020. godine, dok je stanje pandemije u Srbiji zvanično proglašeno 19. marta. Uz porast broja slučajeva, a po sličnim procedurama u Evropi, vanredno stanje je proglašeno 15. marta 2020. uz uvođenje strogih mera za suzbijanje širenja virusa. Vanredno stanje je trajalo do maja 2020. godine, a mere za suzbijanje virusa kasnije su zavisile od takozvanih talasa infekcija. Bez zvaničnog objavljivanja, skoro sve mere protiv korona virusa ukinute su početkom 2022. godine (...). Do januara 2023. od korona virusa je umrlo 17.619 osoba, a zaraženo je 2.460.387 osoba, prema zvaničnim podacima (pri čemu je najviše umrlih godišnje registrovano 2021. godine – 9489, i dnevno 4. decembra 2020. godine). U januaru 2023. godine, dok je pandemija još trajala, bilo je najmanje 600 novih slučajeva dnevno, sa dnevnom stopom smrtnosti od oko 5 do 9 osoba.[572]

Sve su ovo za BCBP bili dovoljni razlozi da se odmah upusti u istraživanje i analizu načina na koji se SNS režim nosi sa (novo)nastalom krizom. Prvi je zadatak bio popisati i analizovati raznovrsne i raznoznačne posledice delovanja ovdašnje vlasti u uslovima krize. Istraživači i saradnici Centra su tako, zbog dejstva više sile, nenadano stekli priliku da uživo prate, ispituju i vrednuju kvalitet, metode, alatke i dosege kriznog menadžmenta u izvedbi SNS-a i Aleksandra Vučića.

Centar je tim povodom, od kraja 2020. pa sve do kraja 2023, javnosti isporučio četiri, tematski povezane, analize. Već u oktobru 2020. godine istraživani su stavovi građana Srbije prema pandemiji.[573] Da bi aprila 2022. godine bili predstavljeni i glavni nalazi – iz pera Maje Bjeloš i Srđana Hercigonje – narednog istraživanja stavova građana Srbije o „upravljanju pandemijom COVID-19, o procesu imunizacije stanovništva, kao i o uticaju pandemije na rad institucija."[574] Tokom juna 2022. publikovani su nalazi spoljašnjih stručnih saradnika Centra – Milje Dimitrijević i dr Radeta Panića – o upravljanju pandemijom COVID-19.[575] Zatim su, istraživači Centra Srđan Hercigonja i Gorana Pebić,

[572] Prema: Srđan Hercigonja, Gorana Pebić, „Upravljanje pandemijom. Naučene lekcije za sigurniju budućnost, Srbija", BCBP uz podršku Fondacije braće Rokfeler (*Rockefeller Brothers Fund*), Beograd, mart 2003. godine, str. 4.

[573] Nalazi izloženi u publikaciji: Srđan Hercigonja, „Srbija u raljama pandemije COVID-19", BCBP, Beograd, decembar 2020. https://bezbednost.org/publikacija/srbija-u-raljama-pandemije-covid-19/.

[574] Videti: Maja Bjeloš, Srđan Hercigonja, *(Ne)poverenje i (ne)sigurnost u drugoj godini pandemije. Stavovi građana Srbije prema pandemiji COVID-19*, BCBP, Beograd, april 2022, https://bezbednost.org/publikacija/nepoverenje-i-nesigurnost-u-drugoj-godini-pandemije-stavovi-gradjana-srbije-prema-pandemiji-covid-19/.

[575] Videti: Milja Dimitrijević, dr Rade Panić, Sindikat lekara i farmaceuta Srbije, „Upravljanje pandemijom. Naučene lekcije za sigurniju budućnost", BCBP uz podršku Fondacije braće Rokfeler (*Rockefeller Brothers Fund*), Beograd, jun 2002.

marta 2023, predočili svodnu analizu pod naslovom „Upravljanje pandemijom – naučene lekcije za sigurniju budućnost. Srbija".[576]

Odmah po izbijanju pandemije ogoljena je činjenica da Srbija i njeni vlastodršci nemaju celovit i učinkovit državni plan za upravljanje ovakvom krizom. I to uprkos činjenici da je Strategija nacionalne bezbednosti Srbije u pretnje po sopstvenu bezbednost i po bezbednost svojih građana izrekom uvrstila i tu vrstu ugroza.[577] Strategija je otuda obavezivala Vladu Srbije i ministarstvo nadležno za zdravstvo, kao i ona za bezbednost, da unapred imaju sveobuhvatan i precizan državni plan za sprečavanje, neutralisanje i/ili otklanjanje mogućnih „epidemija i pandemija zaraznih bolesti".[578] Vlada je, u sklopu toga, morala pravovremeno i precizno da, u skladu sa Ustavom i zakonom, utvrdi ko će to sve, kako, kada i po kojoj proceduri upravljati eventualnom zdravstvenom krizom. To je od Vlade, ujedno, zahtevalo da, spram Strategije, imenuje glavne nosioce zaštite od razornog dejstva ovih pretnji, kao i da utvrdi i naloži oblike i metode, te predvidi i obezbedi dovoljne snage i sredstva za uspešnu zaštitu zdravlja žitelja Srbije.

Pošto nema dokaza da je takav državni plan postojao, odmah je, po proglašenju pandemije, zorno postalo da Vlada Srbije i nadležna ministarstava ne uspevaju niti znaju da iznađu optimalnu strategiju zaštite građana Srbije od pristiglih pretnji po njihovo zdravlje. To je Vladu i njene organe na operativnom i taktičkom nivou trajno dovelo u reaktivnu poziciju, pa su njihove mere stalno kaskale za krizom. Otuda su oni sve vreme stihijno, neuspešno i proizvoljno pokušavali da otklone samo spolja vidljive posledice pandemije. Da bude teže, Aleksandar Vučić je i ovu krizu iskoristio da samovoljno i neovlašćeno za sebe prigrabi pravo da zvaničnim nosiocima izvršne vlasti proizvoljno i dnevno određuje i naređuje kako će, kojim će tempom i čime će sve to država Srbija odgovarati na razornu pandemijsku krizu.

> *Srbija ne može, nažalost, da se pohvali uspešnim rezultatima, posebno ako se uzme u obzir broj preminulih građana, kao i nizak stepen vakcinacije u poređenju za zemljama Evropske unije. Broj preminulih građana u 2021.godini veći je za čak 18 posto u odnosu na isti period iz 2020.godine. Statistički podaci pokazuju da je u Srbiji u 2021. godini umrlo najviše ljudi u okviru jedne godine od kraja Drugog svetskog rata. Ovi podaci dosta govore o rezultatima upravljanja krizom izazvane epidemijom korona virusa u Srbiji.*[579]

[576] BCBP, Beograd, mart 2023.

[577] Uporediti: „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije", glava 2, stav 17, https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2, pristupljeno 16. 3. 2025.

[578] Isto.

[579] Prema: Milja Dimitrijević, dr Rade Panić, op. cit., str. 4.

Pandemija je, ujedno, namah ogolila sve slabosti i manjkavosti zdravstvenog sistema Srbije. Vidan je odmah bio veliki nedostatak lekara specijalista, a pogotovo anesteziologa i epidemiologa. Istom se pokazalo da Srbija nema dovoljne bolničke kapacitete za smeštaj, negu i lečenje stalno rastućeg broja zaraženih građana. Obelodanjen je, takođe, manjak neophodne medicinske opreme i uređaja u bolnicama, a pogotovo respiratora. Tokom prvog naleta pandemije još više je i drastično bio izražen nedostatak maski u apotekama, kao i druge opreme za ličnu (pojedinačnu) zaštitu stanovnika, ali i bolničkog osoblja.[580]

Nalazi istraživača Centra, uz to, nedvosmisleno pokazuju da je način upravljanja pandemijskom krizom u Srbiji bio prvenstveno oblikovan i praktikovan po meri partijskih i/ili dnevnopolitičkih i ličnih interesa, potreba i ciljeva SNS-a i njenog čelnika – Aleksandra Vučića. To tim više, jer su potonji kanili da iz krize istisnu za sebe što veće političke koristi, bez obzira na visoku cenu takvog poduhvata. Za tu je svrhu Vučić odmah pohitao da se, uz pomoć režimskih medija, građanima Srbije predstavi i nametne kao bogomdani i jedini spasilac, koji – doduše, skrivenim putevima i po neznanoj ceni – nabavlja respiratore, vakcine i ostale potrepštine za bolnice.[581] On, pritom, nije mogao odoleti iskušenju da pred TV kamerama po skraćenom kursu obučava lekare i ostale medicinare za pravilnu upotrebu respiratora.

Pošto su SNS i Vučić sve vreme bili usredsređeni na sticanje političkog ćara, njihovo je upravljanje pandemijskom krizom nužno bilo stihijno, nedosledno, nestručno i proizvoljno. O tome svedoči, uz ostalo, način na koji su oni javno zloupotrebljavali strah. Ovdašnja je Vlast, naime, građane dnevno i bezobalno zastrašivala pandemijom i njenim smrtonosnim posledicama. Uporedo, ona im je, međutim, priređivala TV igrokaze kako bi, uz pomoć pojedinih nesavesnih lekara, bagatelisala i ismejavala dejstvo pristiglog virusa.[582] Režim je, stoga, beskrajno zastrašivanje građana stalno kombinovao sa njihovim prividnim rastrašivanjem.[583] Na teške posledice političkog i medijskog manipulisanja pandemijom, izravno ukazuje podatak da se tada svega 55% žitelja Srbije vakcinisalo.[584]

---

[580] Detaljnije o tome videti podatke: Isto, str. 4.

[581] O tome videti: https://www.google.com/search?q=Vu%C4%87i%C4%87+respiratori&oq=Vu%C4%87i%C4%87+respiratori&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIICAEQABgWGB4yCggCEAAYgAQYogQyBwgDEAAY7wUyBwgEEAAY7wUyBwgFEAAY7wXSAQkxMDIyM2owajeoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8, pristupljeno 18. 3. 2025.

[582] O tome videti: ttps://www.google.com/search?q=nestorović+virus&oq=nestorović+virus&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTILCAEQABgWGB4YxwMyCggCEAAYgAQYogQyBwgDEAAY7wUyBwgEEAAY7wUyBwgFEAAY7wUyCggGEAAYgAQYogTSAQkxMjI3MmowajmoAgiwAgHxBbWwyCZzAh-T&sourceid=chrome&ie=UTF-8, pristupljeno 18. 3. 2025.

[583] Uporediti: https://nova.rs/vesti/politika/vucic-penzioneri-ne-slusajte-szs-bice-nam-mala-groblja/, pristupljeno 18. 3. 2025.

[584] Prema: Hercigonja, Prebić, op. cit., str. 6.

Od izbijanja, pa sve do ozvaničenja kraja pandemije, Vučić i njegovi doglavnici su hitali da medicinsku struku na sve načine stave pod punu političku kontrolu kako bi joj lakše diktirali, za režim povoljne, izveštaje o toku, tempu i posledicama pandemije.[585] Utoliko se njihovo upravljanje zdravstvenom krizom na koncu javno iskazalo samo kao još jedna pokazna vežba režima o metodama bezostatnog podređivanja struke, u ovom slučaju medicinske, dnevnoj politici. Bio je to, u stvari, ogoljeni prikaz postupaka kojima Režim, preko kriznog štaba Vlade Srbije, potčinjava medicinsku i epidemiološku struku volji političkih moćnika, tj. njihovim ličnim i partijskim interesima i potrebama.[586] Na to posebito ukazuje nalaz po kome je režim sve vreme trajanja pandemije skrivao ili krivotvorio stvarne podatke o broju zaraženih i umrlih građana Srbije.[587] Kao što su, uostalom, javno bili (i ostali) nedostupni podaci o troškovima njegovog upravljanja krizom, a pogotovo oni o ceni hitno nabavljane medicinske i ostale opreme za zaštitu stanovništva Srbije.

Cene maski su bile znatno veće u apotekama u odnosu na tržišnu cenu, što je otvorilo put za korupciju na nivou države. Nedovoljne količine osnovne medicinske opreme dovele su do netransparentnih nabavki testova i maski, i nejasnih donacija ovih materijala od strane trećih zemalja i/ili organizacija. Nedostatak maski u Srbiji bio je posebno izražen problem nakon proglašenja vanrednog stanja 15. marta 2020. godine. Srbija je u martu 2020. nabavila pet miliona maski iz Kine, ali ostaje nejasno da li je isporuka maski bila donacija ili kupovina. Kontroverze slične ovoj bile su predmet istraživanja brojnih istraživačkih novinara, koji su došli do raznih saznanja. Na primer, Republički fond za zdravstveno osiguranje potpisao je dva ugovora vredna 58 miliona dinara za nabavku testova na COVID-19 sa kompanijom 'Second Cycle', čije je vlasništvo povezano sa članom vladajuće stranke. Nakon što su istraživački novinari objavili ove detalje, Fond je promenio informaciju o vrednosti posla povećavši je na 109 miliona dinara. Osim nejasnih nabavki maski, nije bilo moguće proceniti ni šta je urađeno sa dve mašine za proizvodnju maski za lice koje su isporučene iz Kine u Srbiju u proleće 2020. Nepoznat je i sadržaj ugovora

[585] „Jedan od glavnih skandala u vezi sa upravljanjem pandemijom bilo je otkriće da je država namerno objavljivala manji broj zaraženih i umrlih građana nego što je to bilo u stvarnosti. Prvo otkriće prevare dogodilo se u junu 2020. godine, kada su istraživački novinari objavili tekst u kojem se tvrdi da Vlada i glavna institucija za javno zdravlje u Srbiji daju lažne podatke o zaraženim i umrlim osobama, kojih je najmanje tri puta više u stvarnosti nego u objavljenim podacima. To je kasnije potvrdio i jedan od vodećih epidemiologa i član Kriznog štaba dr Predrag Kon, koji je u jesen 2021. godine potvrdio da je broj umrlih od COVID-19 najmanje dva i po puta veći od zvaničnog broja." Isto, str. 9.

[586] To ilustruje i izjava dr Predraga Kona kako je „Srbija spremno dočekala virus korona", te da država „ima kapaciteta da reaguje pravovremenim merama". Uporediti: https://www.021.rs/story/Info/Srbija/236327/Epidemiolog-Kon-Srbija-spremno-docekala-virus-korona.html; pristupljeno 18. 3. 2025.

[587] Uporediti: https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-54355572; pristupljeno 18. 3. 2025.

sa farmaceutskim kompanijama, kao i podatak o tome koliko je Srbija platila kupljene vakcine protiv COVID-19. Transparentnost tokom pandemije bila je na veoma niskom nivou i kada je u pitanju nabavka pulsnih oksimetara, medicinskog kiseonika i drugog medicinskog materijala. Zdravstvene ustanove su često prolazile kroz procese javnih nabavki bez objavljivanja javnog poziva, iako je ranija praksa podrazumevala da moraju da prođu kroz nekoliko transparentnih procesa nabavke samo za jednu stavku u toku godine.[588]

Prethodno preodočeni nalazi nalažu, povrh svega, ozbiljnu sumnju u to da je režim (i) pandemijsku krizu iskoristio da dodatno i skriveno preliva pare iz budžeta u džepove neznanih, što domaćih što stranih, trgovaca, posrednika i dobavljača. Otuda su još ne zna po kojoj ceni su nabavljani respiratori, vakcine, druga bolnička oprema i sanitetski materijal. Jačanju koruptivnih sklonosti režima i njegovih čelnika direktno je pogodovalo i to što Vlada Srbije tada nije „utvrdila potrebu za nabavkom roba, usluga i radova u cilju sprečavanja i suzbijanja te zarazne bolesti, iako je zakonom trebalo da to učini odmah nakon proglašenja epidemije".[589] Otuda je upitno da li je odluka Vlade o hitnoj izgradnji i opremanju specijalnih kovid bolnica u Batajnici, Novom Sadu i Kruševcu, kao i privremene vojne bolnice u Kragujevcu, bila sa stanovišta medicinske i ekonomske struke racionalna i opravdana.[590] Ovo tim pre, jer Vlada i nadležno ministarstvo ni do danas nisu odlučili kako će i kad će ove, *ad hoc* iznikle i skupe,[591] bolnice biti uključene u zdravstveni sistem Srbije, odnosno koja će im biti buduća namena.[592]

Pandemijska kriza ujedno je podstakla i obznanila snažne i sržne autoritarne sklonosti Vučića i SNS-a. Njihovo je upravljanje krizom, naime, počivalo na direktnom, učestalom i masivnom kršenju Ustava i zakona Srbije. O tome svedoči, uz ostalo, uvođenje vanrednog stanja u Srbiji po ustavno sumnjivoj proceduri.[593] Brojnim odlukama Vlade i Kriznog štaba uporedo su masovno kršena osnovna

[588] Prema: Hercigonja, Pebić, op. cit., str. 4. i 5.

[589] Prema: Dimitrijević, Panić, op. cit., str. 8.

[590] O tome videti: https://www.mapei.com/rs/sr/projekti/project-detail/kovid-bolnica-batajnica; pristupljeno 19. 3. 2025.

[591] Neki mediji su baratali cifrom od 1320 miliona evra, uporediti: https://n1info.rs/biznis/nova-ekonomija-kovid-bolnice-za-sada-kostale-oko-130-miliona-evra/, pristupljeno 19. 3. 2025.

[592] O tome videti: https://n1info.rs/vesti/u-batajnici-14-000-kvadrata-zvrji-prazno-oprema-stoji-sta-se-desava-sa-kovid-bolnicima/, pristupljeno 19. 3. 2025.

[593] „Ni najvažnije odluke koje je država donela u okviru upravljanja pandemijom nisu bile po Ustavu i zakonima Srbije. Vanredno stanje na početku pandemije proglašeno je protivustavno, što su potvrdili mnogi naučnici i pravni stručnjaci. Oni su takođe tvrdili da su neke mere, poput potpune zabrane slobode kretanja građanima starijim od 65 godina, neustavne čak i u vanrednom stanju, dok je glavni organ upravljanja pandemijom – Krizni štab, bio nezakonito formiran, i nije imao nikakvu osnovu u srpskom pravnom sistemu. Mnogi pravni stručnjaci su tvrdili da su sudski postupci za vreme vanrednog stanja koji su vođeni onlajn bili nezakoniti.", Hercigonja, Prebić, op. cit., str. 8; uporediti i: Dimitrijević, Panić, op. cit., str. 9–11.

ljudska prava i slobode građana Srbije, pogotovo onih najstarijih (65 plus). Posledično su tokom ove krize uz državu zarobljavani i njeni građani. Sledstveno tome, ključni zadatak državnog aparata sile bio je da prinudi građane Srbije da se povinuju odlukama režima, iako su im one drastično ograničavale ljudska prava i slobode. Uprkos tome, jedan broj građana se svemu tome usprotivio i javno demonstrirao protiv sve obuhvatnijih restriktivnih mera, na šta je režim odgovorio brutalnom primenom policijske sile.[594]

Režim je, štaviše, sve vreme pokušavao da agresivnom i sveobuhvatnom medijskom kampanjom i političkim pritiscima oblikuje stavove građana Srbije prema pandemiji i načinu upravljanja zdravstvenom krizom po svojoj meri. Međutim, pošto je učestalo slao međusobno oprečne poruke javnosti, režim je dodatno zbunjivao građane, te izazivao podele između njih. Tome je direktno pogodovala trajna i snažna ukorenjenost teorija zavere u javnosti Srbije i sa tim povezana preovlađujuća socijalizacija neznanog broja njenih građana po manihejskom obrascu. Na takav zaključak upućuje podatak da je krajem 2020. godine čak nešto više od trećine građana Srbije (34,3%) sumnjalo da pandemija korona virusa uopšte postoji.[595] To je verovatno glavni razlog što je tada svega 4% građana smatralo da ovaj virus predstavlja „najveću unutrašnju pretnju ili rizik po nacionalnu bezbednost".[596] Odnosno, za znatno veći broj njih su u tom trenutku organizovani kriminal (26,5%) i korupcija (14,7%) predstavljali veću pretnju.[597]

Ipak, kada su ispitanici zamoljeni da između više tvrdnji ponuđenih u otvorenom pitanju, izaberu onu koja najtačnije izražava njihov stav prema pretnjama po nacionalnu bezbednost, preko tri petine njih (77,6%) najčešće je navodilo korona virus kao „glavnu pretnju", dočim je skoro polovina ispitanika (48,7%) pandemiju doživljavala kao „veliku" ili „veoma veliku" pretnju. Po sličnoj su učestalosti (49,9%) građani pristajali uz tvrdnju „da ugrožavanje javnog zdravlja izazvano epidemijom predstavlja pretnju zajednici u kojoj (...) žive".[598] U skladu sa tim, skoro dve petine pitanih (39,4%) ocenjivalo je da pandemija „loše" ili „veoma loše" utiče na njihov život. Za razliku od toga, skoro pa polovina njih (47%) čak je tvrdila da pandemija „nije" ili „nije mnogo" uticala na njihov život.

O čvrstoj vezi između režimskog tumačenja toka i posledica zdravstvene krize, kao i načina svog upravljanja njom, i stavova građana prema svemu tome,[599]

---

[594] Videti: https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-sta-do-sada-znamo-o-protestima/30716515.html, pristupljeno 20. 3. 2025.

[595] Uporediti: „Srbija u raljama pandemije COVID-19", op. cit., str. 6.

[596] Isto, str. 4.

[597] Isto.

[598] Isto.

[599] O tome svedoči podatak da je režim uspeo da u javnosti stvori sliku po kojoj je Kina tokom pandemije pružila najveću finansijsku i humanitarnu pomoć Srbiji. Sa tom se tvrdnjom složilo čak 75% ispitanika; uporediti: Isto, str. 8.

govori relativno visok iliti nepoljuljan stepen poverenja javnosti u rad državnih ustanova i njihovih čelnika. Preko dve trećine pitanih (64,4%) tada je smatralo da se ovdašnje zdravstvene ustanove „najbolje nose sa posledicama pandemije".[600] Blizu polovine anketiranih (48,2%) bilo je, uz to, uvereno da je Aleksandar Vučić, kao predsednik Republike, „najbolje rukovodio pandemijom". Nasuprot tome, malo više od trećine građana (33,4%) ocenjivalo je da je „predsednik loše ili veoma loše upravljao pandemijom COVID-19".[601] U takoreći podjednakoj srazmeri građani su oprečno ocenjivali učinak Kriznog štaba Vlade Srbije: skoro 39% njih je smatralo da je Štab dobro radio svoj posao, dok je 39,9% njih taj rad ocenilo kao „loš" ili „veoma loš".[602]

Uprkos tvrdnji režima da je Srbija sposobna da ublaži ekonomske i finansijske posledice pandemije, ogromna većina ispitanika (82,5%) bila je uverena da će pandemija loše uticati na domaću ekonomiju.[603] Slično tome, trećina pitanih je smatrala da pandemija loše utiče na „kvalitet demokratije u Srbiji".[604] U ovoj grupaciji kritički nastrojenih ispitanika, trećina njih (29,3%) procenjivala je da će doći do erozije demokratije u Srbiji. U skoro sličnom procentu (28,9%) bilo je u ovoj grupi onih koji su bili uvereni da odluke nadležnih ustanova i organa države ugrožavaju demokratiju, dok je skoro petina njih (24,1%) glavnu opasnost po demokratiju videla u slivanju vlasti i moći u ruke jednog čoveka.[605]

Godinu dana kasnije, neki od stavova građana Srbije prema pandemiji bili su delimično ili znatno izmenjeni. Vidno je porastao broj onih koji su u međuvremenu stekli uverenje da je pandemija „velika" ili „veoma velika" pretnja po nacionalnu bezbednost Srbije. Takav je stav iskazalo preko dve trećine pitanih (61%). Kada se njima pridoda i skoro petina (24%) onih koji su procenjivali da je pandemija „donekle pretnja", biva vidljivo da su mnogi građani Srbije tokom godinu dana od izbijanja pandemije osvestili većinu opasnosti, koje ona donosi. To potvrđuju i njihove ocene da pandemija predstavlja pretnju po ličnu bezbednost: da je ta pretnja „velika" i „veoma velika" smatralo je 43% pitanih, dok je trećina njih (31%) cenila da je reč o „delimičnoj pretnji". Procenat onih koji su bili uvereni da pandemija „uopšte nije pretnja", odnosno da je „mala pretnja" ovom je zgodom spao na petinu pitanih (21%).[606] Višestruko je u međuvremenu uvećan broj građana koji prihvataju da korona virus zaista postoji (75%), dočim je skoro petina pitanih (18%) ipak ostala u uverenju da on ne postoji.[607] Osno-

[600] Uporediti: Isto, str. 6.

[601] Isto.

[602] Isto.

[603] Isto, str. 7.

[604] Isto.

[605] Uporediti: Isto, str. 7.

[606] Videti: Grafikon 1, Maja Bjeloš, Srđan Hercigonja, op. cit., str. 2.

[607] Uporediti: Isto, str. 3.

vano je pretpostaviti da ovi ispitanici pripadaju grupaciji onih koji „ne želi da se vakcinišu", što je izjavilo skoro četvrtina (24%) pitanih. Kao glavni razlog za ovakvu svoju odluku oni navode da ne veruju postojećim vakcinama, odnosno da ne veruju vakcinama koje su dostupne u Srbiji.[608]

Znatan broj ispitanika je i po isteku prve godine pandemije, uprkos svemu, zadržao relativno visok nivo poverenja u državne ustanove i organe Srbije. To je poverenje u nekim slučajevima čak i naraslo. Primat su zadržale zdravstvene ustanove, čiji je upravljanje pandemijom preko dve trećine pitanih (65%) ocenilo kao „dobro" i/ili „izvrsno". Povećan je, u međuvremenu, i broj pitanih koji smatraju da predsednik Republike „dobro" (36%), odnosno „izvrsno" (22%) upravlja pandemijom. Valja zapaziti da je učestvovanje Kriznog štaba, Vlade Srbije, Narodne skupštine i policije u upravljanju pandemijom pozitivno vrednovalo preko polovine ispitanika. Među građanima je bilo, međutim, dosta onih koji su bili nezadovoljni radom pobrojanih ustanova i organa, a posebno radom Kriznog štaba (33%), te Narodne skupštine i Vlade (po 26%), kao i radom predsednika Republike (25%).[609] Nešto manje od polovine pitanih (49%) bilo je zadovoljno merama propisanim za suzbijanje širenja korona virusa, pa je nešto preko dve trećine njih (64%) tvrdilo da se pridržava mera koje su uvedene radi suzbijanja pandemije.[610] Preko dve trećine pitanih je bilo, takođe, zadovoljno načinom na koji su Vlada i Ministarstvo zdravlja (61%), odnosno zdravstvene ustanove (67%) organizovale i sprovele vakcinaciju.

Uprkos dominaciji pozitivnih ocena, neki su ispitanici bili uvereni da je način na koji režim upravlja pandemijskom krizom u mnogočemu ugrozio demokratiju u Srbiji. Kao dokaz za to, skoro dve četvrtine pitanih (38%) nevelo je „ograničavanje ljudskih prava i sloboda". Dok je nešto malo više od petine njih (22%) glavnu opasnost videla u „vanustavnoj koncentraciji moći u rukama predsednika Republike, te marginalizovanju parlamenta i pravosuđa". Uprkos tome, 19% pitanih bilo je uvereno da režimsko upravljanje pandemijom nije „uticalo na demokratiju".[611]

Po nalazima istraživača Centra, režim je medijski najvećma promovisao Kinu kao glavnog isporučioca pomoći Srbiji za suzbijanje pandemije. O tome svedoči podatak da je od marta 2020, pa do marta 2021. godine u domaćim medijima „bilo duplo više članaka o medicinskoj pomoći dobijenoj od Kine nego o pomoći dobijenoj od Rusije i EU zajedno".[612] Štaviše, „dve trećine tekstova o medicinskoj pomoći EU bilo je negativno, dok je 4/5 članaka o Kini bilo pozitivno, uz učestalo korišćenje reči i fraza, poput 'bratstvo' i 'čelično prijateljstvo'. Upravo zbog toga,

[608] Više o tome videti: Isto, str. 4.

[609] Uporediti: Grafikon 4, isto, str. 6.

[610] Uporediti: Grafikon 5, isto, str. 7.

[611] Uporedi: Grafikon 7, str. 9.

[612] Prema: Bjeloš, Hercigonja, op.cit., str. 10.

skoro polovina građana navodi da je Kina pružila najveću humanitarnu pomoć Srbiji, dok samo njih 12% misli da je to bila Evropska unija".[613]

UZALUDAN(?) PODUHVAT

Dileme, čini se, više nema oko razloga zbog kojih je dovoljan broj građana Srbije 2012. godine glasao za Vučića i SNS i omogućio im da zasednu na vlast. Nespornim se smatra da je Vučić uspešno – politički, medijski i propagandno – kapitalizovao brojna, obećanom demokratskom poretku nesvojstvena, politička i ekonomska nepočinstva prethodno vladajućih partija (DSS i DS) i njihovih čelnika: Vojislava Koštunice i Borisa Tadića. Procenjuje se, takođe, da je Vučić predizbornom najavom oštre borbe protiv korupcije[614] uspeo da sebi privuče ili da barem pasivizuje („beli listići") množinu razočaranih glasača bivšeg DOS-a, pa je to izgleda bilo presudno za njegovu izbornu pobedu. I ne samo to. Pobeda je Vučiću ujedno omogućila da deo izborne dobiti ponudi SPS-u kako bi kupio pristanak Ivice Dačića za učestvovanje u koalicionom vladanju Srbijom. Dakako, pod njegovom izravnom i izvršnom komandom.

Sva je prilika, međutim, da niko od zainteresovanih, a množina je takvih danas u Srbiji, neće ikad pouzdano saznati zbog čega je sve tzv. Zapad odlučio da uoči i tokom izbora javno i/ili skriveno potpomogne dolazak Aleksandra Vučića na vlast. Još je u opticaju teza, koju nije moguće egzaktno potvrditi niti opovrgnuti, po kojoj je Vučić tu podršku najvećma kupio tajnim obećanjem da će Srbija, pre ili kasnije, Kosovu priznati državni status. Čini se da je on tom zgodom čak uspeo da moćnicima EU, NATO-a i SAD predstavi sebe, odnosno Srbiju pod svojom vlašću, kao ključnog garanta mira i stabilnosti na Zapadnom Balkanu. Drugačije rečeno, Vučić je izgleda tad uspeo da rečene partnere ubedi kako on i Srbija neće zloupotrebljavati svoju centralnu poziciju u podregionu niti koristiti svoje političke, ekonomske, bezbednosne i demografske (etničke) kapacitete za izazivanje konflikta, tj. za obnavljanje oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Danas se, povrh svega učestalo nagađa, da je Vučić i sadašnju, prećutnu a čvrstu, podršku EU i SAD za svoju apsolutističku i diktaturi nagnutu, a nekontrolisanu vladavinu pribavio zahvaljujući tome što je na delu potvrdio svoju spremnost da multinacionalnim kompanijama sa Zapada omogući da u Srbiji, bez obzira na izgledne i trajne štete po nju i njene žitelje, obilno eksploatišu litijum i druge strateške sirovine. Na stranu to što je Vučić bočne podupirače za učvršćenje i produžetak svoje svevlasti izgradio tako što je prirodne resurse i strateške infrastrukturne poslove predao, po uglavnom tajnim ugovorima,

[613] Isto.

[614] Koja je najavljivala tužilačku istragu i sudsko procesuiranje aktera sporne 24 privatizacije; uporediti: https://www.youtube.com/watch?v=tSugNGtKNRU, pristupljeno 26. 3. 2025.

državnim i/ili privatnim kompanijama iz Kine i Rusije. Našlo se tu, dakako, mesta i za prebogate šeike i njihov kapital.

Uverljivom se utoliko čini teza, da su EU, NATO i SAD nakon rečenih izbora procenili kako je izvodljivo i potrebno Vučića i SNS podsticati da očuvaju (pro) demokratski poredak u Srbiji. Kao i da je zbog toga, neophodno i dugoročno isplativo novopristigle SNS posednike vlasti dodatno obrazovati i obučavati za vladanje po demokratskim načelima i vrednostima, te za primenu njima svojstvenih procedura, metoda i alatki. Zapadni su umešači tom zgodom bili posebno zainteresovani za to da podstaknu, potpomognu i ubrzaju, postkonfliktnu i postautoritarnu, reformu sektora bezbednosti Srbije.

O tome svedoči i ondašnji projekat Misije OEBS-a u Srbiji, kojim se htelo podržati „Konsolidovanje procesa demokratizacije u sektoru bezbednosti u Republici Srbiji", koji je finansijski podržala Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju.[615] U sklopu tog Projekta, Misija je pozvala BCBP da izradi priručnik za „Skupštinsku kontrolu i nadzor sektora bezbednosti Srbije". Istraživači i saradnici Centra[616] su taj posao uspešno okončali tokom oktobra i novembra iste godine, te poslanicima Narodne skupštine i javnosti Srbije isporučili obiman, detaljan i dokumentovan Priručnik.[617]

Izrada Priručnika je Centru i njegovim istraživačima donela višestruke i trajne koristi. Bila je to, pre svega, jedinstvena prilika za njih da svedu i uobliče svoja praktična iskustva i saznanja, koja su pribirali tokom napora Centra da, već od svog nastanka, građane i javnost Srbije familijarizuje sa konceptom demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad sektorom bezbednosti. Autori su tokom izrade Priručnika bili ujedno suočeni sa izazovom da iz brojnih teorijskih razmatranja izluče ključne svrhe, sržne sastojke i nosive principe ovog koncepta kako bi ih pretočili u metodski i sadržinski logičan sklop oblika, procedura, postupaka i sredstava za demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor svih aktera sektora bezbednosti Srbije.

Sve to je, povrh svega, trebalo iskazati jezikom (dnevne) politike i na način razumljiv i prihvatljiv ne samo za poslanike Skupštine već i za najširu javnost, uključujući u to i sve zainteresovane građane Srbije. Ovo tim pre, jer su potonji (građani), budući po Ustavu i zakonu jedini nosioci suvereniteta, nadležni i ovlašćeni da kontrolišu i nadziru (i) rad svojih izabranika u najvišem predstavničkom i zakonodavnom telu Srbije. Da bi u ovom poduhvatu uspeli, trebalo

---

[615] Uporediti: *Skupštinska kontrola i nadzor sektora bezbednosti Srbije. Priručnik*, Misija OEBS-a u Srbiji, BCBP, Beograd, novembar 2012. godine, impresum.

[616] Bogoljub Milosavljević, Gorana Odanović, Maja Bjeloš, Marko Milošević, Marko Savković, Predrag Petrović i Sonja Stojanović, Miroslav Hadžić, op. cit.

[617] Obima 201 strane, videti: Isto.

je da istraživači Centra, pored svega, imaju znanja i umeća za upodobljavanje Priručnika andragoškim i didaktičkim principima, metodama i sredstvima.

Dodatna je obaveza autora bila da sve buduće korisnike Priručnika potanko obaveste o strukturi, sastavu, činiocima i glavnim obeležjima sektora bezbednosti Srbije. To je zahtevalo poimenično navođenje svih njegovih tvorbenih subjekata, te popis i sažet opis njihovih bezbednosnih ovlašćenja i nadležnosti. Trebalo je, ujedno, izložiti ko to sve, po kom osnovu, zbog čega, kako i kad ima dužnost i ovlašćenje da uredno kontroliše i nadzire ceo ovaj sektor i sve njegove aktere. Bilo je zbog toga neophodno da Priručnik podseti potencijalne korisnike i na sve one ustavne i zakonske regule, kojima je u Srbiji utvrđen i uređen način raspodele, upotrebe i kontrole bezbednosne moći mesne države.

Glavnina je sadržaja Priručnika razmeštena u četiri, međusobno povezana, odeljka. Uvodni odeljak sažeto izlaže suštinu zamisli i prakse demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad državom i njenim aparatom sile i prinude.[618] Posebno su, pritom, izvedeni i razloženi ključni razlozi, zbog kojih svaka demokratski uređena politička zajednica treba i mora sistematski da obuzdava i da drži pod punom kontrolom i nadzorom fizičku silu i opasnu moć kojom raspolažu, pre svega, njena vojska, policija i službe bezbednosti.

Uporedo sa tim, predočene su glavne jezičke nedoumice oko zahvata, značenja, sadržine i upotrebne svrhe pojmova „kontrola" i „nadzor", koji bivaju u Srbiji korišćeni u javnom i političkom saobraćaju. Radi otklanjanja ili barem smanjivanja broja ovih nedoumica, najpre su sažeto prikazani putevi nastanka i razvoja – u evroatlantskom krugu tokom moderne – koncepta demokratske civilne kontrole i javnog nadzora državnog aparata sile i prinude. Ukazano je, ujedno, i na to da jezgro ovog koncepta izvire iz preke potrebe svakog demokratskog poretka da ustavom i zakonom osigura i naloži, a potom i da sistematski i sistemski kontroliše i nadzire tokove unutrašnje raspodele i upotrebe bezbednosne moći. A sve to kako bi (ne)uniformisani posednici ove opasne moći, ali i njihovi civilni nalogodavci, bili sprečeni da je (politički) zloupotrebljavaju. Svemu tome su na kraju ovog odeljka pridodate radne definicije ključnih pojmova predmetnog koncepta.[619] Time se htelo, uz ostalo, doprineti lakšem međusobnom sporazumevanje političkih aktera u Srbiji oko potrebe da njeni posednici bezbednosne moći i državne sile stalno budu pod budnom kontrolom Skupštine i javnom paskom građana.

Drugi odeljak Priručnika donosi „lične karte" svih posednika sile i oružja, koji su deo sektora bezbednosti Srbije.[620] Da bi predstava o svakom od njih bila upotpunjena i zaokružena, korišćen je set istih pokazatelja. Najpre su sažeto navođene njihove misije i zadaci, kao i način na koji se njima i u njima upravlja,

[618] Miroslav Hadžić, „Zamisao demokratske civilne kontrole i nadzora", op. cit., str. 3–24.

[619] Videti: op. cit., str. 18–19.

[620] Isto, str. 27–54.

odnosno komanduje. Iza toga sledi prikaz izvora iz kojih oni bivaju finansirani. Pošto je svakom od državnih posednika sile budžet glavno izvorište, priloženi su i podaci o procentualnom učešću njihovih troškova u (ondašnjem) bruto društvenom proizvodu Srbije. Tamo gde su podaci bili dostupni, navođen je i tadašnji broj zaposlenih u svakoj od ovih organizacija, odnosno organa i ustanova. Priložen je, takođe, Ustavni i zakonski osnov za osnivanje, unutrašnje organizovanje, upravljanje i/ili komandovanje, kao i za upotrebu svakog od državnih posednika sile. Istom je naznačavano ko to u njima i kako vrši unutrašnju kontrolu. Lista naoružanih činilaca sektora bezbednosti zaključena je podacima o privatnim bezbednosnim kompanijama u Srbiji. To zato što i one raspolažu nekim od policijskih ovlašćenja, zbog čega bi Skupština i njeni nadležni odbori trebalo redovno da kontrolišu i nadziru i njihov rad.

Prvo je izložena „lična karta" Saveta za nacionalnu bezbednost Republike Srbije. Tom su zgodom navedene misije, zadaci, ovlašćenja, nadležnosti i sastav Saveta. Prikazan je zatim način upravljanja njegovim radom, te zabeležno da on pored Kancelarije osniva i Biro za koordinaciju službi bezbednosti, koji čine sekretar Saveta i direktori bezbednosno-obaveštajnih agencija.[621]

Nakon toga su prikazane misije Vojske Srbije, te izloženi uloga, zadaci, delokrug, upravne nadležnosti i ovlašćenja Ministarstva odbrane. U tom su cilju priložene i organizacione sheme Ministarstva i Generalštaba Vojske, koje poslanicima – pogotovo tokom kontrole i nadzora – mogu pomoći da lakše otkriju ko to i kako u njima upravlja ili komanduje, odnosno ko je tu, kome i za šta sve odgovoran. Zasebno je naznačena uloga Inspektorata odbrane u unutrašnjoj kontroli rada VS i Ministarstva. Tome je priključeno podsećanje da bi rad Vojne policije, pored Inspektorata, po zakonu trebalo da kontroliše i vojnopolicijski inspektor.

Po istoj mustri su netom navedene misije policije, kao i delokrug, zadaci, ovlašćenja, nadležnosti i obaveze Ministarstva unutrašnjih poslova. To je potkrepljeno organizacionom shemom Ministarstva. Korisnicima Priručnika je skrenuta pažnja na to da su rad MUP-a i policije (bili) predmet trideset i četiri različita zakona i uredbe. Ujedno je naznačeno da je za unutrašnju kontrolu u MUP-u i policiji zadužen Sektor unutrašnje kontrole.

Slede potom „lične karte" bezbednosnih i obaveštajnih službi Srbije, iz kojih poslanici mogu saznati o njihovim misijama i zadacima, te o tome ko i kako njima upravlja ili komanduje. Za svaku od službi – Bezbednosno-informativna agencija, Vojnobezbednosna agencija i Vojnoobaveštajna agencija – prikazana je, takođe, shema njihove unutrašnje organizacije. Istom je navedeno ko je to u svakoj od Službi nadležan i obavezan da vrši unutrašnju kontrolu.

[621] Način rada Biroa propisan je „Zakonom o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije", *Službeni glasnik RS*, broj 116/07.

Uz sve to, Priručnik sadrži istorodne podatke o Upravi za sprečavanje pranja novca, Upravi carine, kao i o Poreskoj policiji. To, stoga, što svaki od ovih aktera poseduje neka od policijskih ovlašćenja, zbog čega bi i oni trebalo redovno da podleže skupštinskoj kontroli i nadzoru.

U trećem je odeljku detaljno razmatrana i razložena uloga Narodne skupštine u kontroli i nadzoru sektora bezbednosti. Korisnicima je radi toga najpre ukazano na to odakle sve izvire i na čemu sve počiva presudna moć i vlast Narodne skupštine u bezbednosnim poslovima države Srbije.[622] Iza toga su, a na osnovu Ustava, zakona i Poslovnika Skupštine, pobrojani i imenovani nosioci skupštinske kontrole i nadzora.[623] Istom je priložen detaljan i dokumentovan pregled pravnih uporišta za praktikovanje ove vrste kontrole i nadzora.[624] Ujedno su predočeni i opisani postupci, metode i sredstva kojima raspolažu Skupština, njena radna tela, kao i poslanici za kontrolu i nadzor predmetnog sektora.[625]

U sklopu toga je pobliže razrađen način na koji poslanici treba da postupaju pri razmatranju redovnih i vanrednih izveštaja Vlade i ministarstava nadležnih za bezbednost. Naznačena je, ujedno, važnost instituta „poslaničko pitanje", odnosno prava poslanika da postavljaju pitanja „u vezi sa aktuelnom temom". Sledi objašnjenje svrhe i postupka za primenu instituta „interpelacije", koji poslanici mogu i treba da koriste kada god hoće da u Skupštinu pozovu nadležnog ministra ili direktora neke od Službi kako bi im on bliže objasnio ili dao dodatne podatke o spornim činjenicama iz rada ustanove kojom rukovodi, odnosno o njenom (ne)postupanju u konkretnim bezbednosnim situacijama ili događajima.

Istom je predstavljeno „glasanje o poverenju Vladi i njenom članu", jer je reč o jednoj od najvažnijih i najsnažnijih alatki koju poslanici mogu koristiti u postupku kontrole i nadzora. Ona im, naime, omogućava da odmere i/ili sankcionišu političku i ličnu odgovornost Vlade i/ili njenih članova za eventualno loše provođenje bezbednosne politike Srbije, odnosno za nedovoljno dobro ili neuspešno upravljanje delom ili celinom sektora bezbednosti. U istom smeru deluje i pravo poslanika na osnivanje privremenih radnih tela Skupštine u formi „anketnih odbora i komisija" radi sticanja dodatnog i pouzdanog uvida u stanje u nekoj od bezbednosnih oblasti, te kako bi tom zgodom bile ujedno prikupljene i utvrđene (proverene) nove činjenice o pojedinim bezbednosnim pojavama ili događajima. Zbog toga je, uostalom, u Poslovnik Skupštine iz 2010. godine uvedeno pravo svakog člana nadležnog odbora za odbranu i unutrašnje poslove, odnosno za kontrolu službi bezbednosti, da zatraži i javno saslušanje o bilo kojoj bezbednosnoj pojavi u Srbiji, kao o reakciji nosilaca izvršne vlasti na nju. Poziv za

[622] Videti: Miroslav Hadžić, „Bezbednosna moć i vlast Narodne skupštine", op. cit., str. 57–62.

[623] Videti: Miroslav Hadžić, „Nosioci skupštinske kontrole i nadzora", isto, str. 63–65.

[624] Gorana Odanović, „Pravna uporišta", op. cit., str. 88–102.

[625] Gorana Odanović, „Postupci, metode i sredstva", isto, str. 66–74.

ovakvo saslušanje poslanici mogu poslati i stručnjacima iz akademske zajednice i/ili civilnog društva, kao i svakom od nosilaca izvršne vlasti.

Priručnik, ujedno, razrađuje „terensku posetu" članova nadležnih odbora službama bezbednosti, kasarnama, zatvorima ili policijskim stanicama.[626] To stoga što poslanicima ta aktivnost daje priliku da steknu direktan uvid u rad svakog od bezbednosnih aktera, te da o tome prikupe informacije iz „prve ruke", kao i da uspostave dijalog sa njihovim predstavnicima i zaposlenicima. Ključni je zadatak poslanika da tom prilikom, a posebno pri poseti Službama, proveravaju ustavnost i zakonitost njihovog rada kako bi, uz ostalo, saznali da li one i koliko poštuju ili krše ljudska prava i slobode građana Srbije. Priručnik zbog toga obaveštava poslanike i o tome na koji to način i pod kojim uslovima, te kojim sve to tajnim podacima oni imaju pravo da tokom kontrole ili nadzora pristupe.[627]

Priručnik poslanike naglašeno podseća da im skupštinska rasprava o veličini i strukturi budžeta i/ili o njegovom usvajanju dozvoljava da, ako zatreba, iskoriste svoje „kraljevsko pravo veta". Što je, u stvari, samo drugo ime za njihovu suvereno pravo da, prilikom određivanja visine budžeta za bezbednost i odbranu, direktno i presudno odlučuju o sastavu, brojnom stanju, snazi, obuci, naoružanju, opremi i nameni, pre svega, vojske, policije i Službi. U prilog tome Priručnik poslanike posebno podseća i na to kakvu sve ulogu oni imaju u procesu pripreme (godišnjeg) budžeta.[628] Povrh toga, zasebno je naznačena obaveza poslanika i Skupštine da redovno kontrolišu da li činioci državnog aparata sile svrsishodno, i u skladu sa zakonom, troše dodeljena im budžetska sredstva.[629]

Priručnik poslanike, takođe, obaveštava koji im sve to i čiji materijalni i ljudski resursi stoje na raspolaganju za uspešno obavljanje svoje kontrole i nadzorne uloge.[630] Zato je u izdvojenom pododeljku poslanicima ujedno ukazano na to ko im sve u tom poslu može biti koristan partner i saradnik. Posebno je pritom obrazlagana potreba Skupštine i nadležnih Odbora, kao i njihovih članova da, radi uspešne kontrole i nadzora, blisko sarađuju sa organima unutrašnje kontrole u vojsci, policiji, Službama i drugim posednicima bezbednosnih ovlašćenja. Ukazano je istom i na znatne koristi, koje Skupština i poslanici mogu imati od čvrste saradnje sa nezavisnim državnim organima, te organizacijama civilnog društva i medijima.[631]

Četvrti odeljak Priručnika predstavlja korisnicima šta bi sve trebalo da bude predmet skupštinske kontrole i nadzora.[632] Poslanici su tako dobili priliku da na

[626] Više o tome videti: Isto, str. 72–73.

[627] Uporediti: Okvir 3, „Pristup tajnim podacima", str. 69.

[628] Videti: Tabela 1, „Proces pripreme budžeta", op. cit., str. 71–72.

[629] Videti: Okvir 4, „Kontrola svrsishodnosti trošenja", op. cit., str. 71.

[630] Videti: Okvir 5, „Pravna i stručna podrška", op. cit., str. 73–74.

[631] Više o tome: Predrag Petrović, „Mogući partneri i saradnici", op. cit., str. 75–87.

[632] Više o tome: Gorana Odanović, „Predmet skupštinske kontrole i nadzora", op. cit., str. 105–108.

jednom mestu nađu podatke o tome koga i šta sve to, te kada i kako oni treba da kontrolišu i nadziru, a u sklopu toga i kako i zbog čega to oni treba zasebno da kontrolišu politiku nacionalne bezbednosti. Ovo tim pre, jer je Skupština jedina ovlašćena ne samo da usvaja strategiju nacionalne bezbednosti Srbije i druga strateška dokumenta[633] već je i jedina nadležna da proverava kako ih to Vlada i njeni organi sprovode.[634] Poslanicima su zato ponuđena i kontrolna pitanja, čijom bi primenom trebalo lakše da provere da li je tekuća politika nacionalne bezbednosti, koju sprovodi Vlada Srbije, saglasna sa izvornim i zvaničnim strateškim dokumentima.[635]

Istom je zasebno naznačena obaveza Skupštine i poslanika da redovno kontrolišu javne finansije.[636] Za tu je svrhu priređena i priložena „mapa kontrolora" javnih finansija. Poslanicima je, uporedo sa tim, ukazano na teškoće na koje mogu naići pri praćenju tokova javnog novca. Tome je, ilustracije radi, priložena kratka studija slučaja o nabavci „poverljivog" nameštaja u BIA.[637] Bio je to povod da Priručnik predoči po kom to postupku i kako treba kontrolisati i nadzirati poverljive nabavke.

Uz sve rečeno, četvrti odeljak sadrži zasebnu analizu obaveze Skupštine i poslanika da kontrolišu da li vojska, policija i Službe rade u skladu sa Ustavom i zakonom, kao i to da li njihovi pripadnici uredno poštuju ljudska prava i slobode građana Srbije. U sklopu toga, detaljno su razmatrane kontrola i nadzor službi bezbednosti, pa je skrenuta pažnja na glavne osobenosti i teškoće kontrole državnih aktera bezbednosti.[638]

> *U prilog tome, „navedena su tri posebno osetljiva područja delovanja državnih aktera iz sektora bezbednosti, u kojima mogu biti narušene zakonitost rada i poštovanje ljudskih prava. To su (1) diskreciona ocena; (2) prinudne i druge upravne radnje i (3) ovlašćenja za posezanje u ljudska prava. Ujedno je priloženo i pravno određenje 'nezakonite radnje', koje podrazumevaju 'postupanje (činjenje) i nepostupanje (nečinjenje) službenog lica', koja su protivna zakonu, drugim opštim aktima i propisima. Pod nepravilnim radom podrazumevaju se ponašanja koja stoje u suprotnosti sa pravilima dobrog i urednog vršenja uprave, kakva su neblagovremeno postupanje, nepreduzimanje mera, pristrasnost, tehničke greške i slično."*[639]

[633] Pregled strateških i planskih dokumenata videti: Dodatak 3, op. cit., str. 122–123.

[634] Detaljno o tome: Sonja Stojanović, „Kontrola politike nacionalne bezbednosti", op. cit., str. 109–123.

[635] Listu pitanja videti: op. cit., str. 112–114.

[636] Više o tome: Marko Savković, „Kontrola javnih finansija", isto, str. 124–129.

[637] Više: Marko Milošević, „Studija slučaja: 'Poverljivi' nameštaj", isto, str. 129–130.

[638] Videti o tome: Bogoljub Milosavljević, „Kontrola zakonitosti rada i poštovanja ljudskih prava", isto, str. 133–144.

[639] Uporediti: Isto, str. 131–133.

Zbog toga su ovom zgodom sačinjene brojne i detaljne praktične preporuke za poslanike kako bi njihova kontrola zakonitosti i poštovanja ljudskih prava bila delatna i učinkovita.[640] Tome je pridodata i studija slučaja o kontroli i nadzoru načina na koji Službe primenjuju posebne istražne mere i postupke. Ujedno su predočeni i međunarodni standardi u ovoj oblasti, koji su razvijani u okviru prakse Evropskog suda za ljudska prava.[641]

U rečenom je odeljku izložena još jedna studija slučaja, u kojoj je sažeto razmatran odnos između rodne ravnopravnosti i bezbednosti. Istom su prikazane obaveze Skupštine i poslanika da kontrolišu i nadziru da li državni akteri sektora bezbednosti Srbije, prilikom oživotvorenja njene bezbednosne politike, poštuju i osiguravaju rodnu ravnopravnost.[642] Pažnji (autora) Priručnika nije, dakako, izmakla ni obaveza Skupštine da kontroliše i nadzire tokove, sadržaje, oblike, metode, troškove, ciljeve i rezultate međunarodne bezbednosne saradnje Srbije, kao i njenog eventualnog učestvovanja u bezbednosnim integracijama. U prilog tome Priručnik sadrži tabelarni pregled mehanizama saradnje Srbije sa NATO-om. Zabeleženo je, ujedno, da su Skupština i poslanici nadležni i dužni da se, pri razmatranju izveštaja MO, posebno pozabave učestvovanjem Srbije, odnosno njene Vojske u međunarodnim mirovnim misijama.[643]

U separatu Priručnika (odeljak peti) izloženi su nalazi istraživanja Centra o vrsti, oblicima, predmetu i učestalosti kontrolnog delovanja Skupštine u periodu od 2006. do 2012. godine.[644] Bio je to povod da Priručniku bude dodat „Praktikum za skupštinsku kontrolu u nadzor". U njemu je najpre obrazložen dodatni smisao ovakvog poslaničkog pregnuća.[645] U sklopu toga je ponuđen model plana rada za oba odbora Skupštine, koji su nadležni za kontrolu i nadzor državnih posednike sile. Potom je, osloncem na odredbe Poslovnika Skupštine, rekonstruisan i u kratkim crtama prikazan spisak i redosled poslova i radnji, koje svaki od ovih odbora i njegovih članovi treba da obave pri praktikovanju svojih kontrolnih i nadzornih nadležnosti, među koje spada i razmatranje predloga zakona i drugih opštih akata. Potom su razložene i razvrstane radnje i postupci poslanika prilikom obaveznog razmatranja godišnjih i/ili periodičnih izveštaja Vlade, ministarstva nadležnih za bezbednost i/ili odbranu, kao i drugih državnih organa.

Istom su zgodom opisane svrha, smisao, sadržaj i metodika „informativne posete" poslanika Odbora vojsci, policiji, Službama i/ili drugim državnim

[640] Uporediti: Isto, str. 140–141.

[641] Isto, str. 142–144.

[642] Detaljnije videti: Maja Bjeloš, „Studija slučaja: Rodna ravnopravnost i bezbednost", op. cit., str. 144–151.

[643] Više videti u: Marko Savković, „Kontrola i nadzor bezbednosne saradnje i integracija", op. cit., str. 152–157.

[644] Gorana Odanović, „Pregled skupštinske kontrole", op. cit., str. 161–169.

[645] Miroslav Hadžić, „Praktikum", op. cit., str. 173–188.

organima, koji imaju neka od policijskih ovlašćenja. Na koncu je priložen pokazni primer plana za „terensku kontrolu i nadzor službi bezbednosti", koji poslanicima nudi protokol, postupke i sredstva, pomoću kojih treba da obave nameravanu kontrolu i/ili nadzor.

Centar do sada nije, nažalost, imao priliku da nekom od istraživačkih metoda prikupi i analizira stavove poslanika prema Priručniku kako bi saznao kako oni ocenjuju kvalitet i upotrebnu vrednost ovog pomagala. Otuda su izvan uvida ostali i podaci o tome da li se i koliko često, ako uopšte, poslanici Narodne skupštine Srbije u svom radu oslanjaju na uvide, upute i sugestije izložene u Priručniku.

Ako se o tome sudi na osnovu dosadašnjeg rada Skupštine pod rukovodstvom SNS-a, nameće se utisak da je Priručnik potpuno izvan vidokruga poslanika vladajuće većine. Što, usput budi rečeno, ne mora išta govoriti o njegovom kvalitetu i upotrebljivosti. Neki bi cinik čak mogao da pomisli kako vladajuća većina u Skupštini Priručnik i te kako koristi, ali na potpuno izokrenut način i za sasvim druge svrhe. Izgleda, naime, da poslanicima SNS-a Priručnik, uostalom kao i Poslovnik, nadasve služi kao vodič za uspešno sprečavanje Skupštine i ostalih poslanika da uredno primenjuju, pogotovo u sektoru bezbednosti, ijedno od svojih kontrolnih i nadzornih ovlašćenja.

Ništa čudno, jer je to samo još jedan pokazatelj izostanka vladavine prava i odstranjenosti pravne države u Srbiji. O tome direktno svedoči raširena i već duboko ukorenjena praksa visokih državnih dužnosnika iz SNS-a, na čelu sa Aleksandrom Vučićem, da bez zazora, takoreći svakodnevno i nekažnjeno, krše Ustav i zakon. Uz sve to, Ustav, zakon i drugi akti ne sadrže dovoljno jaka uporišta i čvrsta jemstva za učinkovitu demokratsku civilnu kontrolu i za javni nadzor bezbednosnih delatnika Srbije. Da bude teže, zakoni koji uređuju postupanje državnih posednika sile i oružja su, po pravilu, nepotpuni i neprecizni, a često i u međusobnoj koliziji.

Trajno izuzimanje ovdašnje vojske, policije i Službi od, ne samo skupštinske, kontrole i javnog nadzora, krajnji je produkt, uz ostalo, činjenice da za političke partije u Srbiji državni aparat sile od vajkada predstavlja centralni i najveći sastojak plena, koji osvajaju makar i na lažiranoj ili iznuđenoj pobedi na izborima. To, po pravilu, biva okončavano izravnim stavljanjem aparata državne sile pod kontrolu vladajuće partije i/ili centralnog vlastodršca. Sve to onda neizbežno i u konačnici pogoduje političkoj (partijskoj) zloupotrebi vojske, policije i Službi i njihovih pripadnika.

Povrh svega, čelni ešaloni vojske, policije i Službi, uostalom kao i njihovi pripadnici, nikad do sad nisu imali priliku da otkriju dobrobiti koje bi im mogla doneti striktna primena principa i normi demokratske kontrole i javnog nadzora u sektoru bezbednosti. Umesto toga, naoružani činioci državnog aparata

sile su, vođeni korporativnim instinktom za preživljavanje i za očuvanje svog dela socijalne i političke moći i vlasti, interno iznašli i razvili brojne mehanizme za sprečavanje i/ili obesmišljavanje svake spoljašnje, a pogotovo delatne i učinkovite, kontrole i nadzora njihovog postupanja, kao i načina na koji oni koriste svoja ovlašćenja. To je jedan od razloga što se, kako to potvrđuju ključni prevratni događaji u Srbiji i svim Jugoslavijama tokom XX veka, partijska i/ili lična kontrola nad vojskom, policijom i Službama na koncu često iskazivala kao obična politička pričina. Otuda su pravci daljeg društvenog razvoja Srbije, kao i izgledi za uspostavu u njoj demokratskog ustavnog i političkog poretka, prečesto i u konačnici presudno zavisili od (zlo)volje i interesa starešinskog kora i njima podređenih pripadnika državnog aparata sile i prinude.

PREDLOŽAK ZA (BUDUĆE) PROMENE

Čim su najavljene promene Ustava Srbije,[646] Centar se upustio u dodatno istraživanje zatečenih ustavnih rešenja kako bi mogao da sačini valjane predloge za celovito i kvalitetno uređivanje materije vezane za sektor bezbednosti i sve njegove činioce. A u sklopu toga i da sačini konkretne preporuke za dopunu i/ili izmenu onih, inače manjkavih, ustavnih rešenja o kontroli i nadzoru državnog aparata sile. Podsticaj za ovakvo pregnuće istekao je iz iskustva i znanja, koja su Centar i njegovi istraživači sticali tokom dugogodišnjeg i sistematskog praćenja i kritičkog ispitivanja kvaliteta i stepena pravne (ne)uređenosti područja bezbednosti u Srbiji.

Za tu je svrhu Centar, pored ostalog, uredno pratio i analizovao zakonodavne aktivnosti SNS nosilaca vlasti i moći u području bezbednosti, a posebno one koji dotiču prava i slobode građana Srbije. Tim su povodom podnošeni brojni amandmani na predložena zakonska rešenja. Istom je prikupljana javna podrška za sprečavanje usvajanja loših pravnih rešenja, jer se njima dalje ruinira i opstruira vladavina prava u Srbiji, zbog čega održiva ljudska bezbednost u njoj postaje takoreći nedostižna, što je samo drugo ime za rast broja i vrste unutrašnjih pretnji po ličnu i porodičnu sigurnost i bezbednost svakog ovdašnjeg građanina. Primat među tim pretnjama imaju brojni, otvoreni i/ili skriveni, udari SNS vlastodržaca na Ustavom i zakonom zajamčena ljudska prava i slobode. Zbog svega toga, Centar je se sve vreme uporno obelodanjivao na koje sve to načine, zarad kojih ciljeva i čijih interesa, kao i pomoću kojih alatki režim Aleksandra Vučića sistematski ograničava i krši ljudska prava i slobode žitelja Srbije.

Posebnu je pažnju istraživača Centra otuda privukla rešenost ondašnje vlasti da, bez javne rasprave, ozakoni biometrijsko prikupljanje i skladištenje ličnih

[646] U tom cilju je prvo Narodna skupština donela „Akt o promeni Ustava Republike Srbije", videti: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/AKT%20O%20promeni%20USTAVA%20RS,%202022.%20LAT.pdf.

podataka svih punoletnih građana Srbije. To je ponukalo BCBP da organizuje javnu raspravu[647] na temu „Biometrija između garancije i pretnje bezbednosti građana".[648] Uvodničar i voditelj rasprave Filip Ejdus je tom zgodom upozorio da je debata u Srbiji o biometriji svedena samo na probleme vezane za izradu novih pasoša i ličnih karata građana.

U raspravi su učestvovali Zaštitnik građana Saša Janković i Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić, dočim je Bojana Panić u ime MUP-a Srbije obrazlagala potrebu za biometrijskim prikupljanjem podataka. U debati su učestvovali i još neki od stručnjaka za ovu problematiku: Ninoslav Janjić iz „WLS Electronic", Ratimir Drakulić sa Fakulteta organizacionih nauka, kao i đakon Oliver Subotić iz Srpske pravoslavne crkve. Njima su se pridružili i nekoliki predstavnici drugih OCD-a, poput Dejana Milenkovića iz YUCOM-a i Aleksandra Pavića iz udruženja „Za život bez žiga".

Udarni argument predstavnice MUP-a bio je da primena biometrijske tehnologije donosi mnogo veće bezbednosne koristi nego što pravi štete, uprkos opasnosti od zloupotrebe tako pribavljenih podataka. Ona je u prilog tome navela, uz ostalo, da policija nikome ne može uzeti uzorak DNK bez odobrenja sudske vlasti, kao i to da su u policijskoj istrazi biometrijske karakteristike važan dokaz, pošto su univerzalne i nepromenljive. Bez odgovora je, međutim, ostalo pitanje čiji sve to biometrijski podaci treba da se nađu u evidenciji policije, kao i koliko dugo i kako će oni biti čuvani. U prilog korišćenju biometrijskih tehnologija Janjić je izneo tvrdnju kako konvencionalne šifre, koje koristi MUP, nisu danas dovoljne niti sigurne, te da umesto njih treba koristiti podatke sa tela kao šifre (otiske prstiju, biometriju ruke, dužice, boje glasa).

Nasuprot tome, Ratimir Drakulić je upozorio da pravo na privatnost podrazumeva pravo pojedinca da kontroliše koji lični podaci, na koji način i kome sve mogu biti dostupni. Podsetio je stoga da se „informaciona privatnost" sastoji od pet različitih prava: (1) pravo na obaveštenost; (2) pravo na odgovarajuće korišćenje podataka; (3) pravo pristupa i uvida; (4) pravo ispravke i (5) pravo na korišćenje pravnih sredstava. Utom je Zaštitnik građana naglasio da u ovoj stvari presudan treba da bude princip da „ograničenje prava i sloboda pojedinaca sme biti izvedeno samo uz njihov pristanak". O nedostatku odgovarajuće zakonske regulative govorio je Dejan Milenković, jer zaštita podataka o ličnosti jeste samo jedan sastojak prava na privatnost, za koje je Ustav Srbije i uveo institut zaštite podataka o ličnosti, koji tek treba bliže urediti zakonom. Pošto je odnosni zakon (bio) nepromenjen od 1998. godine, jasno je da Srbija nema odgovarajući zakonski okvir za regulisanje ove oblasti. U vezi sa tim, Poverenik Rodoljub Šabić naglasio je da svako organizovano društvo mora biti svesno mogućnosti zloupotrebe informacionih tehnologija. Ono,

[647] Održana 28. 2. 2012. u Medija centru u Beogradu.

[648] Ova je rasprava bila, inače, deo projekta Centra posvećenog „Povećanju učešća građana u bezbednosnoj politici", odnosno njegovog odeljka „Bezbednost, biometrija i ljudska prava". Podršku za ovaj projekat Centru je dao Institut za održive zajednice (ISC) kroz donaciju USAID-a, Arhiv Centra.

zato, ne sme smetnuti sa uma da je njegova najveća vrednost sloboda, koja uvek može biti ugrožena sve dok postoji mogućnost zloupotrebe podataka o ličnosti. Protivljenje primeni biometrijske tehnologije Šabić je na kraju podupro činjenicom da ta materija u Srbiji nije valjano zakonski uređena.

Prema mišljenju đakona Olivera Subotića, najopasnija posledica primene biometrije jeste porast nepoverenja između građana i države. On je pritom podsetio da su doskoro biometrijski podaci uzimani samo od kriminalaca, a sada će biti uzimani od svih građana. Zato je naglasio da je obaveza države da kritički razmotri sve mogućne posledice uvođenja biometrije zbog opasnosti da ona pogoduje nastanku totalitarnog okruženja u Srbiji. Zbog toga je i Aleksandar Pavić upozorio kako je glavna nepoznanica to ko će biti vlasnik biometrijskih podataka uzetih od građana.

Raspravu je zaključio Filip Ejdus upozorenjem da je u Srbiji na delu trend decentralizacije primene specijalnih mera (i ovlašćenja), čime namesto jednog „Velikog brata" u njoj bivaju stvarana brojna „mala braća".[649]

O posvećenosti Centra (pre)uređenju zatečene ustavne i zakonske regulative svedoči, kako je ranije već zabeleženo, niz modela zakona iz oblasti bezbednosti i odbrane, koje su izradili i javnosti predočili njegovi istraživači i saradnici.[650] Njima je ovom zgodom pridružen i „Model zakona o službama bezbednosti Srbije",[651] koji su Bogoljub Milosavljević i Miroslav Hadžić završili septembra 2016. godine da bi ga potom javnosti predstavili u Beogradu, Novom Sadu, Novom Pazaru i Nišu.[652]

Odredbe ovog modela prvenstveno nude precizne pravne pretpostavke i čvrsta jemstva za delotvornu i učinkovitu kontrolu i nadzor službi bezbednosti Srbije. Model, u tom cilju, utvrđuje sveobuhvatno i precizno ko je to sve, kada, po kakvom postupku, kao i kojim sve sredstvima ovlašćen i nadležan, pa time i obavezan da kontroliše i nadzire Službe. Zbog toga je ova materija smeštena u zasebnu glavu predloženog modela zakona.[653]

Model, uz to, sadrži nekoliko predloga i rešenja za promenu strukture i sastava bezbednosno-obaveštajnog (pod)sistema Srbije. Za tu bi svrhu u prvom koraku trebalo objediniti dve postojeće vojne službe (VBA i VOA) u jednu – Vojnoobaveštajno bezbednosnu agenciju (VOBA). Istom je predviđeno osnivanje Generalnog inspektorata službi bezbednosti, kao posebne službe Vlade Srbije.[654] Namera je bila da na taj način organi unutrašnje kontrole Službi budu izuzeti iz upravne i/ili komandne nadležnosti svojih direktora kako bi im bila osigurana profesionalna

[649] Više o tome na: https://bezbednost.org/publikacija/biometrijska-identifikacija-i-pravo-na-privatnost-2/.

[650] Njihov popis i detaljan prikaz dat je u prethodnim poglavljima Monografije.

[651] Dostupan na https://bezbednost.org/?s=model+zakona++o+slu%C5%BEbama+bezbednosti+Srbije&lang=sr.

[652] Više o tome na: https://bezbednost.org/u-gradovima-srbije-predstavljen-model-zakona-o-sluzbama-bezbednosti/.

[653] Glava VI, član 53–66, op. cit.

[654] Članovi 1, 55 i 56, *Model*, op. cit.

nezavisnost i puna samostalnost u obavljanju svog posla. Novinu donosi i predlog za osnivanje Tehničkog operativnog centra kao posebne organizacije „koja pruža objedinjene tehničke usluge Službama i policiji prilikom primene zakonom utvrđenih posebnih mera i postupaka, odnosno posebnih dokaznih radnji, kojima se vrši tajni nadzor elektronskih komunikacija, telekomunikacijskih usluga i informacionih sistema".[655] Ovakvo rešenje bi nalagalo da iz poseda Službi bude fizički izuzeta tehnička oprema, koju one koriste pri primeni posebnih mera i postupaka, kako bi ona potom bila skoncentrisana u Tehničkom centru. Primenom ovog rešenja bili bi otklonjeni ili barem umanjeni, uvek prisutni, rizici od političke i partijske, kao i naredbodavne zloupotrebe ovlašćenja Službi za prikupljanje podataka posebnim, vazda tajnim, postupcima i merama.

Radi valjane pripreme za stručni doprinos javnom oblikovanju predloga ustavnih rešenja u oblasti bezbednosti po demokratskim standardima, istraživači Centra su najpre, uz podršku NED Fondacije, pretražili celokupno ustavno nasleđe Srbije.[656] Ovim je zahvatom stečen uporedni uvid u negdašnja ustavna rešenja vezana za bezbednost i odbranu, kao i za položaj i delokrug aparata državne sile u Srbiji. Saznato je, ujedno, ko je sve to bio ovlašćen i nadležan (obavezan), te kada, po kom postupku i kojim sredstvima da kontroliše i nadzire vojsku, policiju i Službe.[657] Istraživači su, uz to, prikupili, analizirali i tabelarno prikazali ustavna rešenje u oblasti bezbednosti i odbrane iz 50 drugih zemalja.[658]

Čitav je poduhvat zaokružen izradom tri zasebne studije, kojima su predmet istraživanja bile najavljene promene Ustava Republike Srbije. U okviru prikaza glavnog sadržaja svake od studija, na kraju će biti predočene preporuke autora za dopunu, odnosno izmenu i unapređenje odredaba Ustava vezanih za oblast pravosuđa, odnosno za bezbednosti. Da ti predlozi ne bi tokom prepričavanja ovde bili izobličeni, ta kako bi bio sačuvan njihov izvorni sadržaj i smisao, preporuke su najvećma navođene *in extenso*.

Pošto pravosuđe ima ključnu ulogu u kontroli ustavnosti i zakonitosti postupanja državnog aparata sile, a posebno Službi, Centar je angažovao Marinu Matić Bošković iz Udruženja tužilaca Srbije, da analizira sadržaje, metode, zadatke i ciljeve ustavne reforme pravosuđa.[659] U uvodu njene studije su prvo kratko pri-

[655] Poglavlje VIII Modela detaljno uređuje ovlašćenja i nadležnosti Tehničkog centra; videti: članovi 67–70, op. cit.

[656] Videti: „Bezbednost države i građana u srpskoj ustavnoj tradiciji. Pregled odredaba u oblasti bezbednosti u ustavima koji su važili u Srbiji 1835–2006.", BCBP, Beograd, januar 2018.

[657] Videti: „Bezbednost države i građana u srpskoj ustavnoj tradiciji. Pregled odredaba u oblasti bezbednosti u ustavima koji su važili u Srbiji 1835–2006.", BCBP, Beograd, januar 2018.

[658] *Constitutional Provisions in the Area of Security: a comparative table*, Belgrade Centre for Security Policy, Belgrade, 2017.

[659] Videti: Marina Matić Bošković, „Ustavna reforma pravosuđa u Srbiji", Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, mart 2018.

kazani tokovi nastanka ideje i zahteva za promenu Ustava, kao i prateće odluke i mere Vlade Srbije tim povodom. U takve spada i „Pravna analiza ustavnog okvira pravosuđu u Srbiji", koju je izradila Radna grupa Komisije za sprovođenje „Nacionalne strategije nezavisnosti pravosuđa".[660]

Drugi odeljak sažeto izlaže demokratske standarde, koje reformom treba dostići kako bi pravosuđe steklo nezavisnost, koga pak ne može biti bez nezavisnog sudstva i samostalnog javnog tužilaštva.[661] Posebno je naznačena važnost postupaka i merila, po kojima bi sudije trebalo da budu birane i karijerno vođene da bi mogle da nezavisno postupaju. Tome je dodato ko to sve, pod kojim uslovima i na koji način utvrđuje i/ili sankcioniše odgovornost sudija za (ne)postupanje. Istom je razloženo i dokumentovano na koje sve to načine i po kojim postupcima javnim tužiocima, a u skladu sa načelom vladavine prava, mora biti osigurana nezavisnost i samostalnost rada kako bi oni postupali nepristrasno.[662]

Zbog toga je posebno naglašeno da se „nezavisnost, odnosno samostalnost javnog tužilaštva, određuje (se) načinom izbora, odnosno načinom imenovanja javnih tužilaca, stalnošću funkcije i postojanjem zabrane uticaja na rad javnog tužilaštva i postupanje javnog tužioca u predmetima".[663] Mada je javno tužilaštvo u članu 156 Ustava RS definisano kao samostalni državni organ, izostale su ustavne garancije za njegovu funkcionalnu nezavisnost. To je jedan od razloga zbog kog je javno tužilaštvo, zahvaljujući ujedno „rigidnim elementima (svoje – *M. H.*) hijerarhije i monokratskom uređenju", neposredno izloženo „politizaciji i uticaju izvršne vlasti".[664]

Sledi potom sažet prikaz ključnih manjkavosti važećih odredaba Ustava koje se odnose na sudove i javno tužilaštvo. Najpre je upozoreno da on ne sadrži definiciju pojma suda i njegove nadležnosti, kao što je ovaj akt propustio da izrekom utvrdi i zajemči nezavisnost javnog tužilaštva od izvršne i zakonodavne vlasti. Naznačeno je, uz to, da Ustav u odredbama koje se odnose na pravosuđe ne razrađuje načelo vladavine prava, te propušta da utvrdi da su sudije i javni tužioci nadležni za zaštitu vladavine prava.

Posebna je pažnja u analizi posvećena izboru nosilaca pravosudnih funkcija, pa je sugerisano da bi „opšti pristup izmenama Ustava RS trebalo (bi) da podrazumeva da sve nosioce pravosudnih funkcija biraju pravosudni saveti i da se na taj način isključi mogući uticaj politike na njihov izbor".[665] Iz istog je razloga

[660] Prema: Isto, op. cit., str. 5.

[661] Više o tome: op. cit., str. 6–10.

[662] Uporediti: op. cit., str. 7 i 8.

[663] Isto, str. 10.

[664] Više videti: Isto, str. 9 i 10.

[665] Isto, str. 11.

predloženo ukidanje i probnog mandata „sudija i javnih tužilaca koji se prvi put biraju na funkciju".[666]

Pri svođenju glavnih nalaza autorka zaključuje da „predloženi Radni tekst amandmana na Ustav RS[667] predstavlja korak unazad kada je reč o nezavisnosti pravosuđa i ne vodi usklađivanju uređenja srpskog pravosuđa sa evropskim standardima".[668] Do toga je, po njenom mišljenju, došlo i zbog manjkave procedure, po kojoj su vođene konsultacije, odnosno po kojoj je izrađivana radna verzija amandmana. Na to ukazuje i činjenica da su pisci amandmana uglavnom ignorisali preporuke Venecijanske komisije.

Istom je naglašeno da Radnim tekstom „predloženi sastav Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, odnosno Visokog saveta tužilaca, omogućava da izvršna i zakonodavna vlast direktno utiču na rad ovih tela". Ukazano je stoga da „evropski standardi posebnu pažnju posvećuju načinu izbora i karijernog napredovanja sudija i tužilaca", te nalažu da „odluku o izboru mora doneti telo nezavisno od izvršne i zakonodavne vlasti".

Upozoreno je, takođe, da prema evropskim standardima, „većinu članova pravosudnih saveta trebalo bi da čine sudije, odnosno tužioci koje su izabrale njihove kolege. Izbor članova saveta trebalo bi da bude transparentan i da omogući imenovanje osoba od integriteta, na osnovu objektivnog i transparentnog procesa izbora. Mandat članova saveta trebalo bi da bude zakonom zaštićen od neosnovanog razrešenja".[669]

U prilog tome analiza sugeriše „da izmenama Ustava trebalo bi predvideti da Republičkog javnog tužioca takođe bira Državno veće tužilaca, ali bi mandat Republičkog javnog tužioca trebalo da bude duži od sadašnjeg, na primer, 7 ili 9 godina, kao i da se ukine mogućnost ponovnog izbora, jer, prema shvatanju Venecijanske komisije, mogućnost reizbora predstavlja potencijalni rizik za nepristrasan rad".[670]

Uočeno je, pored toga, da Radni tekst „isključuje nepremostivost sudija i javnih tužilaca, odnosno zamenika javnog tužioca, i omogućava njihovo upućivanje (u druge sudove ili tužilaštva – *M. H.*), pri čemu se ne definišu jasni kriterijumi za to", i to uprkos činjenici da je po evropskim standardima neophodno „garantovati stalnost sudijske funkcije", pa otuda i „upućivanje iz jednog suda u drugi nije moguće bez saglasnosti sudije".

Primećeno je ujedno da Radni tekst predviđa „mogućnost da izvršna vlast (ministar pravde) ima ovlašćenje za pokretanje disciplinskih postupaka". Ovakvo rešenje prenebregava evropske standarde u vezi „odgovornosti sudija i javnih

[666] Isto, str. 12.

[667] Videti: https://www.mpravde.gov.rs/files/amandmani%20za%20objavljivanje1.pdf.

[668] Isto, str. 17.

[669] Isto, str. 14.

[670] Isto, str. 11.

tužilaca", koji nalažu da „disciplinski postupak mora da sprovodi nezavisno telo, a nosiocima pravosudne funkcije mora se garantovati pravično suđenje".[671]

Autorka uz to nalazi da Radni tekst, povrh ili pre svega, odstupa od opredeljenja Nacionalne strategije reforme pravosuđa iz 2013. godine, kao i onih iz Akcionog plana za Poglavlje 23, koji je usvojila Narodna skupština, po kojima Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca, odnosno Visoki savet pravosuđa treba da imaju isti sastav, isti način izbora, iste nadležnosti.[672] Ovo je tim potrebnije, jer „sudski i tužilački saveti trebalo bi da preuzmu punu nadležnost nad pravosudnom upravom, što podrazumeva nadležnost za upravljanje ljudskim resursima (sudije, javni tužioci, zaposleni u sudovima i javnim tužilaštvima), kao i za upravljanje finansijskim resursima, kako bi se smanjila mogućnost spoljnih uticaja na pravosudni sistem".[673]

Analiza sadrži niz preporuka za poboljšanje i/ili izmenu Radnog teksta amandmana, odnosno za reformu pravosuđa Srbije po demokratskim standardima:

(Preporuke:

1. Potrebno je da se u konsultacije o amandmanima na Ustav RS „uključe strukovna udruženja i deo civilnog društva kako bi konsultativni proces postao kvalitetniji i kako bi se omogućila argumentovana rasprava".[674]

2. „Radni tekst je neophodno menjati kako bi se otklonili nedostaci koji su uočeni, a koji se odnose na izbor, napredovanje, disciplinsku odgovornost i razrešenje sudija i javnih tužilaca".[675]

3. „Potrebno je preispitati sastav Visokog saveta sudstva i Visokog saveta tužilaca", jer „Radni tekst amandmana (...) ne obezbeđuje nezavisnost ovih tela koja bi trebalo da odlučuju o karijeri nosilaca pravosudnih funkcija". Zbog toga bi u rad ovih saveta trebalo da budu „direktno uključeni predstavnici strukovnih udruženja i civilnog društva", kao što bi i „sudski, odnosno tužilački savet trebalo da zadrži neparan broj od 11 članova, s tim što bi šest članova trebalo da budu sudije, odnosno tužioci koje biraju neposredno kolege na opštem izboru, obezbeđujući tako zastupljenost svih nivoa sudova/tužilaštva, bez uloge Narodne skupštine".[676] Takođe, preostalih pet članova ovih saveta trebalo bi da „čine predstavnik advokature, kog predlaže Advokatska komora Srbije, a bira Narodna skupština, predstavnik profesure, kog predlažu svi pravni fakulteti u Srbiji, a bira Narodna skupština, predstavnik civilnog društva na predlog Konventa (...), a (koga – *M. H.*) imenuje Narodna skupština, kao i dva istaknuta pravnika, od

[671] Isto, str. 6.

[672] Isto, str. 15.

[673] Isto, str. 16.

[674] Isto, str. 18

[675] Isto, str. 18.

[676] Isto, str. 15.

kojih jednog bira strukovno udruženja sudija, odnosno tužilaca, a drugi se bira na javnom konkursu i imenuje ga Narodna skupština.[677]

4. Isto tako „potrebno je izmeniti nadležnosti Visokog saveta sudstva i Visokog saveta tužilaca kako bi se omogućilo da (oni – *M. H.*) u punoj meri upravljaju pravosudnim sistemom".[678]

5. Pri „uređenju javnog tužilaštva neophodno je predvideti moderna rešenja, koja će voditi ukidanju stroge hijerarhije i monokratskog uređenja".

6. „Neophodno je građanima približiti značaj nezavisnog pravosuđa, njegovu ulogu, način na koji štiti građane od druge dve grane vlasti itd." To stoga što „primetno je da poslednjih desetak godina postoji negativna kampanja protiv pravosuđa, koja se u fazama reforme pojačava. Kampanjom se u prvi plan stavljaju loši rezultati pravosuđa, kao i pojedinačni predmeti, u kojima pravosuđe nije uspelo da zaštiti prava građana i „obezbedi ostvarenje pravde".[679]

7. „Civilno društvo, akademska zajednica i profesionalna udruženja morali bi u narednom periodu da osmisle način na koji će građanima prikazati pravosuđe u drugačijem svetlu i pojasniti da je pravično suđenje moguće samo u nezavisnim pravosudnim sistemima, a ne u onim koja se nalaze pod 'starateljstvom' izvršne ili zakonodavne grane vlasti."[680]

Uprkos brojnim stručnim i javnim kritikama,[681] Narodna skupština je usvojila, delimično prerađene i doterane, amandmane na Ustav RS. Pritom su zadržani ključni mehanizmi, pomoću kojih posednici vlasti mogu da ugrožavaju i ograničavaju nezavisnost suda i samostalnost javnog tužilaštava.[682] Kobne posledice podređenosti suda i javnog tužilaštva političkim moćnicima na čelu sa Aleksandrom Vučićem ogoljene su i izvedene do krajnjih konsekvencija tokom tekućih masovnih protesta studenata i građana Srbije. Zorno je da Vučić i njegovi doglavnici sud i javno tužilaštvo dnevno (zlo)upotrebljavaju i koriste za progon i kažnjavanje svih svojih oponenta i političkih protivnika.

U drugoj je studiji Bogoljub Milosavljević ispitivao kako Ustav RS iz 2006. godine uređuje sistem bezbednosti Srbije.[683] Najpre su predočene manjkavosti postojećih rešenja, jer Ustav „ne daje određenje svih elemenata tog sistema, niti nudi pouzdane pretpostavke za zaključivanje o tome šta predstavlja sistem bez-

[677] Isto, str. 15.

[678] Isto, str. 18.

[679] Isto, str. 18.

[680] Isto..

[681] Videti: Aleksa Nikolić, „Teze i antiteze ustavnih amandmana u oblasti pravosuđa"; https://www.researchgate.net/profile/Aleksa-Nikolic-5/publication/377078616_ .

[682] Videti: Centar za pravosudna istraživanja smatra da Nacrt omogućava dalje ugrožavanje nezavisnosti suda i samostalnosti javnog tužilaštva; https://paragraflex.rs/dnevne-vesti/030518/030518-vest2.html.

[683] Bogoljub Milosavljević, *Sistem bezbednosti Republike Srbije: ustavne dimenzije*, BCBP, Beograd, mart 2018.

bednosti u organizacionom i funkcionalnom smislu, ko njime upravlja i kako to čini, kao ni na koji se način ostvaruju demokratska i civilna kontrola i javni nadzor nad akterima ovog sistema".[684] Štaviše, Ustav uopšte ne koristi pojmove „sistem bezbednosti" niti „sistem odbrane", mada su oni kasnije uvedeni u „Strategiju nacionalne bezbednosti", odnosno u „Strategiju odbrane".

Uz to, Savet za nacionalnu bezbednost nije predmet ustavne regulacije, dok su „nadležnosti najviših organa vlasti u upravljanju sistemom bezbednosti samo (su) delimično regulisane. Od strateških dokumenata, Ustav RS imenuje samo Strategiju odbrane, a jedino za Vojsku Srbije utvrđuje da se nalazi pod demokratskom i civilnom kontrolom", kao što je i samo naznačena obaveza Narodne skupštine da nadzire Službe.[685]

Autor je potom grupisao odredbe Ustava, koje se izravno tiču sistema bezbednosti i detaljno ih analizirao.[686] Pritom je uredno beležio i komentarisao sve uočene nedostatke.[687] Zorna je tako nedoslednost pri razradi i konkretizaciji bezbednosnih nadležnosti i obaveza Republike Srbije. Očigledan je i „nedostatak posebnih ustavnih ovlašćenja za skupštinski nadzor nad radom drugih bezbednosnih organa (Vojske Srbije i policije), kao i za usvajanje strateškog dokumenta o nacionalnoj bezbednosti (koji je hijerarhijski viši dokument od strategije odbrane)".[688] Ustav, uz to, ne sadrži zasebne odredbe koje utvrđuju nadležnosti Vlade u sistemu bezbednosti, kao što nema ni odredbu o ulozi predsednika Republike u Savetu za nacionalnu bezbednost, koji takođe nije ustavna kategorija. Vidno je, ujedno, da je Ustav propustio da bliže uredi „druge misije i zadatke Vojske", kao što nije naložio i zajemčio političku neutralnost Vojske niti njenu nepristrasnost. Istom je izbegnuto da se bliže uredi i utvrdi odgovornost predsednika Republike za komandovanje Vojskom. Upozoreno je istovremeno na neujednačenu terminologiju, koju Ustav koristi kad uređuje koja to ljudska prava i slobode, te kada, pod kojim to uslovima i u kojoj meri mogu, a u interesu nacionalne bezbednosti, biti ograničena ili od njih može biti odstupljeno.

U drugom odeljku studije praćena je, analizirana i komentarisana geneza ustavnih rešenja u oblasti bezbednosti i odbrane od „socijalističkih ustava do Ustava RS" kako bi se „1) utvrdilo postojanje ili nepostojanje određene tradicije u regulisanju ove materije ili uticaja ranijih ustavnih rešenja na aktuelna rešenja i

[684] Bogoljub Milosavljević, op. cit., str. 5.

[685] Isto, str. 5–6.

[686] „(1) odredbe o nadležnostima Republike Srbije i drugih nivoa vlasti u oblasti bezbednosti; (2) odredbe o nadležnostima Narodne skupštine i predsednika Republike; (3) odredbe o Vojsci Srbije; (4) odredbe o ograničenjima pojedinih ljudskih prava u interesu bezbednosti i (5) odredbe o ratnom i vanrednom stanju." Isto, str. 6.

[687] Uporediti i videti: Isto, str. 6–10.

[688] Isto, str. 6–7.

2) procenio stepen ostvarenog napretka u tome".[689] Predmet analize bili su Ustav SFRJ iz 1974. godine, Ustav Republike Srbije iz 1990, Ustav SRJ iz 1992, Ustavna povelja Državne zajednice Srbije i Crne Gore iz 2003. godine.[690]

Potom su (odeljak 3) kratko prikazana i uporedno analizirana ustavna rešenja u drugim zemljama, koja bi mogla biti koristan izvor pri izradi boljeg ustavnog okvira za uređenje oblasti bezbednosti i odbrane Srbije.[691]

Studiju okončavaju (odeljak 4) detaljni predlozi za unapređenje rešenja Ustava RS glede područja i sistema bezbednosti.[692]

(Preporuke:

1. „Treba proširiti zahvat regulisanja sistema bezbednosti tako što bi se Ustavom uredila sva najbitnija pitanja, koja čine osnove ovog sistema i koja se navode u narednim tačkama. Odredbe o tome, osim odredaba o ratnom i vanrednom stanju, mogle bi se prvenstveno sistematizovati u okviru posebne celine, odnosno na mestu sadašnjeg pododeljka Ustava RS, koji uređuje Vojsku Srbije i koji bi promenio naziv (ili na drugom odgovarajućem mestu)."

2. „Kao principe, odnosno ustavna načela sistema bezbednosti trebalo bi posebno utvrditi da je bezbednost Republike Srbije i njenih građana opšte i javno dobro, da je bezbednost građana ključni preduslov za održivu bezbednost Republike Srbije, da je sistem bezbednosti jedinstven sistem, da su organi bezbednosti potčinjeni civilnim vlastima, koje njima upravljaju i komanduju u skladu sa Ustavom i zakonom, i za to snose političku odgovornost, da je rad bezbednosnih organa pod demokratskom civilnom kontrolom i javnim nadzorom, da se organi bezbednosti osnivaju zakonom i da u svom radu moraju poštovati ljudska prava i vladavinu prava i biti interesno, politički i ideološki nepristrasni."

3. „Odredbama Ustava treba utvrditi sve misije i ciljeve Vojske Srbije, kao i osnovne misije i ciljeve policije i službi bezbednosti. Takođe, bilo bi poželjno urediti način imenovanja i razrešenja načelnika Generalštaba, direktora policije i direktora službi bezbednosti. Osim zabrane članstva u političkim strankama, pripadnicima Vojske, policije i službi bezbednosti trebalo bi zabraniti i političko delovanje (bavljenje političkim aktivnostima)."

4. „U članu 97 Ustava dopuniti tačku 4 tako da Republika Srbija uređuje i obezbeđuje 'sistem bezbednosti Republike Srbije i njenih građana; mere za slučaj ratnog i vanrednog stanja'."

5. „Među nadležnosti Narodne skupštine, pre strategije odbrane, uvrstiti donošenje strategije nacionalne bezbednosti, a eventualno i spoljnopolitičke

[689] Isto, str. 10.

[690] Glavne nalaze videti: Isto, str. 10–15.

[691] Detalje videti: Isto, str. 15–21.

[692] Prema: Isto, str. 21–22.

strategije. Takođe, uneti odredbu o tome da je Narodna skupština nadležna da, pored službi bezbednosti, nadzire Vojsku Srbije i policiju, kao i druge državne organe i službe, kojima zakon dodeljuje određena policijska ovlašćenja."

6. „U okviru odredaba o ovlašćenjima predsednika Republike predvideti da on snosi odgovornost za komandovanje Vojskom Srbije i da jedanput godišnje mora da obaveštava Narodnu skupštinu o primeni svojih komandnih ovlašćenja. Uporedna ustavna rešenja upućuju na model koji bi trebalo uzeti u obzir i razmotriti, a po kome bi predsednik Republike u miru komandovao Vojskom preko Vlade i ministra odbrane, a u ratu imenovao vrhovnog komandanta."

7. „Predvideti postojanje Saveta za bezbednost Republike Srbije kao najvišeg koordinacionog tela sistema bezbednosti i savetodavnog tela predsednika Republike, utvrditi njegov položaj, sastav i odgovornost, kao i to da se o Savetu donosi zakon. Obavezati Savet da jedanput godišnje, a po potrebi i češće, izveštava Narodnu skupštinu o svom radu i stanju bezbednosti Republike Srbije. Razmotriti opravdanost rešenja po kome bi Savet mogao dobiti ovlašćenje da predloži odluku o proglašenju vanrednog i ratnog stanja predsedniku Republike, predsedniku Narodne skupštine i predsedniku Vlade, u slučaju kada Narodna skupština nije u mogućnosti da se sastane."

8. „Vlada bi mogla da, na osnovu prethodne saglasnosti predsednika Republike, odlučuje o angažovanju Vojske Srbije radi pružanja međunarodne humanitarne pomoći, kao i o učestvovanju pripadnika Vojske Srbije na vojnim vežbama i obuci u inostranstvu. Na isti način bi se moglo rešiti i pitanje odlučivanja o prihvatanju međunarodne humanitarne pomoći i učestvovanju pripadnika stranih vojski na vojnim vežbama i obuci u Republici Srbiji."

9. „U okviru odredaba o ovlašćenjima predsednika Republike ili o misijama Vojske Srbije trebalo bi rešiti pitanje odlučivanja o upotrebi Vojske radi pružanja pomoći u slučaju elementarnih i drugih nepogoda (vanredne situacije), kao i u slučaju pružanja pomoći policiji u održavanju javnog reda."

10. „U delu Ustava koji uređuje ratno i vanredno stanje trebalo bi predvideti pretpostavke za proglašenje ratnog stanja, utvrditi obavezu donošenja zakona o vanrednom stanju, razmotriti opravdanost skraćenja vremenskog perioda za koji se vanredno stanje proglašava na 30 dana (uz mogućnost produženja), kao i uskladiti rešenje u članu 202 sa članom 15 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, tako da odstupanja od ljudskih i manjinskih prava budu dozvoljena samo 'u najnužnijoj meri koju iziskuje hitnost situacije'. Takođe, trebalo bi preispitati opravdanost zadržavanja različitih rešenja o donošenju mera, kojima se odstupa od ljudskih i manjinskih prava u ratnom i vanrednom stanju."

11. „U odredbama Ustava koje predviđaju mogućnost ograničavanja pojedinih ljudskih prava i sloboda radi zaštite nacionalne i/ili javne bezbednosti trebalo

bi ujednačiti terminologiju i uskladiti je sa odgovarajućim odredbama Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda."[693]

U trećoj studiji Miroslav Hadžić je ispitivao kakva bi trebalo da bude ustavna zamisao demokratske civilne kontrole i javnog nadzora državnog aparata sile i celog sektora bezbednosti Srbije.[694] Za tu su svrhu najpre[695] izloženi nosivi principi i sržni sastojci[696] ovog teorijsko-političkog koncepta. Ukazano je, stoga, da taj koncept počiva na ustavom i zakonom utvrđenoj raspodeli bezbednosne vlasti i moći, kao i kontrolnih i nadzornih ovlašćenja, a u skladu sa načelom podele vlasti i obavezom svake od njenih grana da nadzire i balansira (obuzdava) preostale dve.[697] Utom je kratko razložen i predočen ogoljeni sudar demokratije i bezbednosti u prvim decenijama XXI veka, koji je i u zemljama tzv. zrele demokratije izlučio „robusno uvećanje bezbednosnih ovlašćenja države i njenih aparata prinude", te proizveo „ustavno, zakonsko i praktično uništenje sržnih vrednosti i načela demokratskog poretka". Odnosno, rezultirao nepoštovanjem i nepridržavanjem načela demokratske civilne kontrole i javnog nadzora posednika državne sile i oružja.[698]

U drugoj su glavi studije[699] prikazane glavne odlike država koje su prethodile današnjoj Srbiji kako bi se imalo na umu političko i bezbednosno nasleđe, iz koga je iznicao i stalno bio obnavljan, u njima vazda preovlađujući, nedemokratski model kontrole nad aparatom državne sile. Između ostalog i zbog toga što su „srpske političke vođe i njihovi saputnici (su) (...) mnogo uspešnije čuvali i razvijali nedemokratska svojstva počivših Jugoslavija",[700] nego što su uvećavali nasleđene potencijale za uspostavu demokratskog poretka. To je jedan od glavnih razloga, zbog kog i u sadašnjoj Srbiji „povesni lanac autoritarnosti nikad nije prekinut. Dapače, nedemokratska svojstva nestajućeg poretka vazda su prenošena u novonastajući, samo u drugom ideološkom pakovanju. Centralni su beočug tog lanca tvorile vojska, policija i službe bezbednosti. Stoga su u slučaju Srbije ovi

[693] Isto, str. 21–22.

[694] Videti: Miroslav Hadžić, *Ustavna zamisao kontrole i nadzora poslenika bezbednosti Srbije*, BCBP, Beograd, april 2019.

[695] Glava I, Prvi odeljak, „Nosivi sastojci koncepta", isto, str. 11–15.

[696] „Do nosivih sastojaka koncepta demokratske civilne kontrole i javnog nadzora se tada stiglo sažimanjem i poopštavanjem množine pravnih, političkih i sistemskih rešenja, do kojih su zemlje tzv. zrele demokratije došle tokom dvovekovnih nastojanja da obuzdaju i kontrolišu moć, vlast i silu sopstvene države (Hadžić, Uskraćena bezbednost, op. citat, 164–193), isto, str. 11.

[697] „Demokratsko načelo podele vlasti, koje počiva na nezavisnosti svake od njenih grana, te na njihovoj međusobnoj kontroli i ograničavanju, čini gradivnu supstancu Koncepta. Otud su svaka od grana i sve one zajedno u konačnici (su)odgovorne za (ne)bezbednost države i njenih žitelja. Horizontalna se podela vlasti u prvom koraku ozbiljuje time što se organima svake od grana dodeljuje jedan broj ukupnih bezbednosnih ovlašćenja. Uporedo sa tim, uvode se složene međugranske procedure za odlučivanje o upotrebi, pogotovo o unutrašnjoj upotrebi, državne sile.", op. cit., str. 12.

[698] Uporediti: Isto, str. 15–17.

[699] „Sigurna kuća Srbije", op. cit., str. 18.

[700] Isto, str. 18–20.

aparati, povrh svega, bili važni nosioci i čuvari njenog suštastvenog kontinuiteta sa nestalim YU državama."[701]

Sledi potom kratak osvrt na glavne izvore moći državnih posednika sile, te biva zabeleženo da su „u svakoj YU/srpskoj tvorevini vojska, policija i Službe crpele (su) svoju moć iz (ustavnog) statusa ekskluzivnog i naoružanog zaštitnika države i vladajućeg poretka. U toj je tački belodana postajala čvrsta veza između političke prirode stolujućeg poretka i ustavne pozicije državnih aparata prinude. Ovo tim pre, jer je njihova obaveza da štite ustavni poredak po pravilu svođena na odsudnu unutrašnju odbranu trenutnog Vođe i njegovog režima. Otuda se nijedan od njih nije ustezao da vojsku, policiju ili/i Službe koristi za svoje političke svrhe."[702]

Tome je dodat (glava III) kratak osvrt na glavne „sastojke skorašnjeg ustavnog nasleđa", koji upozoravaju na to da je u prethodećim YU i/ili srpskim državama „na temelju svakodnevne proizvodnje neprijatelja i (javnog) straha vlast (...) svake od ovih država gradila (je) opravdanja za zamašna ulaganja u vojsku, policiju i Službe, te za širenje i snaženje njihovih, ali i svojih bezbednosnih nadležnosti i ovlašćenja".[703] Ne čudi, stoga, što je odbrana stolujućeg režima i glavnog vlastodršca po svaku cenu i svim sredstvima, pod krinkom zaštite ustavnog poretka, najmanji zajednički sadržatelj ustavnog akta svake od YU/srpskih država.[704] O tome svedoče i nalazi o ključnim – ustavnim, zakonskim i političkim – ograničenjima i preprekama za uspostavu, u svakoj od ovih država, učinkovite i delatne, a pogotovo demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad državnim aparatom sile i celim sektorom bezbednosti.[705]

U VI glavi studije izložene su i obrazložene ključne manjkavosti Ustava RS glede uređenja mesnog sektora (sistema) bezbednosti, te kontrole i nadzora nad njegovim činiocima, a nadasve nad državnim aparatom sile.[706] Istom je naznačeno ko je sve to u Srbiji, te kakve i kolike koristi – političke i bezbednosne – imao od ustavne neuređenosti područja bezbednosti i manjka jasnih naloga i čvrstih jemstava za demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor državnog aparata sile.[707]

Način na koji su Aleksandra Vučić i njegov režim prvo oteli, a potom i zarobili državu Srbiju i njene građane pobliže je analiziran i prikazan u V glavi studije.[708] U sklopu toga je pokazano kako su, te kolike su i kakve su sve dobiti iz tog procesa izvukli Vučić i SNS. Potom je bliže razmotrena priroda i čvrstina veze između „lične jednačine vladaoca" (Aleksandra Vučića) i zarobljavanja države,

[701] Isto.

[702] Isto, str. 19.

[703] Isto, str. 21.

[704] Detaljnije videti: „Zaštita partijske države", op. cit., str. 22–26.

[705] Više videti u: „Demokratske pričine", isto, str. 26–30.

[706] Detaljno u: glava VI „Manjkavosti važećeg Ustava", op. cit., str. 30–38.

[707] Videti: glava VI, odeljak 2 „Korisnici dobiti od manjkavog Ustava", isto, str. 33–38.

[708] Detaljnije u: Glava V „Zarobljavanje otete države", op. cit., str. 39–50.

kao i pratećeg porobljavanja građana Srbije. Zabeleženo je, uz to, kako je Vučić pomoću učestalih, iznuđenih i uglavnom nameštenih izbora uspeo na koncu da stekne apsolutnu i apsolutističku političku vlast i moć.

Potom je iscrtana linija Vučićeve odsudne odbrane svoje vlasti i režima (Glava VI). Upozoreno je posebno na postupak stalnog i rastućeg strašenja građana Srbije, koji Vučić primenjuje da bi ovdašnje građane držao u strahu, pa time i u pokornosti.[709] Istom su predočene opasnosti koje Srbiji donosi obnova autoritarnog obrasca odnosa između „države – aparata prinude – građana",[710] a u vezi sa tim i na opasnosti od voljnog podređivanja vojske, policije i Službi režimu i njegovom čelniku.

To stoga što bi neko na osnovu toga „mogao da zaključi kako je Vučić dosegao ideal svakog autokrate u kome čuči diktator. U uslovima zarobljene države i razorenih ustanova Vučić bi zbog te činjenice lako mogao postati zarobljenik sopstvene iluzije o vlastitoj svevlasti i svemoći. Ovo tim lakše, jer je tokom proteklih (...) godina prirođena bahatost i osionost strašljivog Vučića obogaćena komandom nad vojskom, policijom i Službama. Budući da se kriza u Srbiji produbljuje i zaoštrava, te da se usput kruni i legitimitet režima, nekontrolisana moć Vučića očas se može pretvoriti u izravnu pretnju po bezbednost ovdašnjih građana i opstanak matične im države. Jer, skorašnja iskustva Srbije i njenih građana svedoče da iz susretnog spoja bezobalne volje za moć trenutnog gospodara i egoističkih (korporativnih) interesa njegovih pretorijanaca lako nastaje eksplozivna smeša."[711]

Završna deonica studije (glava VIII) sadrži predloge za izmenu i dopunu Ustava RS.[712]

(Predlozi:

1. „Potrebno (je) uspostaviti protivtežu državocentričnom poimanju i vojnom pristupu bezbednosti, koji dominira sadašnjim Ustavom. Ovo se može postići prihvatanjem i unošenjem sržnih odlika proširenog i produbljenog koncepta bezbednosti, a napose onog njegovog dela, koji se odnosi na ljudsku bezbednost."

2. Radi toga bi u „Načela Ustava trebalo uneti stav kojim se država Srbija izrekom obavezuje da svim svojim građanima uredno pribavlja, isporučuje i jemči održivu ličnu bezbednost. U okviru istog stava bi ujedno trebalo utvrditi neraskidivu vezu između bezbednosti države Srbije i bezbednosti njenih građana. To se može postići, na primer, iskazom po kome je Srbija bezbedna samo ako su bezbedni svi njeni građani. Ili pak stavom da je bezbedan građanin jemac i krajnja svrha bezbednosti Republike Srbije".

---

[709] Više videti: Glava VI „Linija odsudne odbrane", odeljak 1, „Uterivanje straha", isto, str. 51–57.

[710] Detaljnije u: odeljak 2, op. cit., str. 58–67.

[711] Isto, str. 67–68.

[712] Više: Isto, str. 68–71.

3. Rečenom bi trebalo „pridodati iskaz po kome je bezbednost Republike Srbije i njenih građana opšte, zajedničko i javno dobro. Na taj bi način Ustav namenski i dodatno kodifikovao sržni deo društvenog ugovora između građana Srbije i njihove države, kojim se uređuje i jemči uzajamna bezbednost ugovarača".

4. Ovakvom bi ustavnom izrekom bio „povrh toga, stvoren čvrst pravni osnov za ograničavanje i/ili sprečavanje državnog monopola i ekskluzivizma političke klase, te vojnih, policijskih i tajnoslužbujućih profesionalaca u bezbednosnim poslovima, a napose u određivanju bezbednosnih potreba Srbije i njenih građana".

5. Prethodnom bi odredbom bilo „nadasve potvrđeno i dodatno ojačano pravo građana da javno sudeluju u oblikovanju i oživotvorenju bezbednosne politike svoje države. Građanima bi se, štaviše, po istom osnovu, jemčilo pravo da javno nadziru bezbednosno delovanje države i njenih aparata prinude, kao i svojih političkih zastupnika u vlasti, koji ovim aparatima komanduju ili upravljaju".

6. „Dopunama i izmenama važećeg Ustava trebalo bi u pravni poredak Srbije napokon uvesti njen sistem bezbednosti. Najpre bi trebalo posebnim iskazom utvrditi da Republika Srbija ima jedinstveni sistem bezbednosti, te naložiti donošenje posebnog zakona o njemu (sistemu). Na taj bi se način političke proklamacije i projekcije iz Strategije nacionalne bezbednosti, koju inače Ustav sada ne poznaje, mogle pretočiti u zakonske odredbe o strukturi i sastavu, te o nameni i delovanju, kao i o načinu upravljanja sistemom bezbednosti".

7. Zato bi bilo neophodno da se u Ustavu nađe „dovoljno široka i sveobuhvatna definicija sistema bezbednosti, kojom bi, pored svih državnih pružalaca bezbednosnih usluga, bili obuhvaćeni i oni nedržavni – počev od privatnih bezbednosnih kompanija i agencija, preko akademskih (istraživačkih) ustanova, pa sve do organizacija civilnog društva i udruženih građana".

8. „Ne bi bilo zgoreg ako bi tom prilikom u jednom stavu ili članu Ustava bilo utvrđeno postojanje Saveta za nacionalnu bezbednost Republike Srbije, te uređen njegov sastav, delokrug i odgovornost za funkcionisanje sistema bezbednosti, kao i za bezbednost političke zajednice i njenih građana."

9. U tom bi cilju „trebalo otkloniti još jednu manjkavost važećeg Ustava. Njegovim su posebnim članom sada, naime, utvrđene samo misije Vojske Srbije. Kada je to već tako, bilo bi dobro da dopunjeni Ustav onda jasno utvrdi i misije policije, odnosno službi bezbednosti. To stoga, jer je reč o državnim organima koji, kao i vojska, zbog velikih ovlašćenja i zamašnog delokruga, direktno utiču na bezbednost Srbije, a napose na bezbednost njenih građana. Ustavnim definisanjem misija državnih aparata prinude ujedno bi bila umanjena opasnost od toga da trenutni vlastodršci ili njihovi naslednici zakonom svako malo dodeljuju ili menjaju policiji i Službama misije po meri svojih (dnevno)političkih i/ili partijskih potreba. Prilikom propisivanja misija trebalo bi izrekom zajemčiti interesnu,

političku i ideološku nepristrasnost vojske, policije i Službi, kao i profesionalnu autonomiju njihovih pripadnika".

10. Ustavom i zakonom bi trebalo da „ustavne nadležnosti i ovlašćenja svake od grana vlasti za kontrolu i nadzor ne samo vojske, policije i Službi već i ostalih državnih aktera u sistemu nacionalne bezbednosti budu (...) dodatno razrađene i precizirane. U prvom bi koraku izrekom pod demokratsku civilnu kontrolu i javni nadzor trebalo pored vojske staviti policiju i Službe, kao i sve ostale državne organe, koji poseduju neko od policijskih ovlašćenja. Ne bi bilo na odmet ako bi istom zgodom ovakvoj kontroli i nadzoru bio podvrgnut i ceo sistem nacionalne bezbednosti, a napose oni koji njime upravljaju".

11. „Spisak nadležnosti Skupštine izrekom bi trebalo proširiti na njenu obavezu da ne samo nadzire, kao do sad, službe bezbednosti već i da kontroliše i nadzire Vojsku Srbije i policiju, kao i sve druge državne organe, koji imaju neko od policijskih ovlašćenja. Svemu tome bi trebalo dodati i nadležnost Skupštine za kontrolu i nadzor sistema nacionalne bezbednosti i svih njegovih aktera. Ustav bi istom zgodom trebalo da naloži donošenje posebnog zakona o demokratskoj civilnoj kontroli i javnom nadzoru nad, kako državnim tako i nedržavnim, bezbednosnim delatnicima Republike Srbije."

12. Potrebno je „nedvojbeno i zasebno istaći primarnu odgovornost izvršne grane vlasti i njenih čelnika za bezbednost države i građana Srbije. Time bi bila naglašena i njihova bezbednosna odgovornost pred drugim granama vlasti, te pred javnošću i građanima. Tako bi, na primer, predsednika Republike trebalo obavezati da jedanput godišnje obaveštava Narodnu skupštinu o učincima svog komandovanja Vojskom Srbije. Kao što bi takvu obavezu trebalo nametnuti i Savetu za nacionalnu bezbednost".

13. „Da bi načelo demokratske civilne kontrole i javnog nadzora moglo biti delotvorno i učinkovito, u Ustav bi trebalo uneti još neke izmene. Najpre bi u nadležnost Narodne skupštine, pored donošenja strategije odbrane, trebalo umetnuti i donošenje strategije nacionalne bezbednosti, kao krovnog političkog dokumenta Republike Srbije u oblasti bezbednosti. Bilo bi, dakako, veoma korisno ako bi Skupština istom bila obavezana da usvaja i spoljnopolitičku strategiju Srbije. To bi, međutim, nalagalo da Ustav obaveže Vladu i ministarstvo nadležno za spoljnu politiku da takvu strategiju izrade i predlože Skupštini."

14. Bilo bi, zato, dobro ako bi „ustavopisci razmotrili mogućnost da ustavna materija o bezbednosti Srbije i njenih građana bude grupisana i celovito izložena u jednom ili dva odeljka. U tom bi slučaju postojeću obavezu Republike Srbije da osigura svoj opstanak, teritorijalnu celovitost, suverenitet i samostalnost trebalo dopuniti i njenom obavezom da svim svojim građanima redovno i pod jednakim uslovima pribavlja, isporučuje i jemči održivu ličnu bezbednost, dok bi načelo demokratske civilne kontrole i javnog nadzora, te uređenje jedinstvenog sistema

bezbednosti, uključujući u to i misije Vojske, policije i Službi, mogli biti smešteni u zaseban odeljak u okviru V dela Ustava (Uređenje vlasti)".

15. Sa velikom sigurnošću bi se, na kraju, moglo ustvrditi da ni okoreli utopista niti fanatični optimista verovatno ne očekuje od Aleksandra Vučića i njegovog režima da usvoje ili počem primene ijednu od predočenih preporuka za poboljšanje ustavnih rešenja u području bezbednosti Srbije, kao što i niko sa iole iskustva, sticanog pod ovim režimom, ne bi lako odrekao mogućnost da će Vučić pre i do kraja sasvim pogaziti Ustav RS nego što će ga, u skladu sa demokratskim uzusima, poboljšavati i unapređivati.

Javno predstavljanje modela zakona iz oblasti bezbednosti

Dan medija u Centru

Predstavnici regionalne mreže OCD-a

Štand Centra na Sajmu knjiga u Beogradu

Okupljanje eksperata iz regiona na konsultacijama povodom izrade indikatora za NATO za primenu UN Rezolucije 1325

Predstavljanje izveštaja o aktivnostima PrEUgovora

Predstavljanje izveštaja o aktivnostima PrEUgovora 2024.

Beogradska bezbednosna konferencija 2024.

Mladi lideri, Beogradska bezbednosna konferencija 2024.

Istraživači i saradnici Centra 2024.

Prilozi

SPISAK NAVOĐENIH IZVORA PO REDOSLEDU

- Miroslav Hadžić (ur.), *Civilna kontrola vojske i policije*, Medija Centar, Beograd, 2000.
- Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Bogoljub Milosavljević (ur.), *Smisao reforme sektora bezbednosti*, CCVO, Beograd, 2004.
- Jovan Komšić, Aleksandra Popović (ur.), „*Srpski izazovi u svetlu globalnih trendova treće decenije 21. veka*", Konrad Adenauer Stiftung, Škola politike ekologije, Zasavica, Beograd, 2021.
- „Predlog zakona protiv terorizma", *Danas*, 28. 6. 2000.
- Latinka Perović, *Dominantna i neželjena elita*, Dobrica Ćosić, prva knjiga, Dangraf, Beograd, 2022.
- Nebojša Popov (ur.), *Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, I-II, Samizdat B92, Beograd, 2002, Prvo izdanje objavljeno 1966.
- Centar za antiratnu akciju: https://w.wiki/KUx2
- https://www.hlc-rdc.org/dokumentovanje/
- Rade Radovanović, „Čekajući pravdu", *Danas*, 6. 3. 2010.
- Pero Šipka, Miroslav Hadžić, *Javno mnjenje članova SKJ u JNA o društvenoj reformi i preobražaju SKJ*, Komitet Organizacije SKJ u JNA, Beograd, 1989.
- „Strategija ONO i DSZ SFRJ", SSNO, Beograd, 1987.
- *Ustav Srbije*
- *Preobražaj SKJ i problemi dogradnje Koncepcije opštenarodne odbrane*, maj 1990, Vojno delo, specijalno izdanje, avgust 1990, Beograd
- Miroslav Hadžić, *Sudbina partijske vojske*, Samizdat FREEB92, Beograd, 2001.
- *Dogradnja opštenarodne odbrane u okviru promena u svetu i Jugoslaviji*, Vojno delo, specijalno izdanje, avgust 1990.
- Stane Brovet, *Političko angažovanje Armije*, Vojno delo, specijalno izdanje, avgust 1990.
- *Novi svetski poredak i politika odbrane Savezne Republike Jugoslavije*, Savezno ministarstvo odbrane, Vojno delo, specijalno izdanje, 1993.
- Miroslav Hadžić, *The Yugoslav People's Agony*, ASHGATE, England, 2002/*Jugoslovenska narodna agonija*, Dan Graf, CCVO, Beograd, 2004.
- Miroslav Hadžić, „Srpski kraj jugoslovenske vojske", u: *Srbija između prošlosti i budućnosti* – Zbornik radova, urednik Dušan Janjić, NIP Radnička štampa, Beograd, 1995.
- Miroslav Hadžić, „Zvezde padalice", *Vreme*, 21. 2. 1994.
- „Borbaši govore", *Danas*, 21. 2. 2022.
- Samuel Huntington, *Soldier and State. Belknap*, US, 1957.
- Morris Janowitz, *Proffesional Soldier*, Free press, 1964.
- „Da li bi vojska intervenisala u unutrašnjim sukobima", *Danas*, 18. 8. 1998.
- Miroslav Hadžić, „Završno postrojavanje Srbije" (teze), lična arhiva
- Miroslav Hadžić, „Kosovski trougao", *Republika*, XX, Beograd.
- *Naša borba*, 22. 5. 1998.
- „Moć i izbori", *Danas*, 5. 9. 2000.
- www emins.org
- www.corax.co.yu/tour 15 htm
- Vesna Petrović (ur.), *Ustavna i pravna pitanja jugoslovenske države*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999.

- *Vreme,* broj 483, 8. 4. 2000.
- Miroslav Hadžić, *Odrednice bezbednosti SR Jugoslavije*, Centar za antiratnu akciju – Politički tim 2000, Beograd, 2000.
- Miroslav Hadžić, *Bezbednosni dometi NATO intervencije na Kosovu*, Centar za antiratnu akciju – Politički tim 2000, Beograd 2000.
- www.politika.rs/sr/clanak/279229/Kako-je-finansiran-Kanvas
- Forum za Novu Srbiju, „Programi za rekonstrukciju Jugoslavije", Drugi izveštaj, decembar 2000, Britanske asocijacije za Centralnu i Istočnu Evropu, London, 2000.
- Jovan Rašković, https://www.aktuelno.me/crna-gora/psihijatrijski-slucajevi/
- Miroslav Hadžić, *Skrajnuti parlament, Potraga za bezbednošću – slučaj Srbija*, DAN GRAF i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004, str. 89-116.
- Miroslav Hadžić, „(P)lutajuća vojska", https://bezbednost.org/wp-content/uploads/ 2020/06/ hadi_2002_plutajuca_vojska.pdf
- https://www.blic.rs/vesti/hronika/na-listi-haga-362-policajca-iz-srj/380ykgj
- https://www.blic.rs/vesti/tema-dana/kostunica-ubedio-generala-lazarevica-da-se-preda/22z6mnw
- https://iwpr.net/sr/global-voices/srbija-djindjicevo-dogovaranje-sa-hagom,
- Srđa Popović, „Vojislav Koštunica i pobuna JSO u 25 tačaka", https://pescanik.net/ vojislav-kostunica-i-pobuna-jso-u-25-tacaka
- https://atlanticcouncil.rs/nas-rezime/
- Miroslav Hadžić i Philipp Fluri (ur.), *Bezbednosno uključenje SR Jugoslavije u evroatlantsku zajednicu*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, Beograd, 2003.
- Miroslav Hadžić (ur.), *Reforma vojske – iskustva i izazovi*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003.
- Miroslav Hadžić (ur.), *Uloga parlamenta u reformi sektora bezbednosti u državama Zapadnog Balkan – zbirka saopštenja i diskusija*, CCVO, Beograd, oktobar 2004.
- Miroslav Hadžić (ur.), *Nasilno rasturanje Jugoslavije – uzroci, dinamika i posledice*, CCVO, Beograd, novembar 2004.
- Miroslav Hadžić (ur.), *Zaštita ljudskih prava u vojsci i policiji – zbornik radova*, CCVO, Beograd 2003.
- Miroslav Hadžić, (ur.) *Demokratska kontrola vojske i policije – normativne pretpostavke*, CCVO, Beograd, 2001
- Beogradski centara za ljudska prava, https://www.bgcentar.org.rs/biblioteka/izvestaji -o-stanju-ljudskih-prava/
- Miroslav Hadžić i Bogoljub Milosavljević, *Modeli zakona o bezbednosti i odbrani*, CCVO, Beograd, 2006, https://www.slobodnaevropa.org/a/824335.html,
- Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Institut društvenh nauka, Beograd, www. cpijm.org.yu
- Jasmina Glišić, Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Jovanka Matić (ur.), *Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, rezultati istraživanja, I–VII krug*, CCVO, Beograd, oktobar 2003 – maj 2005.
- Miroslav Hadžić i Milorad Timotić (ur.), *Javnost i Vojska*, CCVO, Beograd, septembar 2006.
- *Večernje novosti*, 16. 2. 2005.
- *Zbornik radova specijalizanata Fakulteta političkih nauka – generacija 2004*, CCVO, Beograd, 2005.
- Buzan Barry, Weaver Ole, de Wilde Jaap, Security, *A New Framework for Analysis*, Lynne Reinner Publisher, London, 1998.
- Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Bogoljub Milosavljević (ur.), *Smisao reforme sektora bezbednosti*, CCVO, Beograd, april 2004. godine
- „Kako iz kruga prošlosti", nedeljnik *Odbrana*, 1. 11. 2006.

- „Uloga civilnog društva u reformi sektora bezbednosti", *Mreža*, specijalno izdanje broj 45, Građanske inicijative, CCVO, maj 2005.
- Miroslav Hadžić (ur.), *Reforma sektora bezbednosti*, Institut G17, CCVO, Beograd, 2002.
- Petar Luković, „Pero s onoga sveta, Indukcija Tesle", *Feral Tribune*, 2. 2. 2006, http://feral.audiolinux.com/tpl/weekly1/article_tisak.tpl?IdLanguage=7&NrIssue=1063&NrSection=2&NrArticle=12779
- Biljana Jovićević, Ljudmila Cvetković, Nebojša Bugarinović, Anamari Repić, Esad Krcić, Goran Vežić, *Počinje novo vrijeme Crne Gore,* 22. 5. 2006.
- https://www.slobodnaevropa.org/a/669931.html
- Aleksandar Molnar, „Za i protiv ustavotvorne skupštine Srbije", *Republika*, broj 426–427, 1–30. 4. 2008, http://www.republika.co.rs/426-427/23.html
- Vladan Jovanović, „Slika *jedne neuspele integracije: KOSOVO, MAKEDONIJA, SRBIJA, JUGOSLAVIJA*", *Peščanik*, Fabrika Knjiga, Beograd, 2014.
- Miroslav Hadžić, *Uskraćena bezbednost*, Službeni glasnik, CCVO, Beograd 2014.
- „Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica", *Sl. glasnik RS*, br. 137/2004.
- „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije", *Sl. glasnik RS*, br. 88/09/
- N. Ž. Petrović, „Dobro jutro čaršijo", *Republika*, broj 586–587, 31. 12. 2014, http://www.republika.co.rs/586-587/5.html
- „Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije", tačka 6; doneta 26. 12. 2007. godine, https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729
- Specijalna TV emisija, https://www.youtube.com/watch?v=Ligb_IMJ3hg
- Snežana Čangrodin, „Najgori srpski posao veka", *Dosije*, 23. 5. 2015, https://www.anti.media/istrazivanja/dosije/najgori-srpski-posao-veka/
- Miroslav Hadžić, „Pet u jedan", *Pešćanik*, https://pescanik.net/
- *Hronologija reforme sektora bezbednosti u Republici Srbiji 2000–2008*, Beogradska škola za studije bezbednosti, CCVO, Beograd, 2009.
- *Bela knjiga odbrane SRJ*, NIC Vojska, 2005, Beograd
- *Godišnjak reforme sektora bezbednosti u Srbiji*, Centar za civilno-vojne odnose, DanGraf, 2009. Beograd
- Miroslav Hadžić (ur.), *Reforma sektora bezbednosti u Srbiji – dostignuća i perspektive*, CCVO, Beograd, decembar 2007.
- https://bezbednost.org/publikacija/podrska-usvajanju-zakona-o-demokratskoj-i-civilnoj-kontroli-vojske-srbije-i-crne-gore/
- https://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=2217-995X
- Franciska Klopfer i Douglas Cantwell (DCAF), Miroslav Hadžić i Sonja Stojanović (ur.), *Almanah o nadzoru sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu*, (na srpskom i engleskom jeziku), Ženevski centar, BCBP, Beograd, 2012.
- Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Predrag Petrović, (eds.), *Security Policies in the Western Balkan*, CCMR, Balgrade, 2010.
- David A. Baldwin, „The Concept of Security", Review of International Studies, 23, 1997, pp. 5–26.
- Miroslav Hadžić, Predrag Petrović (ur.), *Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlašćenja*, CCVO, Beograd, 2008.
- Miroslav Hadžić, *Intelligens Governance in the Western Balkans: A Comparative Perspective*, DCAF, Ženeva, 2012, https://www.dcaf.ch/index.php/case-studies-intelligence-governance-western-balkans
- *Godišnjak reforme sektora bezbednosti u Srbiji*, BCBP, JP Službeni glasnik, Beograd, 2012.

- Sonja Stojanović (ur.), *Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji*, CCVO, Beograd 2008; dostupan na https://bezbednost.org/publikacija/privatne-bezbednosne-kompanije-u-srbiji-prijatelj-ili-pretnja-2/
- Predrag Petrović, *Privatizacija bezbednosti u slabima državama – SLUČAJ SRBIJA*, Čigoja štampa, Beograd, 2011.
- Predrag Petrović (ur.), *Korupcija u sektoru bezbednosti Srbije*, BCBP, Beograd, 2013.
- Miroslav Hadzic, „*Vrtlozi korupcije u sektoru bezbednosti*", https://pescanik.net/wp-content/PDF/Vrtlozikorupcije.pdf
- Svetlana Stanarević, Filip Ejdus, *Pojmovnik bezbednosne kulture*, CCVO, Beograd 2009; dostupno na https://bezbednost.org/publikacija/pojmovnik-bezbednosne-kulture/
- Filip Ejdus, Marko Savković (ur.), *Rečnik evropske bezbednosti*, https://bezbednost.org/publikacija/recnik-evropske-bezbednosti/
- Sonja Stojanović, Filip Ejdus, (eds.), *Security Community Practices in the Western Balkans,* Routledge, London, 2018.
- Pensilvanija univerzitet (USA) „The think-tanks and civil societies program", 2011, https://repository.upenn.edu/handle/20.500.14332/48582
- https://bezbednost.org/publikacija/na-koji-nacin-nezavisni-istrazivacki-centri-mogu-uspesno-ucestvovati-u-bezbednosnoj-politici/
- https://bezbednost.org/publikacija/povecanje-ucesca-gradjana-u-bezbednosnoj-politici/
- https://bezbednost.org/publikacija/rod-i-bezbednost-broj-08-mediji-rod-i-bezbednost/
- https://bezbednost.org/najava/trening-za-novinare-rodna-ravnopravnost-u-sektoru- bezbednosti/
- https://bezbednost.org/publikacija/bezbednost-i-rodna-ravnopravnost-na-lokalnom- nivou/
- https://bezbednost.org/najava/rodna-ravnopravnost-u-mirovnim-misijama
- https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/gradjani_srbije_o_nasilju_izvestaj.pdf
- Katarina Đokić, „Građani Srbije o nasilju", https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/gradjani_srbije_o_nasilju_izvestaj.pdf
- www.belgradeforum.org
- https://sr.wikipedia.org/wiki/Beogradski_bezbednosni_forum
- https://www.belgradeforum.org/suspension-of-bsf-activities-statement-from-bsf-founder-ms-sonja-licht/
- https://belgradesecurityconference.org/agenda/bsc-2023-agenda/
- „Izveštaj o radu Centra 2011–2012.", Arhiv Centra
- Marina Tadić, „Šta sa viškom vojne imovine", http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/4402/Sta-sa-viskom-vojne-imovine.shtml,
- Milan Marković, „*Zašto je Rusija protiv članstva Srbije u NATO*", http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/4639/Zasto-je-Rusija-protiv-clanstva-Srbije-u-NATO.shtml
- Miroslav Hadžić, *Ustavna zamisao kontrole i nadzora poslenika bezbednosti u Srbiji*, BCBP, Beograd, 2019.
- Dubravka Stojanović, *Prošlost dolazi*, Biblioteka XX vek, treće izdanje, Beograd 2024.
- Lista najvećih poreskih dužnika, https://vreme.com/ekonomija/najveci-poreski-duznici-u-srbiji-preko-1-500-preduzeca-duguje-milijarde/
- Miša Brkić, „*Ima jedan plan*", https://pescanik.net/ima-jedan-plan/
- *Procena sistema društvenog integriteta – Srbija 2023*, Transparentnost Srbija, dostupno na: https://transparentnost.org.rs/images/publikacije/NIS-2023-SR.pdfl
- https://www.slobodnaevropa.org/a/globalna-inicijativa-indeks-kriminala-srbija/ 32610416.html
- https://www.krik.rs/slucaj-jovanjica/

- https://www.politika.rs/sr/clanak/240159/predsednik-nikolic-abolirao-dzajica
- https://www.istinomer.rs/akter/slavisa-kokeza/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiApNW6BhD5ARIsACmEbkWhrfHuyIx5bA1e-z02UW21M6zCyTHdThj3ZbDUGQCfXVtU-g_XaFX8aAulcEALw_wcB
- https://informer.rs/politika/vesti/868889/milos-vucevic-godisnji-izvestaj-vucic
- https://www.facebook.com/veceivan/videos/%C5%BEeljko-mitrovi%C4%87-aleksandar-vu%C4%8Di%C4%87-i-dronovi-samoubice/200219359342378/
- https://www.koreni.rs/zasto-je-propao-konkurs-za-specijalne-jedinice
- https://zarobljavanje.bezbednost.org/formirana-oruzana-jedinica-u-okviru-bia/
- https://www.google.com/search?q=bataljon+broj+vojnika&oq=b&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqDggCEEUYJxg7GIAEGIoFMgYIABBFGDwyBggBEEUYPDIOCAIQRRgnGDsYgAQYigUyDAgDEC4YJxiABBiKBTIGCAQQRRg5MgYIBRBFGDsyBggGEEUYPDIGCAcQRRg80gEIMzE1N2owajeoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- https://www.google.com/search?q=divizija+broj+vojnika&oq=divizija&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqBwgBEAAYgAQyCQgAEEUYORiABDIHCAEQABiABDIHCAIQABiABDIHCAMQABiABDIHCAQQABiABDIHCAUQABiABDIHCAYQABiABDIHCAcQABiABDIHCAgQLhiABDIHCAkQABiABNIBCDc5MTBqMGo0qAIAsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- https://www.blic.rs/vesti/drustvo/ministarstvo-odbrane-pocetna-plata-vojnih-specijalaca-bice-220000-dinara/e4shrhs
- https://www.021.rs/tag/18386/stanovi-za-bezbednjake
- https://radar.nova.rs/drustvo/novica-antic-predsednik-vss-progon-vasa-antic/
- https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Srbija/612580/Rusija-poklanja-Srbiji-80-miliona-dolara-u-oruzju
- https://bezbednost.org/stetne-nabavke-pretnja-po-bezbednost-srbije-2/
- Miloš Vasić, „Slučaj helikopter – politička anatomija tragedije", https://vreme.com/vreme/slucaj-helikopter-politicka-anatomija-tragedije/
- https://www.rts.rs/lat/vesti/hronika/5567673/tuzilastvo-u-novom-pazaru-nema-mesta-pokretanju-postupka-u-slucaju-smrti-vojnika-na-poligonu-pester.html
- Goran Mišić, „Državni udar na nevladin sektor", https://balkans.aljazeera.net/opinions/2024/8/25/drzavni-udar-na-nevladin-sektor
- https://www.glasamerike.net/a/opada-poverenje-gradjana-u-nvo-sektor-u-srbiji/ 3923614.html
- https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-premijer-obojena-revolucija/33250489.html
- https://www.danas.rs/vesti/politika/ap-srbija-i-rusija-obecale-da-ce-se-boriti-protiv- obojenih-revolucija/
- http://us.china-embassy.gov.cn/eng/zmgx/zxxx/202408/t20240814_11472488.htm,
- https://www.glas-javnosti.rs/vesti/svet/kinezi-otkrivaju-evo-ko-finansira-obojene-rezolucije-o-svetu,
- „Finalni izveštaj i preporuke Građanske inicijative i Centra za razvoj neprofitnog sektora", https://www.balkancsd.net/novo/wp-content/uploads/2016/01/29-6a-CRNPS-Policy-Brief-srb-Ka-efikasnijim-bud%C5%BEetskim-politikama-na-lokalnom-nivou.pdf;
- „Finansiranje 'gongo' organizacija", https://www.pravniportal.com/finansiranje-nevladinih-i-gongo-organizacija/
- http://www.hlc-rdc.org/
- https://crta.rs/o-nama/
- https://www.helsinki.org.rs/serbian/hajka.html

- https://www.blic.rs/lokalni-front
- https://www.theguardian.com/world/2023/may/15/vucic-created-this-atmosphere-of-hate-serbians-wary-of-presidents-gun-pledgehttps://www.theguardian.com/world/2023/may/15/vucic-created-this-atmosphere-of-hate-serbians-wary-of-presidents-gun-pledge
- https://informer.rs/politika/vesti/793181/aleksandar-vucic-gardijan-napad-hejteri
- https://www.mod.gov.rs/lat/4140/ministar-vucic-na-beogradskom-bezbednosnom-forumu-4140
- https://www.rts.rs/lat/vesti/Politika/1915371/Premijer+sa+predstavnicima+NVO+o+ unapre%-C4%91enju+saradnje.html
- https://informer.rs/politika/vesti/284583/ otkriveni-placenici-zloglasnog-americkog-tajkuna-soros-kontrolise-sve-sfere-zivota-u-srbiji
- https://bezbednost.org/gradjani-srbije-lose-ocenjuju-nacionalnu-bezbednost-2/,
- https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/sektor_bezbednosti_u_vanrednom_stanju_-_testiranje.pdf
- https://informer.rs/politika/vesti/411218/ hrkalovic-lazna-vest-o-broju-zaposlenih-u- sektoru-unutrasnje-kontrole
- https://youtu.be/G8KIymJ2bcU?si=xjAo7aYZBfX4zhrW
- https://youtu.be/kBmoY33DIfs?si=IPvz5XTNK-OqPIll
- https://pescanik.net/pet-bauka-o-delovanju-bcbp-a/
- https://bezbednost.org/ otkriveni-pokusaji-spijunskih-napada-na-mobilne-uredjaje- predstavnika-civilnog-drustva/
- https://www.sharefoundation.info/sr/ otkriveni-pokusaji-spijunskih-napada-na-mobilne-uredaje-pripadnika-civilnog-drustva/
- https://bezbednost.org/o-nama/bcbp-tim/
- https://bezbednost.org/o-nama/bcbp-tim/
- bezbednost.org/o-nama/medjunarodni-savetodavni-odbor/
- https://bezbednost.org/o-nama/finansijski-izvestaji/
- Predrag Petrović „Anatomija zarobljavanja bezbednosno-obaveštajnog sektora u Srbiji", BCBP, Beograd, januar 2020.
- Katarina Đokić, Saša Đorđević, Marija Ignjatović, Jelena Pejić Nikić i Predrag Petrović, *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji*, BCBP, jun 2020.
- https://www.021.rs/story/Info/Srbija/331372/Svi-Vulinovi-ljudi-Koga-je-sve-poveo-sa-sobom-u-BIA.html
- https://nova.rs/vesti/hronika/ progon-inspektora-milenkovica-i-mitica-u-cetiri-cina- od-poligrafa-do-smene-u-mup/
- Bogoljub Milosavljević, „Nadležnosti i ovlašćenja Vojne policije – pravna (ne)uređenost", pdf, bezbednost.org
- Zakon o parlamentarnom nadzoru u oblasti bezbjednosti i odbrane, *Službeni list Crne Gore*, br. 080/10 od 31. 12. 2010.
- Sofija Mandić, „Koliko je Srbija spremna da zaštiti uzbunjivače", BCBP, Beograd 2024.; https://bezbednost.org/publikacija/koliko-je-srbija-spremna-da-zastiti-uzbunjivace/
- Srđan Hercigonja, Gorana Pebić, *Upravljanje pandemijom. Naučene lekcije za sigurniju budućnost, Srbija*, BCBP uz podršku Rockefeller Brothers Fund, Beograd, mart 2003. godine
- Srđan Hercigonja, „Srbija u raljama pandemije COVID-19", BCBP, Beograd, decembar 2020. https://bezbednost.org/publikacija/srbija-u-raljama-pandemije-covid-19/.
- Maja Bjeloš, Srđan Hercigonja, *(Ne)poverenje i (ne)sigurnost u drugoj godini pandemije. Stavovi građana Srbije prema pandemiji COVID-19*, BCBP, Beograd, april 2022, https://bezbednost.org/publikacija/

nepoverenje-i-nesigurnost-u-drugoj-godini-pandemije-stavovi-gradjana-srbije-prema-pandemiji-covid-19/
- Milja Dimitrijević, dr Rade Panić, *Upravljanje pandemijom. Naučene lekcije za sigurniju budućnost*, BCBP, Beograd, jun 2002.
- *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, glava 2, stav 17, https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2
- https://www.google.com/search?q=Vu%C4%87i%C4%87+respiratori&oq=Vu%C4%87i%C4%87+respiratori&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIICAEQABgWGB4yCggCEAAYgAQYogQyBwgDEAAY7wUyBwgEEAAY7wUyBwgFEAAY7wXSAQkxMDIyM2owajeoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- https://www.google.com/search?q=nestorović+virus&oq=nestorović+virus&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTILCAEQABgWGB4YxwMyCggCEAAYgAQYogQyBwgDEAAY7wUyBwgEEAAY7wUyBwgFEAAY7wUyCggGEAAYgAQYogTSAQkxMjI3MmowajmoAgiwAgHxBbWwyCZzAh-T&sourceid=chrome&ie=UTF-8,
- https://nova.rs/vesti/politika/vucic-penzioneri-ne-slusajte-szs-bice-nam-mala-groblja/
- https://www.021.rs/story/Info/Srbija/236327/Epidemiolog-Kon-Srbija-spremno-docekala-virus-korona.html
- https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-54355572
- https://www.mapei.com/rs/sr/projekti/project-detail/kovid-bolnica-batajnica
- https://n1info.rs/biznis/nova-ekonomija-kovid-bolnice-za-sada-kostale-oko-130-miliona-evra/
- https://n1info.rs/vesti/u-batajnici-14-000-kvadrata-zvrji-prazno-oprema-stoji-sta-se- desava-sa-kovid-bolnicima/
- https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-sta-do-sada-znamo-o-protestima/30716515.html
- https://www.youtube.com/watch?v=tSugNGtKNRU
- *Skupštinska kontrola i nadzor sektora bezbednosti Srbije. Priručnik*, Misija OEBS-a u Srbiji, BCBP, Beograd, novembar 2012. godine
- „Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije", *Službeni glasnik RS*, broj 116/07.
- „Akt o promeni Ustava Republike Srbije", http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/AKT%20O%20promeni%20USTAVA%20RS,%202022.%20LAT.pdf.
- https://bezbednost.org/publikacija/biometrijska-identifikacija-i-pravo-na-privatnost-2/
- https://bezbednost.org/?s=model+zakona++o+slu%C5%BEbama+bezbednosti+Srbije&lang=sr
- https://bezbednost.org/u-gradovima-srbije-predstavljen-model-zakona-o-sluzbama- bezbednosti/
- *Bezbednost države i građana u srpskoj ustavnoj tradiciji. Pregled odredaba u oblasti bezbednosti u ustavima koji su važili u Srbiji 1835–2006*, BCBP, Beograd, januar 2018.
- *Constitutional Provisions in the Area of Security: a comparative table*, Belgrade Centre for Security Policy, Belgrade, 2017.
- Marina Matić Bošković, *Ustavna reforma pravosuđa u Srbiji*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, mart 2018.
- https://www.mpravde.gov.rs/files/amandmani%20za%20objavljivanje1.pdf
- Aleksa NIkolić, „Teze i antiteze ustavnih amandmana u oblasti pravosuđa", https://www.researchgate.net/profile/Aleksa-Nikolic-5/publication/377078616_
- https://paragraflex.rs/dnevne-vesti/030518/030518-vest2.html
- Bogoljub Milosavljević, *Sistem bezbednosti Republike Srbije: ustavne dimenzije*, BCBP, Beograd, mart 2018.
- Miroslav Hadžić, *Ustavna zamisao kontrole i nadzora poslenika bezbednosti Srbije*, BCBP, Beograd, april 2019.

BCBP BIBLIOGRAFIJA 2012–2025.

- Bjeloš, Maja. 2012. „Quotas in the Serbian Security Sector – Do They Constrain or Promote Women?" Belgrade Centre for Security Policy.
- Bjeloš, Maja, and Bojan Elek. 2014. „Police Integration in North Kosovo: Progress and Remaining Challenges in Implementation of the Brussels Agreement." Kosovar Center for Security Studies, Belgrade Centre for Security Policy.
- Bjeloš, Maja, Milica Starinac, Vuk Vuksanović, and Ivana Ranković. 2024. Balkan Defence Monitor 2024. Edited by Ivana Ranković. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Bogićević, Katarina. 2025. Ekstremizam na Telegramu. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Cvijić, Srđan, Maja Bjeloš, Luka Šterić, Ivana Ranković, and Marko Drajić. 2023. Balkanski čardaš: Ples mađarske spoljne politike. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Divljak, Milica. 2023. Specijalno tužilaštvo za borbu protiv korupcije u Rumuniji. Beograd: BCBP.
- Đokić, Katarina i dr. 2020. Sektor bezbednosti u vanrednom stanju: testiranje demokratije, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Đokić, Katarina, Marija Ignjatijević. 2020. Zašto ljudi napuštaju sistem odbrane? Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Drajić, Marko, Maja Bjeloš, and Isidora Stakić. 2020. „The Masks Have Slipped: Serbia in a Geopolitical Pandemic." Belgrade Centre for Security Policy.
- Elek, Bojan, ed. 2021. Falling Short of Commitments: How Western Balkan Governments Fight Organised Crime. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Elek, Bojan. 2022. Predlozi za reformu policije u susret izradi Zakona o unutrašnjim poslovima. Beograd: koalicija prEUgovor.
- Hercigonja, Srđan, Gorana Pebić. 2023. Upravljanje pandemijom: naučene lekcije za sigurniju budućnost – Srbija. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Ignjatijević, Marija. 2022. Skupštinski nadzor policije i proces evrointegracija: karika koja nedostaje za povratak fundamentalnim reformama, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Ignjatijević, Marija, Bojan Elek, and Marija Pavlović. 2020. Naoružavanjem protiv bele kuge, kriminala i korupcije – stavovi građana o bezbednosti, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Ivanov, Helena, ed. 2023. Reconstructing the Global (Dis)Order. BSC Trends 2023. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Jaćimović, Dragana, and Miloš Jovanović. 2022. Cooperation between Serbia and Montenegro in the Fight against Organised Crime. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Jovanović, Miloš. 2023. „The Internal Control Sector of the Ministry of the Interior." In Institutional Barometer 3.0, edited by D. Šabić. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Krstić, Milan, Maja Bjeloš, and Bojan Elek. 2021. „A Brief History of Citizens' Views on the Dialogue between Belgrade and Priština. What Has (Not) Changed?" Belgrade Centre for Security Policy.
- Lazić, Kristina. 2025. Anti-sistemski ekstremizam. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Maričić, Jovana. 2023. Specijalno javno tužilaštvo u Severnoj Makedoniji. Beograd: BCBP.
- Marinkovski, Milica. 2025. Koncept protejske moći. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Pavlović, Marija. 2021. Analysis of How Serbian Institutions Function in the Fight against Organised Cybercrime. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.

- Pavlović, Marija, and Maja Bjeloš. 2022. „Cybersecurity and Human Rights in the Western Balkans: Mapping Governance and Actors – Case Study Serbia." DCAF.
- Pejić Nikić, Jelena. 2023. Povuci-potegni: Šta je sporno u novom Nacrtu zakona o unutrašnjim poslovima? Beograd: koalicija prEUgovor.
- Pejić Nikić, Jelena. 2024. „Specijalna tela i mehanizmi za prevazilaženje nasleđa zarobljene države." U: *Kako osloboditi zarobljenu državu u Srbiji? Ka bezbednosnim institucijama i spoljnoj politici u službi građana*, ur. Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić, 68–81. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Pejić Nikić, Jelena, Srđan Hercigonja. 2021. Kovidokratija – analiza narativa o pandemiji u funkciji zarobljavanja države. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Pejić Nikić, Jelena, ur. 2020–2021. prEUgovor Alarm – Izveštaj o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24, br. 14–16, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku (koalicija prEUgovor).
- Pejić Nikić, Jelena, ur. 2021–2025. prEUgovor Alarm – Izveštaj o napretku Srbije u Klasteru 1, br. 17–24, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku (koalicija prEUgovor).
- Petrović, Predrag. 2020. Anatomija zarobljavanja bezbednosno-obaveštajnog sektora u Srbiji. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag. 2020. Građani: Srbija je zarobljena država, ali treba sama da se oslobodi. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag. 2020. Ključne tačke reforme službi bezbednosti: Iskustvo Srbije, Severne Makedonije i Crne Gore. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag, i Jelena Pejić Nikić, ur. 2020. Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji: Početna studija. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag. 2021. „Službe bezbednosti cementiraju zarobljenu državu." U: *Sektor bezbednosti u zarobljenoj državi: čin drugi*, ur. Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag. 2021. *Sektor bezbednosti u zarobljenoj državi: čin drugi*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag. 2022. *Otpornost na nasilni ekstremizam u Srbiji: Slučaj Sandžaka*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag, i Srđan Hercigonja. 2022. U Srbiji nema demokratije, niti je poželjna. Beograd: BCBP i KCSS.
- Petrović, Predrag, i Marija Ignjatijević. 2022. Migranti odlaze, mržnja ostaje: Antimigrantska ekstremna desnica u Srbiji. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag. 2023. „The High Cost of the Cost-of-Living Crisis: The Surge of the Far-Right in Europe." U BSC Trends: Reconstructing the Global (Dis)Order, ur. Hristina Ivanov. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Petrović, Predrag. 2023. Violent Extremism in Serbia: Islamist and Far-Right. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Petrović, Predrag. 2024. „Ka bezbednosno-obaveštajnim službama Srbije u službi građana." U: *Kako osloboditi zarobljenu državu u Srbiji? Ka bezbednosnim institucijama i spoljnoj politici u službi građana*, ur. Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Petrović, Predrag, i Jelena Pejić Nikić. 2024. *Kako osloboditi zarobljenu državu u Srbiji? Ka bezbednosnim institucijama i spoljnoj politici u službi građana*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Ranković, Ivana, and Maja Bjeloš. 2023. „Online Actions, Offline Harms: Case Studies on Gender and Cybersecurity in the Western Balkans – Case Study Serbia." Belgrade Centre for Security Policy.

- Ranković, Ivana, Gorana Pebić, and Luka Šterić. 2023. War Echoes Intensify Fears – Views of Serbian Citizens on Relations in the Region. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Samorukov, Maksim. 2023. Surviving the War: RussiaWestern Balkan Ties After the War in Ukraine. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Simić, Aleksa. 2025. Eko-ekstremizam. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Stakić, Insidora. 2023. Ko brani branitelje? Mehanizmi zaštite branitelja ljudskih prava. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Stanković, Dušan, ed. 2022. Little Black Book of Organised Crime. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Stanković, Dušan. 2023. Mladi, oružje i bezbednost: Analiza mera uvedenih nakon višestrukih ubistava 3. i 4. maja. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Stanković, Dušan. 2023. Mnogo oružja, previše reči, premalo koordinacije: odgovor institucija na višestruka ubistva u Beogradu i Mladenovcu, Beograd: koalicija prEUgovor.
- Šterić, Luka, ed. 2022. Reclaiming the Fundamentals – Unleashing Reform Potential of the EU Enlargement Process. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Šterić, Luka. 2022. Oni su topili tenkove, mi stvaramo najjaču silu u regionu – militaristički narativi u funkciji zarobljavanja države, Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Šterić, Luka. 2023. Akumulator zelene tranzicije ili kolonijalno jalovište: Politički diskurs o projektu „Jadar". Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Vuksanović, Vuk. 2022. Russia and China, Friends and Brothers of the Captured State: Analysis of Narratives Used to Capture the State. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Vuksanović, Vuk, and Marija Ignjatijević. 2021. A Quasi-Arms Race: Serbia and Croatia. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Vuksanović, Vuk, Maja Bjeloš, and Luka Šterić. 2020. Many Faces of Serbian Foreign Policy: Public Opinion and Geopolitical Balancing. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Vuksanović, Vuk, Maja Bjeloš, and Luka Šterić. 2022. Public Perception of Serbian Foreign Policy in the Midst of the War in Ukraine. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Vuksanović, Vuk, and Sergiu Mitrescu. 2022. The Wider Balkan Region at the Crossroads of a New Regional Energy Matrix. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy and New Strategy Center.
- Vuksanović, Vuk, Srđan Cvijić, and Maxim Samorukov. 2022. Beyond Sputnik and RT: How Does Russian Soft Power in Serbia Really Work? Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Vuksanović, Vuk. 2024. Building Leverage – Türkiye as Security Provider in the Western Balkans. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Vuksanović, Vuk. 2024. „A Complicated Job – Liberation of the Defence System and Defence Industry." In How to Unbind the State Capture in Serbia? Towards Security Institutions and Foreign Policy in the Service of Citizens, edited by Predrag Petrović and Jelena Pejić Nikić, Research Report No. 6. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.

Beleška o piscu

Miroslav Hadžić je rođen 1946. godine u Beogradu. Vojno obrazovanje je sticao (1961–1966) na Vazduhoplovnoj vojnoj akademiji negdašnje JNA. Nakon toga je diplomirao (1974), magistrirao (1979) i doktorirao (1985) na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Pozamašan deo svog radnog veka (1966–1994) je proveo kao profesionalni oficir JNA, koju je napustio u činu pukovnika na svoj zahtev februara 1994. Tokom civilnog dela svoje karijere najpre je radio u Institutu društvenih nauka u Beogradu (1995–2002). Nakon toga prelazi na Fakultet političkih nauka Univeziteta u Beogradu, sa koga je otišao u penziju (2014) u zvanju redovnog profesora.

Do sada je objavio, između ostalog, šest knjiga: Sudbina partijske vojske, Samizdat B92, 2001, Beograd; Hronični manjak bezbednosti, Institut društvenih nauka, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2001; The Yugoslav People's Agony, Ashgate, UK, 2002; Potraga za bezbednošću, Dangraf i CCVO, 2004; Jugoslovenska narodna agonija, Dangraf i CCVO, 2004. i Uskraćena bezbednost, Službeni glasnik, BCBP, 2014. godine.

Miroslav Hadžić
Upad u zabranjenu zonu

BEOGRADSKI CENTAR ZA BEZBEDNOSNU POLITIKU
Đure Jakšića 6/5, Beograd
tel: 011 32 87 226
011 32 87 334
e-mail: office@bezbednost.org
www. bezbednost.org

Za izdavača
Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Recenzenti:
dr Jelica Minić, Ekonomski institut BU, naučna savetnica u penziji
dr Đorđe Pavićević, redovni profesor FPN BU

Lektura i korektura
Tatjana Hadžić Jovović

Priprema naslovne
Srđan Ilić

Štampa
Print Media Express

Tiraž
100

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.86:061.2(497.11)

351.86

ХАЏИЋ, Мирослав, 1946-

Upad u zabranjenu zonu : putešestvije Beogradskog centra za bezbednosnu politiku / Miroslav Hadžić. - Beograd : Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2026 (Beograd : Print Media Express). - 272 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 100. - Beleška o piscu: str. 271. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: 261-267. - BCBP bibliografija 2012–2025.: str. 268-270.

ISBN 978-86-6237-277-2

а) Београдски центар за безбедносну политику (Београд) б) Безбедносни сектор в) Јавна безбедност -- Србија

COBISS.SR-ID 192853001

Upad u zabranjenu zonu

MIROSLAV HADŽIĆ

Jelica Minić

Monografija „Upad u zabranjenu zonu – puteševstvije Beogradskog centra za bezbednosnu politiku", autora Miroslava Hadžića, predstavlja jedinstveno i složeno delo veoma širokog zahvata, ali istovremeno veoma kontrolisanog fokusa. Mada je glavna tema razvojni put Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP), jedne od najuglednijih i najdugovečnijih nevladinih organizacija u Srbiji i regionu, glavni predmet analize i razlog osnivanja samog Centra je istraživanje karaktera, geneze i uloge bezbednosnog sektora u Srbiji i traženje puteva za njegovu transformaciju.

Autorova iscrpna analiza društvenog i političkog konteksta u kome je nastao BCBP, a u kome je delovao i u značajnoj meri ga i oblikovao bezbednosni sektor, pokazuje koliko je bio na delu jedan konstantni otpor da se on temeljno reformiše u skladu sa potrebama neke moderne, demokratske Srbije. Autorova analiza obuhvata više decenija i daje važna tumačenja društvenih i političkih zbivanja, pa delom i međunarodnog položaja i delovanja srpskih vlasti. Tu se nudi jedno verodostojno tumačenje pozicija, interesa i tesne umreženosti glavnih institucija vlasti, bezbednosnog sektora i kriminogenih struktura koji karakterišu današnju Srbiju. Treba istaći da je takva temeljna analiza veoma nedostajala u domaćim naučnim istraživanjima i stručnoj pulicistici.

Đorđe Pavićević

Knjiga je vredan doprinos našim znanjima o oblicima uređenja bezbednosnog sektora u demokratskom društvu, reformama u policiji, vojsci, bezbednosnim službama, normativnim okvirima i politikama kontrolisanja bezbednosnog sektora, ali i važnim teorijskim i principijelnim pitanjima vezanim za pitanja bezbednosti. Poseban doprinos knjige jeste kontekstualizacija ovih pitanja u različitim društvenim i političkim okruženjima, postratnom, tranzicionom i autoritarnom, i ispitivanje mogućnosti i granica reforme ovog sektora u takvim okolnostima.

Konačno, knjiga je važan doprinos političkoj istoriji Srbije u ovom periodu jer je posmatra iz perspektive reforme, promena i ponovljenih pokušaja stavljanja pod partijsko-političku kontrolu najosetljivijeg sektora u svakom društvu. Knjiga markira najosetljivije tačke i političke prelome kroz posebne periode delovanja BCBP. Iz ovog ugla se vide mnoge stvari koje političkim istoričarima i analitičarima ovog perioda izmiču iz vida. Posebno je važno što su ovi uvidi rezultat neposrednog iskustva stečenog kroz pokušaje reforme ovog sektora koji je često prikriven tajnošću.

Miroslav Hadžić se suvereno kreće kroz ove teme. Pored neposrednog uvida koje ima u rad Centra kao osnivač i dugogodišnji rukovodilac, on poseduje i ekspertizu koju je je stekao kroz vojnu karijeru i kroz naučni rad na Fakultetu političkih nauka na kome je dugo godina predavao na kursevima vezanim za bezbednost. Ono što je jednako važno, reč je o autoru čiji profesionalni i ljudski integritet nikada nije doveden u pitanje i koji je imao hrabrosti da u teškim i opasnim vremenima, kroz više decenija, dosledno zastupa svoje ideje o reformi sektora bezbednosti. Njegovu knjigu možemo čitati i kao svedočanstvo o jednom vremenu, ali i kao vredno svedočanstvo da je u teškim vremenima moguće pronači put da se deluje u skladu sa uverenjima i u javnom interesu, bez obzira na teške odluke koje se moraju donositi na tom putu.

BCBP Beogradski centar za bezbednosnu politiku

ISBN 978-86-6237-277-2
Beograd / Srbija / 2026.